

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

ECHO'S. I

Een terugblik.

Een kort woord in eigen aangelegenheid ga vooraf aan meer algemeene beschouwing. Met het begin van den IXden jaargang heeft de heer D. H. HAVERKAMP de redaktie van „De Bouwwereld” neergelegd. Dat feit mag niet onopgemerkt voorbijgaan. Wanneer in de acht jaren die sinds de oprichting van het blad verliepen, het zich regelmatig als een wekelijksche gast bij zijne lezers heeft kunnen aandienen, dan heeft daartoe de nauwgezette medewerking van den heer HAVERKAMP het zijne bijgedragen. In onafgebroken goede verstandhouding en in de meest aangename samenwerking heeft de redaktie steeds getracht de belangen van het bouwvak onafhankelijk en onpartijdig te behartigen, hare lezers objektief voor te lichten over 'tgeen in de direkte omgeving of verderaf wetenswaardigs 'tzij te melden, 'tzij kritisch te bespreken viel. De herinnering aan die samenwerking zal de redaktie ook verder leiden en in dien zin zal de scheidende redakteur aan „De Bouwwereld” verbonden blijven.

Over het algemeen was het jaar 1909 gunstiger voor de architecten dan zijn voorgangers. Gebeurtenissen van bijzondere beteekenis deden zich daarbij niet voor.

In het laatst van het jaar is echter door den Amsterdamschen Woningraad bij de Mij. t. Bev. d. Bwk. een vraag aan de orde gesteld, die van grooter belang kan worden dan velen thans inzien, te weten: de honorarium-bcijfering bij woningbouw in het groot. Nadere uiteenzetting kan, na 'tgeen in „De Bouww.” reeds dienaangaande is geschreven, hier achterwege blijven. De beteekenis der kwestie is niet tot Amsterdam beperkt. Het is te verwachten dat ook elders de bouwverenigingen zich zullen aansluiten bij den ongetwijfeld logischen en billijken grondslag van den Amsterdamschen Woningraad. Houden daarentegen de architecten onverhoopt vast aan den uitleg die het Hoofdbestuur der Mij. van de honorarium-tabel gaf, — daarbij merkwaardigerwijze den architecten vrijheid latende individueel afwijkingen te maken! — dan ligt het voor de hand dat zij zich zelf berooven van het aandeel dat de Woningwetten gaf bij de oplossing van het vraagstuk der volkshuisvesting.

Wat al kwesties zag 1909 niet bovendien ontstaan! Doen wij slechts een losse greep. De rijksslachthuis-

prijsvraag is allesbehalve een succes geweest, inzonderheid doordien afdoend kon worden aangetoond dat de Jury niet op de hoogte van haar taak was. Met welk schier eindeloos gehaspel ging de voorloopige vaststelling van regels voor nationale prijsvragen door afgevaardigden uit vier bouwkundige verenigingen gepaard! Van „Architectura et Amicitia” ging het initiatief uit. De schijnbaar zoo eenvoudige zaak vroeg, zonder dat het resultaat er wezenlijk door werd beïnvloed, een vermoeiend getob, een omhaal en een tijdverlies, die waarlijk de lust zouden benemen tot verdere pogingen van gemeenschappelijke actie. De kalkzandsteen-kwestie is nog hangende, evenals de vraag omtrent de wenselijkheid van een rijks-proefstation voor bouwmaterialen. Ook de vraag over de splitsing van bestekken is nog geenszins tot een einde gebracht.

Gaan wij door nog een enkele greep, nu in andere richting, te wagen. Speciaal Amsterdam is weinig door het geluk gediend. Na verschillende rodomontades heeft het teruggekrabbeld. BERLAGE's uitbreidings-plan is ingeslikt. „Alas, poor Yorick!” Over het Damplan kan worden gezwegen. Roemvol is het niet voor de stad. Als men echter zoo eens nagaat wat de gemeente bouwt — bijv. de inpandige scholen! — of wat hare bedrijven doen — telefoon- en andere palen, tramwachthuisjes, de gasfabriek aan den Amstel! — dan moet de konklusie wel zijn, dat de schoonheid der stad haren autoriteiten bijzonder weinig ter harte gaat. Alleen oudheidkundige belangen kunnen nog eens genade vinden. Zoo het karakteristieke Spinhuis bewaart blijft, het ligt evenwel waarlijk niet aan de gemeentelijke autoriteiten of den Raad. Deze ging grif mede met de verkeerd gebleken voorstelling als zou het behoud van het oude gebouw onvereinigbaar wezen met de eischen van een nieuw hoofdbureau van politie. In het laatst des jaars heeft de Raad echter nog een kloek besluit genomen: bij de Regeering te doen aandringen op behoud van het Arsenaal.

Voor Rotterdam kan 1910 belangrijk worden, althans zoo de stadhuis- en postkantoorplannen een voortgang nemen en een einde vinden, dat beantwoordt aan de grootschheid van den opzet.

Den Haag eindelijk staat nog voor zijn uitbreidings-plan en de Hofvijverkwestie. 1910 zal daarvan wellicht de ontwikkeling en afdoening brengen.

Nog eene kwestie van beteekenis wordt door het scheidende jaar aan het komende ter oplossing over-

gedaan: eene organisatie ter bestrijding van de ontsiering van stad en land.

Eene „Heimatschutz”-beweging kwam ook in 1909 niet tot stand. Men bleef steken in de besprekingen en geene gewaarwording van het voortschrijdende euvel bleek krachtig genoeg om de belangstellenden tot daden aan te sporen. Moge ook hierin 1910 wijziging brengen.

De organisatie der architecten heeft in het afgelopen jaar niet de noodzakelijke versterking gevonden. Veeleer het tegendeel. Bestaande contrasten zijn eer verscherpt dan bijgesleten.

Dat de reorganisatie der Mij. tot Bev. der Bouwk., veler goede voornemens ten spijt, niet aan de gestelde verwachtingen beantwoordt, wordt na de aanvankelijke geestdrift der meerderheid, toch steeds duidelijker. „Ils sont passés, ces jours de fêtes”, waarin men aannam dat de innerlijke kracht der Mij. en daarmee hare wezenlijke beteekenis zouden toenemen. Men hoopte dat de Mij. na hare reorganisatie van meer algemeene beteekenis voor de architectuur en hare beoefenaars zou worden. Dat bleek eene dwaling. Eenige uitwendige vormen zijn gewijzigd, de geest echter is gebleven gelijk hij te voren was. En dat is, helaas, geen geest die leven doet.

Integendeel. Verschillende verschijnselen wijzen er op dat hoe langer zoo meer officiële allures worden aangenomen, die door gewichtig-doenerij en omhaal remmend zullen werken op den gang van zaken. Daarbij komt dat de financiële toestand groot beleid vraagt en de onderstelling niet gewaagd is dat hij de handelingen der Mij. zal beïnvloeden.

Terecht zegt een spreekwoord dat de geschiedenis bestaat uit eene reeks van herhalingen. De toekomst der Mij. zou dan vrij duidelijk zijn te voorspellen uit 'tgeen de ontwikkeling van menige andere vereeniging leert. Zij dreigt den weg op te gaan van die vereenigingen, welke hun officiële stempel en invloed nolens volens moeten honoreeren door diplomatiek en naar links en naar rechts égards in acht te nemen, door op te gaan in phrasendienst, die de vrije beweging belemmert, die daden tegenhoudt en het op het juiste moment slaan van „spijkers met koppen” uitsluit. Eene herinnering aan LE MAISTRE'S gevleugeld woord, „Iedere natie heeft de regeering die zij verdient” is dan slechts schrale troost. De Nederlandsche architecten hebben behoefte aan eene krachtig en vast geleide vertegenwoordiging. Daarom is dan ook de toestand der bouwkundige vereenigingen niet eene zaak van internen, maar wel degelijk van algemeenen aard.

Frisscher indruk maakte ook in 1909 het Genootschap „Architectura et Amicitia”. Met zijn cursus voor voortgezet en hooger bouwkunst-onderwijs gaf het blijk een gelukkig inzicht te hebben gehad. Zijn initiatief tot het reglement voor nationale prijsvragen is reeds genoemd.

Ook in den B. N. A. is in het afgelopen jaar krachtig

gewerkt en het is te voorzien dat zijne stichting naast de parallel gaande Mij. t. B. d. B. wel degelijk reden van bestaan heeft, naarmate de laatstgenoemde verslapt. De Bond is nu voor een vuurproef gesteld doordien de kwestie MOOYEN contra Ed. CUYPERS in zijn hand is gesteld. Had de heer CUYPERS — aangenomen het recht is aan zijne zijde — toch destijds, medio 1909, direkt geantwoord, toen de eerste geruchten in de Indische bladen opdoken en waartoe „De Bouw-wereld” een beroep op hem deed! Wellicht ware ons deze pijnlijke kwestie, die in staat is aan de buiten-wereld een onguur denkbeeld te geven van de verhoudingen in de architecten-wereld, bespaard gebleven.

Is in 1909 de architect nader tot het publiek gekomen? Wij vreezen van niet. En dit toch moet wel een zijner voornaamste praecoepaties wezen. Hij kan zich niet bepalen tot het handhaven zijner positie, want inderdaad, die zijn deerlijk ingekrompen. Het streven moet veeleer gericht zijn op uitbreiding van het arbeidsveld. De architecten vormen geen macht met wier inzichten rekening wordt gehouden. In weinige kolleges wordt hun stem gehoord. Te zelden zijn zij vertegenwoordigd. Men erkent niet hoe veelzijdig de werkkring van den architect is. Dat kon anders wezen indien hun stand als een aaneengesloten groep, een eenheid onder vaste, krachtige leiding, zich, waar het pas gaf, stelselmatig deed gelden. Dat doel kan niet bereikt worden zoolang de onderlinge concurrentie der bouwkundige korporaties krachtsverspilling uitlokt, samengaan bemoeilijkt en hun voornaamste zorg moet zijn het hoofd boven water te houden.

Entzwei und gebiete! Tüchtig Wort;
Verein' und leite! Bessrer Hort.

Terwijl nu de noodzakelijkheid wel dwingt te handelen naar den eersten versregel, zou ongetwijfeld de les, in den tweeden vervat, tot beter uitkomsten leiden.

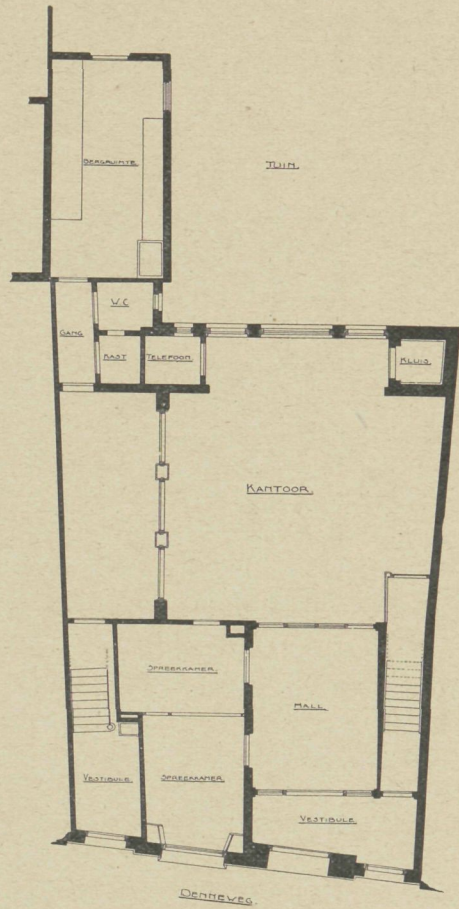
Maar ook individueel kon de architect zich meer roeren in het beslag der publieke zaak. Voortdurend zijn verschillende vraagstukken aan de orde, waarin hij direkt of zijdelings betrokken is, zonder dat hij daarin aanleiding vindt zich te uiten.

Is het wonder zoo zulke onverschilligheid ook wederkeerig onverschilligheid uitlokt. En is niet de neiging volkomen verklaarbaar den architect als „quantité négligeable” te beschouwen, waar wel degelijk, in gevallen waarin het toch niet meer voor de hand ligt, het oordeel wordt ingewonnen van andere kategoriën. Onbesproken te blijven moge in verschillende opzichten verkieselijk zijn, de bouwkunst zou gevoegelijk meer over de tong kunnen gaan, meer aandacht verdienen te trekken.

Wie in den architect voor alles en in de eerste plaats een kunstenaar ziet, zal waarschijnlijk den wensch naar een meer openbaar optreden, naar bemoeienis met vraagstukken van algemeen belang niet zoo aanstonds deelen. Het is echter zeer de vraag of

'S GRAVENHAGE. KANTOORGEBOUW MET BOVENWONINGEN
DENNEWEG 62. ARCH. L. J. FALKENBURG ('S GRAVENHAGE)

(ZIE DEN GEVEL OP DE LOSSE PLAAT)

PLATTEGROND DER BENEDENVERDIEPING

zoodanige opvatting wel juist is, of zij af te leiden valt uit de historische ontwikkeling van het beroep en, gesteld dit zou inderdaad zoo wezen, of zij thans nog „zeitgemäszt” is. Dit laatste nu betwijfelen wij. Als het tij verandert, verzette, wie niet stranden wil, de bakens.

Het is geenszins de bedoeling om het genus van den architect-zakenman te kweeken. De architect zij en blijve vrijelijk een kunstenaar. Uitstekend. Mits hij gedoubleerd is door een maatschappelijk persoon, met

ruim inzicht vooral op oeconomische en hygiënische belangen, waarvoor hij in andere kwaliteit zooveel kan tot stand brengen. Hij wende zich tot het publiek, dan zal dit te zijner tijd ook hem gedenken.

Edoch hoe weinige architecten bewegen zich in die richting? 1910 brenge verbetering. Immers het is de voorwaarde waaronder de architect zich in de samenleving zal kunnen handhaven en die hem opnieuw kan maken tot eene voor den stand onzer kultuurperiode beslissende faktor.

■ NIEUWJAARSWENSCH VAN DEN KLOPGEEST „JORIS PROP”, IN LEVEN ■

RENTENIEREND BEUNHAAS. OUDEJAARSAVOND 1909

Ik zeg het maar vooraf, heel goed ben 'k niet te spreken,
De snaren van mijn geest zijn wel wat veel gerekt,
Een beetje ingeroest, 't lijkt of er een wil breken,
Als 't hopelooze hart van menig architect.
Gij vraagt, en zeer terecht, waar moest een mensch
van leven,
Die bouwen wou en toch niet bouwen kon,
Terwijl het oude jaar niets anders heeft gegeven,
Dan kille nattigheid en vlekken op de zon.

Mijn medelij is groot en 'k vraag, waar zijn de tijden,
Toen ieder zooals ik, het vet der aard' genoot,
Toen elkeen beunhaas was en steeds zich mocht
verblijden
In veel papierengeld en rente tot zijn dood.
Dat is nu anders, ja! maar 't is uw eigen streven,
Dat alles anders maakt. Gij wauwelt over kunst,
Verhangt U aan een stijl, en brengt U zelf om 't leven,
Of leeft in arremood en bedelt om wat gunst.
Zoo is 't niet mogelijk om ooit te rentenieren,
Als gij U niet onthoudt van vrijheid en kritiek;

Voorwaar, mijn beunhaasgeest komt hier geen ouw'
jaar vieren,
Tenzij gij luist'ren wilt naar mij en het publiek.

— — — — —
Neen, neen, zoo gaat het niet, gij moet wat meer
laveeren,
Steeds zien, uit welken hoek de wind U tegenwaait,
Kijk eens naar Amsterdam en roep: bravo mijnheeren
Voor 't Damplan van 't stadhuis, dat U wordt voor-
gedraaid.

Is dat geen kost'lijk plan? Gij droomt van idealen,
Die 't prijsvraagresultaat te voorschijn heeft gebracht.
Ja, ja, beken het maar, gij wilt de eer behalen
En gunt den ambt'naar niets, die is van mijn geslacht.
Gij denkt: de beunhaas PROP is toch niet meer in leven,
Zijn licht is uitgedoofd, de domper staat er op,
Wij streven nu naar kunst, de hoogste... wacht eens even,
Vergist ge U daar niet? Mijn geest heet ook nog PROP.

— — — — —
Daar werd een Hoogeschool gebouwd in 't hooge Noorden,
Een kostbaar pronkjuweel, een kerk voor wetenschap;
Al past zij heel'maal niet bij uwe hooge boorden
En bij uw fietskostuum, toch is 't geen broddellap.
De koekebakkerszoon die 't bouwwerk af ging kammen,
Sterft zonder cent op zak, wordt nooit een rentenier;
Al zou hij elke snaar van mijnen geest verlammen,
Of binden tot een strop, het helpt hem toch geen zier.
Ha, ha!! ga nu van 't jaar in Brussel maar eens kijken
En ziet, hoeveel mijn geest wel om karakter geeft;
Voorwaar, gij kunstenaars, ook daar zal weldra blijken,
Hoe Hollands glorie straalt, hoe Hollands beunhaas leeft.

— — — — —
Uw architectenbond? Wat zal ik daarvan zeggen,
Het ledental is klein, de eischen wel wat groot,
Past op, dat men de bijl er niet bij neêr moet leggen,
't Was eenmaal ook voor mij de oorzaak van mijn dood.
Het doel dat wordt beoogd? Och ja, men wil 't wel weten,
Geeft soms wat tijdverdrijf, doch weinig in den zak,
En 't is maar al te waar, men moet op aarde eten,
Dat was voor mij de kunst waar heel mijn roem in stak.
Maar 'k wensch den goeden Bond toch 't beste toe
mijnheeren,

Mijn zaal'ge beunhaasgeest gunt gaarne ieder wat,
En elke architect zal 'k blijven inspireeren:
Wordt evenzoo als ik, een uitverkoren vat.

Mijn lieve hartsvriendin, die mij het bidden leerde,
Voor havergortepap en brood met vette kaas,
De oude maatschappij, die zich zoo licht bezeerde,
Zij wierp haar krukken weg en loopt weer als een haas.
Een weinigje koket, dat ziet men meer in 't leven
Bij 't streven naar behoud wanneer dit wordt bekroond;
Och, gaarne wil ik haar mijn beunhaaszegen geven
Voor 't goed gevuld postuur waarmee ze zich vertoont.
Slechts merk ik daarbij op, dat heel mijn hemelsch wezen
Zich wel eens angstig maakt omtrent de jongeliën,
Die maar examen doen, als bij de oer-Chineezen,
En 't goeie ouwe mensch straks niet meer willen zien.
't Zit al'maal in de lucht met nog zoovele dingen,
Ook al een proefstation met staats moeialligheid,
'k Hoop later op een keer U dan iets voor te zingen
Van potjes schoenensmeer, beproefd met staatsbeleid.

— — — — —
De bouwlust was niet groot, niet waard om te verhalen,
De geldramp van voorheen hield nog de beurzen plat
En menig architect die dezen dag mocht halen,
Blikt in het komend' jaar, als in een donker gat.
Ge hoort, ik zucht er van en heel mijn geest'lijk wezen,
Trit van aandoenlijkheid. Het vraagt, waar is de tijd,
Die lek're, vette tijd, die beunhaastijd voor dezen?

— — — — —
Het antwoord van omhoog luidt: vrienden weest
verblijd,
De hoogste macht in 't land, zij wil U mede voeren
In d'armen van 't geluk, waar kunst niet noodig is,
Waar men de rommelpot slechts biddend hoeft te roeren
Voor koekebakkerskunst en de behoudenis.
Voorwaar, zoo blijve steeds de beunhaasglorie gloren
Voor allen die nu zien, omhoog en achterom;
Die vooruit willen zien, zij gaan beslist verloren,
't Zij in hun prille jeugd, of anders door een... Bom!
Daar slaat de torenklok. Het nieuw' jaar is verschenen,
Het brengt U zegen, heil en duiten bij de vleet,...
Tot later — houdt maar moed — verwerk miljoenen
steen.

— — — — —
O, dit vergat ik nog, er komt ook een komeet.

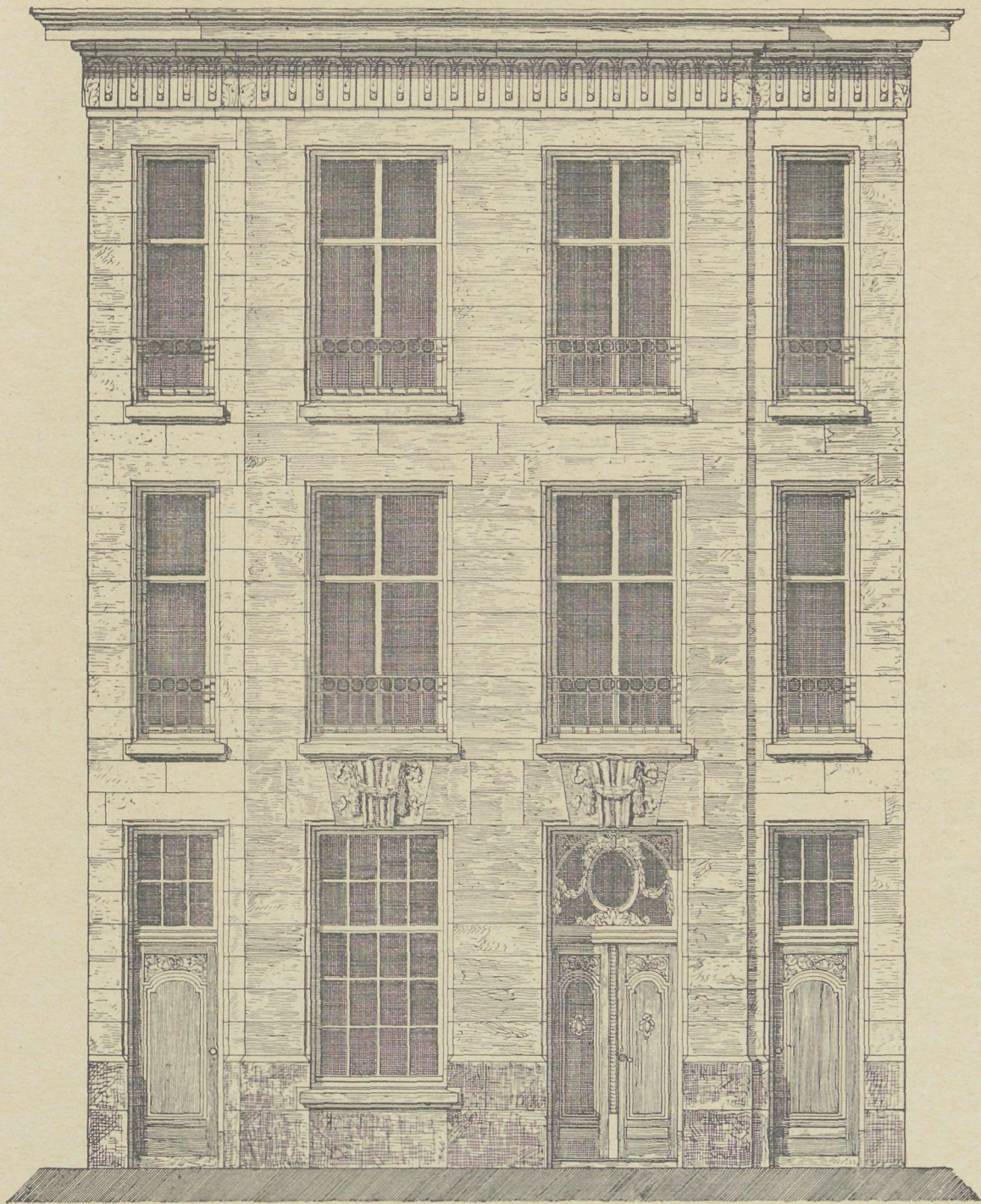
J. P.

DR. J. BERLAGE (GORKUM). EEN GRIEKS BESTEK

De bouwkunst in de oudheid deelt het lot van alle takken van het toenmalige leven: dat haar geschiedenis volstrekt niet als een gaaf geheel vóór ons ligt, maar als een ruïne, even fragmentarisch, als de gebouwen zelf die ze voor ons moet verklaren. Het bekende werk

van VITRUVIUS POLLIO, het enige uit die tijd ons overgeleverde boek over architectuur, geeft alleen de praktische kennis van een architect tijdens de regering van keizer AUGUSTUS; te boek gesteld niet voor vakmannen, maar voor Romeinse bouwheren, en afgewisseld met beschouwingen van theoretische en historische

GRAVENHAGE. KANTOORGEBOUW MET BOVENWONINGEN
DENNEWEG 62 ◻ ◻ ◻ ◻
ARCHITEKT L. J. FALKENBURG. ('S GRAVENHAGE)
BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” 1910. NR. 1

aard, waarvan de wetenschappelijke waarde zeer twijfelachtig is. Over allerlei zaken die de stichting van een gebouw betreffen worden wij niet, of onvoldoende ingelicht. Gelukkig zijn er echter nog andere stukken over, die enig licht verspreiden, waar hij ons in het duister laat. In de eerste plaats moeten hier genoemd worden de opschriften op metaal of steen, waarvan er zoovele honderden door het toeval of door de onvermoeide nasporingen van archeologen telkens te voorschijn komen. Deze platen waren de vorm, waarin de meeste officiële stukken van die tijd zo al niet oorspronkelijk werden bewaard, dan toch aan het publiek werden meegedeeld, en zij vervingen dus deels onze archieven, deels onze koeranten. Ze hebben dan ook betrekking op alle takken van het openbare leven en bevatten: wetten, volksbesluiten, verdragen met vreemde staten, eredekreten, kontrakten, rekeningen en verantwoordingen, lijsten van beambten, van gesneuvelden, lijsten van schepen, verpachtingen, verkopeningen, hypotheeken, inventarissen enz.

Hieronder zijn er ook enige, die op de bouwkunst betrekking hebben. Zo zijn er óver: rekeningen van verschillende aan de Propylaeën op de Akropolis te Athene verrichte werkzaamheden; een bestek voor het herstel van de vestingmuren van Athene; voorschriften en bepalingen voor de aannemers van allerlei werkzaamheden aan een tempel van Zeus in het stadje Lebadea in Boeötië, aan een tempel op het eiland Delos enz. En zo is daar ook een dokument dat een uitvoerig bestek bevat voor de bouw van een „skeuotheek” d.i. een marine-arsenaal in Athene's havenstad Piraeus.

De Duitse archeoloog E. FABRICIUS is van alle geleerden degene die er het best over geschreven heeft. Het is dit bestek dat ik de lezers van „De Bouww.” wenste vóór te leggen, aangezien het voor architecten zeker de moeite waard moet zijn de wijze waarop voor meer dan 2000 jaar het stichten van een gebouw werd voorbereid met de tegenwoordige te vergelijken.

Het werd gevonden in April 1881 in Piraeus, niet ver van de haven van Zea, en is gegrift in een plaat marmers v. d. Hymettus van 1.16 M. hoogte 0.54 M. breedte, 0.10 M. dikte, over 97 regels van elk 54 letters met uitzondering van het opschrift en de slotregel. Het grote voordeel van deze epigrafiese vondst was vooral dat het opschrift niet, zoals de meeste andere op allerlei plaatsen beschadigd, maar juist geheel compleet en overal goed leesbaar is, op enkele letters na, die zonder de minste moeite konden worden aangevuld.

Bovenaan staat „Goden”, de gewone formule aan het hoofd van de inskripties, waarmee het werk aan de bescherming van de goden wordt opgedragen. De vier letters van het Griekse woord voor goden zijn zo wijd uit elkaar gegrift dat ze over een gehele regel verdeeld zijn die anders 54 letters bevat. De inhoud luidt dan als volgt:

„Goden.

Bepalingen voor het stenen arsenaal voor hangend materiaal (zeilen en touwwerk) van EUTHYDOMOS

DEMETRIOS' zoon uit Melite en PHILOON, de zoon v. EXEKESTIDES uit ELEUSIS. Een arsenaal te bouwen voor hangend materiaal in Zea, beginnende bij het Propylaeon waardoor men van de markt komt, en verder waar men achter langs de onder één dak gedekte dokken gaat, tot een lengte van 4 plethren (118.4 M.) en een breedte van 50 voet (14.8 M.) + 5 voet (1.48 M.) met de muren mee. Uitgravende van het hoogste punt v. d. bodem een diepte van 3 voet (0.888 M.) en de rest reinigende tot de vaste bodem, zal hij (nl. de aannemer) de fundamenten leggen en overal tot een gelijke hoogte aan de oppervlakte opbouwen volgens het schietlood. En hij zal ook de fundamenten voor de zuilen leggen, van elke muur af openlatende 15 voet (4.44 M.) met de dikte van de zuil mee. Het getal van de zuilen van elke rij zal zijn 35, overlatende een doorgang voor het publiek midden door het arsenaal van een breedte tussen de zuilen van 20 voet (5.92 M.). Hij zal de fundamenten maken tot een dikte van 4 voet (1.184 M.) de stenen leggende in rijen afwisselend in de breedte en in de lengte. Hij zal de muren van het arsenaal en de zuilen bouwen van Piraeussteen leggende een sokkel voor de muren bestaande uit een plint ter dikte van drie voet en ter hoogte van 1½ voet (0.444 M.) en gemaakt stenen ter lengte van 4 voet, maar aan de hoeken van 4 voet en 3 palm (1.406 M.), en van opgaande blokken in het rond midden op de plint van een lengte van 4 voet, een dikte van 2½ voet en 1 vinger (0.758 M.) en een hoogte van 3 voet, en die aan de hoeken van een lengte naar verhouding van de triglyphen, in de breedte van het gebouw openlatende aan beide kanten twee deuropeningen ter breedte van 9 voet (2.664 M.). En hij zal aan beide kanten midden tussen de deuren een penantmuur bouwen ter breedte van 2 voet (0.592 M.) en een diepte naar binnen van 10 voet (2.96 M.). En hij zal de muur waartegen iedere deur open zal gaan ombouwen tot aan de eerste zuilen. Boven de sokkel zal hij de muren bouwen van blokstenen ter lengte van 4 voet, ter hoogte van 2½ voet, aan de hoeken met een lengte naar verhouding van de triglyphen en ter dikte van 1½ voet. De hoogte van de muren zal hij maken van 27 voet (7.992 M.) vanaf de plint met de triglyphenlijst mee tot onder het geison, de deuropeningen ter hoogte van 15½ voet. En hij zal er lateien op aanbrengen van Penthelies marmer, ter lengte van 12 voet (3.552 M.) en met een dikte gelijk aan die van de muren, en met een hoogte van 2 rijen stenen, zijposten plaatsende van Penthelies of Hymetties marmer, er drempels onder plaatsende van Hymetties marmer. En hij zal een kroonlijst op de lateien plaatsen die 1½ voet uitsteekt. En hij zal vensters in het rond in alle muren maken tegenover elke zuilentussenruimte en in de smalle gevels drie aan elke kant, van een hoogte van 3 voet en een breedte van 2 voet en hij zal in ieder venster koperen luiken invoegen, die er in passen. En hij zal over de muren in het rond

geisa leggen, en de gevelvelden bouwen en er de schuine geisa op plaatsen. En hij zal de zuilen plaatsen, er een stylobaat onder plaatsende die aan zijn oppervlakte gelijk komt met de muurplint ter dikte v. $1\frac{1}{2}$ voet, ter breedte van 3 voet en 1 palm (0.96 M.) en ter lengte van 4 voet en de zuilen van onderen ter breedte van 2 voet 3 palm (0.814 M.) met het kapiteel mee tot een lengte van 30 voet (8.88 M.) elk van 7 trossen van 4 voeten, de onderste van 5 voet; de kapitelen zal hij van Penthelies marmer op de zuilen plaatsen. En hij zal er houten architraven op leggen, ze op de zuilen verbindende, ter breedte van $2\frac{1}{2}$ voet, ter hoogte van 9 palm (0.666 M.) aan de hoogste kant, ten getale v. 18 op elk van de beide spanningen. En men zal balken op de zuilen leggen over de middendoorgang van een breedte van 7 palm (0.518 M.) en een hoogte gelijk aan de architraven. En men zal er nokbalken op leggen van een breedte van 7 palm, en een hoogte van 5 palm 2 vingers (0.555 M.) zonder de schuine kant, een draagklos op de balk leggende ter lengte van 3 voet, ter breedte van $1\frac{1}{2}$ voet, en de nokbalken met ijzeren krammen aan de dwarsbalken verbinden, en er schuine kapspruiten op leggen ter dikte van 10 vingers (0.185 M.) ter breedte van 3 palm en 3 vingers (0.277 M.) en een tussenruimte van elkander van 5 palm (0.37 M.). En er latten op leggende van $\frac{1}{2}$ voet (0.198 M.) breedte, ter dikte van 2 vingers (0.037 M.) met een tussenruimte van elkander van 4 vingers (0.074 M.) en er planken op leggende ter dikte v. 1 vinger (0.0185 M.) en een breedte van 6 vingers (0.111 M.) ze vastnagelende met ijzeren nagels, en na ze met leem overtrokken te hebben ze dekken met Corinthiese pannen, die tegen elkaar aansluiten. En hij zal boven de deuren op de naar binnen lopende penantmuren een stenen zoldering leggen van Hymetties marmer. En hij zal deuren aan het arsenaal voegen die in de deuropeningen passen, ze van buiten v. koper makende (dus met koper beslaande). En hij zal de geheele bodem van binnen bedekken met stenen die aan elkander passen, en die van boven recht en gelijk afwerken. En hij zal elke zuilentussenruimte afsluiten met twee recht-opstaande sokkelstenen ter hoogte van drie voet en er tussen in een hek plaatsen dat gesloten wordt. En hij zal ook de zolderingen in het midden (nl. tussen vloer en dak) maken, waarop het materiaal zal liggen,

door aan beide kanten de ruimte binnen de zuilen en de wand, aan iedere zuil, en langs de wand te verbinden met een moerbalk ter breedte van 5 palm en ter hoogte van 1 voet (0.296 M.), hem 3 palm (0.222 M.) in de wand stekende, en hij zal naast de zuilen stenen stijlen plaatsen. En op de draagbalken zal hij kinderbalken leggen, 7 over iedere ruimte, deze vullende tot aan de zuilen ter breedte van 3 palm en ter hoogte van een halve voet. En hij zal de gehele ruimte bedekken met planken, die hij naast elkaar legt en vastnagelt, ter breedte van 3 voet en ter hoogte van 2 vingers. Hij zal ook rakken maken waarop de kielouwen zullen liggen en de verdere takelage langs iedere wand in 2 verdiepingen, en ze langs de smalle wanden ombuigen en naar de zuilen toe in iedere ruimte (nl. tussen 2 zuilen en de muur); en de hoogte zal hij maken vanaf de onderste zoldering van 4 voet, maar de bovenste zoldering van de andere 5 voet verwijderd; houten stijlen plaatsende van de benedenste zoldering tot de bovenste, ter breedte van een halve voet ter dikte van 6 vingers en draagbalken tussenin leggende op de verticale balken van dezelfde hoogte zal hij er doorlopende dwarsbalken op leggen, één aan iedere kant, ter dikte van 6 vingers op alle punten, en daarop planken leggen, ze vastslaande, ter lengte van 4 voet, ter breedte van 3 voet, ter hoogte van 2 vingers en zal ze aan elkaar sluitend vastnagelen evenals de dwarsbalken. En hij zal houten ladders maken om op de zolders te klimmen. En hij zal ook kasten maken voor de zeilen en de linnen schutdekken ten getale van 134, ze makende naar het model, en ze plaatsen tegen iedere zuil en één op de daar tegenovergelegen plek, en ze zo maken dat van de aan de wand geplaatste de voorkant geopend kan worden en van de tegen de zuilen geplaatste, de beide zijkanten, opdat al de tuigage die in het arsenaal ligt te zien is voor hen die er doorheenlopen. En opdat er ook ventilatie zal zijn in het arsenaal zal men bij de bouw van de muren van het arsenaal een ruimte openlaten in de voegen van de blokstenen, daar waar de architect het voorschrijft.

„Dat alles zullen de aannemers afwerken volgens de bepalingen en de maten en het model dat de architect aangeeft, en zij zullen het afleveren in de tijd, waarin ze elk van de werken hebben aangenomen.”

(Slot volgt.)

GEMENGDE BERICHTEN

HAARLEM. De museumkwestie. ** — Ook Haarlem heeft zijne kwestie. Zij kan wellicht nog een gunstige oplossing vinden. Eenige jaren geleden scheen het vast te staan dat een, voor Weeshuis blijkbaar ongeschikt gebouw aan het Groot-Heiligland voor duur geld zou worden gekocht — N.B. f 120.000 — en voor gelijk bedrag worden verbouwd tot museum. „De Bouwwereld” heeft dat plan destijds, in 1906, ten sterkste ontraden en de stichting van een nieuw museum bepleit. Het gebouw is intusschen door de stad gekocht, maar sedert

heeft de zaak geen voortgang gehad. De kosten der verbouwing vielen niet mede. De som van f 120.000 die oorspronkelijk genoemd was, bleek waarschijnlijk een drukfout te zijn. Zij bedroeg bij nadere overweging f 210.000 en viel de Haarlemieten koud op het lijf.

Tijd gewonnen, al gewonnen. Misschien zal nu ondanks de hoog-officieele adviezen, toch het besef doordringen dat voor ruim 3 ton de Gemeente Haarlem in ongunstige ligging, een slecht ingericht, slecht verlicht en, als niet brandvrij, bovendien onveilig museum zou krijgen. Tot overmaat van ramp zou het gebouw door de verbouwing de architectonische waarde inboeten die het nu bezit.

Onlangs werd nog op een vraag uit den Raad hoe het met den museumplannen stond, geantwoord dat deze nog in bewerking waren.

Dezer dagen haalde Prof. C. L. DAKÉ in „De Telegraaf” de museum-kwestie weer eens hartig op. Hij schreef o. a.: „Dat het onzinnig is f240.000 (en de rest) uit de stadskas te geven voor een museum in een volkrijke achterbuurt, terwijl men voor hetzelfde geld, of voor minder, op een vrij terrein een nieuw brandvrij, naar den eisch des tijds ingericht museum kan krijgen.”

Drie jaar geleden is „De Bouww.” terwille hetzelfde betoog door velen hard gevallen en zelfs aan DROOGSTOPPEL getoetst!

De toestand van het museum in het stadhuis mag voor het behoud der kostbare verzameling geen dag langer dan noodig is bestendig worden. Hoe lang zal het beraad nog duren? Dat hangt er van af of de Haarlemsche Raad zich zelf zal weten te overwinnen, om met intrekking van zijn ongelukkig besluit van 1906, tot de stichting van een nieuw museum te besluiten.

Destijds, in 1906, heeft de Raad afwijzend beschikt op een adres van den heer A. W. WEISSMAN inhoudende aanbod ons, onder alle gewenschte waarborgen, een aan alle eischen beantwoordend museum voor f200.000 in het Flora-park te stichten. Het is echter helaas bijna regel, dat bij bouwkundige kwesties men niet kloek en flink doortast, maar liever tracht het met broddelwerk af te doen.

Het blijkt steeds duidelijker dat de Raad slecht beleden was toen hij, dat aanbod verwerpend, de voordracht tot koop en verbouwing van het Weeshuis aan het Heiligland aannam.

Moge hij nu inzien dat gelijk Prof. DAKÉ, den nagel op den kop tikkend, schreef, „het hier niet gaat om in een betrekkelijk kleine zaak eenige invloedrijke personen ter wille te zijn” en wete zich de les ten nutte te maken van het spreekwoord: „Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald”!

Een middernachtelijke vergadering. Blijkens mededeeling in „De Aannemer” is het hoofdbestuur van den „Ned. Aann. Bond” bijeengeroepen voor Dinsdag 4 Januari 1910 des voormiddags 1 uur.

De bondsleden kunnen gerust den rechtvaardigen slaap genieten. Het bestuur waakt!

BERLIJN. Eene algemeene stedenbouw tentoonstelling zal in Mei en Juni a. s. worden gehouden in de zalen der Academie van Beeldende Kunsten te Charlottenburg. In verband met de tentoonstelling zullen door erkende autoriteiten op het gebied van den stedenbouw voordrachten worden gehouden.

In het bijzonder zal daarbij worden behandeld het resultaat van de prijsvraag voor Grosz-Berlin.

Voorzitter der tentoonstelling is de Berlijnsche Oberbürgermeister KIRSCHNER, voorzitter van het uitvoerend comité de architect geh. Baurat OTTO MARCH, Laatstgenoemde heeft als voorzitter en leider van de commissie van technici, welke sinds langen tijd ijvert voor het tot stand komen van een samenhangend uitbreidingsplan van Berlijn en zijne voorsteden, een werkzaam aandeel genomen in het voorbereiden en uitschrijven der genoemde prijsvraag.

De vesting Coburg zal, zooals wij reeds berichtten, worden hersteld door den vermaarden BODO EBHARDT, die met 's keizers deskundigen steun de prachtige en voor de laat-middeleeuwse vestingbouwkunst hoogst leerzame bouwvallen der Hoh-Königsburg tot een treurig specimen van een nieuw-oud fantasiekasteel verknoeide.

Er is in Duitschland al heel wat over te doen geweest en EBHARDT schreef in de „D. B.” een stukje waarin hij meent het verzet te kunnen terugbrengen tot de vrees van de Coburgers dat de slot-restauratie eene ongunstiger ligging zou krijgen. Verder doet hij zich oh! zoo onschuldig voor. Er zal niets gebeuren dan het allernoodzakelijkste herstel. Eenige bergplaatsen zullen in het karakter van het geheel worden ingericht. De kamers van den Fürstenbau, waarin wegens bouwvalligheid der schoorsteenen niet kan gestookt worden, zullen voor den hertog worden ingericht en eindelijk zullen in de kap bewoonbare kamers worden ingebouwd.

Men ziet dus, er is, wil men EBHARDT gelooven, geen de minste vrees dat hij te ver zal gaan. En wie daarvoor nog bang mocht zijn, wordt er ten slotte welwillend aan herinnerd dat de vesting partikulier eigendom van den hertog is en dat deze de werkzaamheden betaalt.

Tegenwoordig neemt men echter over het algemeen aan dat het bezit van monumenten van geschiedenis en kunst den eigenaar nog niet het recht geeft er naar welgevallen mede te handelen!

Het oudste woonhuis van Duitschland bevindt zich in het stadje Winkel in den Rheingau. Het is het zoogen. „Graue Haus” en was de woning van den Aartsbisschop RABANUS MAURUS van Mainz, die hier in 850 stierf. Op aanraden van Dr. PLATH, een der beste kenners van het Karolingisch tijdperk, heeft de bezitter van het „Graue Haus”, graaf MATUSCHKA-GREFENKLAU het gebouw aan een deskundig onderzoek onderworpen. Tevens werden de noodige opmetingen en ontgravingen

gedaan en het voornemen schijnt — helaas! — te bestaan den ouden toestand te herstellen.

De geestelijke eigendom van prijsvraag-ontwerpen. Door het hoogst gerechtshof van Oostenrijk is onlangs beslist dat de ontwerper geestelijk eigenaar blijft van zijn prijsvraag-ontwerp. Tot nog toe waren de prijsvraag-uitschrijvers van meening dat de honoreering van het ontwerp hen het recht gaf om zonder extra betaling over een bekroond ontwerp te beschikken.

De kwestie was gerezen over een schoolgebouw te Görkau. Bekroond was de architect Dr. ARNOLD KARPLUS te Weenen. Hem werd zijn prijs toegezonden met de mededeeling dat geen der ingekomen ontwerpen voor uitvoering geschikt was en dat zijn ontwerp als eigendom van den schoolraad werd achtergehouden.

Eenigen tijd later bleek echter dat het ontwerp van Dr. K. met geringe wijzigingen was uitgevoerd. Vandaar een proces, dat de architect in alle drie de instanties heeft gewonnen.

De nieuwe bouwverordening van Weenen stuit sinds jaren op heftigen tegenstand. Dat bouwers, terrein- en huis-eigenaars elke nieuwe verordening, die rekening houdt met de stijging van eischen ingevolge de moderne inzichten, voorstellen als hun ondergang, behoeft niet te verwonderen. Dat de verordening toch in deze niet te ver gaat bewijst een protest van andere zijde.

De „Oesterreichische Gesellschaft für Gesundheitspflege” is in hare vergadering van 2 Dec. 1909 tot de konklusie gekomen dat de verordening niet ver genoeg gaat. De belangrijkste bepalingen werden van hygiënisch standpunt bekeken en aan scherpe kritiek onderworpen. Het concept der bouwverordening bleek daarbij volstrekt niet te beantwoorden aan de eischen die de moderne hygiëne stelt aan den toevoer van licht en lucht. En deze vraag is van buitengewoon belang. Een dergelijk nadeel wordt niet opgewogen door den geprojecteerden „Wald und Wiesengürtel”. Het ontwerp kwam der vergadering zóó onvoldoende voor, dat men aannam dat wel geen deskundige op hygiënisch gebied aan zijne vaststelling had medegewerkt. Besloten werd den burgemeester te verzoeken om in de enquête-commissie, die de ingebrachte bezwaren zal hebben te onderzoeken, ook de hygiënisten te vertegenwoordigen.

Oberbaurat Dr. KAPAUN, de onvermoeide strijder voor een betere en hygiënisch-goede bouwverordening van Weenen, wees ter vergadering nog eens op den verwoeden tegenstand die zelfs dit onvoldoende ontwerp vond bij bouwers en huis-eigenaars.

ROME. Het palazzo Farnese. Sedert geruimen tijd doet de Fransche Staat moeite om het Farnese-Paleis te koopen waarin hare gezantschappen bij het Quirinaal en het Vatikaan en haar archaeologisch instituut zijn gevestigd.

Het paleis behoorde, evenals het verlaten en vervallend lustslot van Caprarola aan den overleden ex-koning FRANS II van Napels. Door diens erfenamen, de graaf van CASERTA en de vorst van HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN, was nu met de Fransche regeering een koopsom van 3.400.000 Lire voor het Farnese-paleis overeengekomen.

Reeds eens, 1 Aug. 1909, heeft de Italiaansche regeering den verkoop verboden opgrond van eene bepaling die PAUS PIUS IX in 1861 had uitgevaardigd. Toen destijds de koning van Napels zijne fidei-commis bezittingen verkocht, heeft de PAUS ten aanzien van het Farnese-Paleis bepaald dat dit, gezien zijn bijzondere beteekenis als nationaal monument, alleen mocht worden verkocht aan de Camera Apostolica, d. w. z. de pauselijke fiskus.

De Italiaansche regeering als wettelijk opvolgster van de pauselijke, achtte deze bepaling nog van kracht en belet in afwachting dat zij zelf over de noodige fondsen beschikt, den verkoop aan anderen.

Bovendien steunt zij op de openbare meening, die zich verzet tegen de gedachte dat een zóó belangrijk moment, het werk van SANGALLO, MICHEL ANGELO, DELLA PORTA en andere harer eerste meesters, in vreemde handen zou overgaan.

Houtgebruik in de Vereenigde Staten. Het boschbeheer van het Departement van Landbouw der Vereenigde Staten van N.-A. klaagt er over dat in de bosschen van Amerika per inwoner 500 voet hout, aan boord gemeten, wordt gekapt, terwijl dit in Europa slechts 60 voet per hoofd bedraagt. Voor een groot deel is dit veroorzaakt door het gebruik van hout voor bouwkundige doeleinden. Er wordt in verband daarmee gewezen op de noodzakelijkheid dergelijke houtverspilling te bestrijden. Het onevenredig groot gebruik van hout, dat de bosschen uitput, heeft nog een ander gevolg, n.l. dat, vergeleken bij Europa, in Amerika zoo groote verliezen door branden zijn te konstateeren. De „Philadelphia Record” heeft nagegaan dat per hoofd der bevolking in Amerika de brandschade ongeveer tienmaal groter is dan die in de landen van centraal Europa. Het blad vindt een zonderlinge overeenkomst tusschen die omstandigheid en het eveneens ± tienmaal grootere houtverbruik.

Ferroment is een nieuwe soort ijzerbeton, dat bijzonder voor vloeren geschikt is, welke aan veel beschadigingen zijn blootgesteld en bij welke een groote vastheid verlangd wordt. De laag wordt uit een grove onderlaag en een fijnere bovenlaag gevormd, de eerste ter dikte van 15 tot 20 cM. uit cementbeton en ijzeren draaispanen of krullen in spiraalvorm (afval uit machinefabrieken), de laatste 2—3 cM. dik uit cement en vermengd met ijzervijzel-spanen. De bovenlaag kan met figuren behandeld worden.

De uitvinder van dit Ferroment is de ingenieur AUG. VÖGELE te Leipzig. Door dezen uitvinder werden in verschillende ijzer-gietrijen zulke vloeren vervaardigd die zich, ondanks het sterke gebruik dat van deze vloeren gemaakt wordt, goed gehouden hebben. De kosten bedroegen voor 1 M². ongeveer 6 à 7 Mark.

Niet alleen dat deze vloeren zeer sterk zijn, zij zijn ook bestand tegen weersinvloeden en worden niet glad op den duur, waardoor het Ferroment ook is toe te passen op vloeren, voetwegen, doorritten, open plaatsen, enz. „Deut. Bauz.“

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel II. De Provincie Drente. Utrecht. W. LEYDENROTH VAN BOEKHOVEN. 1909.

Ten vervolge op het in 1908 verschenen 1e deel der „Voorloopige lijst“, dat de provincie Utrecht behandelde, heeft thans deel II, de provincie Drente, het licht gezien. In deze voorloopige lijsten zijn alleen gebouwen en met gebouwen samenhangende voorwerpen systematisch, maar kort vermeld. Daar gegevens betreffende de Drentsche monumenten slechts in gering aantal en zeer verspreid worden aangetroffen terwijl vele gemeenten in deze provincie moeilijk bereikbaar zijn, heeft de Commissie het nuttig geacht in dit deel eenigszins uitvoeriger mededeelingen te doen dan in het vorige.

De gegevens werden in 1907 en 1908 door den heer F. A. HOEFER verzameld en nader gecontroleerd in 1909, in samenwerking met de heeren Jos. Th. J. CUYPERS, J. H. FREDERIKS en JAN KALF, secretaris der Commissie.

De Rijkscmissie heeft door de uitgave dezer voorloopige lijsten aldaar een praktisch resultaat bereikt, in afwachting dat het groote geïllustreerde werk kan beginnen te verschijnen. Juist dit doet den wensch rijzen dat de uitgave der voorloopige lijsten zooveel mogelijk zal worden bespoedigd. Met eene snelheid van één provincie per jaar doorwerkende, zou zelfs de uitgave der voorloopige inventarisering nog negen jaar duren.

Dat nu is beslist te lang. Vooral indien het werkplan der Commissie meebracht dat de aanvang van het groote werk zou moeten wachten op de voltooiing van het voorloopige.

Een werk als dit kost verbazend veel tijd en zorg. Is nu, wat veilig mag worden aangenomen, de beschikbare tijd der leden door hunne werkzaamheden in het belang der Commissie, reeds geheel in beslag genomen, dan zou uitbreiding der Commissie dienen te worden overwogen. Het tempo der uitgaven moet echter worden versneld.

De voorloopige lijst maakt een degelijken indruk en zal, velen van nut kunnen zijn, die door studie of uit anderen hoofde belangstellen in de Nederlandsche monumenten.

Jammer maar dat de lektuur wel reeds na korten tijd weemoedige herinneringen zal opwekken als men waarneemt hoe voortdurend de rijkdom van ons land aan monumenten — vooral indien zij in particulier bezit zijn — vermindert.

Moderne Bauformen. 1909 Aflevering 11 is wederom een „Dresdener Künstlerheft“ dat in zijn geheel beschouwd niet interessanter is dan de voorgaande nummers dezer serie. Een weinig gelukkig denkbeeld van den uitgever zijne lezers steeds op deze Dresdener aflevering te trakteren! SCHILLING & GRAEBNER zijn hier vertegenwoordigd door een studie voor een Museum van Volkskunde te Dresden.

De bekende beeldhouwer GEORG WRBA (uitspreken URBA) heeft samen met MAX WRBA een prijsvraag-ontwerp voor een stadhuis-ontwerp te Plauen gemaakt, dat bewijst dat de bouwkunst toch heusch niet zoo gemakkelijk is en zij den liefhebber herinnert aan 't spreekwoord van den schoenmaker en zijn leerling. Het is overigens weer het kleine bekende kringetje wier werk in de Dresdensche aflevering wordt vertoond. Van HANS ERLWEIN is eene serie afbeeldingen van eene groote stadsschool te Dresden, een waar schoolpaleis, en de fabrieksgebouwen van de stedelijke waterleiding van Dresden; van OSWIN HEMPEL een monument; van LOSSOW & KÜHNE het gebouw van het studenten corps Borussia te Tübingen een badhuis te Schneeberg en een woonhuis-interieur te Dresden.

Dan treffen wij nog aan de architecten TSCHARMANN & KÜHNE met diverse villa's, interieurs en details.

Moderne Bauformen. Afl. 12. 1909. De leden der afdeling Kiel van den B. D. A. zijn in deze aflevering met vele hunner werken vertegenwoordigd. Het zijn meest proeven van de kunst der woningbouw. De grootere en meer omvattende ideeën zijn in prijsvraag ontwerpen neergelegd. Er zijn hier reproducten gegeven van werken van ERNST PRINZ, RICHARD JANSSEN, J. THEEDE, allen geïnspireerd door de bouwtrant uit dien streek. De huizen zien er aangenaam en solide uit en vertoonen karaktervolle toepassingen van baksteen. F. W. JOCHEM uit Kiel leerling van OLBRICH is in zijne scheppingen meer alleenstaand. Ze vertoonen den invloed van den meester.

Van Prof. ALFRED GREUANDER zijn in dit nummer ook zeer veel werken gereproduceerd o. a. De elektrische Hoch- und Untergrundbahn te Berlijn en het administratiegebouw van LUDWIG LOEWE & Co. te Berlijn, waarvan vele interieurs ook afgebeeld zijn.

Verder zijn er nog enkele gekleurde afbeeldingen o. a. van interieurs van Engelsche architecten.

Architectura Nr. 53. Het eereid KROMHOUT. Een hulde aan den architect, den voorzitter en den organisator, bij gelegenheid van zijn vertrek uit Amsterdam.

Verslag der vergadering van 22 December l.l.

Verder: berichten inzake populaire voordrachten over bouwkunst, wijlen L. J. RIJNINK, de prijsvraag der Binnenl. Expl. Mij. te Haarlem.

TECHNISCH GEDEELTE. Een nieuw en praktisch kozijnanker waarbij niet behoeft te worden voorgeboord. Koepels en gewelven van gewapend beton.

Bouwkundig Weekblad Nr. 1. „Het afgelopen jaar“. De schrijver behandelt het onderwerp niet in 't algemeen, maar vermeldt bijna uitsluitend 't geen de Mij. t. B. d. B. aangaat en brengt haar daarbij lof. Verder officieele mededeelingen, het verslag eener excursie van studenten der T.H.S. naar de provincie Groningen en een beschouwing over den verkoop van het Arsenal te Amsterdam.

De Opmerker Nr. 1. „Den lezer heil!“ Een overzicht op 't afgelopen jaar, Vergaderingsverslag van den Frieschen Bouwkring en Juryrapport prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap“.

INGEZONDEN

Een nieuw werk over Heraldiek.

Amsterdam, 31 Dec. 1909.

Zeer Geachte Heer Redacteur!

In antwoord op de besliste mededeeling van den heer J. KUYPER, voorkomende in nummer 52 (van 29 Dec. j.l.) van „De Bouwereld“, 1909 als zoudt het wapenschild, afkomstig van het paleis Guadagni niet zijn een Italiaansche renaissance-, maar wel een Romaansch schild, verzoek ik u beleefd, mij te willen toestaan, in het eerstvolgend nummer van Uw geëerd blad, Uwe belangstellende lezers te mogen verwijzen naar de hieronder genoemde werken, waarin men het bovenbedoelde wapen precies gelijk vindt afgebeeld, als dat op blz. 31 van het werk van den heer KUYPER over „Heraldiek in Bouwkunst enz.“, en bij allen toegelicht door een bijgaanden tekst.

Ten 1e in „Decorative Heraldry“ bij G. W. EVE London. Yorkstreet. 1897, GEORGE BELL and Sons. blz. 183. Het bij de wapenafbeelding geplaatste onderschrift luidt als volgt:

„Pavoise from the palazzo Guadagni. Florence. Italian. Second half fifteenth Century“.

Ten 2e in de „Heraldischer Atlas“ von H. G. STRÖHL Stuttgart. JUL. HOFFMAN 1899; zie Taf. O fig. 6. De bij het wapen behoorende tekst vermeldt het volgende:

Fig. 6 Greif. Schild mit einem, von einem dreilätigen Turnierkragen überlegten Greif. Palazzo Guadagni in Florenz. Zweite Hälfte der XV Jahrhunderts (Aus „Decorative Heraldry“ von G. W. EVE, Londen 1897.)

Ten 3e bevat „Het Huis Oud en Nieuw“ Winternummer, December 1905, een degelijk, uitvoerig, geschiedkundig en prachtig geïllustreerd overzicht van den Griffioen door A. Pit, directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam. Zie blz. 403—409.

Al mag de lezer in deze zeer lezenswaardige bijdrage niet direct vermeld vinden, dat het bedoeld wapen behoort tot de Italiaansche Renaissance, hij zal ook zeker geenszins, noch direct, noch indirect den indruk krijgen, dat het wapen van Palazzo Guadagni behoort tot den Romaanschen stijl.

Met opname dezer regelen zult U ten zeerste verplichten, zeer geachte Heer Redacteur, Uw dw. dienaar

T. v. D. LAARS.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

ECHO'S. II

Wanneer „Heimatschutz“?

Het zal welhaast, 27 April a. s., een jaar geleden zijn dat te Amsterdam in de intieme zaal van het Kon. Oudh. Gen. bijeenkwamen een aantal belangstellenden in de, helaas bedreigde, schoonheid van ons vaderland. Zij waren afkomstig uit verschillende streken des lands en vertegenwoordigden allerlei kringen, allerlei richtingen en belangen. Er waren kunstenaars van diverse pluimage bij, architecten en archaeologen. De journalistiek was vertegenwoordigd zoo goed als de Ned. Wielrijdersbond of de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Het doel der bijeenkomst was eene algemeene beweging voor te bereiden in den geest van den duitschen „Heimatschutz“-bond. Het beknopte verslag dezer vergadering deed weinige dagen later in de dagbladen de ronde. Algemeen werd het met instemming begroet. Er zou dan eindelijk eens stelselmatig en met kracht worden opgetreden tegen de staag voortschrijdende ontsiering van stad en land!

Ter nadere uitwerking eener regeling werd door de vergadering eene commissie aangewezen. Het geduld der belangstellenden is echter op een zware proef gesteld. Sedert April 1909 is taal noch teeken gehoord van de zoo breed opgezette beweging. En dat werkt vooral daarom zoo bevreemdend — en bovendien ook teleurstellend! — wijl toch de noodzakelijkheid eener aktie buiten discussie staat.

Welk betreurenswaardig getalm, dat zeker weinig beantwoordt aan de bedoeling, waarmede de commissie is ingesteld. Zou per saldo deze poging tot vereeniging der verspreide krachten van genootschappen of partikulieren, die nu elk op enger gebied, zonder stelsel of onderling verband, werkzaam zijn, moeten mislukken? Het is nauwelijks aan te nemen. Het stilzwijgen der commissie heeft zeker zijne goede redenen, maar het zou velen belang inboezemen die te vernemen. Men mag immers aannemen dat niet gebrek aan ijver voor de goede zaak in het spel is.

Mochten onverhoopt meeningsverschillen bestaan, waarover de leden niet tot overeenkomst konden geraken, waarom die dan niet liever onderworpen aan de uitspraak van ruimer kring? Het heeft in de laatste maanden toch waarlijk niet ontbroken aan gebeurtenissen die prikkelend hadden kunnen werken op de aktiviteit der commissie. Tot elken prijs moet de zaak tot voortgang worden gebracht. Kan de commissie

om de een of andere reden niet tot een resultaat komen, dat zij dan haar mandaat liever neerlegge dan dat eene regeling langer op zich zou doen wachten.

Immers, de ontsiering van stad en land gaat intusschen met reuzenschreden voort. Hier wordt een stadsgezicht, dat de voor onze oude bouwkunst zoo kenmerkende combinatie van schilderachtigheid en voornaamheid vertoont, door kunsteloozen nieuwbouw bedorven. Ginds wordt in een harmonieus dorpsbeeld door naäperij van misbegrepen „architectuur“ een valsche noot ingevoegd.

Één voorbeeld uit vele kan ons inwijden in de ravages die de industrie aanricht. De „Holl. Revue“ van Dec. 1909 bracht nog de afbeelding van een ouden Zaansehen molen, waaronder, als ware het eene ongedeelde triumf, dit onderschrift: „De windmolen te Westzaan waarin de heer P. MOLENAAR de fabricage van zijn kindermeel is begonnen en die door eene groote fabriek, drie verdiepingen hoog, vervangen zal worden.“ Het bedenkelijke van deze mededeeling is dat men er vrijwel staat op kan maken dat die fabriek ook het beruchte „fabriekstype“ zal vertoonen, dat het zijne er toe bijbracht om de Zaanstreek, eens een onzer fraaiste en eigenaardigste landstreken, te bederven. De gedachte schijnt trouwens over het algemeen niet op te komen dat ook fabrieksbouw, mits aan de goede handen toevertrouwd, zonder tot meerder kosten te leiden, architectonische be-teekenis kan bezitten.

Wanbegrip reikt de hand aan onverschilligheid. De overheid, de kerkelijke zoowel als de wereldlijke, doet niet onder bij partikulieren.

Wat wordt ten onzent nu daartegen beproefd? Weinig, zéér weinig zelfs en dat weinige is niet altijd in staat om het „Heimatschutz“-streven populair te maken. Het doet dit veelal slechts kennen van één kant, den archaeologisch-behoudenden en dat is niet de meest wezenlijke.

Want „Heimatschutz“ is zeer veelzijdig. Belangrijker nog dan hare pogingen tot bescherming van het bestaande, is de opvoedende werking die zij wil uitoefenen om nieuwe schoonheid uit te lokken. Meer uitvoerig is dit uiteengezet in het artikel „„Heimatschutz“ en hare middelen“ in den voorgaanden jaargang der „Bouwwereld“.

Wij verkeerden hier te lande nog in een elders reeds overwonnen stadium. Er zijn op zich zelf staande pogingen, maar er is geene beweging. Ons ontbreekt de organisatie, die vereent en leiding geeft. De thans

op touw gezette poging daarin verandering te brengen mag niet in het zand verlopen gelijk pessimisten reeds voorspellen dat geschieden zal.

De deutsche „Heimatschutz“-Bond is eerst in 1904 gesticht, nadat Prof. RUDORFF in zijn boek „Heimatschutz“ had aangetoond hoe alle pogingen tot bescherming van den eigenaard der „Heimat“, zoowel in wetenschappelijke als in artistieke zin bij elkander behooren en zij zich moeten vereenigen tot ééne groote kultuurbeweging. Die Bond beoogde de verspreide krachten saam te brengen en ter wederkeerige ondersteuning in elkander te doen grijpen.

Daarbij is er echter voor gewaakt dat te ver gedreven centralisatie aan den eenen kant kon bederven wat aan de andere zijde is bereikt. De ervaring heeft uitgewezen dat de stichting van dien Bond juist gezien was. Het bestuur kon weldra getuigen: „De „Heimatschutz“ heeft reeds thans eene beteekenis verkregen, waarop men enkele jaren geleden niet durfde hopen en zooals zij aan afzonderlijke, nietsamenhangende pogingen nooit had kunnen ten deel vallen.“ Dient dat ook ons niet een vingerwijzing te zijn?

Ook in Duitschland bestonden, eer de „Heimatschutz“ Bond werd opgericht, verschillende vereenigingen, die 'tzij plaatselijk werkten, 'tzij aan slechts een enkel onderdeel van het ruime gebied hare aandacht wijdden. Ten einde echter aan zulke versnippering van krachten, die vaak tot konkurrentie en krachtsverspilling leidt, terwijl elkers juist krachten te kort schieten, een einde te maken dienen verschillende kleine gevoelens te worden overwonnen. Een ieder moet bereid zijn desnoods iets van zijne zelfstandigheid prijs te geven in het belang der samenwerking en der eenheid. Zou bij onze vereenigingen daartoe dan te vergeefs een beroep worden gedaan? Wij durven — in dit geval onzen nationalen zin voor verdeeldheid, wortelend in een op de spits gedreven zelfstandigheidsgevoel, ten trots! — hopen van niet.

Sedert de boven geciteerde zinsnede door het Bondsbestuur werd neergeschreven, heeft het „Heimatschutz“-streven in Duitschland nog sterk aan invloed gewonnen. Duidelijk komt deze tot uiting in de wetgeving die in de meeste deutsche bondsstaten tegen ontsiering van stad en land is tot stand gekomen. Maar naast deze wetten staan legio maatregelen die de verheffing beoogen van het artistieke peil van publiek en bouwlieden. De belangrijkste werden reeds in „De Bww.“ opgesomd (Heimatschutz en hare middelen. 1909). Het streven

der „Heimatschutz“ is ginds dan ook tot alle kringen doorgedrongen. Het is natuurlijk niet te verwachten dat in enkele jaren zou worden goedge maakt wat gedurende een halve eeuw is bedorven. Dat was te veel gevegd. Maar wel mag gekonstateerd worden dat talrijke verschijnselen toch een anderen en, in dit opzicht althans, beteren tijd aankondigen.

Er bestaat omtrent „Heimatschutz“ nog veelal een verkeerd denkbeeld dat hare ontwikkeling belemmert. Men vreest wel van haar dat zij op eenzijdige wijze artistieke belangen wil doen overwegen, dat zij de oeconomische ontwikkeling zou tegenhouden in haar streven alles bij het oude te laten. Niets is in het algemeen minder juist dan dat. Enkele fanatici zouden dat mogelijk wel willen en, tot reactie geprikkeld door de veldwinnende ontsiering, door botten onwil of onverschilligheid, is de „Heimatschutz“-beweging in die richting mogelijk wel eens te ver gegaan, teneinde waar van nieuwbouw toch niets te wachten was, althans te houden wat was.

„Heimatschutz“ is geen taak voor een afgesloten kring. Zij is een vraagstuk van veelzijdig belang en men moet het met ruime opvatting te gemoet treden. Ging de „Heimatschutz“ aan den leiband loopen van eenige eenzijdige archaeologische of artistieke opvatting, gaf zij zich dientengevolge over aan behoudzucht quand-même, die elke wijziging als „vandalisme“ in de ban deed, dan zou zij weinig toekomst hebben. „Heimatschutz“ raakt de kultuur van een tijdperk in haar vollen omvang. Zij is niet zuiver archaeologisch, noch uitsluitend wetenschappelijk, niet overheerscht door eenige richting welke ook. Zij is de samenvatting van vele uitingen dier groote geestesbeweging, die beoogt de komende kultuurperiode te veredelen, haar te verheffen boven het banaal-merkantiele standpunt harer voorgangster. Waarlijk ook in ons vaderland zou zulk een beweging een ruim en dankbaar arbeidsveld kunnen vinden.

Aan het dralen moet nu eindelijk eens een einde komen. Wat heeft de kommissie gedaan of niet gedaan en wat weerhoudt haar iets van zich te laten hooren? Wij zijn, en ongetwijfeld namens velen, nieuwsgierig.

Er staan belangen op het spel die de volle aandacht verdienen. Bovendien dringt de tijd en niet misplaatst is eene herinnering aan de oude ervaring dat Saguntum viel tijdens te Rome de Senaat beraadslaagde.

Hopen wij dus binnenkort de vraag „Wanneer Heimatschutz?“ in een bevredigenden zin te kunnen beantwoorden.

DR. J. BERLAGE (GORKUM). EEN GRIEKS BESTEK

(Vervolg en Slot.)

iedaar de inhoud. Er is dus sprake van de bouw van een tuighuis ter bewaring van zgn. hangend scheepsgereedschap d.i. touwen, zeilen, schutdekken (ter beveiliging van de kiel tegen stoten van vijandige schepen)

enz., terwijl masten, roeren, ra's etc. in de dokken bij de schepen zelf lagen. De plattegrond vertoont een rechthoek van ongeveer 118 Mr. lengte en slechts een kleine 15 Mr. breedte, dus 8 maal zo lang als breed. Aan beide zijden zijn twee brede

deuren met een penant er tussen die samen even breed zijn als de doorgang die midden door het gehele gebouw loopt, dus bijna 6 Mr. Deze doorgang is aan iedere zijde geflankeerd door een rij van 35 zuilen, die de balken van het dak dragen en het gebouw in drie schepen verdelen. In de de twee smallere schepen liggen een zolder en twee rakken of vloeren welke niet de gehele ruimte bedekken en bestemd zijn voor de berging van het scheepstuig, waarvoor bovendien in de onderste ruimte van die zijdschepen 134 kasten zijn opgesteld. Het middenschip wordt uitdrukkelijk als een voor het publiek vrije passage aangeduid, die zeker van zonsopgang tot zonsondergang openstond. Wij worden hier herinnerd aan de soevereine positie van de volksvergadering van alle vrije burgers in Athene welke blijkbaar eist dat het volk ten allen tijde de publieke eigendommen kan inspekteren om zich over hun toestand te vergewissen.

Enkele onderdelen van de konstruktie verdienen misschien nog een toelichting. Waar bv. bij de opgave van de maat der architraven wordt gesproken van de „hoogste kant” en bij die van de nokbalken van de „schuine kant” is dit te verklaren daaruit dat de architraven aan één en de dakbalken aan beide kanten schuin zijn afgezaagd om de dakspruiten te kunnen opnemen. De tussenruimten die er overblijven tussen de dakspruiten en de latten worden met planken dichtgespijkerd. Zo komt er een gesloten dak dat in zijn geheel met een laag leem wordt overtrokken, waarin de pannen worden gelegd. Horizontale latten over de dakspruiten gelegd is een overigens onbekende dakkonstruktie. De aanleiding er voor bij dit gebouw zal wel geweest zijn dat hier het dak van beneden af geheel zichtbaar was en dat dit middel dus met het toespijkeren dienen moest om het gezicht het minst lelijk te maken. In de oudheid waren de pannen nl. nooit van haken voorzien om ze aan de latten v. het dak op te hangen maar werden in een laag leem gelegd; ze waren ook van andere konstruktie, nl. plat en met opstaande randen aan de zijden die aansloten tegen de randen van de daarnaast gelegen pannen, terwijl over die randen ter bedekking van de daartussen blijvende reet, zgn. dekpannen werden gelegd van de vorm v. een doorgesneden cylinder. Corinthiese pannen zijn hoogstwaarschijnlijk niet alleen een bepaald soort v. pannen geweest, maar wel pannen in Corinthe zelf gemaakt. Alle artikelen van Dorinthise baksteen waren zeer gezocht, en aan dakpannen was men speciaal gewoon bijzondere zorg te besteden; ook van elders is gebleken dat ze geëxporteerd werden.

Achter en boven de deur is op de penantmuur een stenen zoldering voorgeschreven; dit had vermoedelijk ten doel om de passage van de ene zolder naar de tegenovergelegene mogelijk te maken zonder een ladder af en op te klimmen. Het beslaan van deuren en vensters met koper zal wel vooral geweest zijn tegen brandgevaar, dat voor een bergplaats van zeilen en touwen bijzonder te vrezen was. De beide rakken,

boven de benedenste zoldering, die bepaaldelijk bestemd zijn voor de berging van de kieltouwen (sterke kabels die voor de stevigheid om de romp v. h. gehele schip geslagen werden) hebben een veel kleinere oppervlakte dan die zoldering, want zij vormen maar een smalle planken berging die langs de lange wanden loopt, met vertakkingen langs de korte wanden tot aan de deuren en naar iedere zuil toe.

De details van de konstruktie van deze bergplaatsen schijnen niet voldoende aangegeven te zijn. Op andere punten ontbreekt trouwens ook nog vrijwat. Er is bv. niet gezegd op welke hoogte de vensters en de benedenste zoldering en waar de ladders moesten worden aangebracht; er wordt niet van gesproken of de zuilen gekanneleerd moeten zijn, noch of ze Dories of Ionies zullen wezen; het niet vermelden van een basement doet het eerste vermoeden hoewel de verhoudingen abnormaal slank zijn, en ze daardoor misschien ook niet gekanneleerd zijn; de grote slankheid wordt begrijpelijk doordat ze slechts een honten dak te dragen hadden.

Ook de fries met triglyphen wordt niet nader beschreven; misschien waren alle esthetiese details aan de nadere beschikkingen van de architect overgelaten, of spraken ze, bv. voor zover het maten en afmetingen gold, voor een Griekse aannemer van zelf. Interessant is het dat voor de lengte van de hoekstenen zelfs aan de benedenste steenrijen reeds uitdrukkelijk rekening wordt gehouden met de triglyphen. Zo wordt de mededeling van VITRUVIUS begrijpelijker, dat de voorstanders van de Ioniese stijl in Griekenland voornamelijk hierom de Doriese verwierpen omdat de moeilijkheid die de hoektriglyph voor de harmoniese opbouw v. h. geheel opleverde, niet bevredigend kon worden opgelost.

Dit arsenaal moet volgens betrouwbare berekeningen in het jaar 330 voor Chr. tot stand zijn gekomen dus pas 8 jaar nadat Athene zijn politieke zelfstandigheid door de overwinning van PHILIPPUS VAN MACEDONIË verloren had. Het bestaan van het gebouw was ons uit andere berichten wel bekend. Een zekere PHILOCHORUS, een historicus van later tijd, vermeldt dat de bouw van de skeuotheek en de dokken in 339 onderbroken is omdat alle beschikbare gelden op voorstel van DENOSTHENES voor de oorlog met PHILIPPUS VAN MACEDONIË werden gebruikt. PLUTARCHUS vertelt in zijn levensbeschrijving van SULLA dat hij in 86 v. Chr. bij de inneming van de Piraeus alles plat brandde, ook de hoplotheek (hetzelfde als skeuotheek) van PHILOON, een bewonderenswaardig werk”; PLINIUS vermeldt de architect PHILOON, „geprezen (uit een technies oogpunt) om een arsenaal voor duizend schepen”, en STRABO vermeldt ook van de Piraeus de havens vol dokken, „waaronder ook de hoplotheek v. PHILOON”. Dit zijn alle getuigenissen van schrijvers uit de tijd dat het gebouw reeds vernield was, maar dit bewijst juist hoe de roem zijn bestaan overleefde.

Uit de tijd kort na de stichting zelf hebben we alweer alleen het getuigenis van de inskripties. Uit

het jaar 302 is een eredekreet over van twee metoeken, d.i. in Attika woonachtige vreemdelingen, waarin o.a. wordt vermeld dat ze voor de bouw van de dokken en de skeuothek de belasting voor de 10 talenten zo mooi en met zooveel lust hebben opgebracht. Waarschijnlijk is dus voor de bouw van deze publieke werken een speciale belasting van de vreemdelingen geheven.

Verder is er een gehele categorie inskripties welke inventarissen bevatten van de door de kommissie voor bewaring van marinegoederen bij hun optreden overgenomen, en bij hun aftreden overgegeven goederen. Daaronder komen voor: een aantal materialen die van de bouw van de skeuothek zijn overgebleven o. a. ijzeren nagels, krammen, een model voor dakpannen en 10—12 pannen van verschillende vorm, die waarschijnlijk spoedig daarna zijn verkocht. Onder die pannen worden genoemd eindpannen voor de hoeken van de geisa met leeuwenkoppen versierd, andere dergelijke niet voor de geisa bestemd, dekpannen met anthemiën versierd etc. Hieruit valt dus op te maken dat niet alleen de 4 hoekpannen maar ook nog andere aan de zijgevels in leeuwenkoppen uitliepen, die zeker waterspuwers waren, en dat altans verschillende holle dekpannen, aan de randen v. h. dak met anthemiën waren versierd.

In het verband van deze overgebleven materialen komt ook voor een model dat blijkbaar langer bewaard is, voor de enkaustiese beschildering van de triglyphen, dat echter niet uitdrukkelijk als tot de skeuothek behorend wordt vermeld. Maar misschien waren de triglyphen dus wel beschilderd. In een andere inventaris wordt gesproken van een nieuwe deur, die van de skeuothek was afgenomen, en dus zeker afgekeurd was; hier staat bovendien uitdrukkelijk bij dat het een deur uit één vleugel was.

Zo geven dus verschillende andere toevallig gevonden en in geheel andere rubrieken thuis behorende inskripties niet alleen de bevestiging van de bouw der skeuothek, maar leveren ook een welkome aanvulling van onze kennis van de details, welke in de hoofdinskriptie onvermeld waren gebleven.

Ten slotte nog eenige woorden over dit dokument in zijn geheel en de beide in de eerste regels voorkomende namen. Vergelijking met andere dokumenten doet het vermoeden ontstaan dat we hier niet met het eigenlijke officiële programma van de bouw te doen hebben. Want dan begint het opschrift met het volksbesluit dat deze voorschrijft en volgen aan het slot de namen van de aannemers met de overeengekomen prijzen. Mogelijk is dit opschrift een uittreksel uit het officiële exemplaar, door de beide in het begin genoemde mannen voor zich zelf of voor het nageslacht als herinnering aan de bouw opgesteld. Misschien zouden daaruit ook gedeeltelijk de verschillende leemten te verklaren zijn die we in de opgave van de maten en van de esthetiese details hebben opgemerkt.

Ook bij verschillende latere schrijvers hebben wij

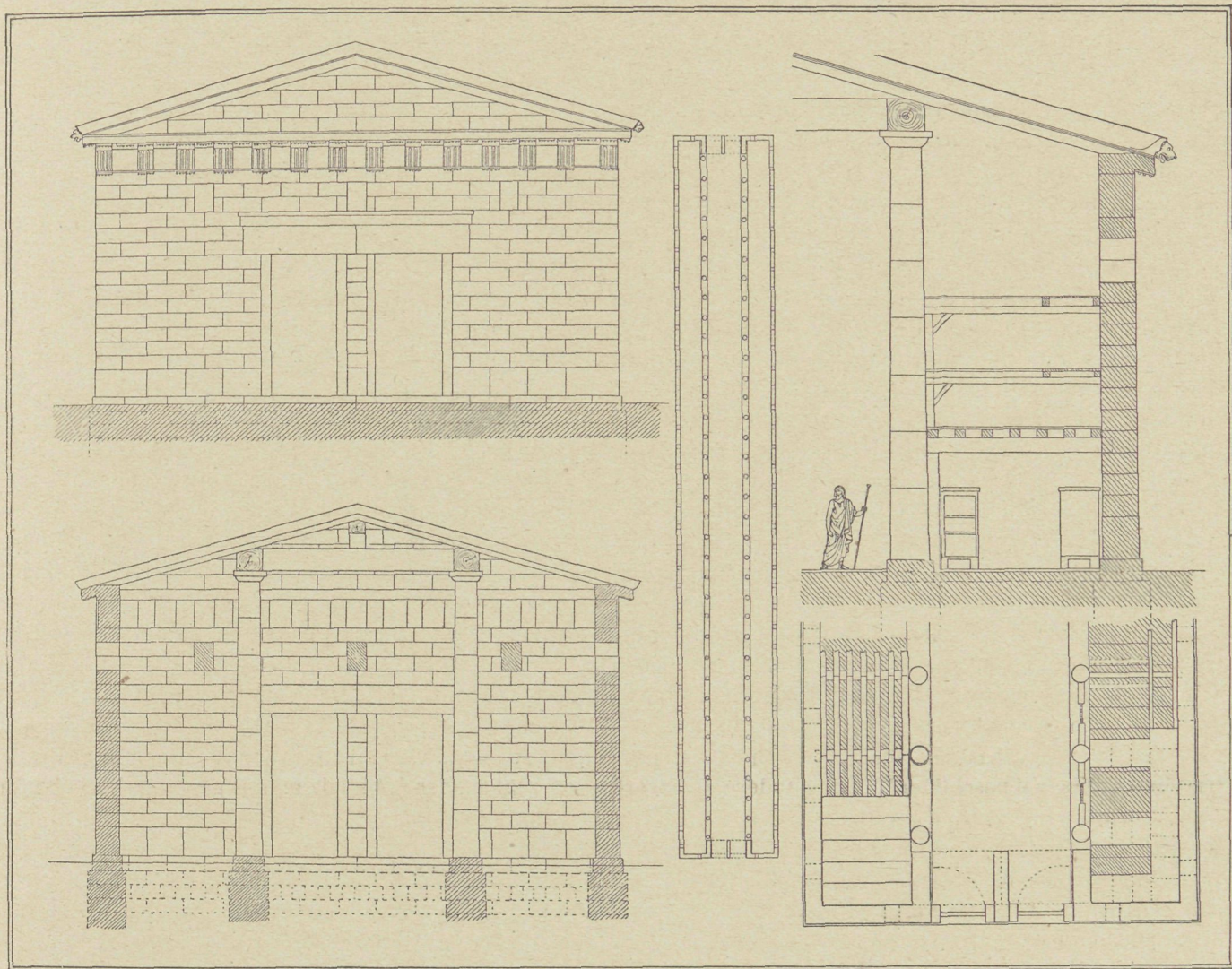
PHILOON, die in het begin genoemd wordt, reeds als de architect vermeld gezien. De andere naam kan alleen opgehelderd worden uit de overweging van de wijze waarop de publieke gebouwen in die tijd tot stand kwamen. De architect bekleedt daarbij nog een vrij ondergeschikte plaats. Er wordt voor de stichting van een gebouw een bouwkommissie van minstens 3 personen benoemd met een sekretaris, door het volk gekozen. Aan deze kommissie wordt ter voorlichting een architect toegevoegd, insgelijks door het volk gekozen. Maar zij regelt de gehele bouw, onderhandelt met de aannemers en oefent het voortdurende toezicht; ik zeg, de aannemers, want de meeste gebouwen worden niet in hun geheel maar bij onderdelen aanbesteed. Dit moge voorloopig volstaan; bij eene andere gelegenheid hoop ik op deze bijzonderheden nog eens wat nader in te gaan. De tweede in het begin genoemde naam EUTHYDOMOS is dus stellig die van een lid van de bouwkommissie, of de naam van haar sekretaris; in de officiële stukken wordt gewoonlijk de gehele kommissie vermeld; maar wij zagen reeds dat dit waarschijnlijk het officiële niet is.

Daar het hier een gebouw geldt dat blijkens de getuigenissen van de schrijvers een grote roem genoten heeft, moet de vraag ons interesseeren of er van die architect PHILOON nog wat meer bekend is. VITRUVIUS noemt hem onder de architecten die over hun vak geschreven hebben met vermelding van een geschrift van hem „over de verhoudingen van de tempels en over het arsenaal dat hij in de Piraeus gebouwd had”, en zegt verder dat hij de man is geweest die de buitenste zuilengang om de grote mysteriëntempel in Eleusis heeft gebouwd. CICERO heeft een kleine mededeling over hem die niet zonder belang is. In een van zijn werken over de welsprekendheid betogende dat wie ergens verstand van heeft, daarom nog niet in staat is daarover goed te spreken, indien hij niet in de welsprekendheid gestudeerd heeft, zegt hij verder: „ook moeten we niet denken dat indien van PHILOON, die architect, die voor de Atheners het arsenaal heeft gebouwd, bekend is, dat hij voor het volk zeer welsprekend rekenschap van zijn werk heeft afgelegd, hij meer door de kunst van architect dan van redenaar welsprekend is geweest. Hieruit leren we dus dat PHILOON eenmaal voor de volksvergadering over zijn eigen werk heeft gesproken, en de termen schijnen aan te duiden, dat er aanmerkingen gemaakt waren en dat hij zich daartegen heeft moeten verdedigen. Zo zien we tevens dat de architecten van publieke gebouwen toen ook al met moeilijkheden te kampen hadden.

Dat is alles wat we van PHILOON weten. Maar weten we van de grote bouwmeester van het Parthenon zoveel meer? De architect werd, zoals ik zei, meer als de technische adviseur van de bouwkommissie beschouwd, dan als de schepper van het gebouw. Toch kwamen de aanmerkingen blijkbaar niet het minst voor zijn rekening!

Ziedaar dus het voornaamste wat over een eenmaal beroemd gebouw van Athene's havenstad valt mee te delen. Dat zulk een tuighuis een gebouw van groot belang moet geweest zijn, wordt opnieuw

door de gebeurtenissen van de laatste tijd bevestigd, nu juist een Grieks marine-officier door het beslag leggen op het tuighuis, een opstand heeft trachten te bewerken.

DE SKEUOTHEEK (MARINE-ARSENAAL) TE PIRAEUS

BIJ DE TEKENINGEN

Bovenstaande tekeningen zijn overgenomen van E. FABRICIUS. Op een paar punten schijnen ze echter gewijzigd te moeten worden. Van de onder de rakken aangegeven korbelen kan ik in de inskriptie geen aanduiding vinden. De beide zijvensters in de smalle gevel zullen lager aangezet moeten

worden daar anders de ruimte in die hoeken onder de laagste zoldering geen licht had. Ook de vensters in de lange gevels moeten waarschijnlijk anders aangezet worden dan in de tekeningen is gedaan en wel zo dat het bovenste rak ze juist doorsnijdt, zodat ze zowel daarboven als daaronder licht geven.

DE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST DER XIXDE EEUW NAAR PROF. DR. D. JOSEPH
OF: HOE GESCHIEDENIS WORDT GESCHREVEN

Er zijn in Duitsland verscheidene architecten die vaardig weten te schrijven. Daarom verbaast het eenigszins dat de boekhandelaar BAUMGÄRTNER te Leipzig zich tot Dr. D. JOSEPH, hoogleeraar te Brussel, wendde, toen hij een „Geschiedenis der Bouwkunst in de 19e eeuw” wilde uitgeven.

Kan, nu reeds, een geschiedenis der 19e eeuw geschreven worden? Hebben wij reeds de onpartijdigheid, die daarvoor noodig is? Dr. JOSEPH heeft zich

die vragen niet gesteld, misschien wel omdat hij voor geschiedschrijver niet in de wieg gelegd is. Immers een verzameling van steenen is nog geen gebouw, en zoo kan een opsomming van feiten, gelijk Dr. JOSEPH ze geeft, niet als geschiedenis gelden. Hij is de ware JOSEPH niet, deze doctor.

Wat zegt men, bijvoorbeeld, van deze geschiedenis(!) der bouwkunst in Nederland van 1800—1850.

* * *

„Holland blijft in de eerste helft der 19e eeuw op den achtergrond. Klassieke bouwgewoonten waren hier reeds in de 17e en 18e eeuw te huis geweest (sic) en bij het vasthouden aan de overlevering bleef men bij het classicisme ook in het begin der 19e eeuw. Een der vroegste gebouwen is het stadhuis te Groningen van 1787—1810, met vier zuilen in front. Pas in 1851 volgt daar ditzelfde zuilenmotief in Jonischen stijl aan het overigens onversierde en langgerekte gebouw der Academie, dat onlangs echter voor een nieuw gebouw heeft moeten plaats maken.

„Te Utrecht bouwt SUYS in 1825 het Museum van Oudheden in quasi-Grieksche vormen, in 1845 de vervelende oude Beurs met een Jonisch portiek. TIELEMAN FRANCISCUS SUYS (1783—1861) toonde reeds vroeg zijn talent, want hij verkreeg in 1812, na te Parijs te hebben gestudeerd, den Prix-de-Rome, waardoor hij in onmiddellijke aanraking kwam met de oudheden van Italië. Zijn vriendschap met de Romeinsche bouwwerken der Renaissance — hij gaf ook een werk over het Palazzo Massini te Rome uit — kijkt ook uit zijn gebouwen naar buiten. Zoo bouwt hij de Luthersche kerk te Amsterdam, de Katholieke kerk te 's Gravenhage, de Willemspoort en het Karmelieterklooster te Brussel, de torenspits der St. Joriskerk te Antwerpen en het kasteel Morimont. Suys was architect van den Koning der Nederlanden, van den eersten Koning der Belgen en hoogleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Brussel.”

* * *

Zoo schrijft men geschiedenis! Welk een fouten in deze weinige regels! Te Utrecht bestaat noch een in 1825 gebouwde Museum van Oudheden, noch een in 1845 gebouwde oude Beurs. De Luthersche kerk te Amsterdam verloor in 1823 haar houten koepel door brand, doch haar muren behielden de ordonnantie, welke DORSMAN er in 1668 aan gegeven had. De Willemspoort staat niet te Brussel, maar te Amsterdam en is geen werk van SUYS, doch van ALEWIJN.

Doch zelfs al had Dr. JOSEPH deze fouten niet gemaakt, wat geeft dan dit gedeelte als geschiedenis? Het Stadhuis te Groningen is zeker een merkwaardig gebouw, dat echter beschouwd moet worden in verband met andere werken van dien tijd, als het Stadhuis van Weesp en het gebouw Felix Meritis te Amsterdam, om te weten, wat de ontwerper, JACOB OTTEN HUSLEY, heeft gewild en bedoeld. Het gaat niet aan, WARNSINCK's een halve eeuw later gebouwde Academie te Groningen met dit gebouw in één adem te noemen.

Suys is zeker een architect geweest, die in zijn tijd op den voorgrond kwam. Maar hij is er niet door gekenschetst, als men hem den architect van twee koningen noemt, op zijn verblijf te Rome wijst en overigens, zonder meer, eenige zijner bouwwerken opsomt.

Men zou kunnen denken, dat Dr. JOSEPH alleen omdat de eerste helft der 19e eeuw zoo ver van ons

af ligt schijnbaar, en omdat er weinig litteratuur over dit tijdperk der Nederlandsche bouwkunst bestaat, onnauwkeurig en weinigzeggend is.

Maar als hij aan de tweede helft der eeuw komt maakt hij het niet beter. Weder verzekert hij, „dat Holland op den achtergrond treedt”, omdat „de politieke gebeurtenissen weinig deden om den ondernemingsgeest aan te wakkeren”.

CORNELIS OUDSHOORN wordt genoemd als schepper van het „Paleis voor Volksspelen”(!) en het Museum Fodor te Amsterdam. In 1870 kwamen er twee hoofdstroomingen, die van GUGEL en die van CUYPERS, „die door het voorbeeld zijner gebouwen practisch werkte en velen tot zijn inzichten wist te bekeeren.”

„CUYPERS”, zegt Dr. JOSEPH, „is een vertegenwoordiger der middeneeuwsche richting. GUGEL was tot 1903 hoogleeraar aan de Delftsche Polytechnische School, en kon daardoor zorgen voor een nakomelingschap, die voor zijn denkbeelden, het doen doorleven der 16e-eeuwsche Renaissance, streed.” Hij vervolgt:

„Het kwam CUYPERS te stade, dat hij het meest beteekenende profane bouwwerk van den nieuweren tijd, het van 1877—1885 gebouwde Rijksmuseum te Amsterdam mocht uitvoeren, een omvangrijk, welgeleed kunstwerk met Romaansche en Gothische herinneringen. Belangwekkender, immers schilderachtiger, is de achtergevel. In 1889 voltooide de meester het Centraalstation te Amsterdam. Van de vele door CUYPERS gebouwde kerken worde hier slechts die van St. Jacob in Den Haag genoemd.” En dan gaat Dr. JOSEPH dus voort: „Ook GUGEL gaf van zijn streven door bouwwerken getuigenis. Zijn meest beroemd werk, waarin zich zijn pogen om een nieuwe Hollandsche Renaissance te scheppen duidelijk toont is de in 1872 gestichte Sociëteit Phoenix te Delft. In het gevolg van den meester zien wij W. en J. L. SPRINGER, die in 1880 de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam bouwden. GUGEL zelf maakte de plannen voor de pas in 1894 voltooide Universiteit te Utrecht, waar de vroege Hollandsche Renaissance voortreffelijk zich vertoont. De uitvoering geschiedde door den stadsbouwmeester NIEUWERHUIS (sic). Eindelijk zij hier nog aan toegevoegd, dat het Kurhaus te Scheveningen, van 1884—85, door de Duitsche architecten KEUKENHOF (sic) en EBERT uitgevoerd is.”

Wie heeft Dr. JOSEPH ingelicht? Het is maar te hopen, dat geen Nederlander zich daartoe liet vinden. Want het is toch al te gek, iemand als Dr. CUYPERS met een paar woorden af te doen, aan GUGEL de Sociëteit Phoenix te Delft toe te schrijven die door NIEUWENHUIS is ontworpen, de heeren SPRINGER als slippendragers van GUGEL aan te dienen, en overigens geen andere architecten te gedenken dan HENKENHAF (niet KEUKENHOF) en EBERT, die Duitschers waren en meer als zakenmensen dan als kunstenaars hebben geschitterd.

Het gedeelte, dat hier vertaald werd, is onder het hoofd: „E(k)lecticismus en Romantiek” geplaatst. Maar

aan ons land is ook nog onder „Archaimus, Subjectivismus en Modernismus” een kort stukje gewijd. Dr. JOSEPH zegt hier „Op het gebied van den kerkbouw blijft P. J. H. CUYPERS onbepaald heerscher. Onder zijne talrijke werken komen voor de kerk van het H. Hart te Amsterdam, de St. Jacobskerk in den Haag, de St. Urbanuskerk te Nes en de kerk van het H. Hart te Tilburg. Naast hem komt als kerkbouwmeester alleen nog J. VERHEUL te Rotterdam met een nieuwe Protestantische kerk voor den Haag in aanmerking”.

Dan gaat de schrijver — het schijnt dat nu het archaïsmus en het subjectivismus al afgehandeld zijn — tot het modernismus over. Hier prijst hij NICOLAAS MOLENAAR, C. A. PETERS (sic) en I. GOSSCHALK (†) om hun Maria-school te 's Gravenhage, Postkantoor te Haarlem en Station te Groningen. Vooral het laatste gebouw wordt, als schilderachtig en bekoorlijk, geloofd.

Dan krijgt BERLAGE een beurt. De beurs te Amsterdam ademt reeds den geest der 20e eeuw. Het hier uitgedrukte „Vierschrötige, Derbe, Behäbige” (wie vertaalt dit?) is in den aard van het volk aanwezig en daarom is het werk echt Hollandsch. De kunstenaar heeft hier bij voorkeur baksteen gebruikt, gelijk ook aan het kantoor van „de Nederlanden” in den Haag. De massa dezer gebouwen „tritt geradezu drohend zutage”.

Villa's, zooals Parkwijk te Amsterdam en een andere te Laren worden geroemd om hare plattegronden. „De keukens met bijbehorende vertrekken liggen in een afzonderlijken vleugel”. De spreekwoordelijke zindelijkheid der Hollanders spreekt daaruit, dat twee badkamers aanwezig zijn en de portalen en gangen met „verblendsteen” bekleed zijn, „die men af kan wasschen”.

In een boek, dat zich als „Geschiedenis der Bouwkunst” aandient, zou een betere karakteristiek van BERLAGE noodzakelijk zijn geweest.

Het café „De Kroon” te Amsterdam, een schepping van G. VAN ARKEL geeft Dr. JOSEPH als een „meesterlijk voorbeeld van een grootsche binnenversiering” van BERLAGE! Dan worden nog eens NIC. MOLENAAR, weer met de Maria-school te 's Gravenhage en PETERS, thans tot J. PETERS gemaakt, met zijn Postkantoor te Amsterdam vermeld. Deze heeren moeten dus met kracht en geweld onder de „modernen” gebracht. Zelfs de goede GUGEL krijgt daar nu een plaats, wegens een

villa in het Agnetapark te Delft. In zijn gevolg loopen ditmaal C. B. POSTHUMUS MEYJES... en JAN STUYT!

Als woonhuisontwerpers noemt Dr. JOSEPH: „H. VAN DER VIJGH, G. EMMINGMAN, J. P. STOK, VERHEUL, JOHANNES MATTERS (sic), VAN GOOR & SALM (sic), E. CUYPERS, JOS. HERMAN en G. VAN ARKEL. Het American Hôtel te Amsterdam, van KROMHOUT, wordt als bizar en fantastisch veroordeeld.

Moeten al deze heeren — die zeker wel verwonderd zullen zijn over elkanders gezelschap — tevreden zijn met de vermelding van hun naam, drie andere worden wat uitvoeriger behandeld. De firma A. L. VAN GENDT & ZONEN wordt geprezen om het „aardige straatbeeld” van het gebouw der Utrechtsche Levensverzekering in de Raadhuisstraat te Amsterdam, J. P. STOK krijgt lof wegens zijn huis aan de Maaskade 84 te Rotterdam, het nieuwe Universiteitsgebouw te Groningen van VRIJMAN doet den schrijver zelfs lyrisch worden.

En dan is het uit.

De tijd voor het samenstellen eener geschiedenis der bouwkunst gedurende de 19e eeuw is nog niet gekomen. Maar wie zich daartoe zet, zal moeten pogen, met groote trekken aan te geven, hoe de architectuur met het leven samenhangt en daaruit verklaard kan worden. Voor Nederland zal moeten worden nagegaan, waardoor de bouwkunst tot de helft der eeuw klassiek bleef, waardoor de Romantiek veld won, waarom zij zich hier langer handhaafde dan elders, en hoe de „moderne” richting ontstond.

Doch de 19e eeuw is uit de 18e eeuw gegroeid. Eerst dient daarom onze bouwkunst van 1700—1800, die zoo belangrijk is geweest, doch waarvan wij zoo weinig weten, bestudeerd te worden. Pas wanneer dit werk onder de knie is, kan met de 19e eeuw worden begonnen.

De tijd werkt als een zeef, die alles in het niet laat verdwijnen, wat niet groot genoeg is, om op de mazen te blijven liggen. Dr. JOSEPH heeft niet willen wachten, tot de tijd zijn werk gedaan heeft, maar is zelf aan het ziften gegaan. Zijn zeef is echter van een zonderlinge samenstelling, deels met fijne, deels met grove mazen. Daardoor hield hij een vreemd mengsel over, hetwelk grootendeels in de vergetelheid zal verzinken, wanneer de tijd, die geen verschooning gelden laat, zijn arbeid zal hebben verricht.

A. W. W.

GEMENGDE BERICHTEN

Het uitbreidingsplan van 's Gravenhage. B. en W. stellen den Raad voor het uitbreidingsplan-BERLAGE ter visie te leggen, voorzover althans het plan gelegen is binnen de grenzen der gemeente en met dien verstande dat eenige onderdeelen vervallen. Deze zijn:

a. de stichting voor internationalisme. (Het schrappen wordt gemotiveerd met 't oog op de belangen der waterleiding.)

b. het groote sportterrein met baan voor automobielen aan

den Pompstationsweg ('tgeen vervangen wordt door een kleiner op een kort bij gelegen terrein.)

c. de tentoonstellingsgebouwen en indeeling op de gemeenteterreinen tusschen Badhuisweg en kanaal naar Scheveningen.

d. de kasernes in de Westduinen.

e. De terreinen- en stratenplannen die verband hielden met het geprojecteerde Centraalstation.

f. het villa-terrein ter plaatse van de stapelplaats der waterleiding aan de Sprank (waartegen bij den dienst der waterleiding bezwaar bestaat).

g. de verschillende meer of minder monumentale gebouwen — ook in de binnenstad — behalve het ontworpen ziekenhuis

h. de verkeersverbeteringen in de binnenstad (een voorstel om te besluiten tot de urgent geachte maatregelen zal den Raad ter zijner tijd afzonderlijk worden gedaan).

i. de bebouwing van het Gevers-Deynootplein (waarvoor een nieuw ontwerp is gemaakt).

Met het oog op het automobielverkeer wordt voorgesteld de ontworpen Ceintuurbaan overal een breedte van 27 M. te geven. Ook enkele der hoofdverkeerswegen worden verbreed. Verder stellen B. en W. voor: in het groote Zuidelijke park alleen die wegen op te nemen, die tevens algemeene hoofdverbindingen vormen en om in de villaparken enkel de hoofdwegen op te nemen; het moesland bij den Klatteweg tusschen de spoorbaan der Z. H. E. S. M. en den Kweekerijweg in zijn tegenwoordigen toestand aan te wijzen als park; het park Zorgvliet in zijn geheel als villapark aan te wijzen (en dus te laten vervallen het gedachte museum met museumtuin); den stratenaanleg op de terreinen aan den Raamweg zoo te wijzigen, dat hij niet langer worde beheerscht door den vroeger daar gedachte schouwburg; in de eigendommen der gemeente in de Westduinen, behalve het sportterrein en de speelplaats, enkel de hoofdwegen met de daarbij behoorende plantsoenen te doen voorkomen; het ontworpen arbeiderskwartier in den vorm van een villawijk zou naar het oordeel van B. en W. te kostbaar zijn. De beslissing omtrent de bestemming dezer bouwterreinen willen B. en W. uitstellen. —

Welbeschouwd zijn de hier voorgestelde wijzigingen in het plan-BERLAGE, minder ingrijpend dan men bij eerste lezing geneigd is aan te nemen.

Er wordt echter veel overgelaten aan latere besluiten. Het zal er nu op aan komen in hoeverre daarbij niet andere inzichten de eenheid van het geheel zouden kunnen schaden. Dat moet afgewacht worden. Dat op dit oogenblik B. en W. in enkele opzichten nog vrijheid wenschen, is volkomen verklaarbaar.

De schrapping van verschillende der genoemde onderdeelen laat het plan in zijne groote trekken onaangetaast. De Stichting voor Internationalisme om te beginnen, ligt slechts voor een klein gedeelte binnen Haagsch gebied. Het weglaten van dit, door DE BAZEL ontworpen plan, dat geheel los is van BERLAGE'S ontwerp, is voor dit laatste mitsdien van weinig beteekenis. Dat verder B. en W. de gemeente niet willen binden aan den hoek van een plan van zeer specialen aard, welks verwezenlijking daarbij op zoo losse schroeven staat.

De meest ingrijpende beteekenis zou het nog hebben, indien de gedachte aan eene vereeniging der stations werd opgegeven. De tegenwoordige spoorwegtoestanden en vooral het beloop van de staatsspoor, bemoeilijken ten zeerste de ontwikkeling van een groot stuk terrein. Het zou kortzichtig wezen niet bijtijds er op te rekenen dat deze toestanden niet bestendig kunnen blijven.

Iets anders is het of daarbij niet gedacht kan worden aan een in „De Nederlander” van 23 Dec. '09 ontwikkeld plan, den Haag te voorzien van eenige aan één doorgaande lijn gelegen stations. In verschillende groote steden in het buitenland zien wij dezen stationsaanleg, die groote voordeelen biedt.

Eerst als „te zijner tijd” de nadere voorstellen van B. en W. loskomen betreffende de binnenstad, den aanleg der gemeenteterreinen aan de Badhuisweg, e. a. zal een definitief oordeel mogelijk zijn. Hopen wij dat daarbij dan BERLAGE'S denkbeelden worden aangehouden.

De mogelijkheid tot Schouwburg-, Paleis-, Raadhuis-, Academie-, Museabouw — waarvoor de heer BERLAGE in zijn uitbreidingsplan terreinen aan de hand deed — hangen het voor grootste deel af van 'tgeen het Rijk besluit ten aanzien van de Haagsche kasernes. Zoo lang de kaserne-terreinen en met name het Alexanderveld, niet vrij komen, vallen dergelijke plannen buiten het bereik van de gemeente 's Gravenhage. Ook afgezien daarvan zou het verklaarbaar wezen, zoo B. en W. dergelijke vergaande beslissingen niet aan het uitbreidingsplan willen koppelen.

Drukfout. Algemeene Voorschriften. van Prof. J. A. van der Kloes. 2e druk. In de „Aannemer” maakt de schrijver bekend dat op blz. 163, 8e regel van boven, door het uitvallen van een woord, een zinsnede geheel van beteekenis is veranderd.

Men leze: Alleen die worden verstaan, welke **geene** wijziging vonden...

Tentoonstelling Brussel 1910. Ned. Afd. van Schoone Kunsten. Het programma vermeldt over de bouwkundige groep o. a. dat de inzending beperkt is tot drie werken.

(Bij voorkeur teekeningen en modellen, zoowel van uitgevoerde als van niet uitgevoerde bouwwerken, restauraties, interieurs, enz. en slechts bij uitzondering foto's. Met het oog op de beperkte plaatsruimte de plattegronden op kleine schaal).

Inzending van 21—26 Maart a. s. Als toelatingscommissie fungeren H. P. BERLAGE NZN., Prof. H. EVERS en J. LIMBURG. Als secretaris der commissie fungeert A. F. REICHER (Amsterdam, gebouw der Maatschappij Arti et Amicitia) bij wien programma behelzende de nadere bijzonderheden der inzending verkrijgbaar zijn.

Wij verstigen hierop de aandacht in het vertrouwen dat de Nederlandsche architecten zich verplicht zullen achten te zorgen dat de bouwkundige afdeling te Brussel zich waardig naast de zusterkunsten zal voordoen!

Oude voortbrengselen der klei-industrie zullen worden tentoongesteld op de tweede „Ton-, Zement und Kalkindustrie-ausstellung” die 1910 te Berlijn zal worden gehouden. Deze verzameling wordt volgens een bericht in het „Zentralbl. der Bauverw.” tentoongesteld in eene romeinsche villa. Een groot aantal voorbeelden van steen- en pottebakkerswerk vanaf den romeinschen tijd, verder oude graven, romeinsche verwarmingsinstallaties en daken, middeleeuwsche steenen, enz. zullen worden bijeengebracht. De leiding dezer afdeling berust bij Prof. GARY van het Proefstation te Grosz-Lichterfelde.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

French Chateaux and Gardens in the XVIth Century. A series of Reproductions of contemporary Drawings hitherto unpublished by JACQUES ANDROUET DU CERCEAU. Selected and Described with an account of the Artist & his Works by W. H. WARD, M.A., A.R.I.B.A. London. B. T. BATSFORD. 94 High Holborn. MCMIX. (Prijs 25 shilling.)

Architectura Nr. 1. De nieuwe jaargang verschijnt in iets gewijzigde vorm — zonder technisch gedeelte — en het blad is van uitgever veranderd.

Na eenige mededeelingen betreffende het genootschap, verslagen van vergadering van kalenderprijsvraagen verificatiecommissie, brengt Nr. 1 de afbeelding van een in 1906 gesloopt, eenvoudig woonhuis aan de Heerengracht te Amsterdam.

Bouwkundig Weekblad Nr. 2 begint met eenige officieele mededeelingen.

Onder Quo Vadis? eene beschouwing naar aanleiding van de herleving der historische stijlen, die allerwege te konstateeren valt. Schrijver vraagt zich af of de weze...lijk moderne bouwmeester weet wat hij wil? Is niet veeleer de architect, die erkent een spiegel te zijn van het verleden waaruit hij zich eene periode kiest ter moderniseering, het beste specimen van zijn tijd? Deze vragen werpt schr. op, ten einde ze aan de lezers ter beantwoording te laten.

Tentoonstelling Rome. (Verg. 1909 blz. 411.)

Sociale Hygiëne en techniek. Een praatje over zindelijkheid.

De Opmerker Nr 2. Gouda. Eenige bijzonderheden over oude gebouwen, inzonderheid het Lazarus-poortje uit 1609, dat toegang gaf tot het Proveniershuis, dat thans heeft plaats moeten maken voor de Electricische Centrale der gemeente.

Fransche Ingenieurs. Overzicht uit het verslag dat een commissie uit de Fransche kamer heeft uitgebracht over de inrichting van den dienst der „Ponts et chaussées” en waarin wordt voorgesteld voor ingenieurs in te stellen een „Amerikaprijs” opdat de bekroonde in de nieuwe wereld de moderne techniek kan bestudeeren.

Het uitbreidingsplan van 's-Gravenhage. Mededeeling van de indiening van dit plan en van de restricties die B. en W. den Raad voorstellen. (Zie blz. 15.)

Eindelijk geeft PIET VAN DIEVER in Brief X een praatje over alles en nog wat ten beste.

PERSONALIA

CHARLES B. DUDLEY. †

Het „Internationale Verband für die Materialprüfungen der Technik” bericht het overlijden van den eerst onlangs te Kopenhagen gekozen voorzitter voor de eerstkomende periode, CHARLES B. DUDLEY, chef van het onderzoeksbureau der Pennsylvania Spoorwegen.

Het volgende kongres zal in Amerika bijeenkomen en waarschijnlijk werd vooral met het oog daarop dezen bejaarden onderzoeker, „wiens naam voor altijd eervol is ingegrift in de geschiedenis der technische wetenschappen”, het presidium toevertrouwd.

Als voorzitter van het „Verband” treedt thans op Geheimrat Prof. Dr. Ing. A. MARTENS, 1e vice-voorzitter.

HEINRICH VON GEYMÜLLER. †

Te Baden-Baden is, 71 jaar oud, overleden HEINRICH VON GEYMÜLLER, lid van het Institut de France. VON GEYMÜLLER was te Weenen geboren, studeerde te Lausanne, Parijs en Berlijn en woonde het grootste deel van zijn leven te Parijs. Hij heeft zich minder als praktisch architect dan wel door zijne publikaties op kunsthistorisch gebied een naam gemaakt. Zijn speciaal studieveld was de bouwkunst der italiaansche en fransche renaissance. Zijn bekendste werken zijn: „Les projets primitifs pour la basilique de Saint-Pierre de Rome”, „Die Baukunst der Renaissance in Frankreich”, de voortzetting van het onder STERMANN'S leiding begonnen werk „Die Architektur der Renaissance in Toskana”.

Verder verschenen van zijne hand studies over oud-romeinsche bouwkunst, de Thermen van Agrippa, die van DIOCLETIANUS en het Pantheon, over RAFAEL als architect, het leven en werk van DU CERCEAU, FRA GIOCONDO, MICHEL ANGELO als architect, etc.

DE BUITENPLAATS „OOSTERMEER” ONDER NIEUWER-AMSTEL NABIJ OUDERKERK A. D. AMSTEL

IXE JAARGANG No. 3

19 JANUARI 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

OOSTERMEER. EEN 18DE EEUWSCH BUITEN AAN DEN AMSTEL

Welk een pracht, wat bouwsieraadje
Lacht in Oostermeer ons aan,
Daer het rijst uit bosch en laan.

NIC. SIMON VAN WINTER. De Amstelstroom
in zes zangen. — Amsterdam 1755. —

De vredige polderwateren, door dichters tot „stroomen” verheven, werden in de 18de eeuw omzoomd met de lommerrijke „lustpriëlen” of „lustwaranden” der voorname — ’tgeen beteekende: welgestelde — families.

Ghelijk een schoone bagg’ pronckt in het gout gedreven,
Soo in haar dorpen leijt de schoone Amstel even;
Beset aan alle kant met menigh braaf ghebouw,
En hoeven groen beplant, waarin men doorgaans souw
De Lente sien omhelst van Flora sijn vriendinne,
Of Zephir als hij tracht haer soete gunst te winnen
heet het in „De Roemster van den Aemstel off
Poëtische beschrijvinghe van de riviere Aemstel”.

En niet minder dan de Amstel trokken andere rivieren, en met name de Vecht. Ook daar ging de trekschuit langs een rij van buitens, die plaatselijk den veelzeggenden naam van „Menisten Hemel” droeg.

De bekoring van menige buitenplaats werd in de verzen onzer dichters uit 17de en 18de eeuw vastgehouden. Trouwens, verschillende hunner kenden uit eigen gewaarwording de veelzijdige geneugten van den buitenbezitter. CATS had zijn *Sorgvliet*; CONSTANTIJN HUYGHENS loofde Hofwijck — beteekenisvolle naam! — aan de Vliet bij Voorburg gelegen; JACOB WESTERBAEN bezong, hen navolgend, zijn landgoed Ockenburg, dat, minder fortuinlijk dan de beide genoemde dichterbuitens, van den aardbodem verdween.

De grondtoon van hunne verzen is wel deze:

Die d’onrust niet in ’t hart en heeft,
Leeft zalig, als hy buyten leeft.

Later, in de 18de eeuw, komen de prentwerken

bewaard. Fraai stucwerk — o. a. in het voorhuis vier medaljons met de voorstelling der jaargetijden — Venetiaansche spiegels in geslepen lijst, geschilderde behangen, een rijke wandfontein in eene nis der zijkamer.

„Oostermeer” heeft de „up and down's” onzer nationale welvaart medegemaakt. Na de goede dagen van den vermogenden FREHER, „Commisaeris der buytenlandsvaerders binnen Amsterdam” en diens weduwe († 1799), braken de magere jaren aan. Gelukkig bleef „Oostermeer” sedert in handen die het met piëteit onderhielden en

deelde het niet het lot van zoovele andere buitens, die, 'tzij direkt werden gesloopt, 'tzij aan langzaam verval waren overgeleverd.

De heer VAN DER LOOS heeft door de geschiedenis van dit buiten te boek te stellen — jammer slechts dat hij het onderwerp niet meer van zijn bouwkundige zijde beschouwde — een gelukkig voor-nemen volvoerd, dat ons tevens een aardig kijkje geeft op 18de eeuwsch leven.

L.

1870 ■ LIPS' FABRIEKEN DORDRECHT ■ 1910

ij gelegenheid van het 40-jarig bestaan der firma LIPS is eene album verschenen dat een terugblik geeft op haar ontstaan en haren groei, alsmede een beeld van den tegenwoordigen toestand der fabrieken. De bijgaande afbeeldingen, aan het album ontleend, illustreeren den vooruitgang.

De heer J. LIPS Bzn., die als oudste vennoot zich nog aan de zaak wijdt, heeft in 1870 zich te Dordrecht gevestigd als smid. Het personeel bestond aanvankelijk uit een halfwas-werkman en een jongen. Van den aanvang af voelde de heer LIPS zich bijzonder aange-trokken tot de fabricage van brandkasten, sloten en kluisdeuren. Aanvankelijk had hij echter geene gelegenheid zich te specialiseeren. Zijne werkplaatsen namen geregeld in omvang en beteekenis toe. In 1883 opnieuw en in 1895 verhuisden zij naar nieuwe gebouwen en toen deze in 1898 opnieuw te klein bleken, werd de tegenwoordige fabriek gebouwd, die in 1899 met een personeel van 48 man werd betrokken. Inmiddels werden als vennoten opgenomen de heeren B. H. M. LIPS en V. J. M. ERAS. De zaak legde zich nu uit-sluitend toe op sloten, brandkasten en kluisdeuren. Al het andere werd prijsgegeven. In de elf jaren die sedert verlieden heeft de fabriek zich voortdurend uitgebreid. Het personeel variëert tusschen de 350 en 400 man. De meest moderne werktuigen werden aan de outillage toegevoegd en in 1903 werd onder leiding van den heer ERAS ook de slotenfabricage in het groot georganiseerd in een speciale fabriek die zich de vervaardiging van 1ste klas werk ten doel stelde. In 1907 kwam voorts een nieuwe kracht zich aan de firma wijden, de heer J. P. M. LIPS, W.-I.

Op het fabrieksterrein aan den Spuiweg verrijzen, behalve het hoofdgebouw met de kantoren en teeken-bureaux, de magazijnen, expeditielokalen en de timmer-werkplaats. Daarna volgen de onderdeelenfabriek waar ook het gereedschap wordt vervaardigd en onderhouden en de groote uitstekend ingerichte brandkastenfabriek. Deze is voorzien behalve van alle meer gewone werk-tuigen, van eene reusachtige hydraulische persinrichting voor het twaalfvoudig koud buigen der brandkast-rompen, eene kolossale vertikale draai- en boorbank ten behoeve der nieuw ontworpen ronde kluisdeuren, enorme walsen, enz. Voortgaande komen de gebouwen voor de bewerking van het pantserstaal, waartoe een kolossale gloei-oven met koelbassin is aangebracht. Machinekamer, ketelhuis en slotenfabriek vormen den achterkant van het fabriekskomplex.

Het album bevat, behalve de beide afbeeldingen welke „De Bouwwereld” er aan ontleende, nog tal van gezichten in de tegenwoordige werkplaatsen. Uiteraard geven deze, nog zuiverder dan woorden het vermogen, een denkbeeld van 'tgeen onverdroten ijver en geestkracht, kunde en nauwgezetheid wisten te bereiken. Ons land dankt daaraan een bloeiende industrie waarop het trots mag zijn. Niet alleen dat deze op het gebied van brandkast- en kluisbouw ons land onafhankelijk maakt van het buitenland, dat hier de markt beheerscht, maar omgekeerd konkurreeren hare fabrikaten succesvol tot in verre landen.

Alles wettigt de onderstelling dat de firma LIPS nog niet het einde harer groei heeft bereikt. Hopen wij als over een tiental jaren een nieuw jubileum-jaar is aangebroken, die ontwikkeling te kunnen boekstaven.

vormen en uit hem geboren worden. Wie een vreemde en aangenomen techniek aan zijn geest wil aanpassen, verrekent zich. Geest en techniek zullen dan moeilijk harmonieeren.

L. RICHTER.

SPREUKEN EN CITATEN

Gezegend zij het uur, dat mij de heerschappij over de techniek gaf, zoodat ik ongestoord thans den geest kan volgen.

ANSELM FEUERBACH.

De geest moet de techniek vormen, of beter nog, de techniek moet zich langzamerhand uit den geest

Het gebruik van makartbouquetten, divans over-trokken met kameeltasschen, tropheëen als decoratie onzer interieurs, is overwonnen. Maar nog steeds heerscht de palm, dit kind der tropen in ballingschap, als geliefde decoratieve kamerplant. Er is niets te be-

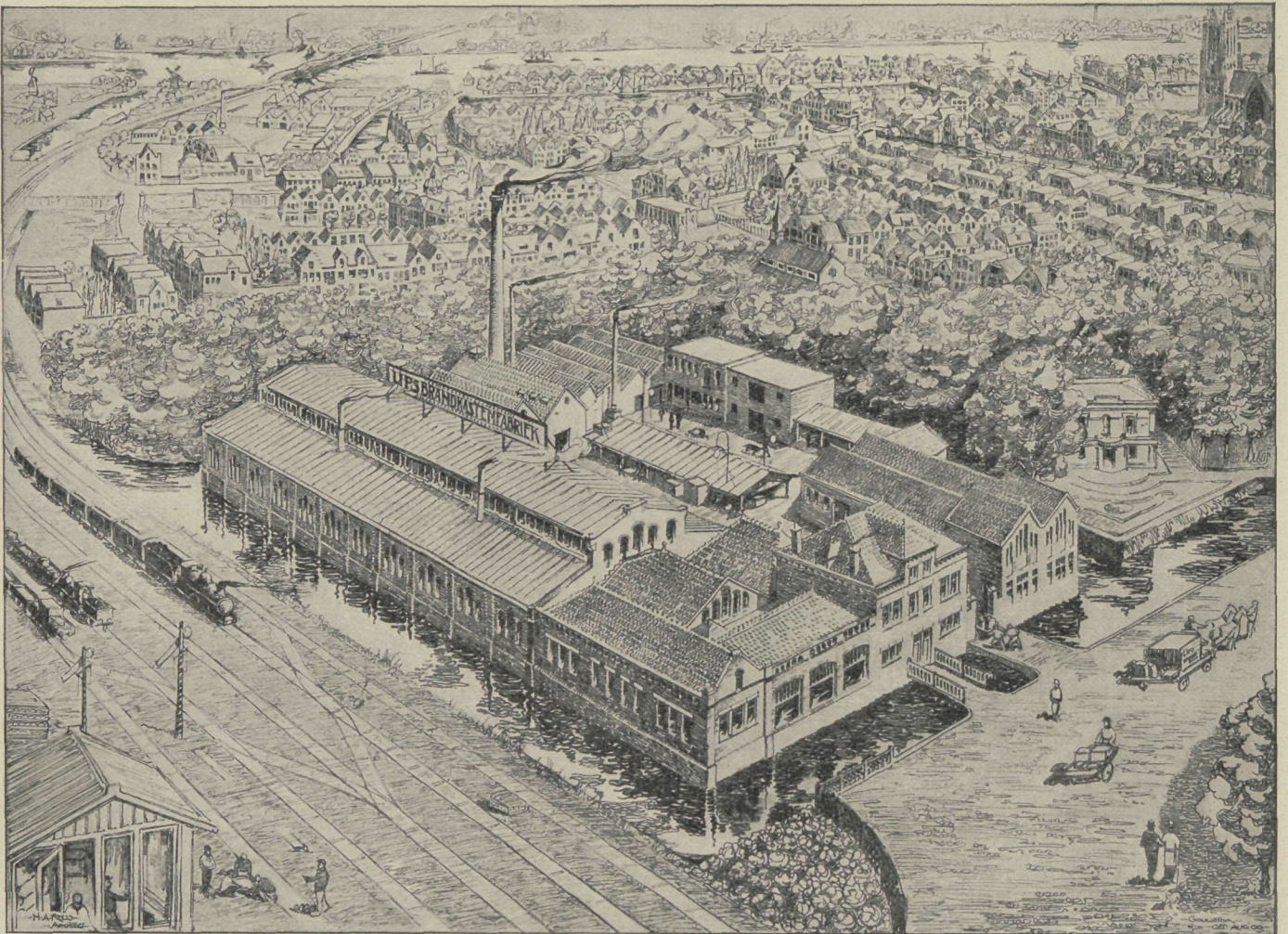
LIPS' FABRIEKEN

1870

TE DORDRECHT

1910

denken dat meer stoort in onze rustige moderne omgeving dan deze hoekige, kantige, verwarde plant, die in schelle zonneshijn en in een zuidelijk landschap zoo karakteristiek mooi doet. Wij dragen toch ook niet de vederbos van den Sioux en er zijn verscheiden andere planten die voor het doel geschikt zijn.

LANG—DANOLI.

De meesten behandelen den hoek van een vertrek als iets minderwaardigs, zeker nog onder den invloed van hunne jeugd. De kunst is om ook aan de hoek haar recht van bestaan te geven en hem gezellig te maken.

LANG—DANOLI.

GEMENGDE BERICHTEN

Kasteel Doorwerth. De Vereniging „Doorwerth”, opgericht met het doel om het kasteel Doorwerth aan te koopen en te behouden, heeft naar wij vernemen het kasteel thans van den eigenaar, den heer J. W. F. SCHEEER te Oosterbeek, aangekocht en zal maatregelen nemen om het behoud te verzekeren.

„Alg. Hbl.”

De St. Gertrudis te Geertruidenberg. De heer VAN NIEUKERKEN wijst in de dagbladen op den voortdurenden achteruitgang van dit gebouw. In 1904 trachtte eene commissie de noodige fondsen bijeen te brengen opdat, gesteund door subsidies, het herstel kon worden ondernomen. Er kwam echter te weinig in, dan dat er kans op Rijkssubsidie bestond.

De kerk verrijst ter plaatse eener kapel, in wier nog aanwezige kelder wellicht het lijk van St. GERTRUDIS, dochter van PEPLIN VAN LANDEN, hofmeier van den Frankischen koning, na 664 is bijgezet.

In de 13e eeuw bestond blijkens oorkonden eene kerk met koor (waaronder krypt) en kapel boven het graf van St. GERTRUDIS. In 1420 werd deze in brand geschoten. Vermoedelijk is toen ook de kapel te gronde gegaan. De kerk echter werd sedert 1421 herbouwd. Het toen gestichtte bouwwerk wordt nu met ondergang bedreigd. Het prachtige koor, de transeptarmen, heerlijke overblijfselen van 13de-eeuwsche bouwkunst, dragen volgens den heer v. N. de onafwijsbare kentekenen van onherstelbaren achteruitgang en zullen „den weg volgen van kapel en krypt, indien niet ten spoedigste de handen worden ineengeslagen, om van het monument nog te redden, wat te redden is”.

De Technische Hoogeschool 1908/09. Den 8en Januari heeft de rector-magnificus, Prof. S. G. EVERTS C.-I. uitgebracht het „Verslag van de lotgevallen der Technische Hoogeschool gedurende den cursus 1908—1909”. Hij herdenkt daarin allereerst eenige gebeurtenissen verband houdende met wijzigingen in het aan de T. H. verbonden docerend personeel en wijst in het bijzonder op de beteekenis van het nieuwe studievak „Bedrijfsleer en Boekhouden.” Door de instelling van een leesstoel in die vakken is een leemte aangevuld.

„De gediplomeerde ingenieur moest eerst in de praktijk en dan dikwijls te laat ondervinden, dat er voor het regelen van het in elkander grijpend raderwerk van menschenlijke werkzaamheid en menschenlijk vernuft en het beheer van een groot bedrijf nog iets anders gevegd wordt dan technische kennis.

„Nu aan de T. H. de regelen en de wetenschappelijke gronden gelegd kunnen worden, waarop deze leiding berust, zal het den student reeds duidelijk worden, hoe deze hem den weg zullen openen tot het bereiken van de hoogste sport op de maatschappelijke ladder en dat het gemis daarvan hem belemmeren zal die sport te betreden, welke wordt ingenomen door dengene, die zich de noodige kennis langs anderen weg heeft eigen gemaakt. Hij, die zich aan deze studie wijdt, zal spoedig inzien, dat zij eene althans even groote geestesinspanning vordert als de beoefening van andere technische wetenschappen en ook hier zal zijn belangstelling toenemen, naarmate hij haar beter doorgrondt”.

De wensch van den Senaat inzake de instelling van een professoraat voor ventilatie en verwarming met daaraan verwante vakken, zooals de koeltechniek, zal blijkens de staatsbegroting in den volgenden cursus evenmin vervuld worden als in de voorafgaande. De lessen over sociale en technische

Kamers, waarin wij wonen, moeten evenals goede schilderijen, niet vertellen, doch oog en gevoel onmiddellijk verheugen. Ze moeten geen allegoriën zijn, maar impressies.

LANG—DANOLI.

Hoe weerbarstiger het materiaal is — in den ruimsten zin des woords — hoe meer scheppingsdrang kan het in zich opnemen om tot een afgemaakten vorm te komen, en hoe grooter zijn artistieke capaciteit is. Daarom belichamen werken uit primitieve kunsttijdperken zoo dikwijls innig gevoel en wekken zij dat ook weer bij den beschouwer op.

O. KOHNSTAMM.

hygiëne door den heer L. HEYERMANS, arts te Amsterdam, gehouden vanwege de Soc. Techn. Ver. van dem. Ing. en Arch. zijn in den thans loopenden cursus niet voortgezet. De behoefte eraan is gebleken en in het volgend jaar zal, naar de rector mededeelt, de leerstoel in dit vak blijvend bezet wezen, terwijl een voorloopig laboratorium wordt ingericht.

Het verslag bevat verder eenige mededeelingen die in het bijzonder voor de bouwkundige lezers van belang zijn. Vooraf ga de opmerking dat ook aan onze T. H., evengoed als aan de Duitsche, het verschijnsel zich voordoet van de vermindering van het aantal ingeschrevenen.

De afdeling der bouwkunde, bij welke voor den cursus 1905/06 31 leerlingen waren ingeschreven, telde in den afgeloopen cursus 51 leerlingen (d.i. 7 meer dan den voorgaanden cursus) op een totaal van 1204 ingeschrevenen, tegen 1243 het jaar te voren. Zij wacht echter met het doen van voorstellen tot vermeerdering harer leerkrachten totdat zij over de ruimte zal beschikken noodig om het meer uitgebreide onderwijs te kunnen geven.

In de maanden Januari en Juni 1909 werd door 6 bouwkundige ingenieurs het diploma verkregen.

Het aantal vrouwelijke studenten bedroeg in den cursus '08/09 totaal 56. Daarvan waren er 5 ingeschreven voor bouwkundig ingenieur (waarvan 3 voor de eerste maal). De rector knoopt hierin vast eenige opmerkingen: „Het totale aantal blijkt toe te nemen, terwijl de toeneming voornamelijk is te vinden bij haar, die eene ingenieursstudie volgen. Zij, die voor enkele lessen zijn ingeschreven, beoefenen voornamelijk de kunstvakken, handteekenen, boetseren, kunstgeschiedenis en decoratieve kunst, terwijl ook de colleges over de geschiedenis der architectuur door verscheidenen worden bezocht. Hieruit blijkt wel de liefde en aanleg der Nederlandsche vrouw voor deze richtingen, eene eigenschap, welke wij haar gaarne zullen toekennen, ook zonder de statistiek der T. H. te raadplegen.

„Voor haar, die eene ingenieursstudie volgen blijkt de studie voor technoloog de meest gezochte te zijn, terwijl het aantal vrouwelijke studenten voor architect relatief het sterkst is toegenomen.

„Het is lichtelijk te verklaren, dat vele meisjes, door den strijd om het bestaan gedwongen een winstgevende loopbaan te kiezen, zich aangetrokken gevoelen tot de technische vakken, en hiertoe door het bezoeken van hoogere burgerscholen worden opgewekt. Zij vergeten echter niet, dat de beoefening der technische wetenschap slechts dan een winstgevend bedrijf is, een goed, onafhankelijk bestaan zal verzekeren, wanneer zij gepaard gaat met eene uitgebreide praktijk en het juist deze is, welke voor de vrouw eigenaardige bezwaren oplevert uitgenomen wellicht voor de scheikundig ingenieusche.

„Die bezwaren gelden echter wel voor de architecte, ofschoon niet te ontkennen is, dat de vrouw zich zou kunnen specialiseeren op onderdeelen, voor welke de bezwaren minder overwegend zijn en dan zou m.i. de inwendige decoratie van gebouwen, eene richting waartoe de vrouw van nature is aangelegd, daarvoor het eerst in aanmerking kunnen komen. De vraag rijst echter of er voor vijf harer een behoorlijk bestaan in die richting zal te vinden zijn”.

Het antwoord op deze vraag door den rector-magnificus gesteld, zal er van afhangen of de dames in kwestie inderdaad den „aanleg” bezitten, die Zijn Hooggel. haar te voren toekende. Blijken zij dien inderdaad te bezitten, dan zeker zal voor een vijftal hunner in ons land op bureaux of in zelfstandige uitoefening van het beroep, wel een werkkring zijn te vinden.

Tot nog toe heeft echter geene vrouwelijke civiel-ingenieur of architecte aan de Techn. Hoogeschool of hare voorgangster, de Polytechn. School, een diploma verworven. Weldra zal dit echter niet meer gezegd kunnen worden.

Een belangrijk deel van het verslag is gewijd aan een kwestie die tusschen hoogleraren en studeerenden is ontstaan. Velen der laatste plegen de hen opgegeven vraagstukken thuis volledig uit te werken, eene wijze van werken die aan hoogleraren minder aanbevelenswaardig voorkomt, wijl zij onpraktische plannen uitlokt, tot misverstand en tot verspilling van tijd en moeite leidt, zoowel bij den leerling als den docent. De rector zet nu uiteen hoe z. i. eerst na bespreking en bestudeering van het vraagstuk met den hoogleeraar, zoodat de oplossing in hoofd-trekken volkomen vaststaat voor het zelfstandig bewerken der details. Ook dan nog is voortdurend overleg voor correctie noodig.

Het verslag besluit met een overzicht op de gebouwen en inrichtingen „het zwakke punt onzer T. H., omdat niet alle afdeelingen beschikken over voldoende ruimten, om allen behoorlijk te ontvangen”. Een oude klacht, die echter haar einde gaat naderen blijkens de mededeelingen over nieuwbouw: uitbreiding der afd. van scheikundige technologie en mijnbouwkunde, een nieuw gebouw voor de sub. afd. voor Mijnbouwkunde, dat in 1911 zal betrokken worden, nieuwe gebouwen voor werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en mech. technologie. Na ont-ruiming der gebouwen waarin deze afdeelingen thans zijn gevestigd, zal de sub-afd. van scheik. technologie ruimte voor hare laboratoria verkrijgen.

De uitbreiding van het laboratorium voor microbiologie zal verdeeld worden over twee jaren. De stichting van een definitief lab. voor microchemie zal niet lang meer kunnen worden uitgesteld. De afd. der werktuigbouwk. ziet verlangend uit naar hare nieuwe gebouwen en het daaraan verbonden machine-laboratorium. Voorts komt de boekerij aan de beurt, welke thans zeer gebrekkig is behuisd, 't geen het gebruik bemoeilijkt. Op de begroting van 1910 is echter uitgetrokken de eerste termijn voor een nieuw bibliotheek-gebouw.

Ten slotte getuigt de rector „dat, zoo al niet kan worden op een bijzonderen vooruitgang in den afgeloopen-cursus, toch wel de gevolgtrekking mag worden gemaakt, dat voortdurend gewerkt wordt om de T. H. te geven wat aan de P. S., in de laatste jaren van haar bestaan, met het oog op eene aanstaande reorganisatie werd onthouden, en dat voortdurend gestreefd wordt om haar te maken tot wat zij worden moet, om te kunnen voldoen aan de eischen, welke gesteld worden aan eene inrichting tot opleiding van wetenschappelijk gevormde ingenieurs; eene gevolgtrekking, die ons hoopvol en met vertrouwen de toekomst doet tegemoet zien”.

Een architect gezocht! Onlangs bevatten enkele dagbladen (als „Tel.” en „Opr. Haarl. Ct.”) een advertentie die een kijk geeft op het curieuse, maar helaas niet ongewone denkbeeld dat velen hebben van den werkkring van den architect, en de wijze waarop een architect die zich en zijn vak respecteert, een opdracht aanvaardt.

Men schijnt er geen begrip van te hebben dat alleen de minderwaardige vakgenoot zich niet zou schamen op dergelijke annonces in te gaan.

ARCHITECT. Iemand, in het voorjaar in Zandvoort een villatje bouwende, zoekt relatie met een architect, die verstand heeft van bouwen op eene badplaats. Franco brieven met opgave van referenties, onder G. 247, Bur. „De Telegraaf”.

Het verschijnsel is internationaal. Althans onlangs werd in de „British Architect” eene advertentie overgenomen, met een bijschrift door de Architecten Vereeniging van Wales, van den volgende inhoud.

Aan architecten. Aanbiedingen worden gevraagd voor A ontwerp, bestek en begroting voor den bouw eener nieuwe Kapel te Cwmgorse, bevattende omstreeks 600 zitplaatsen en niet duurder dan £ 3000. Evenzoo voor de leiding van den bouw.

Aanbiedingen, in den linker hoek gemerkt met „aanbieding” moeten uiterlijk 31 Dec. 1909 worden ingezonden bij den ondergeteekende.

Het is geene verplichting dat de laagste of eenige andere aanbiedingen aanvaard wordt.

Voor verdere bijzonderheden wende men zich tot

OWEN WILLIAMS
Baily Glas Cottage, Cwmgorse
Gwaun-cas Gurwen.

4 December 1909.

Tentoonstelling Brussel 1910. Ned. Afd. van Schoone Kunsten. In aanvulling van 't bericht op blz. 16 diene, dat de toelatingscommissie voor de bouwkundige afdeling bestaat uit de H.H.: H. P. BERLAGE NZN., Prof. H. EVERS, W. KROMHOUT CZN., J. LIMBURG en A. SALM G.BZN.

Koning Leopold II. Over den overleden koning van België als bouwheer is, hoe groot ook omvang en aantal zijner in Nr. 51 van den voorgaanden jaargang vermelde bouwwerken is, nog niet het laatste woord gezegd.

De „Constr. Mod.” ontleende aan een Parijsch dagblad een interview met HONORÉ DAUMET. Deze bekende architect, de herbouwer van Chantilly, vertelde hoe hij in 1896 met koning

LEOPOLD in relatie was gekomen en sedert heeft hij den koning geregeld op architectonisch gebied van advies diende, zonder zelf echter, behalve een deel van het slot te Laeken en de villa te Beaulieu bij Parijs, voor hem te bouwen. De koning hield in het bijzonder van den stijl van LOUWIS XIV, maar hij was ook zeer ingenomen met de moderne bouwkundige denk-beelden. Of het werken voor den koning altijd van een leien dakje ging mag betwijfeld worden, als wij lezen hoe DAUMET vertelde dat de koning, voor hij eene beslissing nam, aan alle kanten advies inwon, en bij DAUMET zelf, en bij MARCEL LAMBERT (de architect van het paleis van Versailles) en bij BOUVARD, den chef-architect van Parijs.

De koning had nog vele plannen, gelijk den heer DAUMET nog in eind November bij zijne laatste conferentie op het paleis te Brussel bleek. Hij wilde de verfraaiing van Brussel voortzetten en dacht erover in de omstreken van Parijs paleizen te laten bouwen.

Ook Geh. Oberbaurat Dr. Ing. J. STÜBBEN heeft, in een duitsch blad, eenige herinneringen ten beste gegeven aan koning LEOPOLD's grootsche plannen. STÜBBEN heeft, als specialiteit op het gebied van den modernen stadsaanleg de aandacht getrokken hebbende, in België o. a. het uitbreidingsplan Brugge in verband met den havenaanleg opgemaakt. Hij herinnert er nu aan hoe LEOPOLD zoowel met Brussel, als Antwerpen en Ostende nog groote plannen tot verfraaiing en verkeersverbeteringen koesterde.

De Internationale Hygiene-tentoonstelling Dresden 1911 belooft in ieder opzicht eene hoogst belangrijke en breed opgezette onderneming te worden, wanneer alle plannen tot uitvoering komen. De „Gesundheits-Ingenieur” deelt er het een en ander over mede. Voor den hygiënist van beroep zal het van groote waarde zijn dat op deze tentoonstelling de nieuwste resultaten van het wetenschappelijk onderzoek en de vorderingen der hygiëne in een welgeordend en stelselmatig beeld worden vereenigd. Het is de eerste groote hygiënische tentoonstelling sinds die welke in 1882 te Berlijn werd gehouden en door brand vernield. Techniek en theorie zullen beide tot hun recht komen en daarbij zal de tentoonstelling een groote sociaal-politieke betekenis hebben. Ook de industrie zal een ruime gelegenheid vinden om hare voortbrengselen ter kennis te brengen en aldus overheid en partikulier de nieuwste en vol-maaktste hulpmiddelen ter doorvoering van hygiënische maatregelen te toonen.

De tentoonstelling is in 12 hoofdgroepen ingedeeld.

- I. Lucht, licht, bodem, water.
- II. Menschelijke vestiging en woning.
- III. Voeding en levensmiddelen.
- IV. Kleeding en zorg voor het lichaam.
- V. Beroep en arbeid.
- VI. Besmettelijke ziekten.
- VII. Ziekenzorg en reddingswezen.
- VIII. Kinderen en jeugdige personen.
- IX. Verkeer.
- X. Leger en Vloot.
- XI. Hygiëne in de tropen
- XII. Statistiek.

Voorts zijn er vijf afzonderlijke afdeelingen, voor tuberculose, alcoholisme, geslachtsziekten, kanker, tandziekten. Van bijzonder belang belooft de historische afdeling te worden. Deze wil te antoonen wat vroegere tijden en volkeren reeds duizende jaren geleden op hygiënisch gebied hebben tot stand gebracht, hoe voortreffelijk toen reeds gezorgd was voor de lichamelijke ontwikkeling van het individu en van geheele naties, en 2e hoe in latere eeuwen door verwaarloozing der hygiënische gedachte de menschheid werd bezocht door de verschrikkelijkste ziekten en bezoeken.

Ieder dezer 12 hoofdgroepen is weer gesplitst in talrijke onderafdeelingen. De voor onze lezers belangrijkste 2e hoofd-afdeeling, menschelijke vestiging en woning, heeft zeven onder-afdeelingen.

1. Aanleg van steden en dorpen (voorzitter Geh. Oberbaurat Dr. Ing. J. STÜBBEN).

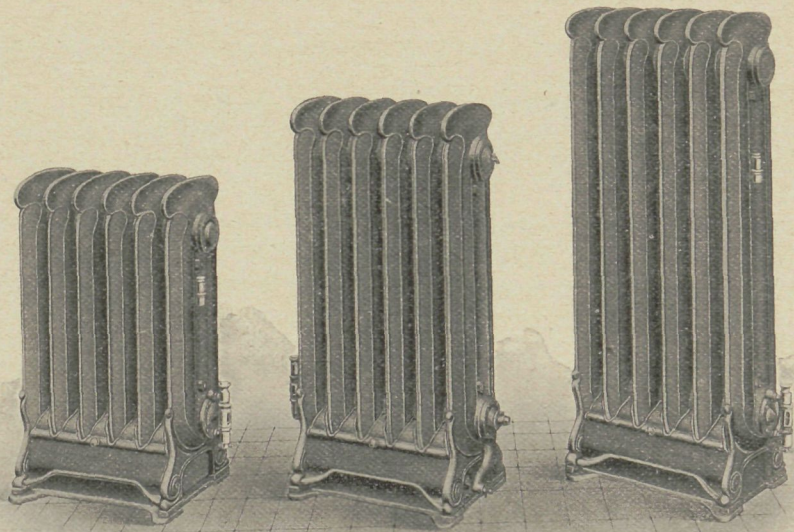
2. Afzonderlijke gebouwen (voorzitter Prof. CHR. NUSZBAUM, architect. Hoogl. in de Hyg. aan de T. H. S te Hannover).

3. Verlichting

4. Ventilatie en verwarming. (Noodzakelijkheid en omvang van luchtverversching, natuurlijke en kunstmatige ventilatie, warmteverlies van het huis, behoefte aan een ontwikkeling van warmte, brandstoffen, stelsels van verwarming en hunne voor-en nadeelen, afkorting, bescherming tegen zonnewarmte, kunstmatige afkorting.)

5. Waterverzorging. (Afzonderlijke en centrale waterverzorging, prise-d'eau, leiding, behandeling van ondeugdelijk water, methoden van reiniging en sterilisatie.)

6. Verwijdering van afvalstoffen. (Verwijdering van faecaliën, afvoer van afvalwater buiten de steden, afvoer naar rivieren, onderzoek van het afvalwater, afvoer van industrie-water, huis-en straatvuil, dierenlijken, slachthuis-afval en industriële afval.)

PARKINSON'S
GASSTOOMRADIATOREN

(ZIE ONDER BERICHTEN BLZ. 24)

7. Begrafeniswezen. (Wijzen van begraving, lijkverbranding.)

Elk dezer afdelingen wordt door specialisten op hygiënisch gebied geleid. Voor 1 en 2. noemden wij de beide algemeen bekende autoriteiten.

De Saksische regeering heeft om het slagen der tentoonstelling te bevorderen een belangrijke subsidie, 200 000 M., toegezegd. De stad Dresden geeft behalve haar tentoonstellingspaleis met park ook eene gelijke bijdrage en door de burgerij van Dresden is in korten tijd ruim een miljoen Mark voor het waarborgfonds bijeengebracht. Zoo begint deze tentoonstelling onder gunstige vooruitzichten.

Honorarium van engelsche architecten. In de laatst gehouden vergadering van het Kon. Instituut van Britsche Architecten is ernstig geklaagd over de Engelsche honorarium-regeling, die geacht werd, geen rekening te houden met de moderne toestanden. Het percentage is te laag. De regeling houdt geen voldoende verband met de soort van werk, zoodat het beste en meest artistieke het minst gehonoreerd wordt. Besloten is het vraagstuk in studie te nemen.

Dat de tabel inderdaad vreemd is en niet op de hoogte van den tijd kan blijken uit het volgende overzicht, ontleend aan „La Construction moderne”, die het op zijne beurt putte uit „Spon's architects and builders pocket book”.

De regeling te dezen opzichte werd vastgesteld door de besluiten van het kongres van 1872, waartoe alle architecten van het vereenigde Koninkrijk werden opgeroepen door het „Royal Institute of British Architects.” De bepalingen op dit kongres vastgesteld, werden later in 1898, door een commissie uit het instituut herzien.

Uit bovengenoemd „pocketbook” blijkt dat bij normale omstandigheden het honorarium bedraagt 5% van de bouwsom. In gevallen waarbij de werken worden gemaakt met oude materialen wordt het honorarium berekend alsof die werken met nieuwe bouwstoffen vervaardigd waren.

Onder het honorarium van 5 pct. is begrepen, het maken van het ontwerp met de plannen, schetsen, begrooting, bestek en alle stukken noodig voor een volledig uitgewerkt plan; een complete kopie der verschillende stukken, waarvan het aantal en de specificatie aan het oordeel van den architect zelf zijn overgelaten, verder behoort er bij het toezicht op den bouw, de afrekening enz.

Onder het tarief van 5 pct. zijn niet begrepen bij een nieuw bouwwerk, de noodige stappen voor de eerste onderhandelingen, de vacatie-gelden, de voor-studies en de bemoeiingen in verband met aangrenzende perceelen. Evenmin de bemoeiingen en besprekingen voor den aankoop van de terreinen of gebouwen, noch de waterpassingen en andere voorloopige opmetingen, studies en rapporten.

Voor de verbouwing van gebouwen, voor herstellingen en voor alle andere werken, wordt het tarief van 5 pct. niet toegepast. In die gevallen wordt het honorarium berekend in overleg met den bouwheer, waarbij rekening gehouden wordt met de gemaakte onkosten, besprekingen, vacaties en tijdverlies van den architect.

De „clerk of works”, de opzichter, wordt betaald door den architect, wanneer het nieuwe werken geldt; zijn salaris is begrepen onder de 5% honorarium. Bij alle andere werken wordt de opzichter door den bouwheer betaald.

Het reglement gaat uit van de onderstelling, dat in sommige gevallen de 5% aan den architect niet een voldoende belooning

geeft, b.v. in gevallen waarin de bouwsom van nieuwe werken beneden £1000 bedraagt, wanneer de architect wordt belast met het ontwerpen voor de vaste betimmering, voor versieringen, voor artistieke beschilderingen, voor mozaiekwerken, voor geschilderde glazen en voor alle werken van bijzondere aard. De 5% wordt dan voor de hoofdsom gehandhaafd en eene meerdere belooning boven de 5% voor bedoelde werkzaamheden wordt tusschen den bouwheer en den architect van te voren vastgesteld.

Wanneer verschillende gelijke gebouwen, te zelfder tijd worden gebouwd, volgens dezelfde teekeningen en plannen en voor rekening van denzelfden eigenaar, dan wordt het honorarium berekend à 5% over de waarde van het eerste dier gebouwen en à 3% over de bouwsom der andere gebouwen.

Voor elk niet uitgevoerd ontwerp, waarvoor de architect alle stukken heeft gereed gemaakt, wordt het honorarium bepaald op 2,5% van het bedrag der begrooting. Indien alle stukken nog niet gereed zijn, wordt het honorarium berekend overeenkomstig het belang der voltooide stukken en in verband met de verrichte werkzaamheden, de waarde zijner schetsen en teekeningen. Hebben er daarentegen ook nog besprekingen plaats gehad met aannemers en is de aanbesteding voorbereid, dan wordt het honorarium van 2,5% verhoogd tot 3%.

Wanneer een bouwheer, voor wien een ontwerp is opgemaakt, om de een of andere reden er van afziet dit plan uit te voeren of wijzigingen verlangd, die de kosten verminderen, dan wordt het honorarium bepaald op 5% voor de uitgevoerde werken en op 2,5% van de niet uitgevoerde werken. De wijzigingen in de plannen en bestekken, tengevolge van deze vermindering van de bouwkosten, worden door den architect niet in rekening gebracht. Zijn echter die wijzigingen ingrijpend, dan verstaat de architect zich met den bouwheer voor de te ontvangen vergoeding.

Omtrent de betaling van het honorarium zijn verschillende manieren in gebruik. De wijze van betaling moet worden vastgesteld in het kontrakt van den architect met den bouwheer. Een manier gaat als volgt. Bij het afgeven van betalingscertificaten gedurende de uitvoering van een werk, ontvangt de architect tegelijk op afbetaling 5% van het bedrag van den termijn. Het saldo van het honorarium moet door den bouwheer betaald worden in den loop van het jaar, waarin de geheele afwerking van het gebouw heeft plaats gehad.

Ook is de volgende wijze van betaling in zwang: de architect ontvangt de helft van zijn honorarium bij het onderteekenen van het contract met den aannemer, verder een vierde gedurende de uitvoering en het laatste vierde 6 maanden na de geheele oplevering.

Voor arbiters of experts worden de vacatiegelden berekend à 3 guineas (± f36) per dag, met inbegrip van alle onkosten behalve de reiskosten. Voor de opmeting van een terrein, de parceleering daarvan, de aanduiding der wegen, met riolering, met de ligging van buizen voor water en gas en voor kabels van electrisch licht, alle studies hiervoor benodigd, benevens voor de besprekingen daarover met administraties en gemeentelijke besturen, wordt den architect vergoed 2% over de kostende prijs van de uitvoering. De betaling na inlevering der betreffende stukken. Wordt de architect tevens belast met het maken der bestekken enz., voor de aanbestedingen, met het toezicht en de leiding der uitvoering, dan wordt hem hiervoor betaald 4%, onverschillig of hij al dan niet de ontwerper van den aanleg is.

In Engeland gebeurt het dikwijls dat architecten worden aangezocht om een project te onderzoeken, dat opgemaakt is door een aannemer of ondernemer of door een specialen constructeur. Dikwerf worden zij dan ook belast met het toezicht en de inspectie dier werken. Hun rol beperkt zich dan hierbij om te waken voor de goede uitvoering der overeenkomst tusschen den bouwheer en den aannemer. In dit geval wordt het honorarium bepaald op 1.25% van het totale bedrag der uitgevoerde werken tot een bedrag van £ 5000. Boven deze som moet eene bijzondere overeenkomst worden aangegaan tusschen bouwheer en architect.

Voor schattingen of begrotingen van uit te voeren werken voor het nazien der rekeningen voor het opmaken van rapporten of voor expertise, voor werkzaamheden als arbiter enz. zijn de volgende condities geldig: tot £ 1000 1 pCt., daarboven tot £ 3000 1/2 pCt., boven £ 3000 1/4 pCt. In geval van expertise of van arbitrage zijn de honoraria nooit minder dan 2 guineas.

In den laatsten tijd schijnen meerdere Engelsche eigenaars of bouwheeren er de voorkeur aan te geven dat de architecten worden betaald door de aannemers. Het koninklijke Instituut echter meent terecht dat deze toestand den architect zal brengen onder den zedelijken en materielen invloed van den aannemer, dat dit zijn toezicht op de werkzaamheden zal verminderen en schade zal doen aan het moreele aanzien van het vak.

Parkinson's gasstoomradiatoren. De firma G. S. KAUFMANN & LANDHEER (Rotterdam—Brussel) brengt in hare kwaliteit van eenige importeur van PARKINSON'S gasstoomradiatoren sinds kort een nieuw soort verwarmingstoestellen in den handel. Ons werd de volgende beschrijving verstrekt van de werking der verwarming en der toestellen.

„Waar „centrale verwarming” als de meest ideale manier van verwarming beschouwd wordt, en ook terecht, daar heeft het voor den fabrikant op den weg gelegen, een verwarmingstoestel te zoeken, dat het best de geheele installatie van „centrale verwarming” zou kunnen vervangen. Voor het inrichten van „centrale verwarming” is een geheel buizennet noodig, met centrale ketels, etc. etc. met groote kosten gepaard gaande. Daarom valt dan ook zulk eene inrichting niet binnen het bereik van het groote publiek. „PARKINSON'S Gasstoomradiatoren” nu vervangen dit systeem van verwarming op uitmuntende wijze. Al wat men voor het gebrijk dezer radiatoren noodig heeft, is een gastoevoer. Door een verbindingsbuis wordt de radiator eenvoudig aan de gasleiding gekoppeld, en is dan voor het dadelijk gebruik gereed. Daarna wordt de radiator voor een gedeelte met water gevuld, (tot op halve hoogte van het peilglasje, dat zich aan de buitenzijde bevindt). De brander, die zich onder de dubbele buizen bevindt, wordt aangestoken, na enkele minuten zal het water tot op kookpunt verwarmd zijn, zoodat stoom ontwikkeld wordt. Deze stoom circuleert door de buizen, en doet deze buizen warmte uitstralen. Is eenmaal de noodige spanning in de buizen bereikt, dan wordt de gastoevoer automatisch zoover afgesloten, dat de brander hoog genoeg brandt, om het water op kookpunt te houden, dus voor geregelde stoomcirculatie te zorgen. Voor veiligheid is aan de buitenzijde nog een veiligheidsklep aangebracht, die, bij zekere overspanning stoom doorlaat. Gevaar is er dan ook absoluut niet aan verbonden. Dit is in het kort de werking dezer radiatoren. Vele voordeelen zijn er aan verbonden. Men vermijdt de voortdurende zorg, die de vulkachels vereischen, zonder te spreken van het morsen met anthraciet, cokes, etc. En vergelijkt men deze radiatoren met gaskachels, dan zijn de eerste reeds daarom dadelijk in het voordeel, daar de warmte hierbij niet in hoofdzaak geleverd wordt door de gasvlammen, doch door het uitstralen der door den stoom verwarmde buizen. Daarom ook verspreiden deze radiatoren niet die onaangename lucht, welke men bij gaskachels zonder afvoer waarneemt.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Dekorative Kunst. Afl. 4. 1910. In dit nummer worden de bouwwerken besproken der architecten BEUTINGER & STEINER die zich ook toelagen op het bouwen van grafmonumenten, waarvan twee gereproduceert zijn. Onder den titel „MAX LÄUGER und seine Gärten” wordt de moderne richting besproken van park- en tuin-ontwerpen in het bijzonder het park dat op de oude Gönnerweide te Baden-Baden is aangelegd. Het volgend artikel geeft de ontwerpen te zien van nieuwe drinkbekers. Verder wordt de nieuwe Kunstnijverheidsschool te Aken besproken waarvan de reproducties ons een denkbeeld geven van armelijken eenvoud.

Belangrijker is de wijze waarop FRITZ SCHUMACHER de Hamlet te Dresden in scene gezet heeft met de meest eenvoudige vormen. Het is de eerste keer dat de hulp van een architect daartoe is ingeroepen. Een samengaan van den achtergrond en de bewegelijke menschengestalte is volgens den kunstenaar slechts mogelijk wanneer de toneelruimte niet te diep is. Zijne scènes zijn vlak en streng van lijn. Het

slotartikel handelt over het huisraad in de huurwoning waarbij meubels gegeven zijn van BRUNO PAUL, PAUL PAEPCKE, MAX HEIDRICH.

Der Städtebau. In aflevering 12 schrijft de civ.-ing. OTTO GEISSLER een artikel over „Watertoren en filterbassin in het stadsbeeld”. Hij geeft daarbij eenige afbeeldingen van welgeslaagde watertorens om zijne stelling te staven dat zulke installaties niet alleen in technischen zin goed moeten zijn, maar dat zij ook aan aesthetische eischen moeten beantwoorden.

„Fransche ideaal-steden van 1600 en 1800.” De schrijver, Dr. BRINCKMANN, geeft hier den inhoud weer van een weinig bekend boekje: „Forme générale et particulière des six différentes parties de Plans de Ville”. De schrijver is onbekend, maar het werk dagteekent uit het begin der 19e eeuw. De weergegeven ontwerpen verraden dan ook den strengen en absoluut symmetrischen aanleg die met de destijds heerschende kunstopvatting strookte.

B. WEHL verhaalt van de indrukken welke engelsche tuin- en voorsteden, bij gelegenheid van de studie-reis der Deutsche Gartenstadtgesellschaft op hem maakten. Hij constateert daarbij naast veel licht, ook heel veel schaduw. Z. i. kunnen enkele reclame-kolonies van minzame fabrikanten als Port-Sunlight e.a. niets veranderen aan het feit dat men in Duitschland gemiddeld beter en goedkoper woont. De schrijver wijst er nog op dat het huisraad van den engelschen middenstander in trieste leelijkheid niet onder doet voor de deutsche meubelkunst van 't goedkoopste soort.

Reg.Rat. WERNEKE verhaalt van de plannen voor eene hoofdstad van Australië, van welk artikel wij de vrijheid namen voor „De Bouwwereld” eene vertaling te maken.

Eindelijk brengt deze aflevering het ontwerp van onze voormaligen, thans te Darmstadt gevestigden landgenoot J. CHR. GEWIN voor eene villakolonie bij Rorschach aan de Bodensee.

Bulletin Oudh. Bond. Het laatste Nr. (Oct. '09) bevat als voor bouwkundige lezers belangrijke bijdragen, allereerst een artikel van J. L. OVERVOORDE over voorgenomen verkoop en slooping van het voormalig O.-Z.-Huiszittenhuis te Amsterdam. Hij ziet daarin, evenals wij gedaan hadden, vooral het gevaar, dat voortaan het Rijk, dat zulk voorbeeld geeft, niet meer van partikulieren medewerking en opoffering zal kunnen vragen voor het behoud van oude monumenten.

Ook in verband daarmee is van belang het volgend artikel, waarin door Jos. TH. J. CUYPERS een overzicht wordt gegeven van de in gang zijnde herstellingswerken.

B. W. F. VAN RIEMSDIJK schrijft, aan de hand van eenige afbeeldingen, over de restauratie van het huis O. Z. Voorburgwal 249 te Amsterdam onder leiding van den architect JAN DE MEYER, H. P. COSTER over het koperen hek van het altaar van St. Maarten in den Dom te Utrecht, waarbij rekonstruktietekening van den architect W. A. E. VAN DER PLUYM.

Architectura Nr. 2. Schriftelijke inleiding tot de lessen in de meubelkunst voorgelezen in den cursus Voortgezet in hooger Bouwkunst-onderricht, door K. VAN LEEUWEN. Schrijver begint hier eenige beginselen uiteen te zetten onder verwijzing naar bouwkunst.

Voorts jaarverslagen van den bibliothecaris A. et A., de redactie van „De Architect” en de begroting en belans van 't genootschap.

Proefneming met hydraulische mortels. (Wordt vervolgd.) Vertaald uit de mededeelingen betreffende het Kopenhaagsche Intern. Kongres van materiaal-onderzoek

Bouwkundig Weekblad Nr. 3. Na de officiële mededeelingen het begin van „De ontsiering van stad en land” door J. H. W. LELIMAN waarbij eenige afbeeldingen, gekozen volgens de methode voorbeeld—tegenvoorbeeld en bewijzend hoe soortgelijke gegevens in ouden tijd op artistieke wijzen werden opgelost terwijl zij thans tot ontsiering leiden.

Verder de inleiding tot eene beschouwing over „De Evolutie van den Kunstvorm”, waarin nog weinig betoogd wordt, en eene mededeeling over de methode MARTINI & HÜNEKE tot het gevaarloos opslaan van licht ontplofbare stoffen.

De Opmerker Nr. 3. In „Beursvreugde en Beursmisère” uit de schrijver zich met weinig enthousiasme over de verbouwing van de Rotterdamsche beurs. Hij ziet daarin niet eene oplossing welke in alle opzichten Rotterdam waardig is. Het beursvraagstuk is er slechts door verschoven. Als een ander voorbeeld van beursmisère haalt schrijver de geschiedenis van DERKINDEREN'S wandschilderijen voor de Kamer van Koophandel in de Amsterdamsche Beurs op, waarover tusschen den artist en de gemeente geschil is gerezen.

Het uitbreidingsplan van 's-Gravenhage. Het plan is, zoo betoogt schrijver, door de voorgestelde wijzigingen (zie „Bouww.” blz. 15) ten koste van eenige ideale trekken, aannemelijker geworden.

Een Engelsch huis. Korte beschrijving van een door VOYSEY ontworpen modern huis in de tuinstad te Hampstead, waarbij men echter eene afbeelding mist.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

J. VAN DER BREGGEN. C.-I. EENIGE BESCHOUWINGEN OVER DE WONINGWET

óór de Woningwet kon men bouwen zooals men wilde, met inachtneming evenwel van eenige bepalingen in de politie-verordening.

Uit de rapporten van gehouden woning-onderzoekingen blijkt ten duidelijkste, dat het met den woningbouw en de bewoning soms hoogst treurig gesteld is.

Dat men dus van overheidswege in het belang van de volksgezondheid heeft meenen te moeten ingrijpen, is zeer juist gezien.

Voor den aanbesteder, meestal loek op het gebied der techniek, is het eveneens van groot belang te achten, dat van overheidswege op het bouwen zijner woning wordt toegezien. Daardoor zal ongetwijfeld de duurzaamheid daarvan toenemen. Van hoeveel invloed is daarop b.v. niet een goed trasraam, om ons tot een enkel voorbeeld te bepalen.

Door de bestaande voorschriften wordt het bouwen weliswaar duurder, maar daar staat tegenover, dat de duurzaamheid der woning vergroot en de onderhoudskosten geringer worden. Het kapitaal, dat in de woning gestoken wordt, is ongetwijfeld grooter, maar het wordt beter belegd en zijn rentabiliteit op grond van het bovenstaande aanmerkelijk vergroot.

In aanmerking moet tevens genomen worden, dat bij een goede uitvoering der bestaande voorschriften vochtigheid der woning te voorkomen is en alle woonvertrekken voldoende grootte, toevoer van licht en lucht verkrijgen, factoren van zéér grooten invloed op de volksgezondheid.

Dat de Woningwet tot stand is gekomen om hen te bemoeilijken, die bouwen willen, is een groote dwaling. Het werkelijk belang der volksgezondheid was het eenige motief.

In art. 5 der Woningwet sub a is verboden zonder schriftelijke vergunning van B. en W. een gebouw op te richten óf geheel óf voor een gedeelte te vernieuwen. Deze bepaling is onmisbaar als maatregel van orde.

Het is een voorloopige contróle om na te gaan, of aan de voorschriften der bouwverordening is voldaan en ten einde bijtijds teleurstelling of oogluikende veronachtzaming der geldende voorschriften te voorkomen.

In art. 5 W.W. sub b is verboden om zonder schriftelijke vergunning van B. en W. krachtens eenig zakelijk recht tot woning in gebruik te nemen of als

eigenaar in gebruik te geven een gebouw of een gedeelte van een gebouw, laatstelijk niet als woning gebezigd.

Blijkbaar is ook deze bepaling gemaakt met het hierboven uiteengezette doel.

Heeft de aanbesteder van B. en W. vergunning tot bouwen verkregen, dan is het voor hem van groot belang te achten, dat dit geschiedt geheel overeenkomstig het ontwerp, waarop de vergunning is verkregen en met inachtneming der bestaande voorschriften.

Bij den bouw van grootere woningen wordt meestal vanwege den architect op alles toezicht gehouden. Bij den bouw van kleinere en arbeiderswoningen is dit niet het geval. Voor die kleine bezitters is dus een contróle van overheidswege van groote waarde te achten.

Wetende dat hij gecontróleerd wordt, zal de aannemer zich eerder aan zijn ontwerp in alle opzichten houden en de voorschriften der bouwverordening ten uitvoer brengen.

Zal de contróle doeltreffend wezen, dan moet deze zich niet tot een enkel onderzoek bepalen b.v. wanneer de woning in haar geheel is opgetrokken, daar dan verschillende constructiedeelen niet meer te contróleeren zijn. De cóntróle moet dus in een meervoudig onderzoek bestaan.

Hoe is het nu met de handhaving dezer wettelijke voorschriften, die het algemeen belang voor oogen hebben? Dan moet helaas het antwoord daarop luiden: treurig. En hoe kan dat ook anders, aangezien in vele gemeenten een deskundige ontbreekt, die de bouw-aanvragen aan de bouwverordening kan toetsen en bij den bouw oordeelen kan, of er gebouwd wordt overeenkomstig de bestaande voorschriften.

Dan zijn er vele gemeenten, die een gemeente-opzichter in dienst hebben, doch wiens bezoldiging zoo karig is, dat hem toegestaan wordt om particulier werk te verrichten. Hij is dan contróleer over zijn eigen werken en de ervaring heeft mij geleerd, dat in zoo'n gemeente de toestand al niet veel beter is.

Voor het geval, dat in zoo'n gemeente meerdere architecten werkzaam zijn, dan is zoo'n toestand oorzaak van onbillijke concurrentie, immers wordt dan toch de gemeente-opzichter in zijne particuliere werken door niemand gecontróleerd en de particuliere architecten daarentegen wel.

Welke wegen staan nu open om tot een beteren toestand te geraken? Aanbevolen is:

a. Het aanstellen van een deskundige door de gezondheidscommissie. Hij moet bezoldigd worden door de gemeenten, waarvoor de commissie is ingesteld, doch niet in dienst zijn van die verschillende gemeentebesturen, dat geeft op den duur allerlei geharrewar. Immers, aan wien heeft hij zich dan te houden? Hoe gaat het, als hij in sommige gemeenten uiteenlopende instructies heeft? Ik stel slechts enkele vragen.

Is de bouwkundige ambtenaar der gezondheidscommissie, zoo draagt deze hem de werkzaamheden op en regelt deze zoodanig, dat voor elke gemeente in haar ressort:

10. advies wordt uitgebracht over de ingekomen bouw-aanvragen bij de betrokken gemeentebesturen;

20. geregeld toezicht wordt gehouden op elken nieuwbouw en verbouw en bij constateering eener overtreding der bouwverordening brengt de ambtenaar daarvan direct verslag uit aan de gezondheidscommissie.

b. De oprichting van een technisch advies-bureau. De gemeentebesturen, die geen deskundig ambtenaar

in dienst hebben, zenden alsdan de bouw-aanvragen ter beoordeeling aan het bureau dat daarover advies uitbrengt. Vanwege dit bureau wordt tevens op elken nieuw- en verbouw contrôle uitgeoefend.

Evenwel zijn m. i. hieraan toch bezwaren verbonden. Belast dit bureau zich uitsluitend met de werkzaamheden voortvloeiende uit de Woningwet, dan zullen zijne inkomsten niet zeer groot zijn en zullen wegen gezocht moeten worden, om deze te vermeerderen. Het zal dan wellicht zelf overgaan tot het ontwerpen en uitvoeren van woningen en daarmee treedt dezelfde onbillijke concurrentie op als hierboven geschetst voor gemeente-opzichters, die particulier werk mogen verrichten.

Het doel dezer regelen is om nogmaals het groote nut der Woningwet te bepleiten, mits er waarborgen zijn, dat de handhaving niets te wenschen overlaat en zij geen aanleiding geeft tot onbillijke toestanden. Door wrijving van gedachten is wellicht een voor allen bevredigende oplossing te vinden, waarom ik de redactie in welwillende overweging vermeende te moeten geven, om haar tijdschrift daarvoor beschikbaar te stellen.

DE VERBOUWING DER ROTTERDAMSCH E BEURS

(ZIE DE AFBEELDINGEN OP BLZ. 27, 30 EN 31)

oen de Rotterdamsche Beurs te klein was geworden en maatregelen tot vergrooing niet konden worden uitgesteld, werd eenerzijds de stichting van een geheel nieuw gebouw bepleit, anderzijds — mede onder verwijzing naar de architectonische beteekenis der bestaande Beurs — eene vergrooing en verbouwing wenscheijker geacht. De aanhangers van het laatste gevoelen, dat in ieder geval het voordeel had voor minder kosten eene oplossing aan de hand te doen die beloofde voor jaren voldoende te zijn, hebben de overhand behouden.

Door successievelijken aankoop van de voormalige Remonstrantsche kerk en aangrenzende perceelen was de gemeente Rotterdam in 1905 eigenares geworden van een op de situatie (afb. 1) door arceering aangeduid terrein ten Noorden van de Beurs. Dit terrein werd voor de uitbreiding bestemd. De communicatie met de bestaande Beurs werd verkregen door een verbindingsbouw. Deze heeft ten gevolge dat de Beurssteeg voor het verkeer werd afgesloten.

Met de uitvoering der uitbreidingswerken werd in 1906 aangevangen. De nieuwe vleugel is nu 7 Januari l. l. in gebruik gesteld. Na hare voltooiing werd direct met den verbouw der bestaande Beurs aangevangen. Deze zal in den loop van 1910 voltooid worden.

Het totale oppervlak van oude en nieuwe Beurslokalen is dan ongeveer gelijk aan dat van de Amsterdamsche Beurs. De kosten van den nieuwen Beursbouw met inbegrip van meubilair enz. kunnen globaal geschat worden op f 300.000. De ontwerpen zijn van

den bouwkundige der gemeentewerken, de heer D. B. LOGEMAN. De bouw was opgedragen aan de firma Gebr. DURA.

De gevel is gehouden in aansluiting bij de architectuur van het oude Beursgebouw. (Afb. 2.) Door de plaatselijke omstandigheden is echter de gevel van betrekkelijk weinig beteekenis.

De nieuwe, thans in gebruik genomen vleugel bevat ter beganegrond de graan- en schippersbeurzen, onderling door een hek gescheiden en beide met afzonderlijke toegangen. (Afb. 3.)

De zaal voor den graanhandel meet 30 bij 30 M. (de oude Rotterdamsche beurszaal was in haar geheel slechts \pm 30 bij 45 M. groot.) Zij ontvangt — gelijk uit doorsnede A-B (afb. 5) blijkt — haar licht door vlakke plafondlichten met matglas, waarboven een reeks van naar het Noorden gekeerde sheddaken. De architectonische vormen zijn echter eenvoudig. De zaal biedt niettemin een flink aspect.

Bij den nieuwen bouw is op ruime schaal gebruik gemaakt van gewapend beton, dat in eigen beheer door de gemeentewerken is uitgevoerd. De konstruktie bestaat uit een vakwerk met geraamte van gewapend beton. De wanden zijn opgetrokken in metselwerk van witten steen, afgewisseld met imitatie-zandsteen en granieten borstweringen. Overeenkomstig den eisch der bestemming is in deze zaal zoo min mogelijk met kleur gewerkt. Op de dichte wandvakken worden nog aangebracht beschilderingen met landkaarten, wapens, enz.

Op de bovenverdieping (afb. 4) liggen, boven de

de beursruimte betreden. Ter linkerzijde van den hoofdingang ligt de effectenbeurs, ter rechterzijde is garderobe ontworpen.

De beide thans dienstdoende ingangen aan het West Nieuwland vervallen. Een wordt geheel gedicht. De andere zal voortaan toegang geven tot een rijwielerplaats, welke echter geene verbinding heeft met het inwendige van de beurs.

Achter de buiten gebruik gestelde deur en de rijwielerplaats worden ingericht een postkantoor, een brandspuithuis, een spreekkamer en een schrijfkamer.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. Het voormalig Spinhuis blijft behouden. Dat schijnt nu definitief besloten. Door B en W. is reeds de amotie van de overige, op het voor Hoofdbureau van Politie bestemde terrein, aanwezige huizen aanbesteed, alsmede het maken van den nieuwen onderbouw. Het bericht dat de nieuwe gedeelten van het Hoofdbureau van Politie denzelfden stijl zouden vertoonen als het Spinhuis, is echter onjuist evenals de voorstelling dat het plan door de zoogen. „Schoonheidscommissie” zou zijn goedgekeurd. Het is immers deze commissie welke zelf plannen en gevel heeft ontworpen, terwijl daarbij is uitgegaan van de gedachte dat de nieuwe gebouwen juist niet den stijl van het Spinhuis mochten vertoonen. Het streven was de oude en de nieuwe gebouwen te doen samenstemmen door harmonie van geest en niet door herhaling van vormen.

Naar verluidt heeft de Commissie van Bijstand, die destijds blijkbaar geen mogelijkheid zag het fraaie oude gebouw te sparen, nu bezwaren tegen het bedoelde gevelontwerp. Het ware beter de leden der schoonheidscommissie die kans zagen het fraaie oude monument te sparen, nu maar verder hun gang te laten gaan. Mochten haar gevels onverhoopt niet fraai bevonden worden, waarlijk, men zal de Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken, gezien het vele zij in het belang van Amsterdam's stedenschoon tot stand bracht niet aansprakelijk stellen!

Eene gemeentelijke schoonheidscommissie voor 's Gravenhage. Door B. en W. van 's Gravenhage is een sympathiek besluit genomen, dat getuigt van hunne belangstelling in het schoone der stad. Door hen is bij den gemeenteraad een krediet aangevraagd, teneinde op het voetspoor der gemeente Amsterdam voor deze gemeente in het leven te roepen een permanente commissie van deskundigen, die, daartoe door hen uitgenoodigd, hun zal adviseeren bij de beoordeeling van het uiterlijk aanzien van ontworpen gebouwen en andere bouwwerken, die aan schoonheidseischen hebben te voldoen.

Naar B. en W. zich voorstellen, zal de taak dezer commissie in de eerste plaats betreffen — en zich in den regel beperken tot — het beoordeelen van de teekeningen der gevels van gebouwen te stichten op terreinen, die door de gemeente aan derden onder eenigen vorm zijn afgestaan onder de bepaling, dat de teekeningen van de gevels der op die terreinen te stichten gebouwen van de vóór die terreinen te maken afsluithekken, enz. aan de goedkeuring van B. en W. zijn onderworpen: als over de ontwerpen van andere bouwwerken, die daartoe aanleiding geven, zal het gevoelen der commissie worden ingewonnen.

Deze zal zijn samengesteld uit vijf te 's-Gr. of in een der aangrenzende gemeenten wonende leden, van wie een te benoemen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, één door de afdeeling 's Gravenhage van die Maatschappij, één door den raad van bestuur der Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gr. — welke alle, daartoe door B. en W. aangezocht, welwillend hun medewerking ten deze hebben toegezegd — en twee door B. en W.

Men mag in zulk eene commissie natuurlijk niet willen zien een panacé, dat de nieuwe wijken van 's Gravenhage in eens zal opvoeren tot kwartieren van artistieke beteekenis. Evenals in Amsterdam zal zij echter toch veel kunnen verhoeden en verbeteren. Het effect dat de instelling van zulk eene commissie kan hebben, hangt voorts mede voor een goed deel af van de opvatting der autoriteiten over de vraag welke „andere” bouwwerken „aanleiding geven” het gevoelen der commissie in te winnen. Het ligt voor de hand, zou men zoo denken, dat hieronder althans zouden moeten vallen alle gemeentelijke bouwwerken

In den gevel langs het West Nieuwland worden tien vensters geplaatst. Voorts worden in de Beurs, waar thans de graantafels staan, drie-en-twintig telefooncellen geplaatst.

Het moge al waar zijn dat door deze verbouwing en uitbreiding Rotterdam niet in het bezit is gekomen van een monumentaal beursgebouw, als uit één stuk ontworpen. toch is eene groote verbetering bereikt en in allen gevalle verdienen de uitgevoerde werkzaamheden uit bouwkundig oogpunt de aandacht.

zonder onderscheid. Immers wanneer de gemeente hare eigen architectuur onderwerpt aan het oordeel der schoonheidscommissie, zal zij met te meer recht ook van anderen kunnen vergen dat zij zich onderwerpen. Nu geschiedt dit in de Amsterdamsche praktijk slechts zeer onvolledig. Moge 's Gravenhage in dit opzicht ruimer opvatting huldigen.

Op één punt wijkt het Haagsche voorstel trouwens toch reeds af van de Amsterdamsche regeling: n.l. deze werkt geheel zonder bezwaar voor de stedelijke kas. De leden vervullen belangeloos hun taak en het secretariaat wordt waargenomen door het gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht. Een krediet is dan ook voor de commissie niet uitgetrokken.

De Volksbond-woningen te Hilversum, afgebeeld en omschreven in „De Bouww.” 1909 blz. 28, en ontworpen door de architecten DE GROOT & VERSCHUYL, zullen niet tot stand komen. De zaak is afgestuit wijl de gemeenteraad niet wilde medewerken.

NIJMEGEN. De ruïne op het Valkhof. In verband met een verslag van den Directeur der Gemeentewerken en het ingekomen advies der Commissie voor de bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en Kunst, heeft de Raad der Gemeente Nijmegen een som van f 700 toegestaan voor het ontgraven van het terrein rondom de ruïne op het Valkhof.

Zooals bekend, is de tegenwoordige ruïne het eenig overgeblevene van de Burcht uit den tijd van Keizer FREDERIK BARBAROSSA, en wel de ronde uitbouw, indertijd gelegen aan een der lange zijden van de Rijkszaal, waarin de zittingen van den rijksdag van het oude Keizerrijk gehouden werden.

Onder deze Rijkszaal bevonden zich de paardenstallen ongeveer hetzelfde geplaatst als in het thans gerestaureerde Kasteel „s-Gravensteen” te Gent. Het plan van ontgraving, opgemaakt en uit te voeren onder de kundige leiding van den Directeur der Gemeentewerken, berust hoofdzakelijk hierin, dat aan de buitenzijde van den uitbouw de grondslag gebracht wordt op het niveau, waarin deze zich in den Romaanschen tijd zal bevonden hebben. Men zal dan dit gedeelte van den bouw in zijn oorspronkelijke verhoudingen kunnen aanschouwen.

Binnen den uitbouw zal ter diepte van den waarschijnlijk vloer der stallen uitgegraven worden; niet onwaarschijnlijk is het, dat bij deze ontgraving nog interessante gegevens te voorschijn komen.

Lips' sloten. In een onberispelijke uitvoering verzond Lips' slotenfabriek dezer dagen haar volledig modelboek 1910. Wij hebben er met de meeste aandacht van begin tot einde kennis van genomen. Wie Lips' fabriek kent en toepaste, weet dat hij prima werk te wachten heeft. Dat is een voordeel dat behoort te wegen bij het doen eener keuze. Daar komt echter nog bij als tweede voordeel eene uitermate ruime keuze van sloten voor elke bestemming, beslagwerk voor buiten- en binnendeuren, haken, platen, trekkers en knoppen, grendels, etc. etc. Alle modellen vertoonen bovendien een degelijken en smaakvollen eenvoud van vormen, die mede aan de bruikbaarheid in hooge mate ten goede komt. Ook dit album is weer een bewijs van de hoogte waarop de firma Lips haar fabriek heeft gebracht en houdt.

De gevolgen van het gebruik van verkeerd samengestelde mortels. In Duitschland heeft de Kopenhaagsche voordracht van Prof. VAN DER KLOES (opgenomen in „De Bouwwereld” 1909, blz. 301 en vgd.) blijkbaar ingeslagen. Reeds vermeldde wij eenige bestrijding met repliek door Prof. v. d. K. Thans betoogt in het „Zentralblatt der Bauverwaltung” een Dr. SCHUMANN dat Prof. v. d. K. ten onrechte zich minder gunstig uitliet over de cement-kalk-mortels. Hij is van meening dat in Duitschland geen geval bekend is waarbij een cement-kalk-mortel; mits van juiste samenstelling, aanleiding gaf tot vernieling van metselwerk.

Integendeel, bij gebruik van goede cement en versche gebluschte kalk, heeft cement-kalk-mortel z.i. altijd de meest bevredigende resultaten opgeleverd. De invoering van cement,

kalk-mortel beteekent in de mortel-techniek een groote voornitgang en eerst door haar is het mogelijk geworden om ten volle partij te trekken van de eigenschappen der portland-cement.

De aloen-aloens op Java. In de „N. R. C.” wordt erop gewezen hoe de aloen-aloen het sieraad is der regentschaps-hoofdplaatsen op Java en tevens toonbeeld van de majesteit der Regenten. Op West-Java hebben ook dikwijls de districts-hoofdplaatsen een kleinere aloen-aloen. Men verstaat daaronder een groot vierkant grasplein, met één of twee waringinboomen in het midden, de regentswoning aan de noordzijde, (op West-Java aan de zuidzijde) de woning van den assistent-resident daartegenover, de witte moskee aan de westzijde. Zoo is het wel niet overal, maar toch op verre de meeste dier plaatsen.

De „N. R. C.” betoegt nu dat weliswaar de moderne behoeften het niet altijd mogelijk maakten deze pleinen van monumentaal aspect te sparen. Het blad waarschuwt echter tegen de misplaatste zucht van enkele europeesche ambtenaren om van de javaansche aloen-aloen een hollandsch stadsparkje te maken (als te Bodjonegara geschiedde). 'Hoe klein moet bijv. op zulk een plein eene kleine en smakelooze buste der koningin staan (Soemedang), van hoe weinig smaak en piëteit getuigt het op zulk een historisch plein tennisvelden af te perken. De „N. R. C.” besluit haar sympathiek betoog met eene opwekking om deze karakteristieke aloen-aloens in eere te houden, op gelijke wijze als dat nu geschiedt met de oude Hindoe-monumenten op Java of met de schaarsche herinneringen aan de Oost-Ind. Compagnie

Moge dat betoog doordringen opdat, althans van regeeringswege, de indische kunstuitingen niet vereuropescht of verknoeid worden.

De prijsvraag voor een bebouwingsplan van Groot-Berlijn. Volgens berichten in de duitsche bladen zijn bij sluiting van de inzendingstermijn op 15 Dec. 11. 21 ontwerpen ingekomen. Een klein aantal, maar toch nog groot als men in aanmerking neemt dat de mededinging een reuzenhoeveelheid arbeid vereischte en zoo kostbaar was dat lang niet alle architecten zich de weelde van mededinging kunnen veroorlooven. De mededinging was bovendien tot Duitschers beperkt. De Jury-uitspraak zal zich nog wel eenige maanden laten wachten. De verschillende gemeenten van Groot-Berlijn hadden voor de prijsvraag 165.000 M. bij elkander gebracht voor prijzen. De 1e bedraagt 30.000 M., de 2e 25.000 M., de 3e, 4e en 5e resp. 20.000, 15.000 en 10.000 Mark; verder is nog een serie kleine prijzen uitgelooft.

Restaurantie van den Dom te Mainz. Volgens een bericht in de „Deutsche Bauzeitung” worden omvangrijke werken tot behoud en restauratie van den Dom te Mainz, die reeds eenmaal, en wel door Dr. CUYPERS, gerestaureerd is, ernstig overwogen. Op vele punten van het uitwendige heeft de verwerking reeds zulken omvang aangenomen, dat werkzaamheden tot behoud niet mogen worden uitgesteld. De toestand van het inwendige van het oostelijke koor moet zoo slecht zijn, dat herstellingswerkzaamheden dringend noodzakelijk worden. Ook werden aan den oostelijken kruistoren ernstige beschadigingen vastgesteld, die hare aanleiding vinden in de ijzerkonstrukties van de spits.

De hedendaagsche beweging op het gebied van verwarmings- en ventilatie-techniek. De „Deutsche Bauzeitung” ontleent aan het „Bericht über den vom 10--12 Juni 1909 in Frankfurt a. M. abgehaltenen Kongress für Heizung und Lüftung Vom geschäftsführenden Ausschusz herausgegeben. München 1909”, het overzicht van een voordracht van den Ingenieur HALLER, directeur der firma Gebr. KÖRTING (Berlijn), gehouden over het aan het hoofd dezes vermelde onderwerp.

Spreker begon met de opmerking dat de inzichten over 't geen in ieder bijzonder ge al doelmatig is, nog steeds uiteenloopen en dat vaak een zeer overbodigen strijd wordt gevoerd over het verkieslijkste verwarmingssysteem. Overgaand tot de afstandsverwarmingen, wees spreker er op dat in de konstruktie van afstands-stoomverwarmingen in de laatste jaren geene wezenlijke wijzigingen waren ingevoerd. De oververhitting van de stoom voor afstandsverwarming heeft in de praktijk niet de groote rol gespeeld die men haar vroeger toedacht. In den laatsten tijd hebben, echter naar het voorbeeld van Amerika, Engeland en Denemarken, ook in Duitschland de afstands-warmwaterverwarmingen eene betrekkelijk grooten opgang gemaakt. Tot nog toe werd voor bijna alle ontworpen afstandsverwarmingen de vraag overwogen of water dan wel stoom als warmte-drager moest worden gekozen. In vele gevallen werd de voorkeur gegeven aan warm water.

Op het oogenblik zijn in Duitschland 9 installaties met meer dan 2 miljoen warmte-eenheden in bouw of bedrijf. Daaronder is er eene met 19 miljoen warmte-eenheden. Het warme water wordt door zuigerpompen, in den laatsten tijd ook dikwijls met centrifugaalpompen, of ook door straal-apparaten of direct werkende drijverpompen onder druk gebracht en geleid naar

de gebruiksplaatsen. Na de radiatoren waaraan het zijne warmte afstaat, doorstroomd te hebben, gaat het water, al of niet onder druk, naar de centrale terug ten einde opnieuw gebruikt te worden. Van bijzondere beteekenis is de afstands-warmwaterverwarming in zulke gevallen, waar zij in verbinding met het krachtstation eener electriche centrale of het pompstation eener rioleering is gebracht, zoodat de afgewerkte stoom voor de verwarming van het water kan dienen. Dergelijke installaties zijn uitgevoerd, of wel ontworpen, voor Breslau, Dresden, Duisburg en München. Het is echter opvallend dat nog slechts zoo weinige groote steden zich die voordeelen ten nutte maken. Overigens betwijfelde spreker of, tenzij het gebruik van afgewerkte stoom ter verwarming van grootere gebouwengroepen mogelijk is, eene afstandsverwarming wel economischer zou werken als verwarming der afzonderlijke gebouwen elk voor zich.

Met betrekking tot de laatste konstateerde de spreker dat in Duitschland, de lage-drukstoomverwarming bij alle grotere partikuliere kantoorgebouwen, restauraties, hotels, concertzalen en tijdelijk verwarmde kerken onbestreden overheerscht en dat zij ook voor scholen nog wordt verkozen boven warmwaterverwarming. Ook voor woonhuizen en villa's die doorgaans alleen 's zomers, en 's winters slechts bij wijze van uitzondering, bewoond zijn, wordt de lage drukstoomverwarming bijna uitsluitend toegepast, wijl zij niet blootgesteld is aan het gevaar van bevroeren.

Daarentegen wordt de warmwater-verwarming algemeen toegepast ter verwarming van serres en in enkele duitsche staten ook voor de gevangenissen. Bij de overige gebouwen houden stoom- en warmwaterverwarming elkander ongeveer in evenwicht. De laatstgenoemde geniet echter bij ruime geldmiddelen en gebouwen van bijzondere beteekenis steeds de voorkeur. Voor den verwarmings-technikus bestond volgens spreker evenwel geen reden om partij kiezen voor een der beide stelsels. Aan het voornemen om de warmwaterverwarming in afzonderlijke gebouwen goedkooper te maken door in te voeren de snelstroom-circulatie (in plaats van de eenvoudige zwaartekracht-circulatie) kent spreker geen groote resultaten toe. Van meer belang is dit stelsel echter bij de verwarming van etages, waarbij elke verdieping hare eigen centrale-verwarming heeft, gelijk thans in zwang komt met het oog op de voordeelen die dit heeft en voor de huurders en voor den huiseigenaar.

Weinig gunstig liet de spreker zich uit over de pogingen om, in navolging van Amerika, opnieuw de luchtverwarming voor woonhuizen, ingang te doen vinden. Aan hooge eischen kan deze in ieder geval niet voldoen.

Met betrekking tot de mechanische ventilatie is, volgens den spreker, geen grooten vooruitgang te konstateren. In het algemeen werd er alleen waarde aan gehecht voor groote vergaderzalen, restauraties enz. In ziekenhuizen is men er echter tegen, vooral tengevolge van den tegenstand der doktoren tegen mechanische ventilatie. Voor scholen echter is mechanische ventilatie volgens spreker, een bestliste eisch. Terwijl men in Duitschland deze nog niet erkent, wordt zij in verschillende staten van Noord-Amerika voorgeschreven.

De ventilatie van zalen werd op het bovengenoemde kongres zeer uitvoerig behandeld door den ingenieur SCHIELE. Hij verstond krachtens de nieuwe pruisische politie-verordening op schouwburgen, onder zalen: lokalen met meer dan 200 plaatsen.

Zij stellen aan de verwarmings- en ventilatie-technici, zoowel met betrekking tot den bouw als het gebruik geheel andere eischen als schouwburgen. Spreker ontwikkelde allereerst de beginsels over de grootte van de noodzakelijke luchtverversching. Hij is van meening dat voor zalen zoowel het minimum van luchtverwisseling, als het maximum (5 maal per uur, meer wordt niet toelaatbaar geacht met 't oog op het ontstaan van tocht) moeten worden verhoogd. De eenige ventilatie-methode welke voor zalen onder alle omstandigheden de zekerheid van controle waarborgt, is de overdruk-ventilatie. Alleen met deze methode is het mogelijk om van plafond tot vloer in de zaal een, van binnen naar buiten gerichten overdruk te behouden. Deze maakt het onmogelijk dat slechte lucht of stank uit naastliggende lokalen, de zaal kunnen binnendringen. De spreker ontwikkelde vervolgens eene reeks stellingen, waarmede de vergadering zich vereenigde. Van deze moet in het bijzonder vermeld worden de wenschelijkheid van overdruk-ventilatie, voorts dat lucht-bevochtiging slechts bij wijze van uitzondering noodig is, dat voor den aanleg van luchtkanalen een lucht-en warmtedichte bouwwijze beslist noodzakelijk is, dat de regeling en controle van de installatie moet geschieden vanaf een uitsluitend voor dat doel bestemd centraal punt (ongeveer als de schakelruimte bij electriche installaties). Eveneens moet de toevoer van versche lucht op één punt geschieden en moet de verwijderde lucht ook op één punt worden verzameld.

(Vervolg op blz. 32.)

Afvoer-ventilatoren worden in het algemeen overbodig gehouden voor de hoofdruimte in het gebouw.

Spreker scheen in den strijd tusschen de stelsels van ventilatie van beneden naar boven en die van boven naar beneden (de zoogen. omgekeerde ventilatie) zich te willen scharen bij de aanhangers der laatste. Beide stelsels hebben echter hunne voor- en nadeelen en met beide is, naar sprekers meening, bij zorgvuldige bestudeering van de omstandigheden ook te beantwoorden aan het hoofddoel van ventilatie, te weten: de tochtvrije afvoer van de produkten der menschelijke stofwisseling en der verlichting.

Het IXde Internationale Woningkongres zal 30 Mei—2 Juni a.s. te Weenen worden gehouden. Het lidmaatschap bedraagt 20 Kronen (f10). Wie het kongres niet kan bijwonen, kan à 12 Kronen intekenen op alle stukken, referaten, protokollen etc. (Zich aan te melden aan het adres: IX. Int. Wohnungskongress, Wien I. Stubenring 8.) Leden van het Permanente Kongres-Comité zijn voor Nederland, de heeren J. H. FABER, Inspecteur van Volksgezondheid en Volkshuisvesting (Zwolle), W. DE MAN, Technisch lid van den Centralen Gezondheidsraad (Utrecht), J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht (Amsterdam).

Op het kongres te Weenen komen aan de orde de volgende onderwerpen:

1. Welke konklusies zijn uit de ervaring te trekken betreffende de ontwikkeling der gemeentelijke woningpolitiek en op welke wijze kan deze haar taak volvoeren?

2. Hoe moet het krediet geregeld worden voor bouw in het algemeen belang?

3. Kleine huizen (cottages) of huurhuizen (blokken)?

4. Welke maatregelen moeten worden aanbevolen om de bouwkosten voor kleine woningen te verminderen?

De discussie wordt zorgvuldig voorbereid. In alle kultuurlanden zijn bekende autoriteiten bereid bevonden voor het maken van rapporten.

Bovendien wordt voor elk land een rapport uitgebracht dat in groote trekken den vooruitgang van het woningvraagstuk gedurende de laatste vijf jaar schetst. Deze rapporten worden in handen gesteld van een algemeen rapporteur, die het vraagstuk op het Kongres inleidt.

In aansluiting bij het Kongres wordt voorts een internationale tentoonstelling gehouden van plannen en modellen van kleine woningen. Eene opwekking tot deelname door Nederlandsche architecten is zeker niet misplaatst.

Het Bolongara-paleis te Höchst a. d. Main. Onlangs werd de aandacht gevestigd op een weinig bekend bouwwerk dat van groote kunsthistorische beteekenis is. Vanuit den trein gezien, maakt Höchst met zijne fabrieken geen aan trekkelijken indruk, maar de rivierzijde van het stadje is geheel anders. Daar rijst het fraaie silhouet op van den toren van het onde slot, daar staat de zeer interessante romaansche kerk en zijn zienswaardige overblijfselen van de middel-eeuwsche stadbevestiging. In dat gedeelte van Höchst staat ook het Bolongara-paleis dat thans tot stadhuis in ingericht, na onder leiding van den architect GÜNTHER (Frankf. a. M.) te zijn gerestaureerd.

Het werd in 1772—75 gebouwd voor den italiaanschen tabaksfabrikant en bankier JOSEF MARIA BOLONGARO, die hierheen verhuisde uit Frankfort, met welks burgerij hij oneenigheid had.

Het front van het paleis telt 43 vensterassen en is niet minder dan 117 M. lang. Twee voorspringende vleugels aan de hoeken flankeren den tuin. Een paviljoen markeert het midden van den gevel, die aldus een rijke geleding vertoont. De middel- en hoekrisalieten zijn verbonden door gebouwen van twee verdiepingen, uit elke dezer tusschengebouwen springt een paviljoen voor. Een dier paviljoens bevat de kapel wier plafondschildering (thans vernield) de kroning van MARIA voorstelde. Het andere paviljoen diende waarschijnlijk als muziekzaal.

Het hoofdgebouw bevat de sierlijke hoofdtrap en op de eerste verdieping eene reeks kamers met prachtige stuc-plafonds.

De tuin met zijne origineele figurentooi, die bij het paleis behoort, is wel de prachtigste partikuliere tuin uit de 18de eeuw, die wij bezitten. Hij staat, wat de artistieke hoedanigheden van zijn aanleg betreft, op één lijn met de grootere vorstelijke tuinen van Schwetzingen, Veitshöchheim, Nymphenburg en Schleisheim. Phantastische leeuwen met merkwaardige pruikvormige manen en gezwollen koppen houden het wapenschild der familie BOLONGARO. Sphinxen met maitresses-physionomiën duiken op uit het groen der bosschages; engeltjes versieren de balkons. Een rij wonderlijke beelden van dwergachtige Turken leidt naar een aan de Main gelegen paviljoen, dat diende om keurvorst JOSEF EMMERICH van Mainz, bij zijne bezoeken te logeeren. Inwendig vertoont dit paviljoen vorstelijke pracht. De wanden zijn in den eleganten stijl van LOUWIJCK XVI in velden verdeeld, met stuc-medailles, guirlandes en reliefs rijk versierd. In de keurvorstenzaal zijn de wanden afgesloten

door een stuc-galerij, waarboven, de koepelzoldering, met eene voorstelling der vier jaargetijden is beschilderd.

De namen van bouwmeesters, schilders en beeldhouwers die dit van fijnen kunstzin en grooten smaak getuigende bouwwerk schiepen zijn onbekend. Het paleis verkeerde in weinig gunstigen staat maar zal nu uit openbare middelen voor 160.000 Mark worden hersteld.

Een engelsch oordeel over de veelgenoemde tuinsteden treft ons in „The British Architect” (31 Dec. '09) in een artikel over „Ideal homes”. Dit oordeel heeft waarde tegenover de bijna uitsluitend louter lof verkondigende beschrijvingen welke men van die tuinsteden of modeldorpen in vastelandsche oordeelvervingen te lezen krijgt.

Wij wijzen hier echter ook op een artikel in „Der Städtebau” van Dec. 1909 waarin de schrijver (B. WEHL, Berlin-Hermsdorf) als eene herinnering aan het Woningkongres tot een weinig gunstig oordeel komt. Wij doen eene losse greep uit zijn artikel: „Het eindresultaat mijner indrukken is, dat ook in de geprezen engelsche woningtoestanden naast veel licht ook zeer veel schaduw is. Parade-kolonies van minzame fabrikanten, als Port-Sunlight e.a., waarin — ik gebruik eene uitdrukking van Prof. LICHTWARK — de menschen „theater-wonen”, kunnen niets veranderen aan het feit, dat onze (d. w. z. de Duitsche) mindere bevolgingsklassen, vooral in de groote steden, over het algemeen beter en vooral goedkooper wonen.”

De „British Architect” schrijft nu o. a.: „Als de opvallendste, de bestgeslaagde, de uitgebreidste en over het geheel genomen de aantrekkelijkste van alle proefnemingen op het gebied der eenvoudige ideaalwoning op groote schaal, mag wel Port-Sunlight genoemd worden. Zoover als wij beoordeelen kunnen, dankt deze kolonie haar waarde aan de breede en milde opvattingen van den stichter, den heer W. H. LEVER en diens sympathie met de architectuur. Niet alleen waren al de praktische eischen van dit plan goed uitgedacht, maar de kundigste architecten van het land waren aangezocht om mede te werken en niemand kan klagen over te weinig breedte van inzicht bij den opzet van het plan. Doch uit ons oogpunt bekeken, ontbreekt in hooge mate het wezenlijke element, dat zulk een plan levensvatbaarheid geeft. Eenvoud en zuinigheid hebben klaarblijkelijk niet in die mate overheerscht bij het ontwerp, dat zij intrensieke en belangrijke factoren zouden vormen van het plan. Dit is ook het geval met de meest bekend gemaakte tuinvorstad te Hampstead. Daar spreekt bijna alles van dat soort zuinigheid dat de speculatiebouwer betracht, maar niet van dien eenvoud in materialen en vormen welke uit zou gaan van een architect die werkelijk kunstenaar is. Dit in verband met de eerste tentoonstelling te Letchworth. Hoogstens ongeveer een zestal ontwerpen vertoonden de ware opvatting omtrent die soort eenvoud en zuinigheid, welke aan ware kunst eigen is. En te Bourneville en andere plaatsen zien wij hetzelfde. De bekoring van de mooie oude huizen ontbreekt en wij vinden ongeveer nergens een spoor van hunne goede proportie en lijnen, van duurzaamheid en fraaiheid van materialen die het architectonische effect moeten teweegbrengen.”

Rodin over het sterven der fransche kathedralen. In een artikel in de „Matin” heeft de beroemde beeldhouwer AUGUSTE RODIN zich geuit over het behoud der grootsche kathedralen van Frankrijk.

„Niemand verdedigt ze”, schrijft hij, volgens eene vertaling in de „Mod. Bauz”. „Het gewicht van den ouderdom drukt op haar en onder het voorwendsel genezing te brengen en ze te restaureeren, maakt de architect te geheel af; hij is de dokter, die den zieke, verraderlijk doodt. Het volk blijft voor ze staan, sprakeloos, niet in staat om de pracht dezer bouwkundige massaas te begrijpen, maar desniettegenstaande vol bewondering. Oh! die stomme bewondering der volksmenigten! Ik zou ze willen toeroepen, dat zij zich toch niet vergissen: ja, onze fransche kathedralen zijn zeer schoon, maar het is niet gemakkelijk hare schoonheid te begrijpen. Laat ons haar gezamenlijk bestudeeren en het begrip van deze schoonheid zal ook tot U doordringen, gelijk het tot mij gekomen is. Rotsen, bosschen, tuinen, dit alles is om zoo te zeggen geresumeerd in deze reusachtige lichamen, heel ons Frankrijk is in onze kathedralen, zooals Griekenland geresumeerd is in het Parthenon. Helaas! De avond brak aan na dien prachtigen dag. Deze voorouders sterven, en zij sterven als martelaars. RENAN heeft gebeden voor de Akropolis. Beweegt dat niemand U te beschermen, Rouaan, Caen, de wonderen van Frankrijk? De wonderbaarlijke werklieden, die, hunne gedachten hemelwaarts richtende, het beeld van den hemel op aarde konden vasthouden, zijn niet meer aanwezig ter bescherming van hun werk. De tijd roofd iederen dag iets van zijn leven en de restauratoren, die het verninken, ontrooven het zijne onsterfelijkheid. Eer ik zelf verdwijn, wil ik althans mijne bewondering voor deze wonderwerken tot uiting gebracht hebben, ik, die het geluk heb ze lief te hebben, en die voor hen de grootste vreugden was mijn leven heb genoten. Ik wil ze verheerlijken, die steenen, welke door be-

scheiden en geleerde kunstenaars zoo wonderbaarlijk schoon zijn gevormd, die lijstwerken welke zoo kostelijk gemodelleerd zijn als vrouwenlippen, deze oorden van schoone schaduw, waar de mildheid sluimert in de kracht, die fijne en machtige ribben, die opstreven tegen de gewelven en zich daar voor een bloem buigen, die rozetten der groote vensters, welke het geheim van avond- en morgenzon hebben afgeluisterd. . . . Wanneer dat alles zal zijn ten ondergegaan, dan zal het land zijn veranderd en onteerd".

De hoogte der amerikaansche torenhuizen. De hoogten dezer gebouwen nemen steeds toe. Zoo heeft nu het reuzengebouw der Singer-maatschappij eene hoogte van 204 M. boven de straat bereikt.

De lantaarn welke den toren van het gebouw voor de „Metropolitan Life" maatschappij bekroont heeft eene hoogte van 233 M. Nu duiken weder plannen op van een nieuw gebouw voor de „Equitable Life" maatschappij aan de Broadway, waarbij een toren van 303 M. hoogte zou opgericht worden van welker spits men dan 100 M. daaronder de spits van het Singergebouw kan bemerken, welk laatste gebouw nu het hoogste is dezer reuzengebouwen in dit stadsdeel. Eenige bladen in New-York vragen nu: „Waar zal dat eindigen. Zijn er geen grenzen voor het groeien dezer staal- en steenkolossen?"

Over het algemeen gelooft men dat een veel hooger gebouw dan de Singertoren onder zijn eigen gewicht verpletteren moet, of wel dat het door de winterstormen omver gewaaid zal worden, doch in waarheid zal dit niet het geval zijn en zal noch de inwendige zwakte der gebouwen, noch de kracht van den wind, remmen zijn voor het niet hooger bouwen, alleen een bepaling van de New-Yorker bouwverordeningen kan hier tegen paal en perk stellen.

Deze verlangt alleen dat de hoogste druk op een vierkanten voet niet meer dan 15 ton bedraagt; doch de architect kan verdieping op verdieping stapelen, zoolang hij hiermede niet in conflict komt. Verder verlangen de bouwverordeningen dat de ijzerconstructie in de bovenste 75 voet 12 duim dik zal zijn en voor elke 60 voet naar beneden zooveel aan dikte toenemen moet, dat een gebouw ter hoogte van ongeveer 2000 voet, aan de bovenzijde de muren een dikte van 12 duim en aan de onderzijde, bij de fundamenten van 12 voet verkrijgen. Verder moet zulk een gebouw een winddruk van 30 pond op den M². kunnen weerstaan.

De gewone hoogte der verdiepingen in kantoorgebouwen is ongeveer 4½ M. van vloer tot vloer. Een gebouw dus van 635 M. hoogte, zou muren moeten hebben aan de bovenzijde dik 12 duim en aan den voet, bij de fundamenten, 12 voet. Rekent men ⅔ der oppervlakte voor vensters, dan zouden deze muren, uit baksteen gebouwd, 203.000 ton wegen en het gewicht der binnendeelen, ongeveer 80 pond per vierk. voet, zou ongeveer 213.000 ton beloopt. De veranderlijke belasting der bewoonde verdiepingen op ongeveer 100.000 ton berekend zou zulk een gebouw in het geheel een gewicht van 516.000 ton hebben. Dit over een oppervlak van 400.000 vierk. voet verdeeld, gaf dan eene belasting van 13 ton per vierk. voet, die echter met het oog op den winddruk en het gewicht der fundamenten, gemakkelijk tot 15 ton verhoogd zal worden.

De ondervinding heeft geleerd, dat men op elke 15 verdiepingen steeds een entresol moet maken om allerlei lokalen, ten dienste van buisleidingen en wachtkamers onder te brengen. Derhalve heeft men met een gebouw ter hoogte van 2000 voet (± 600 M.), als het ware met tien op elkander gestapelde gebouwen van 15 verdiepingen te doen. De kosten van zulk een bouwwerk zouden bij benadering 60.000.000 dollar bedragen.

De Pharos van Alexandrië. Het bouwwerk der oudheid dat in de meeste talen aan het begrip lichttoren, den naam geschonken heeft is zelf naar het eilandje genoemd, op welks oostelijke uitloopers SOSTRATOS, de bouwmeester van PTOLEMAEUS II, een lichttoren bouwde daarbij uitgaande van een denkbeeld van ARISTOTELES. De Pharos werd bij de stichting van Alexandrië met het vasteland verbonden door het Heptstadijon, een dam, die zeven stadijën (1290 Meter) lang was. De zee-arm die zich daartussen bevond, werd herschapen tot 2 havens, den westelijken haven, die nu nog alleen van belang is en den oostelijken haven, die nog ten tijde der fransche expeditie betekenis bezat. Door het aanhoudend verzanden der havenhoofden is het Heptstadijon van ALEXANDER DEN GROOTE nu tot 600 M. breedte aangegroeid. Dit, samen met het voormalige eiland, vormt tegenwoordig een afzonderlijk stadsgedeelte, dat in tegenstelling met het Arabische- en Frankische-, het Turksche- of Mohammedaansche kwartier heet.

Nog ten tijde van NAPOLEON werd dit stadsgedeelte met den oosthaven door het Fort Kait-bey beschermd, dat de sultan van dien naam in de 15de eeuw op de puinhoopen van den lichttoren van PTOLEMAEUS had laten bouwen. Het oude bouwwerk is eerst in de 14e eeuw door eene aardbeving verwoest geworden. Van zijn bouw in de derde eeuw vóór CHR. heeft het tot in de elfde na CHR. in zijn gansche hoogte van 120 M.

(volgens ADLER zelfs 160 M.) bestaan. Het heeft ook het bloeitijdperk der Arabieren aanschouwd. Drie sultans hebben werk gemaakt van zijn instandhouding. Met inbegrip van de Giralda, in het voormalige arabische Sevilla, is de oude Pharos het veel bewonderde voorbeeld geworden voor alle torens, niet alleen voor de mohammedaansche minarets (manara beteekent licht), maar ook voor de italiaansche wachttorens langs de middellandsche zee-kust, voor de klokkentorens die oorspronkelijk van het kerkgebouw gescheiden waren, en zelfs voor den scheeven toren van Pisa. Overal waar we nu nog, tot Zuid-Frankrijk toe, een driedeligen torenbouw bewonderen, waarbij zich op het vierkant een achtkant (oktogoon) bevindt, waarop weer rond voortgebouwd is, hebben we een navolging van den ptolemeische lichttoren voor ons. Bij dezen verbleef zich op een plethron (30 M.) in het vierkant een onderbouw van 2 plethrons hoog, die een achthoek van één plethron te dragen had. Deze achthoek was bekroond door een ronden bouw voor de lantaarn.

Ontstaan uit een denkbeeld van ARISTOTELES en uitgevoerd door SOSTRATOS werd de Pharos algemeen bewonderd. Zij is op munten, zegels, terra-cotta-voorwerpen, mozaïeken en sarcophagen afgebeeld, door oude en jonge schrijvers uit oost en west vermeld, bij lichttorens, kerk- en vestingbouw nagevolgd. Het rijke materiaal heeft reeds in 1901 den Berlijnschen architect FRIEDRICH ADLER opgewekt tot een poging voor rekonstruktie. In „Ein Beitrag zur Architekturgeschichte Pharos, Antike, Islam en Okzident" (Leipzig, TEUBNER) van HERMANN THIERSCH, noemt deze op het prospectus ADLER's poging niet gelukkig. In hoever zijn eigen rekonstruktie aan de waarheid beantwoordt, laat zich eerst beoordeelen, als zijn arbeid voltooid voor ons ligt.

„Mod. Bauformen". Afl. 9. 1909.

Het koninklijk paleis te Athene, dat gedeeltelijk door brand vernield is, is een bouwwerk van geringe bouwkundige betekenis. Het werd in 1834—38 gebouwd voor Koning OTTO, de Beiersche prins die korten tijd Koning van Griekenland was, en de residentie van Nauplia naar Athene verplaatste. Dat GAERTNER, de begaafde bouwmeester, slechts over geringe middelen te beschikken kreeg, blijkt uit alles. Het gebouw is een plompe dobbelsteen van quasi-klassieke vormen.

Een koninklijk paleis voor Athene van ongelijk grooter bouwkundige betekenis en grootscher opzet was door SCHINKEL ontworpen. Het had als voornaamste gebrek echter de plaatskeuze tegen zich: de Acropolis. Hoe onverklaarbaar was naar onze begrippen toch veel in de toemalige vereering der klassieke kunst, die den gewijden bodem der Acropolis, voor een paleis wilde inruimen!

Huiszwam. Ten vervolge van het artikel op blz. 228 (jaarg. 1909) nemen wij uit de „Deutsche Bauzeitung" Nr. 77, 78 en 97 van den vorigen jaargang nog eenige beschouwingen over van den ingenieur Dr. RICHARD FALCK te Breslau over de kwestie der zwamziekten en hunne bekamping. Deze ingenieur komt tot de volgende conclusies:

1°. dat, nadat de soort en omvang der zwamontwikkeling vastgesteld is, komt in de eerste plaats de verwijdering der aangetaste houtdelen in aanmerking, omdat dikwijls kleine zwamvormingen voldoende zijn om nieuwe hout- en muurdeelen aan te steken.

2°. bij de zorgvuldigst mogelijke verwijdering der zwamsporen blijft steeds het gevaar dat er nog iets is blijven zitten en dient het niet-verwijderde gedeelte van hout- en muurwerk aan eene droging onderworpen te worden. Men kan die verwarming bewerkstelligen door steekvlammen of door droogovens. De warmte ter plaatse moet minstens 34 tot 40° Celsius bedragen en wel gedurende 1 à 4 uren.

3°. natuurlijk moet er voor gezorgd worden, dat bij de werkzaamheden der herstellingen, alle toevoer van vocht en water vermeden wordt. Daarom moeten deze herstellingswerken steeds in den zomer geschieden.

4°. Alle te vernieuwen houtdeelen moeten goed droog en op een of andere wijze met goede stoffen doortrokken zijn.

De door den ingenieur DIETRICH voorgestelde voorkoming van zwammen in nieuw gebouwde huizen, waar hij in de eerste plaats aanraadt goed droog hout voor balken en vloeren te bezigen en in de tweede plaats te zorgen, dat alles in het gebouw goed droog blijft, vindt de heer FALCK moeilijk na te komen, want, hoe zal men in een in aanbouw zijnd huis het vocht weren, waar bij regen alle constructiedeelen als balken enz. nat worden.

Proeven hebben bewezen, dat hout veel vlugger nat wordt dan dat het de natigheid afgeeft. Een stuk hout van 5 KG. gewicht had in 38 uren 3500 gram water opgenomen of 67 pct. van het droge gewicht. Pas na 2 maanden kwam het hout weer op het oorspronkelijk gewicht, ofschoon de droging geschiedde in een warm vertrek. Een in een gebouw aangebrachte balk die aan regen blootgesteld in een in aanbouw zijnd huis houdt dat vocht maanden lang.

De ingenieur DIETRICH komt in Nr. 95 der „D. B." tegen de beweringen van Dr. FALCK op. Vooreerst tegen de verwarming

van een gebouw op bepaalde temperaturen, want terwijl de echte huiszwam daardoor verdwijnen kan, worden andere zwammen juist door deze warmte gevoed.

Bedenkelijk ook vindt de heer D. het verwarmen van muren door steekvlammen en deze zoo lang op de buitenvlakken te laten inwerken, dat op een thermometer een temperatuur van 38° Celsius afgelezen wordt en dit wel gedurende 3 à 4 uren. Dat de werking van zulk een vlam, gedurende 3 à 4 uren slecht werkt op de kalk der voegen is begrijpelijk, de kalk wordt daardoor als het ware op nieuw gebrand, wat voor de stevigheid van het huis bedenkelijk is. Al deze verwarmingsmethoden verwerpt de heer D. Hij acht het beter het hout van te voren op te stapelen in overdekte loodsen, alwaar de doorspelende wind het drogen kan.

Het in de laatste jaren zoo veelvuldig optreden van schade door zwamvorming is het gevolg, ten eerste van de inwerking van zooveel waterbuizen en kranen, die door de installatie van keukens, closets, badkamers en verwarmingstoestellen, voor stoom en water voorkomen en vooral door het aanbrengen van vochtig hout. Ook kan men het hout op een of andere manier drogen en die droging door wegen vaststellen.

Het denkbeeld van den heer F. om alle hout voor het gebruik eerst microscopisch tegen hout- of huiszwam te laten onderzoeken, zou volgens den heer D. niet geheel doorvoerbaar en in ieder geval zeer kostbaar zijn, daar aan een balk wel vele verschillende soorten van zwamsporen vastgesteld zouden kunnen worden.

Na droging van het hout vindt de heer D. het beste het hout met een of ander reukeloos preparaat te doortrekken. Ook is het voorstel van den heer F. om bij betere bouwwerken geheel van het gebruik van hout af te zien, wel een beetje te ver gaan en ook moeilijk geheel toe te passen. Ook kan men overal geen steenen vloeren toepassen om sommige nadeelen daaraan verbonden, zooals het groote gewicht, de geringe elasticiteit en de gehoorigheid.

Verband van ijzer met steen. Het is bekend dat er bezwaren bestaan bij het verbinden van steen met ijzer, daar het laatste dikwijls door roest aangetast wordt en daardoor de steenen kunnen verbrijzelen of springen. Koperen of zinken ankers of doken verdienen de voorkeur. Ook kan men doken van beton toepassen. Bij terracotta-verbindingen dient men koperen ankers of doken te gebruiken.

Ofschoon zwavel tot bevestiging van ijzer in steen veeltijds toepassing vindt, heeft men toch bevonden dat deze tenslotte zoowel het ijzer als den hardsten steen aantast. Wanneer vocht en lucht kunnen toetreden, dan gaat de vernieling zeer snel en zonder deze twee factoren gaat die vernieling toch voort al duurt dit dan langeren tijd. In zulk een geval wordt zwavel-ijzer gevormd.

Proeven hiermede genomen hebben doen zien dat ijzer in steen aangebracht, na ongeveer 3 jaren, de ijzerdeelen dunner geworden waren en het aanzien hadden alsof het gesmolten was.

Bij de verbouwing van een kerktoren bemerkte men, dat ofschoon deze nog niet lang gestaan had, dat de tot verbinding van het steenwerk aangebrachte ijzeren banden in den loop der jaren vergaan waren. Men gebruikte bij deze verbouwing nu doken en ankers uit kanonnenmetaal, dat een legering is van koper en tin, dat niet roest, ofschoon het toch op den langen duur verwoest kan worden.

Ter bevestiging van bouten in steen werd aanbevolen een mengsel van 3 deelen zwavel en 1 deel cement, hetwelk gunstige resultaten geven zou.

Ook heeft men een kit samengesteld bestaande uit gesmolten hars en daarmede vermengd gebakken steenpoeder, hetwelk fijn gemaakt en gezeefd werd, en zoodanig doorgewerkt dat een stijve specie ontstaat, welke echter in heeten toestand gemakkelijk vloeit. Zoodra het geheel koud geworden is, zal het ijzer in den steen vastzitten. Zulk een kit is zeer duurzaam, is goed bestand tegen weersinvloeden en oefent niet, zooals lood en zwavel, een vernielende werking op ijzer uit.

Het is bekend dat bij marmer ook nooit ijzeren ankers of doken gebruikt worden, daar deze roesten en het marmer rondom aangrijpen. Men zou echter gegalvaniseerd ijzer kunnen gebruiken, doch koper is beter voor dit doel geschikt doch duur.

Een goede verbinding kan men ook maken door looden of koperen pijpen, die men met gesmolten zwavel vult.

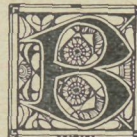
Voor de bevestiging van ijzer in steenwerk is cement van goede hoedigheid, zeer goed toe te passen. Gesmolten lood en idem zwavel vinden ook veel toepassing, ofschoon de laatste, zooals boven gezegd is, een vernielenden invloed op den steen uitoefent! Lood gaat met andere metalen steeds een verbinding aan, behalve met ijzer. Aan de inwerking van lucht en water blootgesteld, zal het geene groote verandering vertoonen, ofschoon het een witte oxydelaag krijgt, welke echter de dieper liggende deelen tegen oxydatie beschut. Deze oxydatie-laag vormt dus als het ware een beschermende laag.

Ook van koper wordt, als anker of dook gebruikt, de glans

spoedig minder, door den invloed der lucht. Het wordt bedekt met een donker bruine kleur, welke met den tijd in een bronskleur overgaat, om ten slotte een groene kleur aan te nemen, welke algemeen als „patina” aangeduid wordt. Deze laag, grijpt niet verder in het koper door en bepaalt zich alleen tot de oppervlakte en vormt zodoende als bij het lood, eene beschermende laag „Wiener Bauz.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Het werk van J. M. Olbrich.

ij ERNST WASMUTH te Berlijn worden thans de ontwerpen van den onlangs overleden bouwmeester J. M. OLBRICH uitgegeven. De platen, in lichtdruk of in kleuren, zijn met groote zorg uitgevoerd. En toch zou het ons niet verbazen, wanneer het werk door menigeen met zeer gemengde gevoelens wordt beschouwd.

OLBRICH blijkt een komeet aan den hemel der bouwkunst te zijn geweest, die korten tijd geschitterd heeft, maar die geen blijvend spoor naliet. In 1899 werd het luchtverschijnsel voor het ongewapend oog zichtbaar, reeds in 1901 bereikte het zijn hoogsten glans, om daarna steeds zwakker licht te verspreiden en eigenlijk reeds zijn beteekenis te verliezen eer het voor goed verdween.

Zeker, OLBRICH was een talent, een man, die met veel handigheid zijn denkbeelden ten papiere kon brengen. Maar die denkbeelden waren niet van groote beteekenis. Gelukte het den teekenaar nog wel eens, door zijn wijze van voorstellen die leegheid te verbergen, zoodra de bouwwerken werden uitgevoerd merkte men van het teekenen niets meer, doch moesten de gedachten alleen den beoogden indruk maken.

OLBRICH werd niet gedragen door een cultuur — zijn kunst hing in de lucht. Zijn eenig pogen scheen, iets anders te maken, dan wat reeds gemaakt was. Ziet men zijn ontwerpen, dan treft het den beschouwer, hoe de teekenaar, telkens als hij vreest, op een reeds betreden pad te zijn geraakt, een bokkesprong begint, om toch vooral niet een navolger te lijken.

Een voorbeeld daarvan geeft de zoogenaamde „Hochzeitsturm” te Darmstadt, die, als alle torens, uit een vierkant steenen onderstuk en een daarop rustend dak of spits bestaat. Het benedendeel van dit bouwwerk is vrijwel gelijk aan dat van andere torens. Maar de top is zóó vreemd, dat men hier gerust van een bokkesprong mag spreken.

In het bijzonder de oude Nederlandsche architecten hebben het motief der torenbekroning op geestige wijze weten te varieeren. Doch bij al deze variaties is het motief duidelijk waar te nemen gebleven, en het gezond verstand heeft de ontwerpers geen oogeblik in den steek gelaten.

Wat deed echter OLBRICH? Hij koos zich als motief het zadeldak der middeneeuwsche Friesche kerktorens. Doch de twee vlakken van dit dak, wier helling zoo

geschikt is om het regenwater af te voeren, verving hij door een reeks van halve cilinders, die zakgoten vormen. Men begrijpt niet, hoe een dergelijk dak waterdicht is gemaakt en blijft.

Het is waarschijnlijk, dat OLBRICH de practijk van zijn vak niet verstaan heeft, doch er zich toe bepaalde, teekeningen te maken, die anderen, zoo goed en zoo kwaad het ging, moesten uitvoeren. Dit is in Duitschland een zeer algemeen verschijnsel. De architect teekent alleen, het eigenlijke bouwen is iets, wat buiten zijn sfeer ligt.

A. W. W.

Sint Lucas. Afl. 5. 1909. Het eerst thans verschenen Novemhernummer bevat een hoofdartikel over JOHN RUSKIN, van de hand van den Redacteur JAN STUYT, waarin RUSKIN's esthetische werken worden besproken en eene beschouwing wordt gehouden over den grooten invloed die van hem uitging. In het tweede artikel behandelt PETER LENZ, beeldhouwer, de Beuroner school, waa bij eenige afb. Volgt een stuk over oude vloertegels, eveneens geïllustreerd. Daarbij worden oude tegels uit het museum te Soissons vertoond naar schetsen van F. F.

Architektonische Rundschau. Afl. 4. 1910. Het hoofdartikel handelt over de opleiding waarbij de inheemsche bouwwijze weder in eere zou kunnen worden gebracht. Schrijver oordeelt het plicht van de hoogeschoolen om naast verschillende moderne zelfstandige scheppingen, ook ontwerpen te leeren maken volgens inheemsche bouwtrant. Deze laatste studie komt in de tweede plaats, wijl de opgeleide architecten naar verschillende streken trekken en al de uiteenloopende bouwwijzen niet bestudeerd kunnen worden. Het ligt meer op de weg der „Baugewerkschulen” om aan de leerlingen die uit een bepaalde streek komen liefde en inzicht te geven voor de daar heersche overgeleverde bouwwijzen. Van de hoogeschool wordt geëischt de goede leerkrachten te leveren.

Deze afl. bevat belangrijke afb. o. a. een prijsvraag-ontwerp van een huis voor oude van dagen in Tenever van architect HEYBERGER te Bremen, waarvan het gebouw zich juist aanpast bij den origineelen plaatselijken bouwtrant. Verder komen er reproducties van de verbouwing van een villa te Leipzig, architect FRITZ SCHADE, van het prijsvraag-ontwerp voor den aanleg van het Prinz Regentenplein te Augsburg waarvan HANS BRÜHL den prijswinner was, van het landgoed van den heer von TECKLENBURG in Hannover door den arch. H. WAGNER ontworpen, van verschillende woonhuizen en kantoorgebouwen en van een zaal voor voorlezingen waarbij een gekleurde afb. van het interieur gevoegd. Dit gebouw is ontworpen door de arch. H. DISTEL en A. GRUBETZ.

Dekorative Kunst. Afl. 5. 1910. Deze afl. is gewijd aan den architect PAUL LUDWIG TROOST te München en in het bijzonder aan de villa van den heer CHILLINGWORTH, een der groote industrieele van Neurenberg. Met 65 afb. kan een goeden indruk van het geheele huis en de inrichting gevormd worden. Verschillende kunstenaars hebben hunne medewerking gegeven om deze uit zeer ruime beurs gebouwde villa te versieren. Houtsnijwerk van JOSEPH WACKERLE is aangebracht op verschillende meubels en portret van de echtgenote van den heer CHILLINGWORTH door FRITZ ERLER geschilderd versiert een der wanden van den neerenkamer.

Der Städtebau. 1e afl. De redakteur THEODOR GOECKE schrijft een lofuiting over den nieuweren amerikaanschen stedenbouw die zich zoo gunstig onderscheidt van de opvattingen van eenige jaren her. De plannen voor den herbouw van San Francisco waren, toen zij in 1906 op het architectenkongres te Londen werden getoond, eene algemeene verrassing door hunnen grootschen opzet en hun artistieke „Schwung”. Aangezien echter de platen bij deze bijdrage in eene volgende afl. zullen volgen, kan men den schrijver niet geheel begrijpen.

Een belangrijk artikel belooft dat van EUGENE HÉNARD over de voorsteden van Parijs en den nieuwen parkgordel te worden. Parijs heeft te weinig park; binnen de wallen is slechts $\frac{1}{30}$ van zijn oppervlak door pleinen en parken ingenomen. In Londen is dat $\frac{1}{10}$. De schrijver stelt nu tegenover elkander twee stelsels van verdeling der parken. Het eerste is, dat zij in smalle ringen de stad omgeven (Moskou), het tweede dat zij, tot enkele groote oppervlakken vereenigd, hier en daar verspreid worden (Londen). Hij geeft de voorkeur aan het laatste systeem.

De parken blijven dan buiten het verkeer, zij kunnen groote speeltuinen bevatten en men geniet er frissche lucht en st. te in. Dit alles is niet mogelijk bij den aanleg van lange smalle parken. Een park moet minstens 10 H. A. groot zijn.

De studieprijsvraag (uitgeschreven door de plaatselijke afdeling van den B. D. A.) voor den aanleg van een plein voor het kunstpaleis te Düsseldorf, wordt verder aan de hand van eenige afb. besproken, terwijl TH. GOECKE nog eens terugkomt op de groote kunsttentoonstelling verleden jaar te Düsseldorf gehouden, en in het bijzonder op het modelkerkhof dat daar was aangelegd.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. 3. 1909. In deze aflevering is hoofdzakelijk gesproken over BRUNO PAUL in zijn kwaliteit van architect. Als teekenaar en schilder begonnen, beoefende hij daarna meer de decoratieve en meubelkunst en heeft zich in den laatsten tijd als architect ontpopt. In het huis „Westend” te Berlijn heeft hij alle zijne capaciteiten kunnen toonen. De geheelen bouw van het huis, de geheele meubilering, de tuin-aanleg, dit alles werd aan zijne handen toevertrouwd. Met 40 illustraties worden de inteieurs, ook de gevels en plattegrond vertoond. Hij spreekt toch het sterkst als meubelkunstenaar. Behalve het huis „Westend” zijn nog gereproduceerd gezelschapszalen van een stoomschip, het sporthuis van een lawn-tennisclub in Grunewald, een grafmonument, modellen van een villa. Verder komen in dit nummer afb. van tooneeldécor- en kostuum-ontwerpen door E. J. WIMMER te Weenen. De tekstbijdragen bestaan in: „Alte und neue Stadtteile” een uiting van W. MICHEL over de wijze waarop niet en hoe nieuwe gebouwen zich wel moeten aanpassen aan mooie oude stadsdeelen; met bijdragen over „die Kranzspenden und der Sarg” en de „Künstler-Philosoph” sluit dit nummer.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. 4. 1909. In het Januari-nummer is van het bouwkundig standpunt gezien, het geïllustreerde artikel „Villa Franz von Stuck” van het meeste belang. Daarin wordt de aandacht gevestigd op de juist verschenen monographie onder dezelfde titel uitgegeven bij A. KOCH te Darmstadt. De illustraties geven de hoofdfacade en verschillende interieurs te zien rijk, aan kunstschaten van STUCK, de geniale schilder en beeldhouwer is ook zijn eigen architect geweest, terwijl hij tevens ontwerper was zijner meubels die, gemaakt in de tijden toen de zoogenaamde „Jugend-Stil” in de dolste buitenspregheden zijne uitingen zocht, toch geen sporen daarvan draagt en nu nog door hunne edele vormen met de schoonste en modernste uit onzen tijd kunnen wedijveren. Een filosofische beschouwing over de grenzen der schilderkunst, waartusschen reproducties van schilderijen van O. ZWINTSCHER en LEO PUTZ, dan een beschouwing over den beeldhouwer GEORGE MINNE waarbij vele zijner werken zijn weergegeven, en een praatje over de kunst voor het gerecht naar aanleiding van de tegenwoordige bemoeiingen der Rechtbank in zake zedelijkheid in de kunst, een artikel over de kunstvaardige plaksels der leerlingen der Hamburgsche kunstnijverheidschool, vormen den inhoud der overige artikelen.

Innen-Dekoration. 1910. Gelijk alle jaren ontvingen wij van den uitgever ALEX. KOCH (Darmstadt) ook ditmaal ter bespreking de begin-aflevering van den nieuwen jaargang van „Innen-Dekoration”. Bijna elke aflevering van dit, een zeer voornamen en welverzorgden indruk makend maandblad is een lust voor het oog en een bron van studie. De voor ons liggende aflevering biedt in haar veelzijdigen, met smaak en oordeel gekozen inhoud een goed beeld van 't geen dit tijdschrift maandelijks brengt. Behalve door een groot aantal interieurs is zij ook belangrijk door eenige stads- en landhuizen van verschillend type, welke uitvoerig, zoowel wat interieurs als uiterlijk betreft, worden behandeld. Daaronder is werk van de bekende Engelsche bouwkunstenaars ERNEST NEWTON en C. R. ASHBEE. Belangrijker, en in verschillende opzichten origineeler zijn een tweetal kunstenaars-landhuizen door EMANUEL VON SEIDL. Heteen is ter eigen bewoning bestemd en hierin vindt het poëtisch-decoratieve talent van den architect, wel zijne zuiverste weerspiegeling, het andere is gebouwd voor RICHARD STRAUSS. Leerzaam is de vergelijking dezer echt-duitsche interieur-kunst met de voorafgaande Engelsche voorbeelden. BRUNO PAUL ontbreekt niet; Prof. CARL SIEBEN toont de door hem ontworpen interieurs van een paleisachtig woonhuis bij Aken; de te München gevestigde Engelschman CAMPBELL is vertegenwoordigd door een landhuis, A. BEMBÉ, door de hal eener villa bij Mainz.

Van veelzijdig belang eindelijk is het artikel over de arbeiderswoningen-tentoonstelling te Zurich. 19 afbeeldingen geven een denkbeeld van de daar tentoongestelde interieurs, waarbij vele van bekoorlijken eenvoud. Dan brengt de aflevering nog eene mengeling van afbeeldingen naar mozaïeken, rieten meubels, licht-ornamenten etc. etc.

Vermelden wij voorts de tekstbijdragen: „De moderne mensch en de kunstnijverheid”, „Schoonheid-noodzakelijkheid”, „Bloemen

in het woonvertrek", „Individuele woning-uitbeelding", „Over het inrichten van een burgerlijk tehuis".

Inderdaad, een rijke stof, die overtuigend pleit voor het nemen van een jaar-abonnement à 20 Mark!

Moderne Bauformen. Nr. 1. De nieuwe jaargang opent met een belangrijke aflevering. Wel zegt het artikel van Dr. Ing. KLOPPER over „De kritiek der kunstnijverheid" weinig nieuws, maar belangrijk zijn de platen. Zij doen ons kennis maken met verschillende werken van den architect RUDOLF SCHMIDT (Freiburg i. Br), villa's en stadshuizen, van aantrekkelijk type. SCHMIDT heeft neiging om klassieke elementen toe te passen en geeft daarmee vaak aan zijn werk grootsche allures. Verder bevat deze aflevering de Hamburgsche Rathaus-apotheek, waarbij Prof. A. NIEMEYER (München) het oude hangkamer-motief heeft gemoderniseerd. Een engelsch kerk-interieur, een duitse konditorei, een engelsche en een oostenrijksche woonkamer, een duitse schoorsteenuis en een landhuis worden in kleurendruk voorgesteld. Interieurs van een huis te Zürich, door J. GRAAL, een woonhuis te Kopenhagen, door J. BRUMMER, landhuizen in keuze (waarbij de aandacht trekken de engelsche van NEWTON en de duitse van KUMPF & WOLF), eindelijk OLBRICH's Warenhaus Tietz te Düsseldorf in verschillende opnamen, een museum-ontwerp voor Reichenbach in Bohemen door BITZAU (Dresden), tal van interieurs, een berlijnsch kantoorgebouw (de Bank für Grundbesitz und Handel, door HEILBRUN & SEIDEN) en een Stuttgartsch Warenhaus (dat in Mod. Bauf. verdwaald schijnt!) en te besluiten eene reeks afbeeldingen van het uit-enwendinge der villa van Prof. Dr. RIEHL te Neu-Babelsberg, door LUDW. MIES ontworpen. Veel en velerlei en alles in voortreffelijke uitvoering! Dit oordeel wordt door de 1e afl. van Mod. Bauf. uitgelokt.

Architectura Nr. 3. Mededeelingen betreffende het Gen. en verslag der 1271e verg. waarin de heer HANA eene Toelichting gaf bij zijn werk over perspectief.

Voortzetting der beschouwing van den heer K. VAN LEEUWEN over Meubelkunst.

Proefnemingen met hydraulische mortels (vervolg)

Bouwkundig Weekblad Nr. 4. Na het officieel gedeelte het vervolg van De ontsiering van stad en land door J. H. W. LELIMAN, toegelicht door eenige voorbeelden en tegenvoorbeelden van fraaie gebouwen of stadsgezichten en ontsieringen.

De „Kroniek" bestaat uit de voordracht van B. en W. van Amsterdam inzake de Damplannen.

Evolutie van den Kunstvorm (vervolg) een lange en gekompliceerde beschouwing van theoretischen aard.

Verder de gewone rubrieken: berichten, vergaderingen, etc.

De Opmerker Nr. 4. Het Slot 's Heeraartsberg bij Bergambacht (met afb.) dat blijkens dagbladbericht thans wel zal zijn verdwenen en door eene moderne boerderij is vervangen. Het blijkt een geenszins onbelangrijk 17de eeuwsch gebouw te zijn.

Verder wordt weersproken een ingezonden stuk in de „N.R.C." waarin het overeind plaatsen van fraaie grafzerken wordt ont-raden „wijl hardsteen steeds in groeflagen gezaagd wordt en in die groeflagen moet blijven liggen".

De schrijver van „Oud-Hollandsch te Brussel" acht het onjuist dat het Nederlandsche paviljoen in 17den eeuwschen stijl zal verrijzen, en citeert Prof. DAKE die in de „Tel." er tegen fulmineerde.

De kerk der Ned. Herv. Gem. te Geertruidenberg. (Zie „Bouw-wereld" blz. 21.)

Alg. Tent. te Brussel. (Zie „Bouwwereld" blz. 22.)

Voort vergaderingverslag (zie blz. 36) en Varia.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Prijsvraag Binnenlandsche Exploitatie Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem.

(Zie voor het programma „Bww." 1909 blz. 396 en voor het toevoegsel bij het programma „Bww." 1909 blz. 420.)

De volgende vragen zijn gesteld:

Vraag I. Diepte van den te bebouwen grond?

Antwoord: Indien met deze vraag bedoeld wordt te weten de diepte der bouwblokken, dan is het antwoord, dat de ontwerper die diepte zelf bepalen moet in verband met de eischen van het programma.

Vraag II. Hoe gelegen aan straat, laan of gracht?

Antwoord: Moet de ontwerper zelf uitmaken. Den medewerkers aan de Prijsvraag wordt aangeraden na te lezen wat omtrent deze prijsvraag in het „Bouwkundig Weekblad" van 25 Dec. 11. nader is medegedeeld (Bouwkundige Weekbladen aan te vragen bij de H. H. MOUTON & Co. Herderstraat 5 te 's-Gravenhage, die deze franco toezenden na ontvangst van een postwissel, groot 16 cents.) (N.B. dit komt voor in „Bww." 1909 blz. 420.)

Zoo ook gebruik te maken van de aangeboden gelegenheid om den juisten toestand der bestaande bouwterreinen met de

daarop staande gebouwen te leeren kennen, om „onder leiding" de terreinen te bezichtigen; daarbij kan door hem worden waargenomen wat hij verder verlangt te weten. Ter herinnering diene, dat deze gelegenheid geboden wordt op elken Dinsdag en Vrijdag, doch slechts tot 1 Februari. Zie verder het toevoegsel aan het programma.

Vraag III. Moet er geheid worden?

Antwoord: Op paalfundeering behoeft niet gerekend te worden.

Vraag IV. Waar en wanneer moeten de stukken worden ingezonden?

Antwoord: De beantwoording van deze vraag wordt in het programma gevonden.

Vraag V. Wat is de juiste bedoeling van het in art. 4 sub a. omschrevene?

a. dat enkel het door getrokken lijnen omgeven gedeelte, te weten: de bouwblokken ingesloten door Kleverparkweg, Kleverlaan, Verzerstraat, en de hartlijn der bouwblokken gelegen aan de Aelbertsbergstraat, in bouwterreinen moet worden verdeeld.

b. of moet op alle der op deze tekening aangegeven bouwblokken de verdeeling in bouwterreinen worden aangegeven en moeten ook tevens de reeds gedeeltelijk ingedeelden bouwblokken worden aangevuld, zoo ja, kunt U mij dan ook nader inlichten omtrent den juisten toestand der bestaande bouwterreinen met daarop staande gebouwen?

Antwoord: De bedoeling van art. 4 sub a. van het programma is, dat alle bouwblokken gelegen binnen het eigendom der Maatschappij onder Haarlem en op de situatietekening met een roode stippellijn omhaald, ingedeeld moeten worden in bouwterreinen. Bouwblokken waarop reeds gedeeltelijk een bebouwing aanwezig is, hetgeen op de tekening bij het programma behoorende duidelijk is aangegeven, moeten, voor zoover niet bebouwd, verder ingedeeld worden in bouwterreinen. (Zie verder antwoord op vraag II.)

Vraag VI. Is het wenschelijk, of geoorloofd, bepaalde terreinen voor winkelbouw en openbare gebouwen aan te wijzen?

Antwoord: Het is geoorloofd terreinen voor winkelbouw en openbare gebouwen aan te wijzen, de beantwoording van de vraag of het wenschelijk is moet aan de ontwerper worden overgelaten.

Vraag VII. Zijn de op de tekening „gronden Haarlem" aangegeven schuine en ronde hoeken in de rooilijnen bindend en voldoende nauwkeurig aangegeven? Of moet de Gemeente geraadpleegd worden?

Antwoord: De aangegeven ronde en schuine hoeken behoeven niet angstvallig gevolgd te worden. Hieruit volgt, dat het meer nauwkeurig aangeven als overbodig is te beschouwen en dat de Gemeente niet geraadpleegd behoeft te worden.

Vraag VIII. Is de bedoeling van art. 3 dat in een perceel twee woningen kunnen worden gedacht en dan toch de huurprijs van dat perceel f 400,— bedragen mag, zoodat dan woningen van f 200,— worden toegelaten?

Antwoord: De aangegeven lezing is juist.

Namens de Jury:

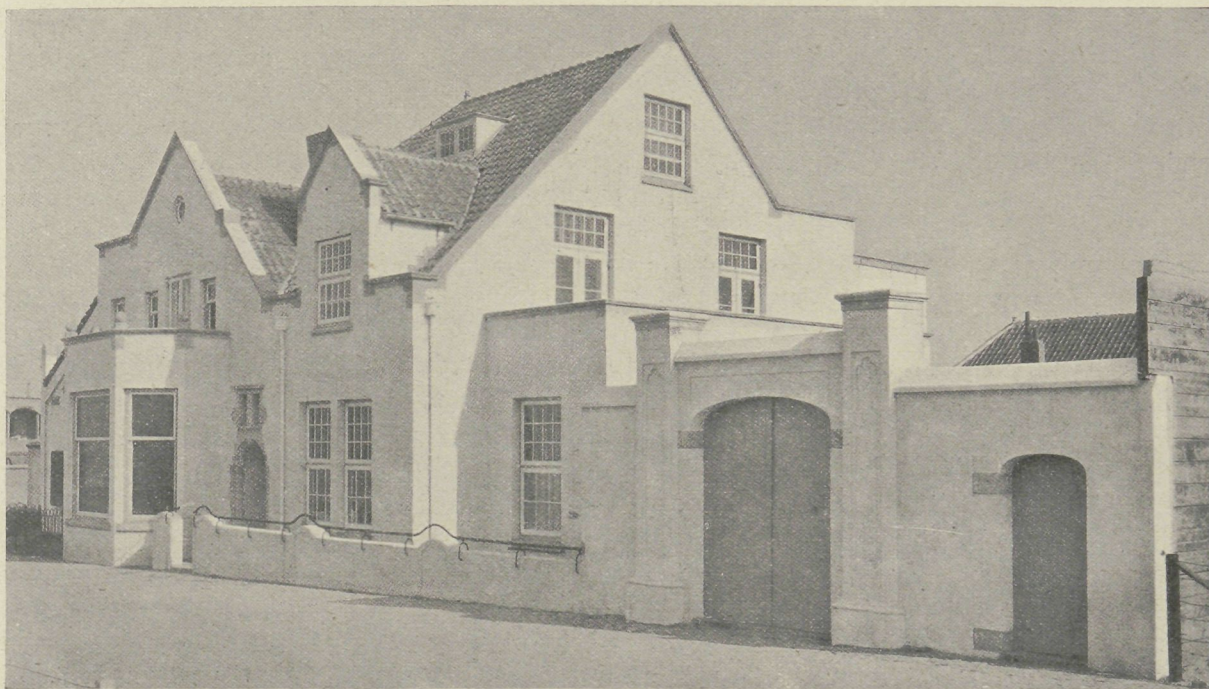
J. VERHEUL DZN.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Bouwkunst en Vriendschap. In de eerste vergadering van het nieuwe jaar werden nadat de voorzitter, de heer WELDENBURG, haar met de gebruikelijke heilwenschen had geopend, uitgereikt de bekroningen in de genootschaps-prijsvragen van 1909.

Vervolgens leidde de voorzitter het in de zaal tentoongestelde Prix-de-Rome-ontwerp van den heer SLOTHOUWER in. Hij wees erop dat alleen de koele aard van ons volkskarakter oorzaak is dat dergelijke onderscheidingen zoo weinig algemeene geestdrift bij vakgenooten veroorzaken, in onderscheid met het buitenland, waar de lauréat's van den Prix-de-Rome het middelpunt zijn van luidruchtige ovaties. Toch wordt, niettegenstaande dit gebrek aan enthousiasme, ook hier de groote waarde van deze onderscheiding ingezien en begrepen dat zij alleen ten deel kan vallen aan hen wier werk groote beloften voor de toekomst inhoudt.

De ontwerper lichtte zijn werk toe. Hij gaf ook eene beschouwing over den Prix-de-Rome. Z. i. werd door hen die in aanmerking komen daarnaar te dingen, eenerzijds te groote vrees voor de moeilijkheden gekoesterd en anderzijds bestaat gebrek aan appreciatie. De omstandigheden, waaronder de Nederlandsche Prix-de-Rome op zijn studiereizen werkt, zijn minder schitterend dan die zijner buitenlandsche lotgenooten. Maar toch kan hij meer nut van zijn reizen trekken dan oppervlakkig gemeend wordt. Spr. wekte dus allen die daarvoor in aanmerking komen tot mededinging op, opdat niet, zooals dezen keer het geval was, slechts één candidaat zich aanmelde. Ook in 't belang van het instituut zelf, dat anders bij gebrek aan belangstelling wel eens opgeheven zou kunnen worden.

NOORDWIJK AAN ZEE. ☒ VILLA VAN DEN KUNSTSCHILDER PIETERS. ☒ J. LONDON. ARCH.

IXE JAARGANG No. 5

2 FEBRUARI 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STEENHOEWERSARBEID EN STEENHOEWERSZIEKTE

Dezer dagen is, onder bovenstaanden titel, het rapport verschenen van de in 1907 uit afgevaardigden van verschillende technische vereenigingen samengestelde commissie, welke tot taak had een onderzoek in te stellen naar de middelen tot bestrijding der zoogenaamde steenhouwersziekte.

In aansluiting aan hetgeen vroeger reeds over dit onderwerp in „De Bouwwereld” werd geschreven¹⁾ willen wij hier een en ander uit dit rapport mededeelen en daaraan een enkele opmerking vastknoopen.

Beginnen wij met te herinneren dat de bedoelde commissie oorspronkelijk was samengesteld uit de volgende heeren:

Jos. TH. J. CUYPERS, c. b. i. (Architectura et Amicitia).

H. A. VAN IJSSELSTEIJN, c. i. (Vereeniging van Delftsche Ingenieurs).

¹⁾ Men zie jaargang 1906 blz. 169 -e. v. en jaargang 1909 blz. 35 e. v.

D. A. N. MARGADANT, Architect (Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst).

F. M. L. KERKHOFF, c. b. i. (Vakafdeeling Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs).

P. BAKKER SCHUT, c. i. (Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten).

De heer v. IJSSELSTEIJN, benoemd tot Directeur-Generaal van den Arbeid, bedankte in 1908; hij werd vervangen door den heer J. H. W. LELIMAN, b. i.; de heer KERKHOFF overleed kort voor de vaststelling van het verslag, zoodat het rapport, opgesteld door den heer BAKKER SCHUT als secretaris-rapporteur, is mede-ondertekend door de heeren CUYPERS, MARGADANT en LELIMAN.

Na een inleiding, waarin de aard van het ingesteld onderzoek wordt uiteengezet, wordt een uitvoerig historisch overzicht gegeven van hetgeen vroeger reeds over de beroepsziekte der steenhouwers te doen geweest is. Hieruit blijkt, dat tal van weten-

schappelijke onderzoekers zich reeds met dit onderwerp hebben beziggehouden, vooral in Duitschland. Maar ook uit Engeland en Amerika worden schrijvers van naam op hygiënisch gebied geciteerd. Al deze deskundigen stemmen daarin overeen, dat de oorzaak van de steenhouwersziekte moet worden gezocht in de inademing van steenstof. De Duitse hygiënist Dr. SOMMERFELD oordeelt, dat behalve het stof, ook de zware arbeid een der oorzaken van het veelvuldig voorkomen van tuberculose onder de steenhouwers is. Alleen Dr. ELIAS, arts te Rotterdam, wiens dissertatie op blz. 35 van den vorigen jaargang der „Bouwv.” werd besproken, beschouwt die stofinademing als een dogma, dat reeds door de feiten is weerlegd. Wij zullen straks zien, dat de commissie op grond van tal van gegevens tot geheel andere resultaten komt.

Wat Nederland betreft, herinnert het rapport eraan, dat reeds bij de enquête van de Staatscommissie van 1890 de steenhouwersziekte ter sprake kwam; dat ook daarna herhaaldelijk op den slechten gezondheidstoestand dezer vak-arbeiders werd gewezen. De zaak werd echter pas actueel, nadat de architect Jos. CUYPERS den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, Dr. A. KUYPER, had gewezen op de zeer talrijke sterfgevallen welke waren voorgekomen onder steenhouwers werkzaam aan door hem met Bentheimer of Gildehauser zandsteen gerestaureerde kerken. Het gevolg hiervan was dat in 1904 een onderzoek door de arbeidsinspectie werd ingesteld en..... daarbij is 't, daargelaten dat gedurende eenigen tijd zandsteen op Rijkswerken werd geweerd, tot dusverre gebleven. Het is dan ook niet overbodig, dat de arbeid der commissie weer eens aan deze aangelegenheid komt herinneren.

Hoofdstuk III geeft een blik op het steenhouwersbedrijf in Nederland. Achtereenvolgens worden behandeld de aard en omvang der bedrijven, de verwerkte steensoorten en de aard van den steenhouwersarbeid. Uit den aard der zaak is dit gedeelte van het verslag meer bestemd voor leeken dan voor bouwkundigen, doch ook technici zullen hier een, hoewel natuurlijk zeer beknopt, vrij volledig overzicht vinden van het steenhouwersvak en wat daaraan annex is.

Het volgende hoofdstuk houdt zich bezig met de persoon van den steenhouwer: de leeftijd waarop hij zijn vak begint, de vak-opleiding, arbeidstijd, loon, woningtoestanden, werkloosheid, vak-organisatie en drankmisbruik. In één woord, alle factoren die zijn sociaal milien bepalen, passeeren de revue. De algemeene indruk is, dat de positie van den steenhouwer niet slechter is dan die van arbeiders in verwante beroepen. In geen geval is dus de slechte gezondheidstoestand onder hen alleen uit algemeen-sociale oorzaken te verklaren.

Een vrij treurig tafereel wordt opgehangen van de werkplaatsen waarin de steenhouwers hun vak uitoefenen.

„Bij het bezoek aan de werkplaatsen komt zeer

duidelijk uit, dat het steenhouwersvak veelal door weinig kapitaalkrachtige patroons wordt uitgeoefend. Slechts bij uitzondering vindt men werkplaatsen die als zoodanig gebouwd zijn. In vele gevallen zijn het benedenhuizen in de arbeiderswijken, die later door een kleine verbouwing in een steenhouwerij zijn veranderd, in andere gevallen is op een stukje open terrein uit planken, oude deuren en ramen een loodsje in elkaar getimmerd, dat op den weidschen naam van „werkplaats” aanspraak maakt. In één woord, de steenhouwerij draagt in hooge mate het kenmerk van te zijn een klein-bedrijf en alle hygiënisch minder wenschelijke toestanden, welke men vindt in kleine werkplaatsen, waar andere ambachten worden uitgeoefend, ontmoet men ook hier. Doch wat elders nog betrekkelijk weinig last veroorzaakt, is hier met het oog op de stof-ontwikkeling en de schadelijkheid van het bedrijf, in geen geval toelaatbaar.”

Van een aantal bezochte werkplaatsen wordt een korte omschrijving gegeven. Als typeerend voorbeeld nemen wij de volgende over.

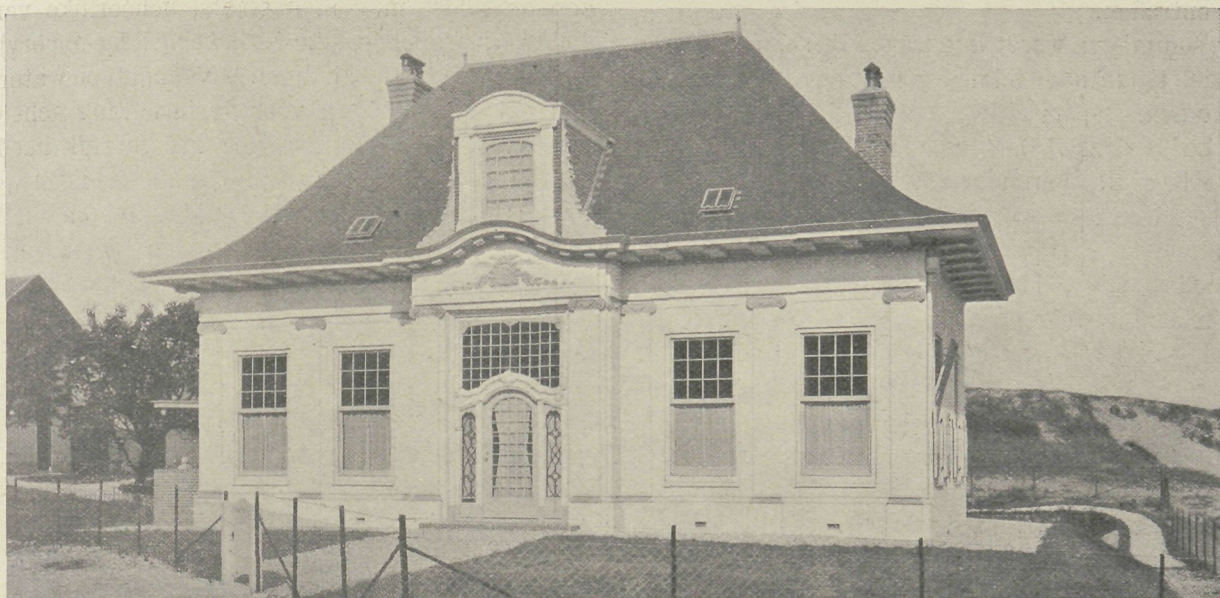
„Benedenhuis breed 6, diep 16, hoog 3.25 M.; aan vóór- en achterzijde een dubbele deur van 3×2.50 M. opening, met vast bovenlicht; naast de deuren vaste ramen. Tijdens bezoek (warm, droog weer) werken alle aanwezige (8) arbeiders binnen (2 zijn op karwei). De ventilatie is geheel onvoldoende; één deur staat open; in de werkplaats hangt een dichte stofwolk. Achter de werkplaats is een open terrein van $\pm 6 \times 16$ M. aanwezig; hier wordt nooit gewerkt; de patroon heeft er, volgens zijn verklaring, geen bezwaar tegen dat aldaar gewerkt wordt, doch de arbeiders zitten liever binnen.

„De bodem bestaat uit zand met puin. De werkplaats is vuil en vol afval, ofschoon het puin, volgens den patroon, elken Zaterdag wordt weggeruimd. Stookgelegenheid is niet aanwezig. De verlichting is, vooral in het midden der werkplaats, zeer onvoldoende. Op het open terrein is een privaat; waterleiding in de werkplaats.”

Deze werkplaats is blijkbaar nog niet eens een van de slechtste, onder de zeer kleine werkplaatsen met 2, 3, 4 arbeiders komen er blijkbaar voor, die nog treuriger zijn ingericht.

Zeer interessant, ook voor den leek op medisch gebied, is dat gedeelte van het rapport waarin de gezondheidstoestand der Nederlandsche steenhouwers wordt behandeld. Ten einde een betrouwbare basis voor de beoordeeling daarvan machtig te worden, heeft de commissie n.l. een medisch onderzoek georganiseerd in verschillende plaatsen van ons land, waarbij door verschillende artsen een 356-tal steenhouwers belangeloos werden onderzocht. Aan dit hoofdstuk, hetwelk bewerkt is door den heer L. HEYERMANS, privaat-docent in de beroepsziekten en bedrijfshygiëne aan de Amsterdamsche Universiteit, ontleenen wij de volgende cijfers.

Van de 356 onderzochten bleken 42 tuberculeus,

LANDHUIS TE ZANDVOORT. ARCH. J. LONDON

62 verdacht op tuberculose, slechts 242 waren dus wat hunne longen betreft geheel „zuiver op de graat”. Gegroepeerd naar den leeftijd krijgt men het volgende resultaat.

Leeftijd	Totaal aantal onderzochte personen	Aantal			Percentsgewijze		
		Lijgend aan tuberculose	Verdacht op tuberculose	Vrij	Lijgend aan tuberculose	Verdacht op tuberculose	Vrij
15—35 jaar	228	19	40	169	8,3	17,6	74,1
35 j. en ouder	128	33	22	73	25,8	17,2	57,0

Zeër opmerkelijk is het verschil tusschen de beide groepen: 8,3% longlijders onder de jongeren, 25,8% onder de ouderen, terwijl tuberculose, naar men weet, juist geen ouderdomsziekte is. En te merkwaardiger wordt dit resultaat, waar medegedeeld wordt, dat de onderzochte steenhouwers grootendeels krachtige individuen waren: slechts bij 10% was lichaamsbouw en voedingstoestand onvoldoende. Achtereenvolgens wordt voorts aan de hand van cijfers aangetoond, dat noch uit erfelijke belasting, noch uit drankmisbruik, noch aan bijzonder zwaren arbeid het groot getal tuberculose-patiënten is te verklaren. Blijft dus slechts de stofnademing die als primaire oorzaak daarvan aangenomen kan worden.

De cijfers wijzen ook op een verschil in den invloed van de eene en de andere stofsoort op het individu. In de volgende tabel zijn de steenhouwers gerangschikt, naar het materiaal dat zij verwerken.

Materiaalgebruik	Totaal aantal onderzochte personen	Aantal			Percentsgewijze		
		Lijgend aan tuberculose	Verdacht op tuberculose	Vrij	Lijgend aan tuberculose	Verdacht op tuberculose	Vrij
Voornameelijk hardsteen . . .	230	31	37	162	13,5	16,1	70,4
Voornameelijk zandsteen . . .	64	14	13	37	21,9	20,3	57,8

Zeër duidelijk blijkt hier, dat de zandsteen, in meerdere mate nog dan de hardsteen, gevaar bij de bewerking oplevert.

Aan het onderzoek van de levende steenhouwers sluit onmiddellijk aan een betoog over de sterfte onder hen. En de conclusie die daar moet worden getrokken: abnormaal veel dooden op jeugdigen leeftijd, vooral aan tering en andere ziekten der ademhalingsorganen, klopt volkomen met wat de bovenstaande cijfers reeds deden vermoeden.

Nadat aldus is aangetoond dat er inderdaad „periculum in mora” bestaat, wordt overgegaan tot de maatregelen tot bestrijding der steenhouwersziekte. Verbod van den arbeid van jongens van 12—16 jaar, keuring vóór de intrede in het beroep, beperking van den arbeidstijd tot 8 uur en regeling der rusttijden zijn eenige van de voornaamste der noodig geoordeelde maatregelen. Verbod van stukwerk wordt uit hygiënisch oogpunt wel wenschelijk geacht, doch uit praktische overwegingen wordt van een wettelijk voorschrift in dien geest weinig verwacht. Het opleggen van een

verplichting tot het dragen van respiratoren wordt bepaald ontraden.

„Door sommigen wordt het dragen van een respirator het middel bij uitnemendheid geacht om stofinademing te voorkomen. Oppervlakkig schijnt dit ook juist; het middel heeft daarbij het voordeel van eenvoudig en goedkoop te zijn. Waren aan het gebruik van respiratoren geen bezwaren verbonden, dan zouden wellicht vele andere maatregelen achterwege kunnen blijven. Het is dus noodig om aan te geven, waarom wij van dit hulpmiddel weinig verwachten.

„Werd vroeger de tegenstand der arbeiders om respiratoren te gebruiken veelal uitsluitend toegeschreven aan onwil, onnadenkendheid en vrees om bespot te worden door mede-arbeiders, langzamerhand is men meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat die afkeer niet ongemotiveerd is.

„De respirator is onontbeerlijk bij sommige werkzaamheden, welke korten tijd duren en onder een buitengewoon hevige stofontwikkeling plaats hebben (b.v. het uithalen van de loodwitkamers in loodwitfabrieken). Hij belemmert echter de ademhaling en is daardoor niet bruikbaar in die gevallen, waar de arbeider voortdurend in een stof-atmosfeer moet arbeiden en hij dus verplicht zou zijn den respirator gedurende zijn geheelen werktijd te dragen.”

Wel wordt het aanbrengen van ventilatoren en het verplichten tot nat bewerken van de steen alsmede een verbod van het gebruik van den „grendel” wenschelijk geacht.

Aangaande de inrichting der werkplaatsen wordt geëischt:

- a. de aanwezigheid van een open loods van 4 à 5 M. diep, op het laagste punt ten minste 3 M. hoog en een oppervlakte van ten minste 9 M². per arbeider.
- b. een open ruimte van 20 M². per arbeider (met inbegrip van de open loods.

c. een gesloten werkplaats met 30 M³. luchtruimte per arbeider, met stookplaats, behoorlijke ventilatie, dichte vloer, behoorlijke verlichting (glas-oppervl. = $\frac{1}{10}$ grond-oppervl.; $\frac{1}{15}$ bij direct bovenlicht) en waterleiding.

Naast voorschriften voor de inrichting acht de commissie ook voorschriften voor het gebruik noodig, n.l.:

a. De gesloten werkplaats mag alleen gebruikt worden in de maanden November tot en met Maart, tenzij bijzondere omstandigheden (zeer ongunstige weersgesteldheid, ongesteldheid van den arbeider) het werken in de loods of op het open terrein onraadzaam maken.

b. De afstand tusschen de in bewerking zijnde stukken moet ten minste 2 M. bedragen.

c. Ten einde het werken in staande houding te bevorderen moeten de noodige bokken en schragen aanwezig zijn voor het daarop plaatsen van de steenen.

d. Het afval en puin moet elken dag na afloop van den werktijd bijeen verzameld worden en in een behoorlijk gesloten bergplaats worden gedeponeed; van daar moet het ten minste éénmaal per week worden verwijderd.

e. De vloeren, waarop gewerkt wordt, moeten ten minste éénmaal per week nat gereinigd worden. De wanden en de zich in de werkplaats enz. bevindende voorwerpen moeten ten minste tweemaal per jaar gereinigd worden.

f. De werkplaats (resp. loods) moet ten minste éénmaal per dag met water worden besprenkeld, tenzij de weersgesteldheid zulks overbodig of ongewenscht maakt.

g. De werkplaats moet gedurende het koude jaargetijde behoorlijk verwarmd worden.

(Slot volgt.)

DE INSTORTING TE BREDA 1909

oen verleden jaar een in aanbouw zijnd woon- en winkelhuis in de Brugstraat te Breda instortte, met noodlottige persoonlijke gevolgen, hebben wij ons opzettelijk van commentaren onthouden, afwachting dat de oorzaak van de ramp door deskundigen zou zijn vastgesteld.

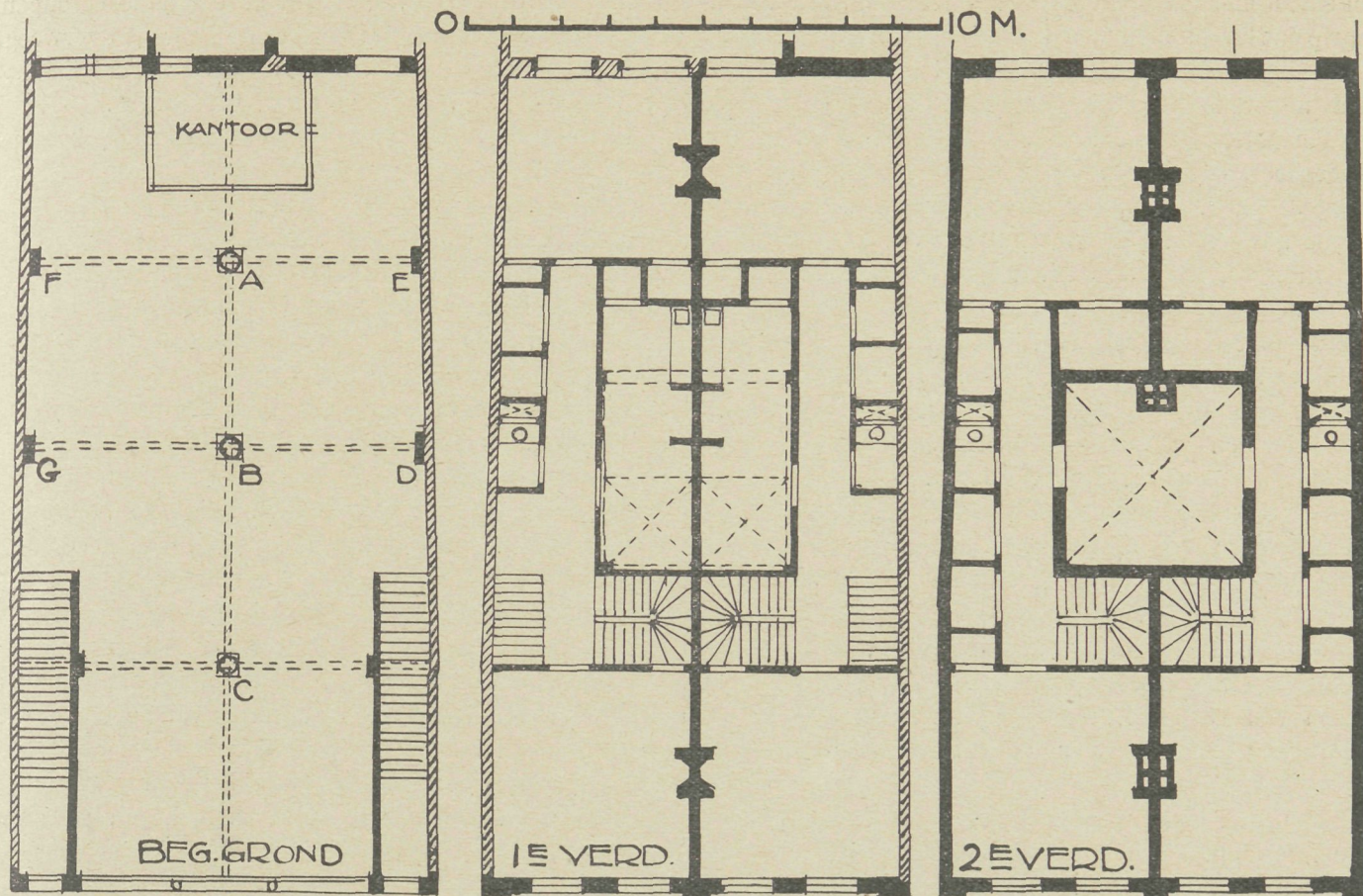
De dagbladen brachten aanstonds verschillende bijzonderheden. Enkele dezer verhoogden het dramatische van het geval: de jeugdige bouwkundige, starend op den bouwval van zijn eerste werk, of, terwijl bij het schijnsel van toortsen de puinhoopen naar slachtoffers worden doorzocht, in verwoede worsteling met den zoon van zijn principiaal, die aanstonds in hem den aansprakelijke ziet voor de catastrofe.

Het duurde evenwel niet lang of andere gebeurtenissen deden de Bredasche ramp vergeten. Velen zullen hunne herinnering danig hebben moeten scherpen bij

het bericht dat Vrijdag 21 Januari het ongeval in openbare rechtzitting in behandeling zou komen. De behandeling is echter tot nader uitgesteld.

Wij geven thans echter eenige bijzonderheden en voegen daarbij tot beter begrip tevens eenige schetsen. Ter beganegrond bestond het perceel uit ééne groote winkelruimte ter breedte van ruim 8,50 M. tusschen de muren. Daarboven waren twee bovenhuizen ontworpen. De geheele bovenbouw verrees op slechts enkele steunpunten. A, B en C waren kwadrantkolommen. Op de kolommen A en B rustten de balken E—F en D—G. Bij de uitvoering was echter kolom C, hoewel op het plan aangegeven, weggelaten.

Het zal wel blijken welke redenen daartoe geleid hebben, maar men gaat wellicht niet geheel mis in de onderstelling dat deze kolom „in den weg stond” en dat, dientengevolge misschien, ook door den winkelier drang op den architect is uitgeoefend. Intusschen, toen

die kolom C verviel, werd het punt B meer belast en het schijnt dat daarmee niet, of althans niet in voldoende mate, rekening werd gehouden.

De balken E—F en D—G rustten, behalve op de kolommen A en B, verder op de pilasters D, G, E en F. Deze pilasters, die blijkens de teekening bedoeld waren als aangemetseld tegen bestaande zijmuren, waren, volgens onzen zegsman, zeer onvoldoende gefundeerd. Bovendien waren zij opgetrokken uit ongelijkvormige oude steen met zeer langzaam versteenende mortel, en zij waren ook onvoldoende met het bestaande metselwerk bevestigd.

De steenen pijlers onder de kwadrant-kolommen A en B waren op een veenlaag gefundeerd en zij waren evenals de pilasters van oude ongelijkvormige steen „opgestapeld” — met welke term onze berichtgever blijkbaar op eene zeer slordige uitvoering doelt.

Door verschillende omstandigheden, hierboven reeds genoemd, zijn de pilasters het eerst bezweken. Toen volgden de overige steunpunten. Het bezwijken der steunpunten had de instorting van den geheelen, grootendeels voltooiden, bovenbouw ten gevolge.

Hier werden alleen de voornaamste fouten, die tot het noodlottig ongeval zouden geleid hebben, opgesomd. Er moeten overigens nog verschillende andere gebreken in de constructie zijn aangetoond. Bij nadere bestudeering van de plannen kon men ook zien dat ter 2e verdieping zelfs 1-steens buitenmuren verrezen boven $\frac{1}{2}$ -steens werk der 1e verdieping.

Dit zijn in het kort de feiten op grond waarvan de

Bredasche rechtbank geroepen wordt een vonnis te geven. Wij weten niet hoe dit luiden zal en wagen ons aan geene voorspelling in welke richting ook. Trouwens het geval als zoodanig — hoe treurig het ook voor alle betrokkenen is — boezemt ons niet het grootste belang in.

Een dergelijke ramp moet andere, zoowel verheffender als blijvender, gevolgen hebben dan dat een „schuldige” — gesteld deze is aan te wijzen — door wet en recht achterhaald wordt. Als had hem niet reeds feller straf getroffen dan die, welke een rechter alsnog kan opleggen!

Ook hier moet getracht worden door het trekken der conclusies van het bijzondere en persoonlijke tot het algemeene en zakelijke te komen.

Uit deze treurige gebeurtenis nu zijn inderdaad verschillende gevolgtrekkingen te maken. Worden die ter harte genomen, dan kan het gebeurde een waarschuwend les worden. Dit ongeval, of liever nog de bijzondere oorzaken die volgens het bovenstaand relaas tot dit ongeval leidden, wijzen er op dat bouwen niet zoo eenvoudig is, een waarheid, waaraan velen, hoe vreemd het ook klinkt, nog steeds niet de vereischte aandacht willen schenken.

Het kan in het midden blijven of een architect het slachtoffer wordt van zijne onkunde, zijne onvoorzichtigheid of wel van een ongunstigen samenloop van meerdere omstandigheden, waarvan ook de beste dupe kan worden. Vaak is hij echter in de eerste plaats ook

het slachtoffer van een verkeerd systeem en van het wanbegrip dat het publiek pleegt te hebben van het bouwvak.

Het besef dat de keuze van een technisch raadsman door minstens evenveel omzichtig overleg behoort te worden geleid, als de keuze van een advocaat of een geneesheer, is onder het publiek in het algemeen niet doorgedrongen. Wanneer alzo opdrachten in handen komen van personen die voor hun taak, 'tzij in technisch, 'tzij in aesthetisch opzicht, 'tzij in beide opzichten niet berekend zijn, dan treft den bouwheer veelal eene groote moreele verantwoordelijkheid. „Men” schijnt vaak van meening te zijn — en „men” schijnt die verkeerde meening ondanks menige slechte ervaring niet te willen loslaten — dat de keuze van een bouwmeester niet zooveel zorg vereischt.

Hoe velen, overigens menschen van doorzicht en overleg, gaan, zoo zij bouwen, in zee met den eerste de beste, die zich aanmeldt of dien zij, bij wijze van spreken, tegen het lijf loopen! Het ligt in de eerste plaats op den weg der bouwkundigen zelf, die hebbelijkheid te bestrijden door juistere begrippen omtrent het wezen van hun vak te doen doordringen.

Dat toch eenerzijds de keuze van een architect steeds met ernst geschiedde, maar dat anderzijds de bouwkundige ook geen opdracht aanvaarde, waartoe hij krachtens opleiding en ervaring, zich niet ten volle bevoegd kan achten! Is het laatste wel praktisch uitvoerbaar? Zullen valsche schaamte, gemis aan doorzicht en eindelijk, de noodzaak mede te doen in den „struggle for life” niet juist den beginneling, den onervarene doen ondernemen wat hij beter achterwege liet?

De vraag kan — en zal — in verband hiermede gesteld worden of het niet wenschelijk zou zijn de uitoefening van het, thans vrije, beroep van den architect te binden aan eenige voorwaarden. Dient, zoo zal gevraagd worden, dient de overheid aan dengeen die laat bouwen niet althans gelijke waarborgen te geven, als aan hem, die bijv. een geneesheer van noode heeft?

En, zoo de staat zulks niet tot zijn taak acht, dienen dan niet vakverenigingen te trachten die taak over te nemen, bijv. door voor het lidmaatschap eischen van bekwaamheid te stellen, en gelijk het Kon. Inst. van Britsche Architecten daartoe examens af te nemen?

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. Het Damplan is 26 Januari l.l. in den gemeenteraad zeer slecht ontvangen. Dat is een ongedachte meevaller. Nadat de Raad eenige weken te voren het oude-Beursterrein zonder meer verkocht had en daarmede eene „einheitliche” oplossing van het Damvraagstuk was verijdeld, mocht met reden gevreesd worden, dat het geheele voorgestelde Damplan ook zou worden geslikt. Ware niet door B. en W. schorsing der discussie gevraagd, dan zou naar alle waarschijnlijkheid eene motie zijn aangenomen waarbij het ingediende projekt onaannemelijk was verklaard. Die motie hield voorts den wensch in dat de Jury in overleg met den heer VAN DER MEY nadere plannen aan B. en W. zou voorstellen.

Dat „De Bouwwereld” hoopt, dat het ingediende Damplan hiermede voorgoed van de baan is, behoeft niet nader gezegd.

Veel ware er voor, veel ook er tegen in te brengen. Na evenementen als de Bredasche ramp, overweegt echter ook bij den tegenstander soms de neiging het pro zwaarder te gaan tellen dan het contra.

Zou het niet ook humaner wezen om den onbekwame, die aan zekere, nader te definiëeren minimum-eischen niet voldoet, tijds te beschermen tegen zich zelf? Ook dat kon een argument wezen. Preventieve werking is in casu zeker te verkiezen boven repressieve. Inmiddels is door deze ramp ook de noodzakelijkheid eener scherpe controle op plannen en uitvoering door een streng bouwtoezicht met uitgebreide bevoegdheden, een keer te meer aangetoond. Niet alles zal dit weten te voorkomen, maar toch veel. In ieder geval zal het dikwerf een uitnemend korrektief blijken, zoolang Jan-en-Alleman zich voor bouwkundige kan uitgeven, de houding van het bouwend publiek dat in de hand werkt en de lage stand van het ambacht verknoeit wat anders mogelijk nog gered kon worden.

Het Bredasche ongeval spoort dan ook tevens aan tot alles, wat de verheffing van het ambacht zou kunnen bevorderen en aldus aan de uitvoering van gebouwen ten goede komen. Daarbij denken wij in de eerste plaats wel aan uitbreiding van het lager en middelbaar bouwkundig vakonderwijs. De mogelijkheid zich degelijke bouwkundige kennis te vergaren, is vooral op kleine plaatsen nog veel te gering. Het is daarbij verklaarbaar dat menigeen bij gemis aan punten van vergelijk en aan kritiek, zijn uil een valk waant. Is dit laatste onlangs niet sprekend, zij het gelukkig niet in tragischen vorm, gebleken in de zelfoverschatting die de Zutfensche bouwkundige vereeniging zoo koddig deed protesteeren tegen het oordeel in de mislukte gevelprijsvraag?

Zoo geeft de Bredasche catastrofe aanleiding tot verschillende vragen en overdenkingen. Zij zullen weliswaar, heden noch morgen tot een resultaat leiden. Toch late men ze niet uit het geheugen verdwijnen, overwegende, dat de oorzaken waaruit die ramp verklaard wordt, volstrekt niet als iets buitengemeen bijzonders zijn te beschouwen, maar dat zij ten nauwste verband houden met algemeen heerschende toestanden en dat, wat hier geschiedde, mogelijk reeds elders dreigt.

Bij herhaling is uiteengezet welke overwegende bezwaren van aesthetischen, praktischen en hygiënischen aard tegen het plan o. i. bestonden („Bww.” 1909, blz. 73 en 397). En niet alleen bij ons. Het plan is, men mag zeggen, algemeen en in ieder opzicht verworpen.

De eenige stem ten zijn gunste die gehoord werd was, behalve die van den betrokken Wethouder, die van het eenige architect-raadslid POSTHUMUS MEYJES, lid der Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken en mitsdien een der vaders van dit mislukte plan. Hij had, volgens het raadsverslag van het „Alg. H.bl.”, nog niet gehoord welke nu eigenlijk de bezwaren tegen het officiële plan waren en hield vol dat dit plan zich in hoofdzaak aansloot bij het plan-VAN DER MEY. Ten slotte verklaarde de heer POSTHUMUS MEYJES dat hij de aesthetische bezwaren die aangevoerd waren niet deelde, en dat men goede verkeerswegen verkrijgt.

De Raad echter liet zich niet overtuigen, nam die mededeelingen voor kennisgeving aan en zoo mag men weer eenig vertrouwen in de definitieve oplossing der Damkwesie koesteren. Moge nu ten slotte het denkbeeld van den heer LAMBRECHTSEN in vervulling gaan en tegenover het Paleis een

nieuw Raadhuis verrijzen. Waar wij in de bespreking van de prijsvraag, in 1908, het een ideaal noemden indien dat belangrijke punt voor een openbaar gebouw van Gemeente of Rijk zou worden bestemd, zou niets ons liever zijn dan dat nu dat denkbeeld, alle pessimisme ten trots, werd verwezenlijkt.

De verlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam. ANNA SPIER en J. DE LUGT, vernomen hebbende dat mogelijk de kaarsenverlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam door eene andere verlichtingswijze zou worden vervangen, bepleiten haar behoud.

„Dezer dagen bezochten we bovengenoemd kerkgebouw. Binnenkomend, trof ons de zuivere stemming, die van dit interieur uitgaat en waarvoor de oorzaak op te geven is, dat het geheel zich hier sinds den bouw nog in ongerepten staat bevindt; men gevoelt onmiddellijk dat hier nooit een schennende hand aan 't werk geweest is. Moge de architectuur geen volmaakte zijn, van te meer smaak getuigt de meubilering; hier vinden we nog de kaarskronen, die niet tot karikatuur geworden zijn. Op deze branden 's avonds de witte kaarsen met warm gelen lichtgloed, dooreenvluchtend haar cirkelkranen tot één levend licht, de lucht brengend in zachte trilling. En lager op de leuning der fijne zitbanken, boven sierlijk geprofileerde balusters, in koperen kandelaars, daar stralen dezelfde lichtjes, één aan één, in diagonaal gelijn, lichtglinpjes brengend op 't warm donkerder eikenhout der betimmeringen. Het koperwerk reflecteert honderdvoudig al die lichtjes, maar heel bescheiden — in sterkte gelijk aan den weerschijn van goud — 't is alsof we ons tusschen de sterren bevinden, een recht kerkelijke-sfeer waart om ons”

Schrijvers vragen nu of men deze weelde zal verstoren door de kaarsen te vervangen door koud-nuchter electrisch licht. Dan zou h. i. de stemming niet in harmonie zijn met de religieuze gevoelens der geloovigen.

De Redactie van „Architectura” verneemt nu dat het plan zou bestaan de meerdere verlichting te bereiken door groote booglampen, te hangen aan de buitenzijde van het gebouw voor de ramen. Dat zou ons echter van den regen in den drup brengen. Wat curieus effect zou het geven, indien het waardige bouwwerk, als ware het een broekenpaleis, met een kring booglampen werd opgetuigd!

Het behoud van Oud-Delft is door de verfraaiings-vereeniging „Delfia” ter hand genomen. Delft is nog rijk aan oude huizen en fragmenten. In 1898 werd voor de sedert doodgebloede afdeling der Mij. tot Bev. der Bouwk. eene inventaris opgemaakt door de heeren A. LE COMTE, A. F. GIPS, L. COUVÉE, J. H. W. LELMAN en J. H. TONNAER.

Deze kwamen toen tot een register bevattende 331 gebouwen. Daarvan waren er:

- Uit de XIIIe eeuw afkomstig 3.
- „ „ XIVe en XVe eeuw afkomstig (in de XVe voltooid maar in de XIVe aangevangen) 1.
- „ „ XVe eeuw afkomstig 1.
- „ „ XVIe „ „ geheel compleet 6, fragmentarisch 9, details 36.
- „ „ XVIIe eeuw geheel compleet 6, fragmentarisch 72, details 97.
- „ „ XVIIIe eeuw geheel compleet 40, fragmentarisch 14, details 55.

(Dit register werd gepubliceerd in Bouwk. Tijdschrift Deel XVII, 1899)

Hoeveel zal echter daarvan ondertusschen niet reeds zijn verdwenen!

Inderichting van „Delfia” werd in Delft trouwens reeds met succes gewerkt. Men herinnert zich bijv. hoe, met veler medewerking, het zeer typische oude geveltje in de Choorstraat kon worden hersteld (zie „Bouwvereld” 1905, blz. 10). Er schijnen nu plannen te bestaan tot restauratie der zeer fraaie vroegrenaissance façade aan de Koornmarkt. Sedert jaren dient dit voormalig gildehuis der handboogschutters(?) tot pakhuis.

„Delfia” wil nu blijkbaar meer systematisch te werk gaan. De vereeniging zal tot de eigenaars van huizen met oude gevels of gevel-fragmenten een schrijven richten, waarin gewezen wordt op het belang van de instandhouding dezer monumenten van historisch-bouwkundig karakter, met verzoek bij verbouw of overdracht van het huis aan een anderen eigenaar, daarvan aan „Delfia” kennis te geven, opdat bedoelde gevels of fragmenten behouden blijven. Indien gewenscht verklaart de Vereeniging zich bereid kosteloos advies te verstrekken. De Vereeniging wist zich de voorlichting te verzekeren van de heeren A. LE COMTE, Prof. HENRI EVERS en M. A. C. HARTMAN, gemeente-architect.

Bouwkunst en Vriendschap in 1909. Volgens het jaarverslag kan de algemeene toestand bevredigend genoemd worden, al waren niet alle punten van het werkprogramma in gelijke mate tot hun recht gekomen. Betreurd werd het verlies van een aantal leden, dat van 220 op 202 terug was gegaan. Ook het bezoek op de vergaderingen, dat gemiddeld

slechts 25 leden bedroeg kon beter zijn. Weinig succes hadden ook tot nu toe de schetsavonden gehad, en de zomerexcursie moest bij gebrek aan deelneming achterwege blijven. De financiën daarentegen verkeerden in gunstigen staat, en een groot succes waren de prijsvragen en de daarmede verbonden tentoonstelling.

Een kleine vergissing beging een zeer verspreid weekblad in een harer laatste nummers. „De pracht van architectuur en de kleurenweelde in het paleis Lindenhof, door MAXIMILIAAN II gebouwd, maakten grooten indruk op den jongen Koning” heet het onder de afbeelding van de vestibule uit... het paleis van Justitie te Budapest. En zelfs al was 't Lindenhof (leze Linderhof) geweest, dan nog was 't onderschrift foutief, want dit slot is gebouwd voor LUDWIG II.

Eene oud-Germaansche woning. Bij graafwerk in de buurt van Berlijn zijn gevonden de overblijfselen van een bouwwerk uit overouden tijd. Het was een houten huis van 6 bij 3 Meter oppervlak met een haard in het midden. De gevonden voorwerpen wijzen er op dat men hier te doen heeft met eene woning uit den Germaanschen tijd.

Eenigen tijd geleden is ook bij Potsdam eene dergelijke woning ontdekt.

Huizen van katoen. „Wij vinden in den „Courier of Charlestown” de volgende bijzonderheden over een woning van nieuweren trant.

„Er bestaat heel veel kans, dat het gewapend cement weldra verdwijnen zal uit den huizenbouw: plantenarchitectuur zal de delfstoffenarchitectuur opvolgen. In het Z. der Vereenigde Staten bouw men huizen van katoen.

„Men gebruikt daartoe gewone katoen van de minste kwaliteit, dat op de katoenvelden achterblijft, of in de fabrieken wordt bijeengeveegd, kortom, alles wat als afval kan worden beschouwd. Daarvan maakt men een deeg, een pasta, die weldra de soliditeit van steen verkrijgt. Om die transformatie te begrijpen, behoeft men slechts te denken aan de hardheid van papier maché, wanneer het door en door droog is, waarvan men lichte en duurzame meubelen vervaardigt. Om het bouw-katoen wordt aan den buitenkant een stof aangebracht, die het ondoordringbaar maakt voor den regen. Om een huis van katoen te bouwen heeft men slechts de helft van den tijd noodig, welke gevorderd wordt om er een van steen op te trekken. Ten slotte — en zulks is bewezen — is de bouw bestand tegen vuur, is van een onbetwistbare soliditeit en kost driemaal minder dan de gewone bouwmethode.”

De Redactie van „? en !”, waaraan dit bericht ontleend is, zegt het oorspronkelijk niet te hebben geloofd, maar bij navragen werd haar het bestaan dezer huizen bevestigd. Exit... Edison's gegoten huizen, tot nog toe het nieuwste snuffje.

Kleur en licht. Op de groote uitwerking van de kleur der wandbekleding voor het meer of minder lichte van eene kamer is reeds dikwijls gewezen. Nieuwe onderzoekingen van LANSINGH en ROLPH toonen nu ook den invloed aan van de kleur van vloeren, wanden en plafonds. Het lag voor de hand dat zij tot de konklusie moesten komen dat de grootste helderheid bewerkt werd wanneer wanden, vloeren en plafonds zuiver wit waren. De daarop volgende graad van helderheid werd teweeggebracht door de volgende combinatie: lichte wanden en licht plafond, donkere vloer.

Op de derde plaats kwam, wat misschien meer verbazig zal wekken: donkere wanden, lichte plafonds, lichte vloeren.

Wanneer alleen het plafond licht van kleur was en het overige donker, dan werd eene eenigszins maar niet veel betere verlichting bereikt als bij donker plafond en lichte wanden en vloeren. Over het algemeen was de invloed van de vloer verreweg de zwakste, die van het plafond verreweg de krachtigste, terwijl de invloed van de kleuren van de wand niet veel geringer was dan die van het plafond. Bij het ophangen van een enkele gloeilamp in het midden van het plafond werd in een overigens donkere kamer door het witten van het plafond alleen eene vermeerdering van 79% door het witten der wanden alleen eene vermeerdering van 63% en door het witten van de vloer eene vermeerdering van 11% in helderheid verkregen.

Witte mortel voor voegen. De vermelding dat kalkmortel met toevoeging van caseïne gebruikt was om een wittblijvende mortel voor voegen te maken, heeft aanleiding gegeven tot vele vragen uit den kring onzer lezers. Wij deelen nu het resultaat van onze nadere inlichtingen mede. De aanleiding tot de genoemde proef sproot voort uit de bevredigende ervaringen opgedaan door den Regierungs- und Baurat HASAK en andere architecten bij het gebruik van caseïnekalkverfstoffen voor schilderingen op nieuwe bepleistering, uitgevoerd door den schilder KATSCH in Charlottenburg (Kantstrasse). Zoo is door hem in het bijgebouwde deel van den rijksbank aan den Hausvoigteiplatz te Berlijn voor 10 jaar in het trappenhuis een groote beschildering op deze wijze uitgevoerd, waarvan de kleuren nu nog even frisch zijn als bij het begin. Evenzoo heeft de groote plafondschildering in het Theater des Westens (Arch. SEHRING) de volle helderheid der kleuren bewaard, evenals

een friesschildering in de vergaderzaal van de Darmstädter Bank (Prof. MESSEL). Onlangs is deze methode toegepast op de decoratie van de vergaderzaal van het nieuw gebouwde raadhuis in Rixdorf (Stadtbaurat KIEHL). De schildering wordt zonder ondergrond van linnen of dergelijke dadelijk op de nieuw vervaardigde pleister aangebracht, zoodra deze eenige uren verhard is. Alle plantaardige en minerale verfstoffen kunnen gebruikt worden. Zij blijven geheel onveranderd en absoluut frisch, zoodat deze schilderingen voor decoratieve doeleinden, die, welke zijn uitgevoerd als fresco of met silikaatverfstoffen, wat helderheid betreft overtreffen.

Ook op reeds geheel droge, ja zelfs op ongelijkmatig geharde pleister, zooals op de herstelde gewelven der kerk te Leobschütz konden schilderingen met caseinekalk goed uitgevoerd worden. Zij hielden zich goed. Zooals reeds vroeger gezegd is, zijn ook de gewelven der Bonifaziuskerk onmiddellijk nadat deze klaar was, in den winter gedecoreerd met caseinekalk-verfstoffen, eveneens met het beste gevolg. Dit gaf aanleiding om de bepleisterde vlakken van de groote roos aan het front van de kerktoren eveneens op deze wijze te bewerken met het doel deze vlakken op den duur wit te houden om daarmede het artistiek effect te behouden door de kleurtegenstelling tot de donkerroode baksteenmuren. Overal elders verdween de witte kleur snel door invloeden van het weer en door roet. Daartoe werden gebruikt een mengsel van 1 deel caseïne en 2 tot 3 deelen kalk. Het resultaat heeft volkomen aan het doel beantwoord, evenals dat bij de Corpus-Christi-kerk te Berlijn het geval is, waar de voegen van de muren met dit mengsel werden bestreken, waardoor ze nu helder en duurzaam wit zijn. Hierbij is echter de fout begaan, dat bij het bestrijken der voegen niet accuraat genoeg gewerkt is waardoor de randen der steenen mede wit geverfd zijn. Dit kwaad is bij meer zorgvuldigheid en oefening te vermijden. De kwestie is dat met de thans ten dienste staande middelen met de uitvoering solider en zuiverder te werk moet worden gegaan, door de voegen niet alleen met de caseïneverfstoffen te bestrijken, doch deze met gekleurde mortel te voegen. Het goede resultaat zal dan echter daarvan afhangen of de menging mager genoeg is. In geen geval moet zij in de verhouding van 1 : 2 of van 1 : 3 gebruikt worden daar zulke mortel te sterk krimpt en daardoor scheuren krijgt.

Waar „De Bouww.” (1906 blz. 314 en 1905, blz. 105 en 226) over Caseïne- verf, hare voordeelen en bewerkingswijzen uitvoerige mededeelingen heeft gebracht, hebben wij bovengenoemd bericht uit de „D. B.” overgenomen.

Ieder zijn vak schijnt het uitgangspunt van de benijdenswaardige „Gewebe-ordnung” die Oostenrijk bezit en waarover men het noodige kan naslaan in het dezer dagen verschenen rapport over „Middenstands-organisatie en coöperatie in Oostenrijk-Hongarije”. Bij hare, vele kwaliteiten mist zij echter blijkbaar die der duidelijkheid. Althans onophoudelijk komen competentie-konflikten en -konfliktjes voor, die dikwijls voor den buitenstander een vermakelijken kant hebben, maar voor alle direkt betrokkenen een bron van last en ergernis blijken. Men zou niet zeggen dat deze „Gewebe-ordnung” beoogde de bewegingsvrijheid der nijverheid te bevorderen!

Onlangs is met alle plechtigheid en omhaal de vraag behandeld of een dakdekker ook schoorsteenkoppen mag repareren? Die interessante vraag nu is ontkennend beantwoord door de Kamer van Koophandel te Weenen. Er was heel wat over te doen geweest. De vakverenigingen der dakdekkers en der metselaarspatroons hadden er elkander over in de haren gezeten. De eerste betoogden dat alles wat boven het dak uitstak van oudsher tot hun territorium behoorde. Neen, zeiden de metselaars, het bouwen van de schoorsteenen is uitsluitend ons bij de wet goedgekeurd recht. Schoorsteenen worden van metselwerk gebouwd en het uitvoeren van metselwerk uit baksteen en mortel of uit andere bouwmaterialen onverschillig van welken aard is ons door de wet gewaarborgd recht. En wat voor het bouwen geldt, geldt ook voor het herstellen. Het eind van de komedie was dat de dakdekkers voortaan alleen maar die kleine herstellingen aan schoorsteenen mogen uitvoeren, welke het gevolg zijn van hun eigen werkzaamheden, als kleine bijpleisteringen en dergelijke. Maar zoodra blijkt dat de schoorsteenkop moet vernieuwd worden, of de dakdekker moet verdwijnen van het tooneel — ongeacht of hij het karrewietje niet best alleen kan opknappen — en de metselaar komt te voorschijn. Maar deze is op zijn beurt ook weer niet volledig bevoegd en zoo neemt, tot groot ongerief, een klein werkje ten slotte schrikbarende afmetingen aan.

Vroeger schijnt het in Oostenrijk nog erger te zijn toegegaan. Althans het bovengenoemde verslag vertelt dat toen bijv. de timmerman wel huisdeuren, vloeren enz. mocht maken, maar alleen voor zoover die werden gespijkerd. Met de lijmpot mocht alleen een schrijnwerker werken.

Ventilatie en acoustiek. De „Gesundheits Ingenieur” ontleende aan de „Frankf. Zeit.” een mededeeling over eene onge-

dachte werking van de ventilatie in het „New-Theatre” te New-York.

Er was in de zaal op vele plaatsen absoluut niets te hooren. Bij onderzoek bleek dat de oorzaak daarvan in de luchtversching moest worden gezocht. Naast elke plaats werd door eene, in den vloer gelegde, dunne buisleiding een luchtsstraal in de zaal geperst. Deze honderde luchtstroomden braken de geluidsgolven die van het tooneel kwamen. De moeilijkheid werd vermeden door deze luchtversching alleen tusschen de bedrijven in werking te stellen. Nu was de acoustiek gered, maar liet waarschijnlijk omgekeerd de luchtversching te wenschen over.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Geschriften H. P. Berlage Nzn.

In het voorjaar van 1910 zal het eerste deel en in 't najaar het tweede deel verschijnen van de verzamelde geschriften van den bouwmeester H. P. BERLAGE Nzn.

(BRUSSE'S Boekberichten.)

Architectura Nr. 4. Verslag van de voordracht van den heer J. E. VAN DER PEK in de serie populaire voordrachten over De Woning.

De afl. bevat een, niet tot uitvoering komend ontwerp eener R. C. kerk te Diemen van de arch. LIPPITS & SCHOLTE.

Versieren. Een klacht dat het bijna ondoenlijk is in dezen gejaagden tijd de noodige zorg aan het werk te besteeën.

Proefnemingen met hydraulische mortels (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 5. Mededeeling dat de voorzitters (of hunne plaatsvervangers) van Mij. t. B. d. B., A. et A., B. en V., B. N. A., Arti et Industriae en afd. Bouwkunst en Kunstnijverheid van de Haagsche Kunstkring zich tot een commissie vereenigden ten einde te bevorderen dat de Nederlandsche architecten alsnog zouden mededoen in de Internationale prijsvraag van het moderne huis bij gelegenheid der Jubileum-Tentoonstelling te Rome 1911. (Zie „Bouww.” 1909, blz. 411.)

De ontsiering van stad en land (slot) door J. H. W. LELIMAN, met afb. (voorbeelden en tegenvoorbeelden).

Brieven uit België. Mededeeling van plannen tot park-aanleg en arbeiderswoningbouw te Antwerpen. Voorts eenige berichten uit Brussel. Naar aanleiding van het succes dat de tentoonstelling van de „Société Centrale d'Architecture” ook bij het publiek vond, is het plan geopperd driejaarlijksche salons voor bouwkunst te houden.

Evolutie van den Kunstvorm (slot).

Sociale hygiëne en techniek, iets over het plan tot het stichten van „volkstuinten” bij Amsterdam.

De Opmerker Nr. 5. De Prix-de-Rome. De schr. konstateert hoe weinig geestdrift, hoe weinig warmte de prijswinnaar ondervond, zelfs bij hen, die hem toespraken.

Het Internationale Woning-congres. (Zie blz. 32.)

Damplan. (Overdruk van eene Amsterdamsche correspondentie der „N. R. C.”)

Dan een rectificatie i. z. het bericht in Nr. 2 der „Opm.” over het Lazarus Poortje te Gouda. Dit is nog niet afgebroken, al schijnt het hier slechts uitstel van executie te gelden.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON-

STELLINGEN

Examens Technische Hoogeschool.

Geslaagd voor cand. examen bouwk.-Ingenieur de heeren: H. J. KIEWIET DE JONGE en H. TH. TEEUWISSE

Examens der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 28 Februari 1910 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het diploma, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering op 28 Mei 1891 en herzien op de Algemeene Vergadering van 27 September 1907 en van 23 September 1909.

Diploma van Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 4 April 1910 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het diploma, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 27 Sept. 1907.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk op te geven vóór 4 Febr. 1910 aan het bureau der Mij., Marnixstraat 402, Amsterdam.

Indien zich wederom zoovele kandidaten aanmelden als in vorige jaren, dan zullen zij in ploegen verdeeld worden.

Aan hen, die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

In herinnering wordt gebracht, dat bij mogelijke niet uitreiking van het diploma de teruggave der gestorte som van f5 niet meer zal geschieden.

HUIS GENAAMD DE „OBERE BAUMGARTEN” TE BAUEN (GEBOUWD OMSTREEKS 1700)

UIT: DAS BÜRGERHAUS IN DER SCHWEIZ. ZIE BLZ. 48

IXE JAARGANG No. 6

9 FEBRUARI 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STEENHOEWERSARBEID EN STEENHOEWERSZIEKTE

(Vervolg en Slot.)

Uitvoerig wordt ten slotte stilgestaan bij een uit technisch oogpunt zeer belangrijken maatregel: het verbod der schadelijkste zandsteensoorten. Aan de hand van tal van statistieken wordt aangetoond, dat aan de bewerking van zandsteen een buitengewone mate van schadelijkheid moet worden toegekend. De commissie oordeelt daarom dat het uit hygiënisch oogpunt wenschelijk is om alle zandsteensoorten, behalve de Udelfanger en Borne te weren. Zij stelt zich daarna de vraag of aan zoodanig verbod overwegende bezwaren van technischen of economischen aard verbonden zouden zijn.

Wat de technische quaestie betreft komen 3 factoren in aanmerking: het uiterlijk aanzien, de drukvastheid en de weerbestendigheid. De beide eerstgenoemde

factoren leveren het minst bezwaar op; uitvoerig wordt echter stilgestaan bij de weerbestendigheid, omdat door velen is betwijfeld of er wel kalksteenen zijn die voldoende tegen ons klimaat bestand zijn. Met recente gegevens wordt gedemonstreerd, eensdeels dat er verschillende kalksteensoorten zijn, die geheel weervast zijn, anderzijds dat ook onder de zandsteenen verschillende soorten zijn die den invloed van het weer niet weerstaan; zelfs is bij een tweetal belangrijke restauraties (Dom in Keulen en Münster in Ulm) in den laatsten tijd kalksteen geprefereerd boven zandsteen. De commissie komt dan ook tot de conclusie, dat uit technisch oogpunt de vervanging van de steen niet op bezwaren zou stuiten. Zij teekent daarbij nog tweeërlei aan:

„Het is natuurlijk noodig dat voor buitenwerk die

kalksteensoorten worden gebezigd, die het best tegen het weer bestand blijken. (Er wordt trouwens door de betrokken handelaren zelve gewaarschuwd om sommige kalksteensoorten alleen voor binnenwerk te gebruiken.) De architect zal zich in elk bijzonder geval rekenschap hebben te geven van de steen, welke hij doet verwerken; hij behoort zoo noodig proeven op wetenschappelijke wijze te doen uitvoeren. En nu wil het ons voorkomen, dat juist werken, waaraan groote hoeveelheden natuursteen worden verwerkt, in den regel worden uitgevoerd onder leiding van zulke bouwmeesters, van wie een oordeelkundige materialenkeuze mag worden verwacht. En daarop komt hier alles aan."

En voorts:

„Echter zou het wenschelijk zijn om meerdere kennis omtrent de natuursteen, en in het bijzonder de kalksteenen, te verspreiden door een uitgebreid onderzoek naar de hier te lande gebruikte of voor gebruik in aanmerking komende steensoorten. Zulk een onderzoek, dat bij voorkeur van Regeeringswege, met medewerking van de leidende technische vereenigingen, zou moeten geschieden, zou o.i. niet alleen moeten omvatten vaststelling van soortelijk gewicht, poreusheid, hardheid, vastheid, weerbestendigheid, enz., maar ook een microscopisch onderzoek naar de structuur der gesteenten en een chemisch onderzoek naar de samenstelling. Tevens zou een bestudeering aan de groeven van de wijze van voorkomen en van ontginning hiermede gepaard dienen te gaan. En ten slotte zou een onderzoek naar de middelen tot kunstmatige conserveering van natuurlijke steen gewenscht zijn."

Vermeerdering van de werkloosheid onder de steenhouders door een verbod van zandsteenbewerking wordt niet geducht, mits dit verbod gepaard ga met het sluiten van de grenzen voor bewerkte zandsteen, een maatregel die door de commissie onder verwijzing naar de Phosphorluciferswet, waarbij iets dergelijks geschiedde, wordt aanbevolen.

De hoofdzaken van het rapport worden samengevat in de volgende conclusies:

I. De gezondheidstoestand der steenhouders in Nederland is zeer ongunstig, de sterfte onder hen abnormaal groot in verhouding tot die onder andere arbeidsgroepen. De ziekten der ademhalingsorganen, in het bijzonder de tuberculose, maken de meeste slachtoffers onder hen.

II. Aangezien deze slechtere gezondheidstoestand niet te verklaren is uit de sociale omstandigheden, waaronder de steenhouwer leeft, noch uit abnormaal groot drankmisbruik, moet worden aangenomen dat de nadeelig werkende factoren schuilen in het beroep, zoodat de tuberculose hier is te beschouwen als „beroepsziekte”.

III. Als meest waarschijnlijke primaire oorzaak van deze abnormale morbiditeit en mortaliteit is te

beschouwen de aan het beroep inhaerente inademing van steenstof. Andere factoren n.l. te lange arbeidstijd, de meestal slecht ingerichte werkplaatsen, enz., bevorderen de ontwikkeling en het snel verloop der steenhoudersziekte.

IV. Tal van gegevens wijzen erop, dat het bewerken van vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeeliger voor de gezondheid is dan de bewerking van hardsteen, marmar en andere kalksteensoorten. Aan een verbod van de bewerking van bedoelde zandsteensoorten staan geen overwegende bezwaren van technischen of economischen aard in den weg.

V. Het tot stand komen van een wet tot bestrijding en voorkoming der steenhoudersziekte is urgent.

VI. Als maatregelen tot bescherming komen in de eerste plaats in aanmerking:

a. Toelating tot het beroep niet vóór den 16-jarigen leeftijd en niet dan na voorafgaande medische keuring. Verbetering der vakopleiding.

b. Periodieke herkeuring. Verwijdering van de steenhouders met beginnende tuberculose uit het beroep, mits met gelijktijdige gelijkstelling van deze beroepsziekte met een beroepsongeval.

c. Beperking van den arbeidsdag tot 8 uur; nauwkeurige regeling der rusttijden.

d. Kunstmatige ventilatie van de werkplaatsen, in welke over een krachtwerktuig wordt beschikt of gemakkelijk aansluiting aan een electriche centrale kan worden verkregen; verplichting tot het nat doen bewerken van de steensoorten, welke daarvoor in aanmerking komen.

e. Strengere voorschriften betreffende de inrichting en het gebruik der werkplaatsen.

f. Verbod van het gebruik van den grendel.

g. Verbod van de bewerking van de bij algemeene maatregel van bestuur aan te wijzen zandsteensoorten, gepaard met een verbod van het invoeren dier steenen.

Tot zoover het rapport. Hopen wij in het belang van de Nederlandsche steenhouders, dat met de uitvoerig gemotiveerde wenschen der commissie rekening gehouden zal worden bij het ontwerp van het door den Minister van Landbouw reeds toegezegde ontwerp „steenhouderswet”. Het wordt werkelijk hoog tijd, dat deze quaestie, die reeds zoo lang „actueel” is, eindelijk definitief wordt opgelost.

Te meer recht hebben de steenhouders om aan te dringen op wettelijke bescherming, waar de eenige maatregel welke in hun belang werd genomen, onder den aandrang der publieke opinie, later weer is teruggetrokken, toen de publieke belangstelling wat verflauwde. Door Minister KUYPER was namelijk reeds in 1904 in de Tweede Kamer toegezegd, dat voor Rijkswerken geen zandsteen meer gebruikt zou worden. Maar een paar jaar later heeft de volgende Regeering zich om die toezegging niet meer bekommerd. Zoo werd o. a. zandsteen verwerkt aan het Universiteitsgebouw te Groningen, aan de Koninklijke stallen op

HET HUIS VAN DEN LAND-AMMAN GUSTAV MUHEIM TE ALTDORF (1803-1804)

UIT: DAS BÜRGERHAUS IN DER SCHWEIZ. ZIE BLZ. 48

het Loo, aan het postkantoor te Tilburg. Men vraagt zich onwillekeurig af, wat de oorzaak kan zijn van deze zwenking. En 't schijnt ons niet onwaarschijnlijk dat het volgende stukje, dat wij vonden in „De Steengroeve” van September 1907 de verklaring geeft:

„Niet te gelooven.

„Afgescheiden van de vraag, of zandsteen al dan niet nadeelig is voor de gezondheid der steenhouwers, die daarin moeten arbeiden, ook daargelaten de vraag of zandsteen werkelijk zooveel beter is dan enig andere steensoort, hier in Nederland moet het Rijk toch vrij kunnen blijven in de keuze van materiaal, waarin 's landsgebouwen zullen worden opgetrokken.

„Dit naar aanleiding van hetgeen ons ter oore kwam: namelijk, dat, wijl door het Rijk in den laatsten tijd en naar gestreefd wordt, ook proeven te nemen met ander materiaal dan Duitse zandsteen, de Duitse Regeering daartegen geageerd zoude hebben.

„Wij kunnen niet nagaan in hoeverre onze berichtgever goed is ingelicht, maar zou dit zoo wezen, dan is o.i. die Duitse maatregel wel de onhandigste, daar in 't algemeen, en vooral hier in Nederladd, datgene wel 't minst sympathiek is, wat het meest wordt opgedrongen.”

En wij kregen ook uit elders verkregen inlichtingen de overtuiging dat de Nederlandsche Regeering inderdaad is gezwicht voor nadrukkelijke betoogen van de Duitse Regeering ten behoeve van de bezitters der Duitse steengroeven. Het wil ons voorkomen dat een dergelijk terugkrabbelen niet behoort tot die dingen „waarin ook een klein volk groot kan zijn”. Wij houden ons overtuigd dat de Tweede Kamer genoeg zelfstandigheidsgevoel zal bezitten, om bij de behandeling van de verwachte „steenhouwerswet” alleen de belangen der Nederlandsche steenhouwers in het oog te houden.

Q. N.

HET HUIS DE ROODENBURG TE 'S HERTOGENBOSCH

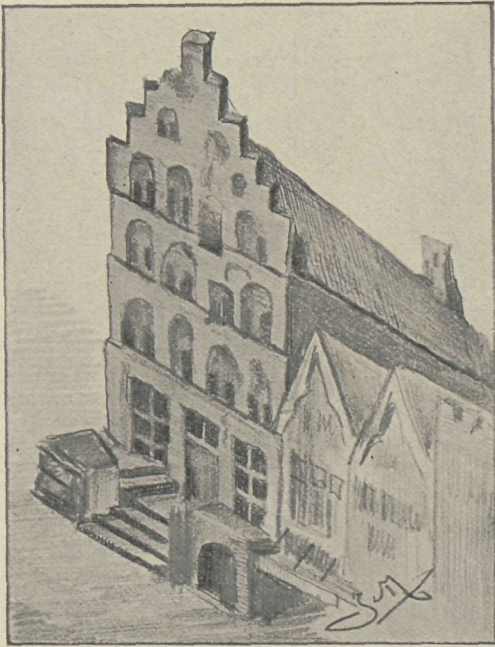
He Roodenburg, een der historische gebouwen aan de Groote Markt van den Bosch gelegen, zal verdwijnen.

De kunstliefhebbers hadden het, zoo zeide een dagblad-bericht, gaarne behouden met de bedoeling het voor museum in te richten. De gemeenteraad echter besloot in beginsel het gebouw voor f14.000 te verkoopen aan een handelsfirma. Waarschijnlijk zal nu op de plaats van den Roodenburg een modern winkelhuis

gebouwd worden en wel door de architecten K. C. SUIJLING & Zoon.

In „Taxandria”, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis en volkskunde, 1909, blz. 193 en vgd., deelde de heer A. VAN SASSE VAN YSSELT eenige bijzonderheden mede omtrent den Roodenburg, die wij, nu het oude monument binnenkort zal vallen, in herinnering brengen.

In CUPERNIUS' „Chronique van der Stat van Tsertoghen-

bosch" wordt bericht hoe Hertog HENDRIK I van Brabant in 1185 op de markt twee „plaisante huizen" deed timmeren, te weten de „Royenburch" en „'t casteel op die Moriaen". De Roodenburg werd door den Hertog geschonken aan HENDRIK BECKERLIJN, de Moriaen aan JACOB COPTITEN. De geschiedenis van den Roodenburg zou dus teruggaan tot het ontstaan van den Bosch. Van de Moriaen is zeer weinig overgebleven. De Roodenburg daarentegen vertoont zich nog in zijn geheel, zij 't ook dat hij in den loop der jaren zeer werd veranderd en daarbij allesbehalve verfraaid. Men zou het gebouw thans niet meer aanzien dat het, volgens oude geschiedschrijvers „gebouwt is uyt de gemeyne stadtsmiddelen tot vercieringhe van de nieuwe stadt".

Onze afbeelding, naar eene teekening van den heer JAN MOSMANS, stelt den Roodenburg voor gelijk hij zich voordoet op een gebrekkig geschilderd paneel van omstreeks het tweede kwart der 16e eeuw, berustende op het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Op deze olieverfschilderij heeft het huis eene hoogroode kleur en de heer VAN SASSE VAN YSSELT oppert de veronderstelling dat het huis daaraan wel zijn

naam kon te danken hebben. Hij brengt in herinnering dat het huis aan den oostelijken hoek der Groote Markt en de Ridderstraat te 's Hertogenbosch den naam droeg van Groenenborgh, en denkelijk een groene kleur had.

Zich aansluitend bij een hieronder te citeeren advies van Dr. XAV, SMITS is de heer VAN SASSE VAN YSSELT van meening dat van de oude-Romaansche edelliedenwoning van HENDRIK RECKERLIJN niets meer bestaat dan misschien enkele stukken muurwerk. De tegenwoordige Roodenburg zou dan met den ouden niet veel meer dan een naam gemeen hebben. Dr. SMITS dan schreef: „het is mijne vaste overtuiging, dat dit huis een wel omvangrijke maar toch betrekkelijk eenvoudige constructie uit de XVIde eeuw is; zoowel in den gevel langs de Marktstraat, als in den voorgevel van het huis langs de Markt kan men zeer goed de oude scheidingslijsten der verschillende verdiepingen evenals de dichtgemetselde of halfverdwenen vensteropeningen onderscheiden; en daarbij doet geen enkel onderdeel aan den Romaanschen stijl, maar wel aan de laatste jaren der XVIde eeuw, aan het begin der Renaissance denken; de groote baksteen, waarmede dit huis gebouwd is, waren in laatstgemeld tijdvak evenzeer in gebruik als in de Romaansche periode, maar het metsel- of voegwerk van het huis de Roodenburg is verschillend van dat der gebouwen uit laatstgemelde periode, zooals men nog zeer goed kan waarnemen aan den ouden stadstoren nabij het Groot Zieken Gasthuis, die van omtrent het jaar 1200 is, evenals het benedengedeelte van den grooten toren der Bossche St. Janskerk."

De Roodenburg doet zich thans heel anders voor dan op de schilderij. De oude edelliedenwoning dient sedert jaren voor winkels en kleine huurwoningen! De forsche en monumentale trapgevel is vervangen door een gepleisterden gevel met vlakke kroonlijst. De beide pothuizen met de tusschenliggende stoep zijn echter nog bewaard gebleven en ook de meter-dikke zijmuur wijst nog uit dat wij hier te doen hebben met een eeuwen-oud bouwwerk.

Weldra zal echter de slooper zijn werk aanvangen en dan is 's Hertogenbosch weder eene herinnering armer.

HET ZWITSERSCHE BURGERHUIS

Das Bürgerhaus in der Schweiz. I. Band. Das Bürgerhaus in Uri.

Herausgegeben vom Schweizerischen Ing. und Arch. Verein.
Basel 1910. Verlag von HELBIG & LICHTENHAHN. (Prijs 8 franken).

eds meermalen is in „De Bouwwereld" de aandacht op de oude bouwkunst van Zwitserland gevestigd en met name werd daarbij dan nadruk gelegd op de beteekenis der eenvoudige bouwkunst, vooral op die van de

woningen. Hierin immers zien wij als eene uiting van den zwitserschen volksaard, kunstzin gepaard aan degelijkheid. De woonhuisbouw — en onder den invloed van het klimaat het interieur vaak nog meer dan het uiterlijk — doet ons den, te dikwijls miskenden zwitserschen kunstzin van de beste zijde kennen. Deze eigenschap kenmerkt ook van ouds onze vaderlandsche bouwkunst, die immers ook juist op het gebied van den woningbouw en het interieur uitmuntte.

Zoolang de maatstaf van den kunsthistorikus de waardemeter van architectonische kunstwerken was, vonden gebouwen van bescheiden aard, de eenvoudige

En toch waren het geene kunstenaars in den huidige zin des woords die deze bouwwerken ontwierpen. Het waren eenvoudige handwerkslieden. Zij werden geleid door eene vaste traditie en deden aldus hun voordeel met de ervaring van eeuwen. Die tradities handhaven zich tot diep in de vorige eeuw.

Eerst toen gingen zij, vrij plotseling echter, verloren. Maar als in het begin dier eeuw de hoofdplaats van het kanton Uri, Altdorf, voor een groot deel in vlammen opgaat, verrijst het in een vorm welke al die trekken van schilderachtige harmonie vertoont welke de steden van vroeger tijden kenmerken. Helaas, telkens vallen thans nieuwe gaten in dat beeld en verdwijnen welgeslaagde specimen der vroegere burger-bouwkunst.

Om de herinnering vast te houden en tevens materiaal ter bestudeering en navolging bijeen te brengen, werd een breed opgezette uitgave ondernomen onder den naam: „Das Bürgerhaus in der Schweiz”.

De zwitsersche ingenieurs- en architectenvereniging heeft daarmede een initiatief genomen dat in alle

opzichten waardeering en navolging verdient. Nauwelijks zijn twee jaren verlopen sinds het verschijnen eener propaganda-brochure „Het Burgerhuis in Zwitserland”, waardoor destijds in „De Bww.” aanstonds de belangstelling werd ingeroepen („Bww.” 1907 blz. 259), en thans reeds heeft de vereeniging kans gezien tot publicatie van het eerste deel eener reeks monographiën die het zwitsersche burgerhuis kantongewijs zullen behandelen.

Uri wordt in dit eerste deel behandeld en dit weinig bekende, als arm, achterlijk en afgesloten te boek staand landsdeel heeft een schat van stof opgeleverd. Een schat van gezonden kunstzin bleef hier bewaard. In doorwerkten-vorm en welverzorgd uiterlijk is het belangrijkste in deze goedkope uitgave vereenigd.

Het is meer dan een traditioneel compliment wanneer wij deze publicatie in de aandacht onzer lezers aanbevelen. Immers wij koesteren daarbij dan tevens de stille hoop dat de onderneming ook met betrekking tot de bouwkunst van ons vaderlandsch burgerhuis nog eens navolging moge vinden.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. Een nieuw Raadhuis aan den Dam. Het voorstel van het raadslid BOISSEVAIN overnemend, hebben B. en W. voorgesteld een onderzoek te doen instellen naar de wijze waarop, in het bijzonder op den Dam tegenover het Koninklijk Paleis een nieuw Raadhuis zal kunnen tot stand komen. B. en W. wenschen dit onderzoek op te dragen aan een commissie van vijf leden (de directeur van P. W., drie architecten en een oudheidkundige) en daarvoor f 5000 beschikbaar te stellen.

Het besluit van B. en W. is mede gegrond op de overweging dat, ook na de onlangs besloten vergrooing van het Prinsenhof, het tegenwoordig stadhuis toch aanmerkelijk te klein blijft.

B. en W. wenschen dus blijkbaar niet in te gaan op het denkbeeld het tegenwoordige Koninklijke Paleis opnieuw te bestemmen voor Raadhuis en een nieuw koninklijk paviljoen te bouwen, en daartoe de onderhandelingen te openen. Sinds 1901 trouwens, zijn B. en W. in deze diligent. Toen is deze aangelegenheid ter sprake gekomen en werd door B. en W. een rapport uitgebracht, waarin werd ontvouwd dat het Kon. Paleis niet voor de doeleinden der gemeente geschikt was. Het zal nu wellicht in den Raad opnieuw in behandeling komen en wellicht aanleiding er toe geven dat de opdracht der commissie alsnog wordt uitgebreid.

Heimatschutz. De lang verwachte bijeenkomst is dan eindelijk gehouden. 26 Jan. 11. is op een weinig bezochte vergadering te Amsterdam besloten tot oprichting eener vereeniging „Mooi-Nederland”. In April zal men er nu meer van hooren. De commissie die tot nog toe de zaak voorbereidde, zal inmiddels haar taak voortzetten. Veel valt derhalve nog niet te vermelden. De inrichting zal nog worden vastgesteld. Het doel zal zijn tegen te gaan al wat tot de ontsiering van stad en land zou leiden en te beschermen den eigenaard van ons land, waaronder volksgebruiken, kleederdrachten en landelijke architectuur.

Terwijl echter de duitsche Heimatschutz-Bund een afgerond arbeidsveld vindt, heeft „Mooi-Nederland” de gevoeligheid van bestaande vereenigingen ontzien en zal deze vereeniging zich niet bewegen op oudheidkundig gebied, noch zich de instandhouding der natuur-monumenten aantrekken.

Wij begrijpen dit niet, want op die wijze konsekvent doorredeneerend, zou „Mooi-Nederland” dan heelemaal geen recht van bestaan hebben. Immers, er is geen enkel gebied waarop de vereeniging „Mooi-Nederland” zich zou kunnen bewegen, of er zijn ook reeds anderen die het zich aantrekken. (Is er niet juist weer eene opgericht: de „Nationale Vereeniging voor Volkskunst”?)

In de praktijk zal men waarschijnlijk die afscheiding op den duur niet kunnen volhouden en bestaat alle vooruitzicht dat „Mooi-Nederland” toch een centraal lichaam als de Heimatschutz-Bond wordt, en de eenheid brengt waaraan behoefte bestaat. Hopen

wij voor haar invloed in den lande dat daarbij de leiding niet in uitsluitend konservatieve of archaeologische zin geschiedt, maar dat „Mooi-Nederland” open oog toont voor de eischen van het moderne leven en de rechten der hedendaagsche kunst, dat zij niet alleen zich ten doel stelt te bewaren, maar dat zij ook wil helpen opbouwen, in één woord dat zij niet bestaat voor het verleden, maar voor heden en toekomst.

'S GRAVENHAGE. Het uitbreidingsplan is door den gemeenteraad vastgesteld in den door B. en W. voorgestelden vorm. De discussies, voor zoover men op grond der dagblad-verslagen mag oordeelen, betroffen geene punten van meer algemeene beteekenis voor de stede-bouwkunst. 't Merkwaardigste zou nog wel zijn dat het architect-raadslid VAN LIEFLAND tegenover het door B. en W. gewijzigde plan-BERLAGE, een eigen door hem in tekening gebracht plan ontwikkelde, dat z. i. meer overeenkwam met de plaatselijke toestanden en met de finantiële draagkracht der gemeente.

's Gravenhage is nu even ver als Amsterdam het jaren geleden al was. De tijd zal nu moeten uitwijzen of het uitbreidingsplan-BERLAGE voor de residentie in de praktijk meer geluk heeft dan dat der hoofdstad. De voortdurende bevolkingstoename van 's Gravenhage werkt daarvoor natuurlijk gunstig, zoodat wel te verwachten is, dat het plan-BERLAGE de toekomstige plattegrond van 's Gravenhage zal beheerschen. Maar dat is niet voldoende. Rooilijnen vastleggen, pleinen en straten traceeren volgens artistieke beginselen, het is hoe belangrijk ook, half werk. De plattegrond is slechts één faktor ter bepaling van het aanstaand aspect van nieuw 's-Gravenhage. De bebouwing is eene andere, en niet minder belangrijke faktor.

De ontwerper van het uitbreidingsplan heeft natuurlijk ook met betrekking tot die bebouwing bepaalde gedachten gekoesterd en hij heeft op vele punten een innig verband gelegd tusschen zijn uitbreidingsplan en de gedachte bebouwing (zoowel die van openbaren als van particulieren aard.)

De gemeentelijke schoonheidscommissie in hope, kan, mits haar de noodige bevoegdheden worden gegeven in die richting wellicht veel bijdragen. Het kennelijk streven van enkele terrein-ondernemingen om door het uitloven van premies goeden bouw te bevorderen kan evenzeer veel invloed ten goede bijbrengen en verdient waardeering en navolging.

B. en W. hebben nu uit het uitbreidingsplan geschraapt alle monumentale gebouwen (behalve het ziekenhuis). Dat is volkomen begrijpelijk, want de gemeente kan niet als 't ware in het voorbijgaan, aanstonds besluiten, tot de stichting van vele openbare gebouwen, over een zoo omvangrijk plan verspreid. Het is nu echter maar te hopen dat in de toekomst BERLAGE's idealen op dit stuk niet in het vergeetboek geraken en dat althans bij de bebouwing der beheerschende punten van het uitbreidingsplan rekening wordt gehouden met hetgeen de ontwerper van het plan zich daar had voorgesteld. Alleen onder die voorwaarde wordt nieuw-den Haag een organisch en harmonisch geheel en kunnen de verschillende schoonheidsfactoren samenwerken tot een resultaat dat gelijkwaardig is aan onze oude steden.

„De Doorwerth”. Onder voorzitterschap van den heer F. A. HOEFER is te Arnhem gehouden een algemeene vergadering der Vereeniging „De Doorwerth”. Mededeeling werd gedaan dat het kasteel is aangekocht op naam van den voorzitter om later te worden overgeschreven op naam der Vereeniging. De voorzitter herinnerde aan den van vele zijden genoten steun. Een gift van f 250 van het Kon. Oudh. Gen. werd niet aanvaard omdat er de scherpe voorwaarde aan verbonden was dat een lid van het K. O. G. in het Bestuur der Ver. moest zitting hebben en dat de plannen in overleg met het K. O. G. moesten worden vastgesteld. Bij de vaststelling der statuten werd voorgesteld te vermelden, dat het kasteel zou worden bestemd tot museum van Nederlandsche ethnografie, volkskunst en openluchtmuseum. Daartegen werd aangevoerd, dat het gewenscht is op den voorgrond te stellen, dat het een historisch museum zou zijn.

Na eenige discussie werd besloten als doel der Vereeniging te noemen: 1°. het in eigendom verkrijgen en instandhouden van het kasteel Doorwerth, 2°. het bestemmen en inrichten van het kasteel tot museum; 3°. het aanleggen en beheeren van dit museum.

De heer HOEFER deed nu sedert een oproep om verdere bijdragen voor de herstelling van het kasteel. Het bestuur is gemachtigd de noodige stappen te doen tot het verkrijgen van subsidies, terwijl voorloopig een begin zal worden gemaakt met het glas- en waterdicht maken. Daarna zal een ontwerp worden gemaakt om het gebouw voor zijne nieuwe bestemming geschikt te maken. Hopen wij dat daarbij niet getracht zal worden de Doorwerth te maken tot een ander Haerzuylen of eene Nederlandsche Hohkönigsburg! Dan immers ware het nog verkieslijker het kasteel tot bouwval te laten worden.

De bebouwing van het Koningsplein te Batavia. Sedert eenige jaren bestaan plannen om een deel van het reusachtige Koningsplein te Batavia te bestemmen voor den bouw van noodzakelijke gouvernementgebouwen. De „Javabode” noemde na inzage der plannen (van den heer P. A. J. MOOYEN?, zie „Bouwv.” 1909, blz. 15) in de eerste plaats een ruim park met een nieuw telefoonkantoor in den Noordoosthoek van het afgescheiden terrein; vervolgens komen, eenigszins achterwaarts, de bureaux van de Staatsspoor, van het departement van gouvernementbedrijven en van den post- en telegraafdienst. Verder in dezelfde lijn, meer westwaarts, de kantoren van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid, terwijl ten noorden daarvan een terrein gereserveerd wordt, waaraan nog geen bestemming is toegedacht. Het meer oostwaarts nog overblijvend stuk grond is bestemd voor de eventuele oprichting van een nieuw post- en telegraafkantoor. Waar voorts ook de Pandhuisdienst en de Postspaarbank gebrek hebben aan localiteit, zullen zoo mogelijk ook voor die dienstakken kantoren op het Koningsplein worden gebouwd.

De „N. R. C.” is het eens met het „Koloniale Weekblad” dat het wenschelijker acht het Koningsplein onbebouwd te laten, omdat eene tropische stad ruime luchtverversing zou behoeven en men tegenwoordig ook in niet-tropische landen bij stedenbouw naar ruime pleinen of parken streeft.

In het algemeen is dat zeker juist. In casu is het, volgens een door ons geraadpleegd technicus die ter plaatse bekend is, niet zonder overdrijving. Het Koningsplein immers beslaat zulk eene reusachtige uitgestrektheid, dat de voorgenomen bebouwing met groote en ruim verspreide kantoren, zeker geene hygiënische bezwaren kan ondervinden. Er blijft nog genoeg over om als park- en frische licht-reservoir van Batavia te dienen.

BERLIJN. De uitbreiding van het Warenhaus—Wertheim. Het vraagstuk MESSEL's meesterwerk te vergrooten is het onderwerp geweest van een prijsvraag, uitgeschreven onder de leden van het „Berliner Architekten-Verein” van de „Vereinigung Berliner Architekten”. Ondanks deze beperking en de korte termijn, 2 Dec. 1909—25 Dec. 1910, zijn niet minder dan 94 ontwerpen rechtijdig ingekomen. Zij waren 1—8 Febr. te Berlijn tentoongesteld.

De 1e prijs werd toegekend aan SCHILLING & GRÄBNER (Dresden), de 2e aan Prof. BRUNO SCHULZ & KARL HUB. ROSZ (Hannover), de 3e aan ZAAR & VAHL (Berlijn), de 4e aan RENTSCH (Charlottenburg). Bovendien werden nog vijf ontwerpen aangekocht.

Wanneer men nagaat welk een arbeid in korte spanne tijds geleverd werd en met welk resultaat, dan mag men de deutsche architecten groote hulde niet onthouden. Het gold hier een zeer lastig vraagstuk, in verschillende opzichten.

In de eerste plaats bood de artistieke kant van het vraagstuk de moeilijkheid dat de uitbreidingsbouw zich moest aansluiten bij MESSEL's façade-systeem en dat, zonder klakkelooze herhaling daarvan (MESSEL zelf was trouwens in de beide vergrotingen die hij zelf had ontworpen, van het oorspronkelijke stelsel afgeweken) toch de eenheid van het geheel moest bewaard blijven.

Bovendien stelde ook de artistieke behandeling der interieurs hoge eischen, terwijl bovendien natuurlijk een zeer groote waarde werd gehecht aan eene praktische indeeling en gebruikmaking van het uitermate kostbare bouwterrein.

Het ontwerp van SCHILLING & GRÄBNER, dat waarschijnlijk wel zal worden uitgevoerd, vertoont 9 traveeën. De beide uiterste zijn hooge en diepe rondboog-portalen, de overige vormen een bogenreeks; beneden zijn de winkelramen, boven vensters met een sterk sprekende verticale verdeeling. De traveeën zijn gescheiden door hoogopgaande pijlers, waarvan de zes middelste bekroond zijn met levensgroote beelden die de eenvoudige, rechtlijnige kroonlijst steunen. Daarboven verrijst een ongebroken dakvlak. Het geheel maakt een kloeken indruk, en sluit zich, ondanks zijne onmiskenbare zelfstandigheid, toch goed bij MESSEL's gevels aan.

Eene sociale studiereis naar Engeland. De „Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft” heeft, aangemoedigd door het succes der verleden jaar op haar initiatief ondernomen studiereis naar de Engelsche tuinsteden, besloten in 1910 twee reizen met elk hoogstens 100 deelnemers te organiseren. Zij vinden plaats 5—17 Juli en 16—28 Augustus.

De reis gaat naar de engelsche tuinsteden en voorts naar de steden York, Manchester, Liverpool, Birmingham en Londen. De deelnemers krijgen aldus een beeld van de sociale toestanden, het engelsche woningwezen en stedenbouw.

Nadere bijzonderheden kan men aanvragen bij de Geschäftsstelle der Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft, Rehfelde bij Berlijn.

Het hertogelijk kasteel te Gubbio is ernstig beschadigd door eene bergstorting. Het oorspronkelijk gothische kasteel is omstreeks 1475 in Vroeg-Renaissance stijl verbouwd door LUCIANO DA LAURANO. Het kasteel verkeerde in zeer vervallen toestand, maar van de vroegere pracht waren toch nog verschillende sporen overgebleven, o.a. de fraaie zoldering in de bovenzalen. De met arkaden omgeven binnenhof maakte nog een fraaie indruk. Het kasteel heeft als geboorteplaats van den Condottiere FEDERICO DA MONTEFELTRE, hertog van Urbino, die zooveel heeft gedaan voor de wetenschap en kunst van Italië, historische beteekenis.

Eene nieuwe techniek voor monumentaal schilderwerk, uitgevonden door Prof. WILHELM OSWALD, vinden wij in de berichten der „Mod. Bauf.” vermeld.

Het gebruik van steenkolen is van noodlottig effect voor het behoud van kunstwerken. Het zwavelzuur dat zich bij de verbranding van steenkolen vormt, concentreert zich in water, damp, mist. Onder inwerking van de zuurstof der lucht ontstaat dan zwavelzuur dat zijne bijtende werking overal doet gevoelen. Nu zijn de traditioneele materialen voor monumentale werken brons en koolzure kalk. Beide worden door zwavelzuur aangeast. De koolzure kalk dient in den vorm van marmer voor plastische monumenten en als het bindmiddel bij fresco's voor picturale monumenten. Hierin schuilt de oorzaak van het snelle verval van frescoschilderwerken waar deze in groote steden werden toegepast voor wandversiering.

Prof. OSWALD heeft nu een procédé uitgevonden dat zoowel van het standpunt van den scheikundige beschouwd als van dat van den schilder groote voordeelen bezit. Het is onaan-tastbaar voor zuren en de bewerking is en gemakkelijk en vlug. SASCHA SCHNEIDER, de bekende meester der monumentaal-dekoratieve schilderkunst, bevond dat hij er tien maal zoo vlug mede werkte als met olieverf.

Het beginsel der methode is dat der pastel-schildering. De kleur wordt in poedervorm met een stiff in een vrij dikke laag opgebracht. Uit zinkwit (men kan ook een andere witte verfstof nemen), lijn- en puimsteenpoeder werd een pap gemengd en daarmede een ruwe ondergrond op het linnen gemaakt die veel verpoeder aanneemt. Het linnen was geprepareerd, voor dat deze ondergrond gemaakt werd. Het was met lijnwater verstijfd. Door het vervolgens nat te maken met eene verdunde oplossing van azijnzure klei werd de lijn onoplosbaar en op deze onderlaag hield het puimsteenpoeder uitstekend daar het door de overmaat van azijnzure klei gefixeerd werd. Eene tweede behandeling met hetzelfde middel voltooide het hard maken van de ondergrond.

De pastelstiften werden als volgt gemaakt. Zij bestaan uit een mengsel van de ruwe kleurstoffen met wit (krijt, barytwit of gipspoeder). Deze poeders worden droog gemengd en dan met een dunne tragantoplossing (0,5 à 1%) tot een deeg aangevoerd waaruit de stiften worden gemaakt. Op het schilderij worden, door de hoofdkleuren in elkander te werken, alle schakeeringen bereikt. Verbeteringen kan men onder het werken aanbrengen door met een droge kwast of borstel het kleurpoeder af te vegen. Is het schilderij klaar, dan wordt het gefixeerd.

Hiertoe dient eene waterachtige 2% oplossing van caseïne (een kwart van het gewicht) borax, die gemengd is met geest van wijn (spiritus is ook bruikbaar). Het beeld wordt nu eenige (twee of drie) malen bespoten (zorgdragende dat geen druppels er langs loopen) met een groote vaporisator. De caseïne wordt tegen water bestand gemaakt, door bespuiting met eene zeer verdunde formaline-oplossing. Het bindmiddel bij deze techniek, de caseïne, wordt door den invloed van zuren onoplosbaar.

De laatste behandeling bestaat erin dat men het geheele

oppervlak van de schildering met een stuk parafine afwrijft. Hierdoor krijgt het een zachte opaalglans en wordt het volkomen bestand tegen water.

Schimmels en bacteriën worden geweerd door de azijnzure klei; ook kan men echter andere antiseptische middelen bijmengen.

Inplaats van op linnen kan men ook direkt op de wand schilderen. Prof. OSWALD raadt dan aan vóór den muur te plaatsen een losse wand van gipsplanken, die een goed geventileerde luchtruimte achter zich heeft. Deze wand kan men dan met een mengsel van gips en puimsteenpoeder glad afleisteren en daarop schilderen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. 5. WILLI GEIGER, etscher en schilder, wordt uitvoerig beoordeeld en een groot aantal afbeeldingen zijner werken lichten die beoordeeling toe. Het tweede hoofd-artikel is gewijd aan een beeldhouwer MOYSSEY-KOGAN (München), het derde weer aan den schilder HEINRICH VOGELER (Worpswede), die zich ook op bouwkunst en meubels toelegt, waarbij hij dan gemeenlijk het Neder-Saksische stijl-eigen in eere houdt.

Voorts bevat deze aflevering eenige interieurs van eene tentoonstelling uit het Museum voor kunst en industrie te Weenen, losse meubels en kunstnijverheidsvoortbrengselen, tapijten en sieradiën. Veel en velerlei dus, maar de bouwkundige vindt er weinig van zijne bijzondere richting.

Architectura Nr. 5. Verslag voordracht H. P. BERLAGE over „De moderne woning”, als 2e in de reeks populaire voordrachten over de Woning.

De verlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam (zie blz. 43) een ondersteuning van het pleidooi tot behoud der kaarsenverlichting.

Een Raadhuis aan den Dam — nu of nooit. Schrijver betoogt dat men in de eerste plaats er naar moet streven om het oude Raadhuis weer aan zijne vroegere bestemming terug te geven. In het zuidelijk deel van Amsterdam diende dan een nieuw koninklijk paviljoen te worden gebouwd.

J. VERSLUYS. Verslag van de huldiging hem gebracht bij het neerleggen van zijn leeraarschap aan de Rijks-Normaalschool. Proefnemingen met hydraulische mortels (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 6. Geteerde wegen, beschrijving van eenige in Zeeland genomen proeven.

Ventilatie van zalen. De voordracht van den ing. C. SCHIELE (verg. blz. 29).

Das deutsche Miethaus, boekaankondiging, zie „Bouww.” 1909, blz. 336.

De Opmerker Nr. 6. Bouwkunst en internationalisme. Schrijver herinnert hier aan de nationale beweging die, als reactie tegen de vreemde invloeden, in onze bouwkunst was ontstaan in de tweede helft der 19de eeuw. Zij heeft echter evenmin tot een blijvend resultaat geleid als alle andere pogingen die den kunstbeoefenaar den weg tot bevredigende uitkomsten willen wijzen. Men beseft dat het onmogelijk is in den modernen tijd de Renaissance van 16e en 17e eeuw te doen herleven. In een volgend nummer zal schrijver nu de vraag beantwoorden wat men thans onder nationale bouwkunst verstaat.

Amsterdam's Raadhuis. Overzicht op de beweging die beoogt aan den Dam een nieuwen zetel voor het bestuur der gemeente te stichten.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag van de Afdeling A'dam v/d. Mij. t. B. d. B. Bewaarplaats voor zuigelingen en kinderen onder drie jaar (crèche) benevens eetkamer ten behoeve van schoolgaande kleine kinderen.

Ingekomen zijn 35 ontwerpen onder de volgende motto's. (Het cijfer vermeldt het aantal teekeningen.)

1. Rust Roest (2);
2. Melk is de bron des levens (3);
3. Prille Jeugd (4);
4. „S. M. Eenvoud” (5);
5. Avond arbeid (3);
6. Philantropie (2);
7. Verzorging (3);
8. Kind (5);
9. Kinderzorg (3);
10. Studie (1);
11. „Wimcor” (2);
12. Beter laat dan nooit (2);
13. Jong Holland (1);
14. Immer Strevend (3);
15. Voor het kind v/h. volk (2);
16. „Nil sine labore” (2);
17. „Time is up” (6);
18. (ärgere dich nicht) (4);
19. Geteekende Uil (4);
20. Kringloop (2);
21. Quot hominus tot Sententiae (3);
22. Kinderhuis (2);
23. B—B (4);
24. Fortes fortuna adjuvat (4);
25. Rust Roest (3);

26. Loon naar werken (2);
27. Nooit voor niets (2);
28. Tweeling (2);
29. Eenvoud (2);
30. Rust en Verzorging (4);
31. Kinderland (3);
32. Baby (2);
33. Remi (2);
34. Jeugd (4) en
35. Geen motto (2).

Prijsvraag Binnenlandsche Exploitatie Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem.

In aansluiting bij de op blz. 36 vermelde vragen en antwoorden, wordt alsnog het volgende namens de Jury medegedeeld:

Vraag IX. Zouden ook nadere gegevens kunnen worden verstrekt omtrent de juiste afbakening van verschillende op teekening A. aangegeven reeds bebouwde terreinen, b.v. die op den hoek van Kleverpark en Santpoortstraat? Van deze perceelen zijn de achtertuinen niet aangegeven.

Antwoord: Waar op de teekening van de gronden in Haarlem gelegen bebouwing is aangegeven, zonder juiste opgave van de grenzen van het tot elk perceel behoorend terrein, kan worden aangenomen, dat de achtergrenslijnen liggen in het midden van het bouwblok (zie het Westelijk deel der Tetterodestraat Zuidzijde).

Vraag X. Kunnen ook worden opgegeven prijzen van reeds aan particulieren verkochte perceelen of terreinen?

Antwoord: Beantwoording van deze vraag is, na gepleegd overleg met de Ged. leden v/d Raad van Beheer der B. E. Mij. te Haarlem, niet voor inwilliging vatbaar. In art. 3 is deze vraag ondervangen.

Vraag XI. Wordt een memorie van toelichting toegelaten of vereischt?

Antwoord. Zie art. 4 van het programma.

Vraag XII. Werden bij de bezichtiging onder leiding belangrijke inlichtingen gegeven, die ook voor hen, die geen gelegenheid hadden hiervan gebruik te maken, wetenswaardig zijn?

Antwoord: Het geven van inlichtingen heeft zich bepaald tot het aangeven van de begrenzing en het aanwijzen van de bestaande bebouwing.

Prijsvraag der „N. V. Bouwstoffen” voor een schoorsteenmantel in verglaasde steen.

Het bestuur der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” belastte zich met de regeling eener door de firma N. V. Bouwstoffen voorheen A. E. BRAAT te Rotterdam en Amsterdam uitgeschreven prijsvraag voor: „een schoorsteenmantel in verglaasde steen met ingebouwden open haard”. Op deze prijsvraag kwamen in 25 antwoorden onder de motto's: Labor, Verglaasd, Verwarming, Eenvoud, Arbeid, R. K., A., B., C., D., E., F., H., Baksteen, Crème, Vierkant (geteekend), Paris, D., Glazuur, T., Matblauw, In dit jaar, Only Bricks, Open Haard en Vesta. De Jury bestaande uit de Heeren A. SPAAN J.Jz. leeraar voor kunstnijverheid aan de Academie, H. v. D. KLOOT MEYBURG en W. F. OVEREIJNDER architecten allen te Rotterdam, kende den eersten prijs van f 50 toe aan het ontwerp motto Open Haard, ingezonden door den Heer J. J. GORT architect te 's-Gravenhage, den tweeden prijs van f 25 aan het ontwerp motto T ingezonden door den Heer G. ALBERS te Rotterdam, en beval tot aankoop van de ontwerpen, motto's In dit Jaar en Only Bricks respectievelijk ingezonden door de Heeren J. F. v. HOYTEMA te 's-Gravenhage en PAUL J. BRESTA architect te Rotterdam.

De tentoonstelling der antwoorden zal plaats hebben gedurende de maand Februari in de monsterzalen van de firma BRAAT van Oldenbarneveldtstraat 3 te Rotterdam.

N.B. bij motto: „arbeid” ontbreekt een correspondentieadres. De inzender wordt verzocht een zoodanig adres op te geven.

Examen voor bouwk. opzichter 1910.

De Mij. tot Bev. der Bouwk. verzocht ons mede te deelen dat bij het examen ter verkrijging van het diploma van bouwkundig opzichter, aanvangende 28 Febr. 1910 punt 17 van het programma van eischen „kennis van het verstrekken van de eerste hulp bij ongelukken en van de maatregelen ter voorkoming van beroepsziekten” niet geëxamineerd zal worden. De reden hiervan is dat het desbetreffend studieboekje, op verzoek van de Mij. door de heeren L. HEYERMANS en Dr. MIJNLIEFF geschreven, te laat verschijnt om nog door de kandidaten gebruikte kunnen worden.

PERSONALIA

Kon. Baurat WILHELM MERTENS. †

Te Berlijn is overleden een architect, die naar buiten slechts weinig van zich deed hooren ondanks eene zeer uitgebreide praktijk van groote en kostbare werken. MERTENS was vooral specialiteit op het gebied van den bankbouw en hij heeft daarin gebouwen ontworpen, die voorbeeldig geacht werden wat betreft indeeling en inrichting. Zijne praktijk bewoog zich over geheel Duitschland en ook buitenslands werd zijne hulp ingeroepen. Zijn grootste en belangrijkste werk op dit gebied was de Deutsche Bank in de Mauerstrasse te Berlijn, een groot opgezet, monumentaal werk dat een geheel bouwblok beslaat.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

A. KEPPLER. IS DE BOUW VAN LAGERE DAN VIER-VERDIEPINGS ARBEIDERS- WOONHUIZEN IN AMSTERDAM MOGELIJK?

Bij de behandeling in den Gemeenteraad van een stratenplan alias uitbreidingsplan of te wel het vaststellen van voorgevelrooilijnen in de Indische buurt, kwam de lichtinval in de benedenste vertekken der op dit plan ontworpen huizen ter sprake. Uit de discussies bleek dat het eigenlijk als vanzelfsprekend werd beschouwd dat de hier op te richten huizen weder vier verdiepingen hoog moeten worden.

Trouwens het geheele plan is daarvoor pasklaar gemaakt, zoodat juist bij vier-verdiepingbouw de bouwverordeningseischen nog net eventjes kunnen worden doorgevoerd. De magerste bepalingen der bouwverordening zijn voor dit statenplan als de normale vastgelegd.

Is het nu echter wel zoo vanzelfsprekend dat, wil men op de terreinen gelegen in dit stratenplan arbeiderswoningen bouwen, inderdaad niet anders dan het ordinaire Amsterdamsche kazerne-type kan verrijzen? Deze vraag is meer gesteld en vaak beantwoord met de woorden: „In Amsterdam kunnen wij niet lager bouwen dan vier verdiepingen”. Dat scheen vast te staan. Er werd niet meer aan getwijfeld.

Een enkele twijfelaar bracht de vraag echter weder naar voren en bij de bestudeering dezer vraag door verschillende personen is gebleken, dat arbeiderswoningen gelegen in perceelen bevattende eene huisverdieping en een of twee bovenverdiepingen in Amsterdam kunnen opgericht worden en verhuurd kunnen worden tegen een huurprijs schommelende tusschen f 2.80 en f 3.50 per week. Dat wil dus zeggen dat de geschoolde arbeider niet meer behoeft te wonen in de huurkazernen van het thans algemeen heerschende type.

In den Gemeenteraad is wel gezegd dat er woningen gebouwd moeten worden, die voor de minstbetalenden bereikbaar zijn, maar behoorlijke woningen zijn nu eenmaal niet op te richten op zoodanige wijze dat de huurprijs ver beneden f 3.— per week zal vallen. Goede woningen van gemiddeld f 2.— per week zijn bij de thans geldende grondpolitiek ten eenen male uitgesloten.

* * *

Om nu te bewijzen, dat werkelijk perceelen bestaande

uit huisverdieping en een en twee bovenverdiepingen voor arbeiderswoningen te bouwen zijn, dient de volgende beschouwing.

Nemen wij eens aan dat de woningen groot zijn 6 M. bij 7.5 M. en dat het bouwblok 33 M. diep is en dit bouwterrein voor 70 cent per M². in erfpacht wordt uitgegeven.

De bouwsom zal gesteld kunnen worden:
voor vier-verdiepingshuizen:

(huis, 1, 2 en 3 hoog) op f 140 per M².

voor drie-verdiepingshuizen:

(huis, 1 en 2 hoog) op f 105 per M².

voor twee-verdiepingshuizen:

(huis en 1 hoog) op f 75 per M².

In deze prijzen zijn de onkosten tijdens het bouw-tijdvak begrepen.

Elke woning in het vier-verdiepingshuis kost dus f 1575

„ „ „ „ drie- „ „ „ „ 1575

„ „ „ „ twee- „ „ „ „ 1690

De post op de exploitatie-rekening, bestaande uit grond- en straatgeld, waterleiding en closetspoelwater, onderhoud en schoonmaak, brandverzekering, administratie en verlies door wanbetaling benevens onderhoud zijn voor elke woning van een gelijk oppervlak wel als een vrijwel constant bedrag te beschouwen.

Naast deze zaken komt bovendien nog op de exploitatierekening het bedrag van de erfpachtscanon.

Welnu, de vier woningen in het vier-verdiepingshuis dragen elk $\frac{1}{4}$ deel van deze canon;

in het drie-verdiepingshuis met drie woningen elk $\frac{1}{3}$ deel van deze canon;

in het twee-verdiepingshuis met twee woningen elk $\frac{1}{2}$ deel van deze canon.

De canon voor elk perceel bedraagt:

$$6 \times \frac{33}{2} \times 0.7 = \pm f 70.$$

En ten slotte moet op die rekening ook de annuïteit van de bouwsom voorkomen.

De exploitatie-rekening van een woning is dan ook voor te stellen door: de annuïteit van de bouwsom

$+$ $\frac{1}{n}$ van den erfpachtscanon $+$ eene vrijwel constante

waarde (zijnde de overige onkosten).

De annuïteit is te stellen op 4.17 %.

Wij zien dus dat ééne woning in het vier-verdiepingshuis

$$4.17\% \text{ van } f 1575 + f \frac{70}{4} + C \text{ moest opbrengen,}$$

het drie-verdiepingenhuis:

$$4.17\% \text{ van } f 1575 + f \frac{70}{3} + C \text{ moest opbrengen,}$$

het twee-verdiepingenhuis:

$$4.17\% \text{ van } f 1690 + f \frac{70}{2} + C \text{ moest opbrengen.}$$

Het verschil in huuropbrengst tusschen eene woning in het vier- en het drie-verdiepingshuis bedraagt dus:

$$\frac{1}{12} 70 \text{ gulden of } \pm 10 \text{ centen per week.}$$

Het verschil in huuropbrengst tusschen eene woning in het drie- en het twee-verdiepingshuis bedraagt:

$$(4.17\% \text{ van } f 115) + f \frac{70}{6} \text{ d.i. } \pm 30 \text{ centen p. week.}$$

Is nu de gemiddelde huur van eene woning in het vierverdiepingshuis $f 2.90$ per week dan moet dus de gemiddelde huur van eene woning in het drie-verdiepingshuis $\pm f 3.00$ per week bedragen en eene woning in het twee verdiepinghuis $\pm f 3.30$ p. week, of:

vierverdiepings- huis. per week	drie-verdiepings- huis. per week	tweeverdiepings- huis. per week
III hoog $f 2.60$		
II hoog „ 2.80	II hoog $f 2.80$	
I hoog „ 3.00	I hoog „ 3.00	I hoog $f 3.30$
huis „ 3.20	huis „ 3.20	huis „ 3.30

Men ziet dus dat de huren van het huis en van I-hoog en II-hoog bij drie- en vierverdiepingen hetzelfde kunnen blijven. Bij de vrije boven- en benedenhuisjes moet het huis wat meer huur doen en het vrije bovenhuisje ook. 't Bezwaar is natuurlijk dat de goedkoopste woningen der vier verdiepingshuizen wegvallen, — maar dit bezwaar weegt niet op tegen het voordeel van het oprichten van lagere en lage huisjes. De overheid moet trachten den bouw van die lagere huizen zooveel mogelijk in de hand te werken. Moeten er goedkoopere woningen opgericht worden, welnu dan heeft ze dat op een of andere wijze mogelijk te maken, hetzij door een andere grondpolitiek, hetzij door andere bouwverordening-eischen voor kleine woningen of door bijdragen volgens de woningwet, 't is om het even. Maar waar de overheid de dichtheid der bevolking tot $\frac{2}{3}$ of $\frac{1}{2}$ kan doen afnemen, daar is het haar plicht dat te bevorderen.

De arbeiders die hoorden dat de mogelijkheid bestond om lage huizen te bouwen welke tegen denzelfden huurprijs van de woningen welke zij thans betrokken hebben, kunnen verhuurd worden, juichten dit toe en

voelden er niets voor dat de smalste bepalingen der Bouwverordening voor hunne wijken de normale moesten worden.

Aan de hier boven gegeven cijfers mag men gaan tornen zooveel men wil. Volledige exploitatie rekeningen van ontworpen typen zijn hier niet gegeven.

Heeft men een jaar geduld dan zijn wellicht de lagere huisjes opgericht en leveren zij proefondervindelijk het bewijs dat gebroken kan worden met het type der beruchte Amsterdamsche huurkazerne.

* * *

Het ochtendblad van het „Handelsblad” van 13 Febr. 1910 geeft een uitgelekt bericht over de Volewijk, daarin leest men, dat de industriëelen aan de overzijde van het Y moeilijk arbeiders kunnen vinden en dat binnenkort tot het gereedmaken van terreinen voor arbeiderswoningen zal worden overgegaan.

Letterlijk staat er verder: „Dit gedeelte van het uitbreidingsplan is door de Gezondheidscommissie reeds goedgekeurd en zal binnen eenigen tijd den Raad bereiken tegelijk met de eerste voordracht om grond in erfpacht uit te geven voor woningbouw. Van verschillende bouwvereeningen zijn daarvoor aanvragen ingekomen. Is hier eenmaal een wijk van werklieden-woningen verzezen, dan worden de terreinen voor de industrie ook heel wat aantrekkelijker.”

Over deze zinnen zou heel wat te zeggen zijn, doch dat behoort in dit blad niet thuis. Wel wil ik na eene opmerking gemaakt te hebben, cp iets wijzen.

De opmerking betreft de verschillende bouwvereeningen. Voor zoover mij bekend, is er slechts eene bouwvereening en wel eene van opzichters en in financieele omstandigheden aan deze gelijk te stellen personen, die meerendeel hun arbeid niet aan de overzijde van het Y hebben, die daar wil bouwen. Dit zou men uit bovenstaand bericht niet zoo maar lezen!

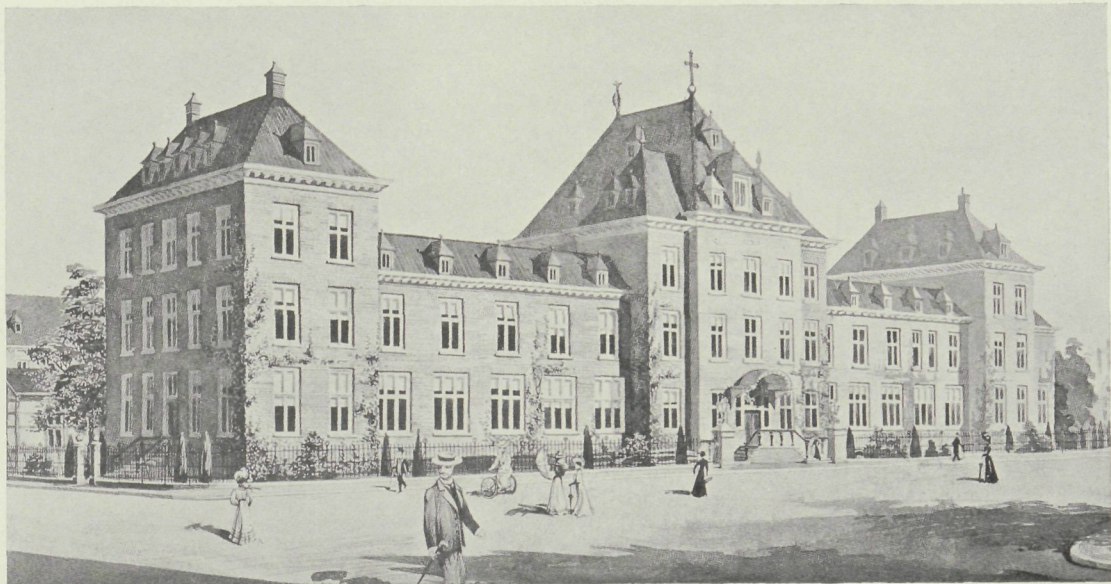
En nu hetgeen waarop ik zou wenschen te wijzen:

Als werkelijk daar aan de overzijde van het Y een arbeiderswijk moet komen, laat nu de overheid op deze nog maagdelijke gronden het eens mogelijk maken dat daar huisjes komen van een of twee verdiepingen (huisjes of huizen met slechts ééne bovenwoning). De erfpacht kan zeer laag gesteld worden, de woonstraten kunnen zoo goedkoop mogelijk worden aangelegd. Maar laat nu eens het vaste voornemen bestaan hier een wijk van lage huisjes te doen ontstaan. Wat zou er tegen zijn dat de gemeente zelf eens het voorbeeld gaf en eens een twintigtal of meer kleine huisjes neerzette, maar dan tevens den bouw van vier of drie verdiepingshuizen volledig verbood?

Dat het ontworpen uitbreidingsplan zich dan zal moeten aanpassen aan de voorgestelde bebouwing spreekt vanzelf.

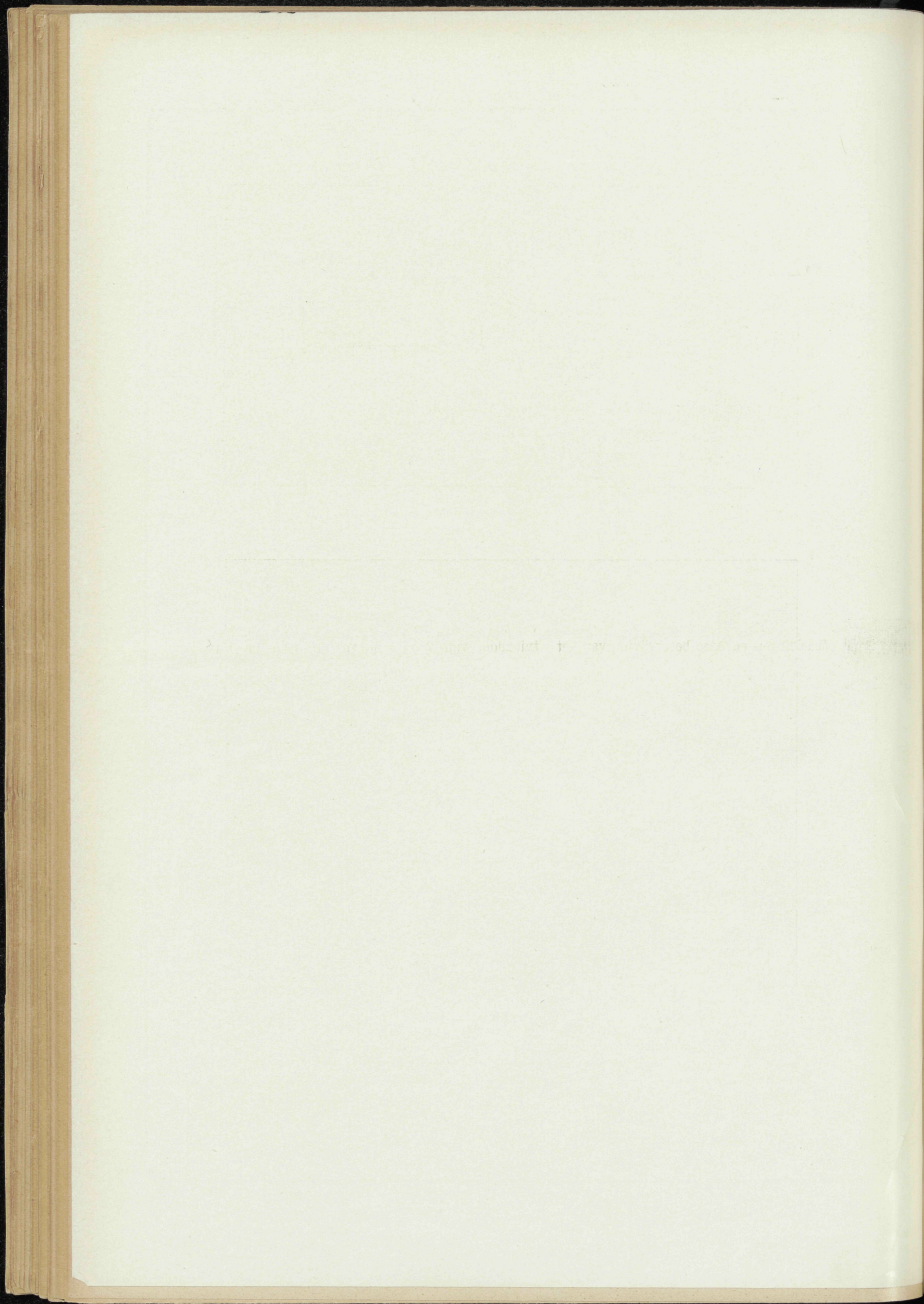
Zou de gemeente eene zoo verstrekkenden daad in het belang der Volkshuisvesting aandurven?

Wij willen het hopen!

AMSTERDAM. VOORGEVEL EN HALL VAN HET MARIA-
PAVILJOEN VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GASTHUIS
ARCHITEKTEN JOS. TH. J. CUYPERS & JAN STUYT
BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” 1910. NR. 7

E
D

ge
De
be
ka
be
st

m
de
ka
of
dr
be

ve
va

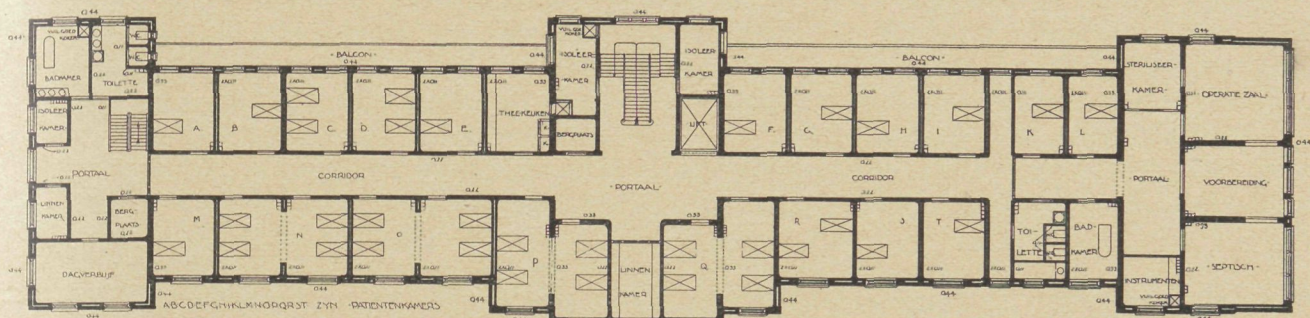
ge
wo
lel
ge
me

9
de
na

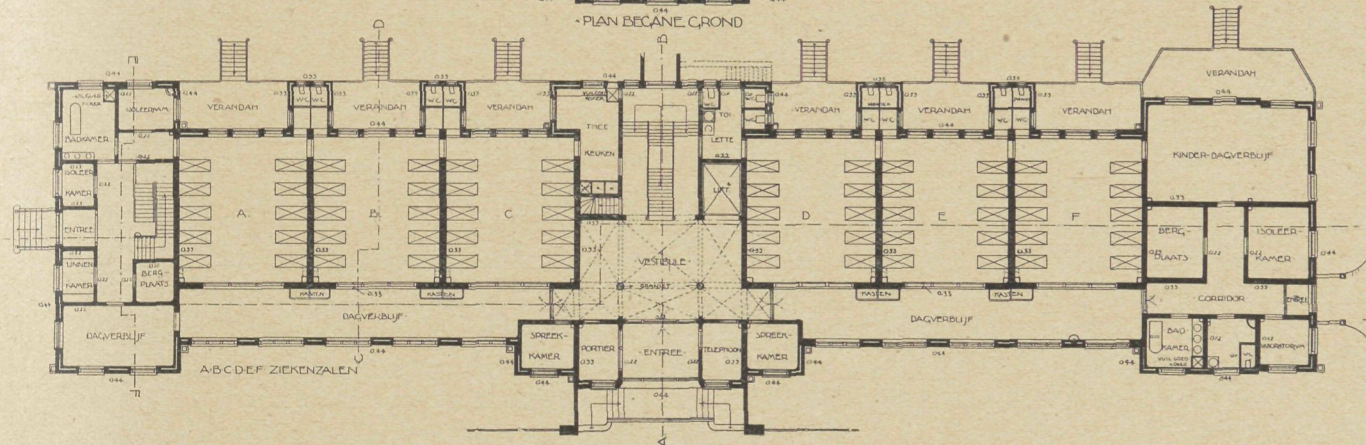
HET MARIA-PAVILJOEN VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GASTHUIS TE AMSTERDAM

ARCH. JOS. TH. J. CUYPERS & JAN STUYT

(ZIE DE LOSSE PLAAT)

PLAN 1ste VERDIEPING.

PLAN BEGANE GROND

Het „Ziekenhuis” 1910 afl. 2, bevat eenige afbeeldingen en eene beschrijving van het nieuwe „Maria-Paviljoen” van het O. L. V. Gasthuis te Amsterdam, waaraan de gegevens der volgende toelichting ontleend werden. Doordien het paviljoen deel uitmaakt van het Gasthuis, behoefde geene afzonderlijke kookkeuken, machinekamer, wasscherij enz. te worden gebouwd, daar alles bediend, verwarmd en verlicht wordt vanuit de bestaande installaties.

Wanneer men den plattegrond beziet zal men opmerken dat er zooveel mogelijk voor gezorgd is, om de dienstlokalen als badkamer, theekeuken, conversatiekamer, laboratorium, spreekkamers en wandelgangen of dagverblijven te plaatsen naar de in deze buurt vrij drukke straatzijde om daardoor de gemeenschappelijke beneden-ziekenzalen een rustige ligging te verschaffen.

Op de bovenverdieping heeft men de rust trachten te verzekeren door het aanbrengen van dubbele vensters van spiegelglas.

Door den hoofdingang komt men in een hall wier gewelf door twee zuilen van zwart belgisch graniet wordt gedragen; de zandsteenen kapiteelen vertoonen lelie- en rozenmotieven. De wanden zijn in amberkleur gehouden, terwijl de gangen ter hoogte van $1\frac{1}{2}$ M. met groene tegels zijn bekleed.

De benedenverdieping bevat 6 ziekenzalen van 8 bij 9 M., elk bestemd voor 8 à 10 patiënten; links van den ingang voor mannen, rechts voor vrouwen; voorts naar de straatzijde 2 dagverblijven of wandelgangen

van 20 bij $3\frac{1}{4}$ M.; en een kinderzaaltje, ook aan de tuinzijde, van 7 bij 8 M. voor 10 kinderen. Aan elk dezer zaaltjes is op de Zuid-Westzijde een open varanda, met toegang tot den tuin. Ook aan de tuinzijde bestaat een verbinding tusschen al deze zaaltjes zoodat de wachtdoende zusters elkaar dadelijk kunnen helpen en gemakkelijk overal toezicht kunnen houden.

Terwijl de hoofd-ingang tegenover het Oosterpark ligt, bevindt zich aan de Oosterparkstraat een afzonderlijke ingang voor de verpleegsters, en daartegenover aan de zijde van het 's Gravesandeplein een 3de ingang waartoe een hellend vlak van uit den tuin toegang geeft, zoodat brancards of ziekenwagens hierlangs gemakkelijk kunnen binnenkomen.

Ter 1e verdieping bevinden zich 18 onderling gelijke kamers van 4 bij 5 M. Daarenboven zijn er nog 6 zaaltjes voor 4 patiënten. Deze zaaltjes kunnen door kamerschutten in harmonicavorm, in tweeën worden gescheiden.

In de kamers, gangen, zaaltjes enz. zijn alle hoeken rond afgewerkt. Op alle kamers zijn vaste waschtafels met mengkranen voor warm en koud water, stopcontacten voor elektrische lampjes, voor aansluiting van elektrische apparaten, voor belleidingen enz.

De operatiekamers zijn met doffe emailverf geschilderd, en hebben behalve groote dubbele ramen op 't Noorden, nog ruime bovenlichten, waartegen warmbuizen om 't condenseeren van waterdamp te beletten.

In al de kamers op de bovenverdieping vindt men

dubbele ramen en tuimelramen die gemakkelijk met een enkele greep in elke positie kunnen worden gezet.

De tweede bovenverdieping heeft nog in 't midden 2 zaaltjes voor 4 bedden en enkele afzonderlijke kamers, voor bijkeuken, bad, toilet enz. Links liggen 12 kamertjes voor leeken-verpleegsters, met recreatie-zaal, badkamer, linnenkamer enz. Rechts aan 't einde van ruime bergplaatsen zijn nog 2 ziekenzalen voor 4 en 6 patiënten, badkamer, toilet enz.

De bovenste verdieping van den middenbouw wordt ingenomen door eene groote Zanderinrichting van 7 bij

7 M. met badkamer en 6 kamers voor het personeel. De platte daken zijn eventueel in te richten voor zonne- en luchtbaden. In 't sousterrain is een lijkenkamer ingericht en zijn verder ruimten gereserveerd voor technische inrichtingen.

Het paviljoen wordt verwarmd met snelcirculatie (systeem HAINHOLZ) dat in de bestaande machinekamer wordt verwarmd door de afgewerkte stoom der machines. De operatie-afdeeling heeft nog een eigen stoomleiding van uit 't ketelhuis om de warmtegraad hier tot 90° F. te kunnen opvoeren.

DAM—PALEIS—STADHUIS

p het alleronverwachtst brengt het Damvraagstuk steeds wijdere kringen in beroering. Met dat al is de aandacht op bedenkelijke wijze afgeleid van het Damplan zelf. De vraag wat op het ontworpen bouwblok te staan komt, is van secundaire beteekenis in verhouding tot de vraag of het geheele plan, inclusief het bouwblok in kwestie, niet uit den boeze is. Een besluit om aan den Dam een Paleis te stichten of een Raadhuis, of welk monumentaal gebouw dan ook, kan het ongelukkige Damplan van B. en W. nog niet redden en zijne hygiënische of praktische nadeelen opheffen.

Een enkel woord van het Raadslid LAMBRECHTSEN bij de bespreking van het Damplan, bracht de zaak aan het rollen. Het denkbeeld een der blokken van dat plan te bestemmen voor den bouw van een nieuw Raadhuis, 'twelk dan bevatten zou uitsluitend de ruimten voor het centrale bestuur en voor de representatie der gemeente, sloeg in. Maar men had gerekend buiten Prof. JOSEPHUS JITTA, die, onvermoeid in zijn pogingen om het Koninklijk Paleis als zetel van het gemeentebestuur te herwinnen, zijn stadgenooten er aan herinnerde dat Amsterdam's Raadhuis reeds aan den Dam stond.

Zoodoende werd de oude Paleis—Stadhuiskwestie, die sinds een menschenleeftijd periodiek de gemoederen bezig weet te houden, weer eens opgerakeld. En thans met heftigheid, want het bewustzijn is levendig: Nu of nooit.

Het benepen Damplannetje, opgezet om een maximaal bouwterrein aan den man te brengen, werd alzoo de onschuldige aanleiding dat allerlei grootsche plannen en weidsche mogelijkheden werden geopperd. Van een handelszaakje werd de aangelegenheid een nationaal belang.

Wat echter te doen met het paleis, 's werelds achtste wonder? Dit beheerscht de situatie. Voor paleis is het ten eenemale ongeschikt. Het beantwoordt niet aan elementaire eischen van hedendaagsch gerief. Toen indertijd het stadhuis, na gedurende anderhalve eeuw als zoodanig te hebben dienst gedaan, plotseling werd ingericht tot paleis van LODEWIJK NAPOLEON, had de bouwmeester ZIESENIS de goede opvatting geene wezenlijke, ingrijpende veranderingen in het monument aan

te brengen. Misschien was dit ook toe te schrijven aan den wensch op de billijkste wijze den koning eene woning te verschaffen en in de vaste meening dat toch deze wijzigingen slechts van tijdelijken aard zouden zijn, wyl binnen afzienbaren tijd wel een nieuw, speciaal tot paleis bestemd gebouw zou gesticht worden. De toenmalige inrichting bleef intusschen bestendig en is sedert slechts weinig veranderd of gemoderniseerd.

Geen wonder dus dat het paleis voor zijne tegenwoordige bestemming al bijster weinig geschikt is. De koninklijke appartementen voldoen niet aan matige eischen en de vertrekken voor het personeel der hofhouding en van den dienst, verdeeld over den onderbouw en de bovenverdieping, zijn in ieder opzicht onvoldoende.

In dien toestand is moeilijk verandering te brengen. Wilde men het beproeven dan zou, gesteld de enorme kosten waren geen bezwaar, aldra blijken dat het niet mogelijk was zonder het karakter van het gebouw op vele punten aan te tasten en zijne kunstwaarde afbreuk te doen.

Maar ook eene her-inrichting tot stadhuis zou op eenzelfde moeilijkheid stuiten. Den ouden toestand kan men gemakkelijk genoeg herstellen. Maar dan is men nog niet veel verder.

Zoodra men dan het raadhuis van de 17e en 18e eeuw eens in de 20e opnieuw als zoodanig mocht willen gebruiken, zou men verdrinken in een zee van moeilijkheden van allerlei aard. Dan zouden veranderingen en wijzigingen, waartegen men zich principiëel moet verzetten, onvermijdelijk blijken.

Het is o.m. aangetoond dat het gebouw geen enkele zaal bevat die geschikt zou zijn om in onze dagen voor Raadszaal te dienen. Zoo zijn er meer opmerkingen te maken waarin niet te voorzien is zonder meer of minder diep ingrijpende veranderingen. Waar zou het einde zijn. Het zou neerkomen op een soort van restauratie.

Zelfs al zouden mogelijk de maatregelen elk op zich zelf beschouwd meerendeels van relatief weinig invloed zijn, gezamenlijk zouden zij het karakter en de waarde van het kunstwerk niet onaangetaast laten. Hoe goed en sympathiek de bedoeling ook is, men mag het denkbeeld niet aanvaarden om opnieuw dit gebouw voor een Raadhuis te bestemmen.

Het nageslacht zou er ons geen dank voor wijten.

Bovendien zou ook dan nog het oude gebouw zich waarschijnlijk slecht leenen voor de vele en ingewikkelde eischen van den dienst. Bovendien zou het intensieve gebruik dat van een dergelijk openbaar bouwwerk in onze dagen wordt gemaakt, alras zijn invloed doen gevoelen en zulks niet ten voordeele van het monument.

Juist de fraaie en belangrijke zalen der 1e verdieping zouden daardoor getroffen worden en naar alle waarschijnlijkheid zou dan het eindresultaat wezen dat ten koste van schatten geld Amsterdam noch een praktisch bruikbaar raadhuis, noch een ongerept monument bezat.

De piëteit eischt dan ook veeleer dat men het voormalige Raadhuis zooveel mogelijk ongemoeid laat en uitsluitend als monument beschouwt. Men moet het denkbeeld laten varen als zou aan den Dam een Raadhuis staan. Er verrijst een monument, een museumstuk.

De schepping van JACOB VAN CAMPEN is nog slechts te gebruiken voor ééne bestemming. Men sloope de veranderingen die sedert het begin der 19e eeuw werden aangebracht en herstelle het monument in zijn oude luister om het dan verder intact te onderhouden als kunstwerk en het slechts te gebruiken bij feestelijke gelegenheden.

Is dat echter een weelde die Amsterdam zich thans zou kunnen veroorloven? Zij zou gepaard moeten gaan met de stichting van een nieuw vorstelijk verblijf.

Wanneer daarbij de zalen van het tegenwoordige paleis werden gebruikt voor de hoffeesten, zou het nieuwe paleis meer als pied-à-terre, kunnen worden ingericht en van betrekkelijk geringen omvang zijn.

De opgeworpen vraag aan wie het paleis toebehoort, of het gemeentelijk bezit is den wel eigendom der kroon, kan hier in het midden blijven. Evenals trouwens de vraag of het niet de plicht is van den staat om te zorgen dat de koningin een passend verblijf in den hoofdstad des Rijks bezit. In de praktijk immers zou het er wel op neer komen dat de koningin gaarne het tegenwoordig paleis zou verlaten voor een nieuw paleis, minder monumentaal en als kunstwerk mogelijk van

geringer beteekenis, maar praktischer en bruikbaar ter bewoning, en voorts dat het Rijk aan de stad de eer en het voorrecht zou laten zulk een paleis desgewenscht te stichten.

Intusschen schijnt de verwarring steeds toenemende. Een nieuw, regelmatig, Damplan is door den heer KROMHOUT gelanceerd tegenover dat van B. en W.; adressen, moties en adviezen dagen van alle kanten op, wenschen worden kenbaar gemaakt, maar bij dat al mist men noode den CARNEGIE of ROCKEFELLER die aan Amsterdam de noodige finantiële vrijheid van beweging geeft, welke bij de oplossing van dergelijke vraagstukken slecht kan ontbeerd worden.

Wanneer de konklusie luidt dat èn een nieuw paleis èn een nieuw Raadhuis zouden noodig zijn, dan is het gevaar groot dat per saldo wel alles bij het oude moet blijven. Dat ware jammer voor den Dam, want alleen zoo het blok tegenover het paleis door een Raadhuis, of in het algemeen door een openbaar gebouw, wordt ingenomen, kan er van het voornemen tot verfraaiing van het Damplein, nog iets gered worden. Dat zou nog het laatste kansje zijn wanneer onverhoopt het geheele plan van B. en W. overigens mocht worden goedgekeurd.

De Gemeenteraad moet in den doolhof een uitweg vinden. Hij hervat — en beëindigt waarschijnlijk — 16 Februari de beraadslagingen over het Damplan, met de motie WIBAUT c.s. die het onaanneemelijk verklaart, benevens de voorstellen BOISSEVAIN en B. en W. Het eerste wil direkt het bouwblok tegenover het Paleis voor een Raadhuis bestemmen, het tweede wil nog eerst onderzoeken; en daarvoor niet minder dan f 5000 — N.B. de beroemde prijsvraag kostte maar f 3500 — uittrekken. A. s. week kunnen wij den uitslag der vergadering melden. Als nu ten slotte de veelheid van adviezen den patient maar niet schaadt, het enthousiasme van het oogenblik een stroovuurtje blijkt te zijn en een finantieel non possumus een einde maakt aan alle plannen, gelijk het er reeds zoo menig smoorde, zeer tot nadeel van Amsterdams stedenschoon.

GEMENGDE BERICHTEN

De verlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam.

In aansluiting bij het bericht op blz. 43 wordt medegedeeld dat door het kerkbestuur eene commissie is benoemd, bestaande uit technici en kunstenaars ten einde omtrent de noodzakelijke verbetering der verlichting te adviseeren.

Nederlandsche contra Belgische baksteen. In de zitting van den 's-Gravenhaagschen Gemeenteraad van 14 Febr. werd de motie-VEGTEL c.s. omtrent het uitsluitend gebruik van binnenlandsche baksteen bij gemeentewerken met 34 tegen 7 stemmen verworpen. B. en W. willen blijkens hun praeadvies op de motie tweërlei voorwaarden stellen: binnenlandsche of buitenlandsche, met gebruikmaking bij voorkeur van de eerste, desnoods ook wanneer deze iets duurder komt.

Nederland en de internationale prijsvraag voor het moderne huis te Rome 1911. Op initiatief van den voorzitter van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst hebben 20 Jan 1.1. de voorzitters van eenige zusterverenigingen zich tot eene commissie vereenigd ten einde alsnog eene deelname van Nederland aan de internationale prijsvraag voor het moderne huis uit te lokken. Zoodra de plannen der commissie nader vastgesteld

waren, zouden meer uitvoerige mededeelingen gedaan worden. De 15de Februari, de termijn voor de officiële verklaring van deelname, is echter verstreken, zonder dat bekend werd gemaakt of de pogingen der commissie tot een gunstig resultaat leidden. Mislukten zij?

Dat behoefde trouwens geene verwondering te wekken. Zooals wij op blz. 411 van den vorigen jaargang mededeelden, betreft het hier een prijsvraag tusschen gebouwde en volledig ingerichte huizen. De deelname aan zulke prijsvragen is in verband met onze kleine middelen vrijwel onmogelijk, wil men althans eenige kans hebben op een der, als lokmiddel, zeer hoog gestelde prijzen (150.000, 100.000 en 50.000 Lire).

Elders, onder veel gunstiger omstandigheden, ging de deelname ook niet van een leien dakje De „Const. Mod.” verhaalt de lijdensgeschiedenis der fransche plannen. De „Société centrale des architectes français” en de „Société des architectes diplômés par le gouvernement” hadden in October verleden jaar gezamenlijk de noodige subsidie aangevraagd. Hierop werd absoluut afwijzend beschikt door den regeeringscommissaris voor de italiaansche tentoonstelling. Toen richtten zij zich tot de „Chambres syndicales” van het bouwbedrijf, die van oordeel waren dat Frankrijk vertegenwoordigd moest wezen en dat de Staat daartoe 250.000 franken had beschikbaar te stellen. Groote schrik bij den commissaris, die deed vragen of het niet met wat minder zou kunnen omdat het huis toch slechts provisorisch gebouwd werd en het prijsvraagprogramma sprak van een „villeno”, dat is klein buitenhuis van twee verdiepingen. Integendeel, antwoordden de

architekten, wij hebben veel meer noodig, want 1°. wordt het villeno geacht bewoond te zijn door eene voorname familie en moet het dus kostbaar zijn ingericht en 2°. is toch eene degelijke en sterke bouw noodzakelijk of er gebeuren ongelukken. De grootste zuinigheid betrachtende kwamen de architecten tot eene begroting van 484.000 franken. Herhaalde afwijzende beschikking, edoch met betuiging van sympathie. De vereenigingen lieten zich niet ontmoedigen. Aannemende dat eenige bezuiniging mogelijk is, belooft het noodzakelijk minimum-crediet nu 270.000 franken. De subsidie-aanvraag van 250.000 franken blijft gehandhaafd. Nieuwe onderhandelingen, verdere besparingen en inkrimping van het plan tot eindelijk de vereenigingen toestemmen in eene minimum-subsidie van 180.000 franken. De Staat schijnt er 150.000 te willen geven. En wat zou onze regeering geven?

Misschien hooren wij nog eens den afloop. In ieder geval kan dit relaas een waarschuwing wezen dat wij verstandiger doen ons te Rome in 1911 niet te wagen, zoo het althans niet gelukt om royaal voor den dag te komen. Wellicht is echter de commissie er stilletjes in geslaagd zich de noodige geldmiddelen te verzekeren en verrast zij ons dezer dagen met de kennisgeving dat ook ons land te Rome waardig vertegenwoordigd zal worden.

Tweede Internationaal Congres van de Bouwnijverheid en de Openbare Werken, gehouden te Parijs Nov. 1908. In „Handelsberichten”, 10 Febr. 1910, blz. 677 vgd., vinden wij het uitvoerig verslag over bovengenoemd kongres uitgebracht door den vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering, A. DEKING DURA C.-I.

Een tuinstad bij Neurenberg. In Duitschland zijn berichten over nieuwe tuinsteden aan de orde van den dag. Thans is eene groote onderneming van dien aard bij Neurenberg ontworpen. De beiersche Staat heeft haar een terrein van 65 H.A. tegen 13.000 M. per H.A. verkocht. Van den koop prijs wordt eene staatssubsidie van 4000 M. per H.A. afgetrokken. Bovendien is op de staatsbegroting van 1910 en 1911 telkens 25.000 M. voor de Tuinstad-Neurenberg aan subsidie uitgetrokken. De vereeniging telt 1557 leden met 120.000 M. aandeelen. Het bebouwingsplan is gereed en in het komend voorjaar zal met den bouw van 100 één-gezinswoningen een begin worden gemaakt.

Romeinsche paleizen. De „Temps” gaf onlangs een overzicht van de tegenwoordige bestemming der voornaamste paleizen van Rome. Dat lijstje geeft een treurig beeld van het verval en den achteruitgang der Romeinsche geslachten. Slechts enkele paleizen zijn nog in handen van Romeinsche families, als Doria, Caetani, Mattei, Lovatelli.

Laten wij buiten beschouwing de paleizen die nog aan de Pauselijke Stoel behooren (Vatikaan, Lateraan en Cancellaria), of aan de Italiaansche regeering (Quirinaal, Consulta, palazzo Braschi, Montecitorio, Madama) die ze voor Koninklijk paleis, ministeries of gebouwen van Kamer en Senaat bestemde, dan hebben zeer vele eene gansch andere bestemming erlangd dan die voor welke zij gebouwd werden.

Verscheidene paleizen zijn thans eigendom van vreemde staten of door deze gehuurd voor hunne gezanten. Zoo bezit Duitschland het palazzo Caffarelli, Oostenrijk het palazzo Venezia, Spanje het palazzo d'Espagna. Het Oostenrijksche gezantschap bij het Quirinaal heeft twee verdiepingen van het palazzo Chigi gehuurd; Frankrijk heeft het Farnese-paleis in huur, Spanje ook een deel van het palazzo Barberini. Voornamelijk vreemdelingen bezitten verschillende paleizen en villa's van Rome.

Dat zijn althans „standesgemässe”-bewoners. Maar wat te zeggen als wij een antiquiteiten-winkel gevestigd zien in het paleis der BORGHESE's, wanneer een bierhuis, een boekwinkel, een kleerenmaker, een koekebakker en een modemagazijn onder elkander het palazzo Sciarro-Colonna verdeelen, als het palazzo Ruspoli een cinematograaf herbergt, als in het paleis Bernini een cinematograaf, een dassenwinkel, een fotografienhandel en een bad-inrichting zich nestelen!

Ventileering en isolatie van ingemetselde balkkoppen. Om de balkkoppen voor vocht en rotting te bewaren worden hunne vlakken dikwijls vóór het in metselen bekleed met dakvilt of vilt papier en ook met plaatijzer of zink. Of wel de koppen worden met een of andere verf bestreken, doch zelden met zulke stoffen die rotting tegengaan.

Ook worden de loodrechte, zijvlakken der balkkoppen wel omgeven door drooge, op hun kant gestelde bakstenen om de metselspecie van die koppen af te houden.

Al deze voorzorgsmaatregelen hebben niet voldoende steek gehouden. Want zelden geschiedt het dat er bepaald droog hout voor de balken gebezigd wordt en als dit toch het geval mocht zijn, dan neemt het hout, tijdens den opbouw reeds veel vocht op, voordat het gebouw onder dak is gekomen.

Het is dus wenschelijk een middel te vinden waarbij het vocht uit de balkkoppen verdampen kan. Men kan dit bereiken door de balkkoppen aan hare vlakken te voorzien van ondiepe en smalle groeven welke iets grooter zijn dan de

lengte der balkkoppen in de muren en welke groeven, ten gevolge van hunne geringe dwarsdoorsnede het draagvermogen van den balkkop niet schaden. Zulke bewerkte balkkoppen kunnen dan omgeven zijn door aan alle zijden van zulke groeven voorziene steenen of bakken (het best uit beton vervaardigd). Zoo werken de groeven in de balkkoppen nog sterker als ventilatie der ingemetselde balken. De steenen die onder de balkkoppen komen, kunnen als een doorlopende muurplaat vervaardigd worden (met doorlopende groeven), terwijl de groeven der staande en bovenliggende steenen of platen overeen zouden moeten komen met de langsgroeven in de onderplaten. Voor de steenen die de balkkoppen omgeven, zou zoo weinig mogelijk metselspecie gebruikt moeten worden, om de groeven niet vol te zetten met de specie.

Voor deze uitvoeringswijze is in Duitschland patent aangevraagd. „Deut. Bauz.”

Kostbare kamer-inrichtingen. De vorstelijke luimen van vroegere eeuwen hadden merkwaardige gevolgen. Wat pracht en ontwikkeling betreft, kende menig potentaat, hoe klein zijn gebied ook was, geene grensen. Een zeer prachtlievend heer was JOHAN MAURITS VAN NASSAU-SIEGEN. Onder de prachtstukken die hij voor zijn residentieslot liet maken was een meubilair uit ivoor. Dit meubilair is tot op heden voortreffelijk bewaard gebleven. Het bestaat uit een canapé en twee leuningstoelen met rood fluweel overtrokken; een tafel die op vier kolommen rust, twee kleine stoelen zonder leuning, twee tafeltjes voor lustres en twee spiegellijsten met kristallen spiegels. Al deze meubelstukken zijn versierd met het wapen van Oranje-Nassau en voortreffelijk bewerkt. Door erfenis kwamen deze meubels in het midden der 17e eeuw in het bezit van keurvorst FREDERIK III VAN BRANDENBURG. Sedert zijn zij niet meer gebruikt, want reeds in 1689 werden zij in de kunstkamer geplaatst, waaruit zij in onze dagen naar het Hohenzollernmuseum werden overgebracht.

Overigens werden ook meubels gemaakt uit gedreven en zorgvuldig geciseleerd zilver. Reeds in de 16de eeuw zijn zulke meubels, in het bijzonder tafels, in het bezit der MEDICI te Florence. Koning FREDERIK WILHELM I liet door den Berlijnschen zilversmid CHRISTIAN LIEBERKÜHN JR. voor de ridderzaal van het slot te Berlijn zelfs eene zilveren galerij maken. Zijn opvolger, FREDERIK DE GROOTE, zag zich in 1744 genoopt deze galerij, die 94.712 Thalers had gekost, te laten insmelten en te vervangen door eene imitatie in verzilverd hout. Dit sloot echter niet uit dat deze koning, wanneer hij goed bij kas was, eveneens eene zeer sterke voorliefde had voor sommige pronkvoorwerpen. Hij hield bijzonder van kostbare tafels uit bont marmer, alabast, achaa, Silezisch chrysopras en andere halfedelsteenen. Eenige zouden van antieke herkomst zijn en gevonden zijn in villa's en paleizen van romeinsche keizers, andere zijn vervaardigd in Rome, Florence, in de Nederlanden of door den zeer bekwamen Kambly te Potsdam.

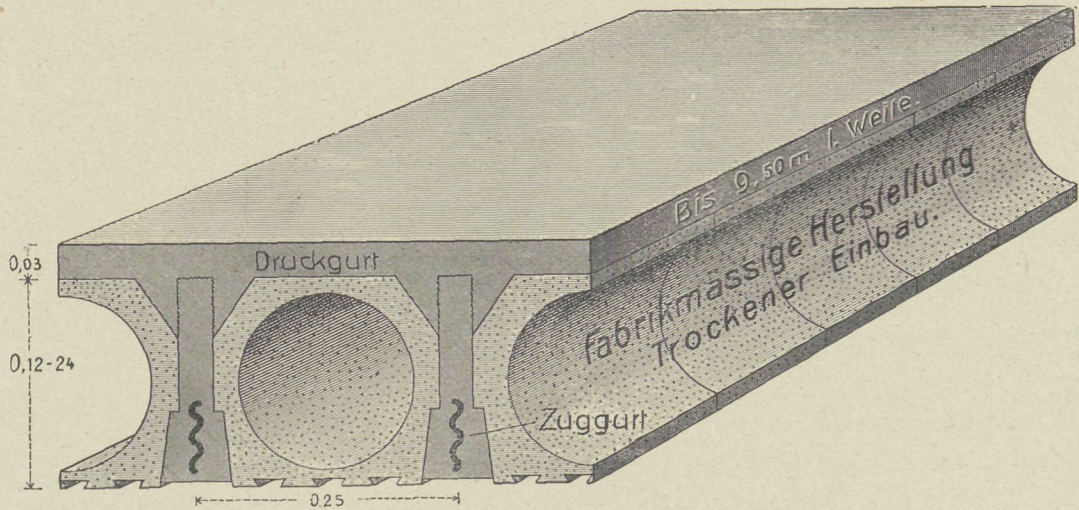
Genoemd moet ook worden eene kamerinrichting van barnsteen, die zich in het slot te Berlijn bevond. FREDERIK WILHELM I ruilde haar echter tegen tachtig lange soldaten met PETER DEN GROOTE of diens gemalin ANNA IWANOWNA. Een duitsch reiziger die dit vertrek in 1778 te Zarskoje Selo zag, beschrijft het als volgt. „Uit de kleine galerij van het slot betreedt men eene groote kamer, de prachtigste die ik in haar soort, ooit zag. De wanden zijn geheel met barnsteen ingelegd en zij hebben velden, wier omljstingen met zeer kunstige snijwerken in hetzelfde materiaal zijn versierd. Bovendien zijn in vier dezer velden evenzoo vele groote schilderijen van volmaakt schoon florentijnsche mozaïkwerk ingelaten. Nog thans is dit Berlijnsche barnsteen-vertrek eene der fraaiste en merkwaardigste ruimten in het paleis te Zarskoje-Selo. Het zou beter geweest zijn, zegt de „Mod. Bauformen” waaraan wij dit bericht ontleenen, zoo men de tachtig lange soldaten in Rusland en de barnsteen-kamer in Berlijn had gelaten.

Een huis van asbest-lei. In de „Gesundheits-Ingenieur”, 32e jaargang Nr. 43, geeft EWALD DIETRICH (Hamburg) eene beschrijving van het asbest-leien huis dat in de vacatiekolonie Hohenlychen der Volkssanatoriumvereeniging van het Roode Kruis is gebouwd. Het volgende is daaraan ontleend.

Het gebouw is door de „Asbest- und Gummiwerken ALFRED CALMON A. G.” (Hamburg) gebouwd. Het bestaat uit een middenbouw van 340 M². met twee zijvleugels van elk 295 M². en eene daarbij aansluitende lighal van 210 M². Het totale oppervlak bedraagt 1140 M². Het gebouw bevat behalve de noodige vertrekken voor huisvesting van 110 kinderen met het toezicht houdend personeel, een groote eetzaal, een keuken van 50 M². en de noodzakelijke ruimten voor huishoudelijk gebruik.

Alle binnen- en buitenwanden zoowel als de afdekking bestaan uit Calmon-Asbestlei. Deze wordt uitsluitend vervaardigd uit asbest en portland-cement, twee minerale stoffen, wier onverwoestbaarheid en bestendigheid tegen weer en vuur buiten twijfel staan. De asbestleiplaten voor de buitenwanden zijn 6 mM., die voor de binnenwanden 5 mM. dik. De innige

AFB. 1. (BEHOORT BIJ HET BERICHT BETREFFENDE DE HOLLE-CYLINDERVLOER SYSTEEM—HERBST)

verbinding van de asbestvezels met de cement zowel als de hydraulische druk waaraan de platen zijn onderworpen voor de verharding, zijn oorzaak van eene buitengewoon groote sterkte tegen trek en druk, alsmede van eene volkomen ondoorlaatbaarheid voor water. De platen worden geleverd in verschillende maten tot 244 bij 122 cM. Het materiaal is zoo weinig bros dat het als hout kan worden gezaagd, geboord en gespijkerd. De ongevoeligheid voor temperatuurswisselingen tengevolge waarvan de platen niet krimpen of trekken, maakt het mogelijk ze rondom stevig te verbinden met het konstruktieve geraamte van den bouw. Voorts werkt asbestlei isoleerend tegen geluiden en temperatuursinvloeden.

De isolatie is aan het gebouw te Hohenlychen nog versterkt door dubbele wanden, met eene tusschenliggende van de buitenlucht afgesloten luchtruimte.

Voor deze bestemming heeft het materiaal het bijzondere voordeel dat het gemakkelijk kan worden schoongemaakt en gedesinfecteerd. De verwarming geschiedt door middel van een in den kelder geplaatste centrale verwarming.

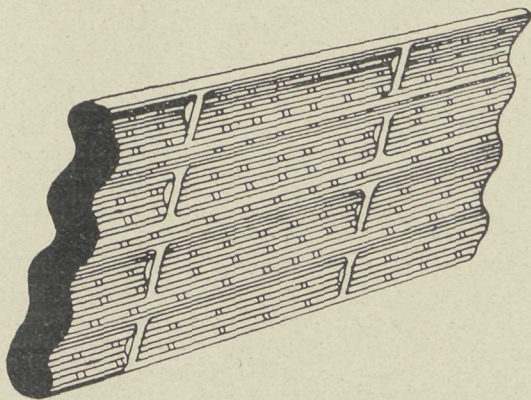
Het geheele gebouw is wit, de kleur van het materiaal. De afwerking der eetzaal verdient afzonderlijke vermelding. De wanden zijn ter hoogte van 2.5 M. bekleed met Calmon-asbesthout. Dit zijn asbestplaten met houtfineer beplakt.

Daar de platen kant en klaar van de fabriek komen is de bouwtijd kort. De groote gebouwen te Hohenlychen waren ondanks hunne geïsoleerde ligging in zes weken nadat de eerste spade in den grond was gestoken, gereed. De kosten van den bouw kwamen overeen met die van eene gewone vakwerkkonstruktie.

De Holle-Cylindervloer (Cylinder Stegdecke) systeem—Herbst. Door de N. V. Industrieële Maatschappij van F. J. STULEMEYER & Co (Breda) als concessionaris voor België en Holland worden met veel succes — 600000 M² in ruim een jaar — verwerkt de holle-cylindervloeren systeem—Herbst.

De vloeren bestaan, blijkens eene beschrijving waaraan ook de bijgaande afbeeldingen ontleend zijn uit drie deelen. (Zie afb. 1.)

1. De gewapend-beton balken.
2. De holle cilindervloeren.
3. De massieve deklaag van beton.

AFB. 2. STAALBEWAPENING DER HOLLE-CYLINDERVLOEREN

De balken (voorzien van eene wapening van bijzonder geprofileerd staal) (afb. 2.) worden op de fabriek gemaakt. Zij hebben een eenvoudigen, massieven vorm, die weinig aan beschadiging gedurende het transport is blootgesteld. Deze balken worden op afstanden van 25 cM. hard op hard gelegd. Spanningen tot 10 M. worden zonder in het zicht komende moerbinten overdekt. De tusschenruimten worden gevuld met holle beton cilindervloeren die eveneens op de fabriek worden gemaakt (tenzij het bij groote werken voordeliger uitkomt ze ter plaatse te vervaardigen.) Zij hebben geene konstruktieve functie te vervullen en beschadiging bij het transport kan geen bezwaar zijn voor de stevigheid der konstruktie. Zij diene uitsluitend ter vulling en isolatie tegen temperatuur en geluid.

Over balken en cilindervloeren wordt nu gelegd eene betonvloer die het geheel als 't ware tot eene monoliet vereenigt.

In twee à drie dagen wordt volgens dit stelsel eene vloer van gewapend beton tot een oppervlak van 100 à 150 M² gelegd.

Over deze vloeren wordt blijkens de afgedrukte attesten door vele architecten en autoriteiten van binnen- en buitenland waarbij Dr. FRITZ VON EMPERGER, en Prof. Dr. MÜLLER — Breslau uitermate gunstig geoordeeld.

De werkwijze is zeer eenvoudig en snel, en daarbij is de prijs voordelig.

De plafondbepoelstering kan direkt tegen de onderzijde worden aangebracht, terwijl op de bovenzijde onmiddellijk linoleum of parket kan worden gelegd.

Waterdichte beton en cementmortel. Het steeds toenemend gebruik van beton tot het maken van fundamenteen, waterbouwwerken, tunnels, enz., maken het noodzakelijk het beton zoo mogelijk tegen het doorvochten en doorsijpelen van water, te beschermen. Ofschoon toch beton en cementmortel onder water volkomen volumebestendig blijven, ja zelfs de gelukkige eigenschap bezitten, onder water te verharderen en hunne volle hardheid en vastheid te bereiken, zoo zijn zij toch, ingevolge hunne poreusheid en al naar de hoeveelheid der menging van zand en grintdeelen meer of minder doorlaatbaar voor water. Daardoor is dan ook de vervaardiging van volkomen droge kelders onder het grondwater en van waterdichte tunnels, bassins, enz., zonder bijzondere dichtingsmethode, een bepaalde onmogelijkheid. Bedenkt men verder dat de verweering van muurwerk in de eerste plaats het gevolg is van het bevriezen van het in de poriën doorgedrongen water, dan zal men het streven der technikers begrijpen om dit indringen van water en vocht in beton en cementmortels te verhoeden.

Sedert vele jaren gebruikt men tot dit doel lagen van asphalt, teerpreparaten, zooals houtcement, teerpapier met en zonder loodlagen, enz. Steeds was het doel om eene bekleding van het beton te verkrijgen van een elastischen, voor water ondoordringbare huid. Werd zulk een huid door daarop rustende lasten op enkele plaatsen doorgedrukt of verweekte de asphaltlaag door zonnehitte, dan was de werking van zulk een huid natuurlijk illusorisch.

Eene gelukkige gedachte was het daarom om de mortel zelf door zekere bijmengsels dichter te maken, zonder zijne eigenschappen, verharding, druk- en trekvastheid, te veranderen. In de eerste plaats werd daartoe gebruikt gemalen tras en paste men deze specie toe bij moeilijke waterbouwwerken als afsluitingen van waterwerken.

In de laatste tijden gebruikt men met gunstig gevolg voor zulke groote waterwerken de Wunner'sche Bitumen Emulsie. De fabrikanten dezer stof brengen tegenwoordig een andere op de markt, die geheel kleurloos en reukeloos is en door hen Ceresit genaamd wordt.

Deze stof slechts met 1 procent met de beton of de cementmortel vermengd, maakt deze niet alleen geheel waterdicht, ja maakt hem zelf waterafstootend.

Betonplaten, ter dikte van slechts 1 cM., blijven, ofschoon onderworpen aan een enormen druk van meerdere meters hoogte water, aan den onderkant geheel stofdroog en bij het breken der platen kan men zich overtuigen dat het water slechts eenige millimeters diep in de plaat ingedrongen is.

Eene pleisterlaag ter dikte van 2 à 3 cM., bestaande uit mortel, waarbij 1 procent Ceresit gevoegd is, is voldoende om een voldoende stofdrogen kelder te verkrijgen, ook bij den hoogsten grondwaterstand.

Door een pleisterlaag aan te brengen ter dikte van 1½ tot 2 cM., bestaande uit 5 deelen zand en 1 deel cement en 1 pCt. Ceresit verzekert men zich dat een gevel, die aan slagregen is blootgesteld, volstrekt niet meer zal doorslaan, door de nattigheid.

Tegen het opstijgen der grondvochtigheid of wel als trasraam, is het voldoende een 2 cM. dikke horizontale laag van ceresit aan te brengen op 2 lagen klinkers in cementmortel,

Ceresit dat een lichtgele kleur heeft en een breiige massa vertoont, kan gemakkelijk met water vermengd worden, waardoor hij het aanzien van melk verkrijgt. Bij mortel gevoegd verbindt het zich daar innig mede. Bij het verharden droogt de ceresit snel en neemt alsdan een sterk waterafstootende kracht aan, die aan alle watertoevoering weerstand biedt.

Het proefstation te Gr. Lichterfelde nam proeven met platen dik 1 cM. om daarvan de waterdichtheid te bepalen en bevond dat een plaat bij een menging van 1 cement en 5 zand, onder toevoeging van 1.25 procentceresit, gedurende den proeftijd van 6 dagen ondoordringbaar voor water bleek te zijn, terwijl platen van dezelfde grootte en menging — doch zonder ceresit — dadelijk door vochten en na een tijdsverloop van 3 uren aan de onderzijde druppels vertoonden, hetgeen gedurende den geheelen proeftijd van 6 dagen onveranderd aanhield.

De „Wunnersche Bitumen-Werke” te Una in W. verzenden op aanvraag catalogi en referentiën en stellen zich beschikbaar voor alle mogelijke inlichtingen. „Der Betonbau”.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

L'Italie monumentale. La Haye M. HOLS. Milan ENRICO BONOMI. Prijs per serie van 4 deelen fl. 3. Prijs per deel f 0.90

Verschenen is de eerste serie bestaande uit de navolgende monografiën.

1. De Kathedraal van Milaan.
2. De Certosa van Pavia.
3. Het Baptisterium van Florence.
4. De kerken van Rome.

Architektonische Rundschau. Afl. 5. De stadsschouwburg te Wolfenbüttel door de architecten RASCHE & KRATZSCH te Brunswijk, een kloek maar eenvoudig bouwwerk. Geh. Baurat MÜHLKE, ons bekend door zijne studie over het verband van Noord-Duitsche en Hollandsche bouwkunst, wijdde thans zijn aandacht aan de volkskunst in het zuidelijk voorgebergte der Sudeten en verzamelde daar tal van afbeeldingen eener interessante hout-bouwkunst.

De afl. bevat verder: de voor uitvoering bestemde prijsvraag-ontwerpen voor een nieuw stadhuis en een spaarbank te Donauesschingen door Prof. E. BECK (Karlsruhe); een woon- en kantoorgebouw te Berlijn van Reg. baum. A. SALINGER; een voorname villa te Brunswijk door Prof. HERMANN PFEIFER aldaar; een landhuis-ontwerp; een kegelbaan te Winterthur, waarvan de arch. RITTMAYER & FURRER aldaar, een allergezelligst en aantrekkelijk interieur maakten; een dubbele villa te Sachsenhausen en eindelijk de Realschule in Kirchheim u. Teck., arch. ADOLF RETTER te Stuttgart, een gebouw van monumentaal karakter en een uitstekend voorbeeld van den nieuwen deutschen schoolbouw.

Der Städtebau. Afl. 2. Dr. R. BRUCK schrijft over het ontwerp van den Stadtbaurat ERLWEIN betreffende den ombouw van het theaterplein te Dresden, een „questie” zonder eind die reeds sinds menschen heugenis aan de orde is maar nu waarschijnlijk hare oplossing nadert.

EUG. HÉNARD vervolgt zijn artikel over de voorsteden van Parijs en den nieuwen parkgordel.

Dan wordt opgehaald hoe na een zwaren brand die in 1789 een groot deel der schilderachtige stad Tübingen vernielde, met de beste bedoelingen het stadsplan werd veranderd, maar hoe daarbij het restant der schilderachtigheid grootendeels te gronde ging. Aldus werd een keer te meer de onjuistheid van het starre, rechtlijnige systeem bewezen.

Het volkspark van Groot-Berlijn. De schrijver zet hier uiteen op welke wijze z. i. als over een menschenleeftijd Berlijn zes miljoen inwoners zal tellen, het vraagstuk van den luchttoevoer voor de reuzenstad zal opgelost zijn.

Architectura Nr. 6. Een Raadhuis op een regelmatig Damplein, ontwerp met toelichting door W. KROMHOUT Czn. Dit ontwerp is eene vereenvoudigde variant van het ideaal-prijsvraag-ontwerp van den heer KROMHOUT. Het momentale karakter van een Raadhuis maakt een regelmatig Damplein absoluut noodzakelijk. Ook dit plan is gebaseerd op eene toekomstige terugzetting van den noordelijken wand van het Damplein.

Vervolgens wijst de heer WEISSMAN er op dat bij de inrichting van het voormalig stadhuis tot paleis slechts zeer weinig aan het gebouw veranderd werd. Het zou dan ook met weinig moeite in zijn oude toestand zijn terug te brengen. In hoeverre het dan nog als stadhuis zou zijn te gebruiken, is een andere vraag. Terwille van het behoud der oude schoonheid zou het gemak dat door ingrijpende veranderingen te verkrijgen ware, niet in aanmerking mogen komen. Derhalve zou het gebouw alleen voor representatie in aanmerking komen en voor praktisch gebruik een nieuw gebouw moeten worden gesticht.

Ook de heer VAN BAALLEN wijst in een artikel over de Raadhuisplannen op het gevaar dat een soort van restauratie van het gebouw zou medebrengen en waarschuwt daartegen.

Van K. VAN LEEUWEN het slot van zijn voordracht in de Bouwkunst-cursus van „A. et A.”

Bouwkundig Weekblad Nr. 7. Uitbreiding eener slagerij te 's Gravenhage door W. DE VRIND, B.-I. (met afb.).

Geteerde wegen (slot).

Resumé van het rapport over steenhoudersarbeid en steenhoudersziekte. (Zie blz. 37 en 45.)

Ventilatie van zalen (slot) uit het Duitsch.

De Opmerker Nr. 7. Een brief aan onzen lezerskring. De redactie deelt hierin mede welke de beginselen zijn die „De Opmerker” leiden,

Tunis. Korte historische beschrijving der stad (wordt vervolgd). Amsterdam's Raadhuis. Mededeeling van het voorstel van B. en W. (zie blz. 50) met beschouwing dienaangaande. Schrijver zou er het meeste voor gevoelen dat het Kon. paleis opnieuw als Raadhuis werd in gebruik genomen. Wie weet, zegt hij, wat de nieuwe burgemeester der hoofdstad, nog in die richting weet te doen.

Drentsche hunnebedden en Grieksche rotsgraven. Een uit het „Vaderland” overgenomen resumé van het laatste nummer der „Mededeelingen van het Rijksmuseum van oudheden”, waarin Dr. HOLWERDA betoogt dat er een hechten band bestaat tusschen onze praehistorische verschijnselen met die van de klassieke landen.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

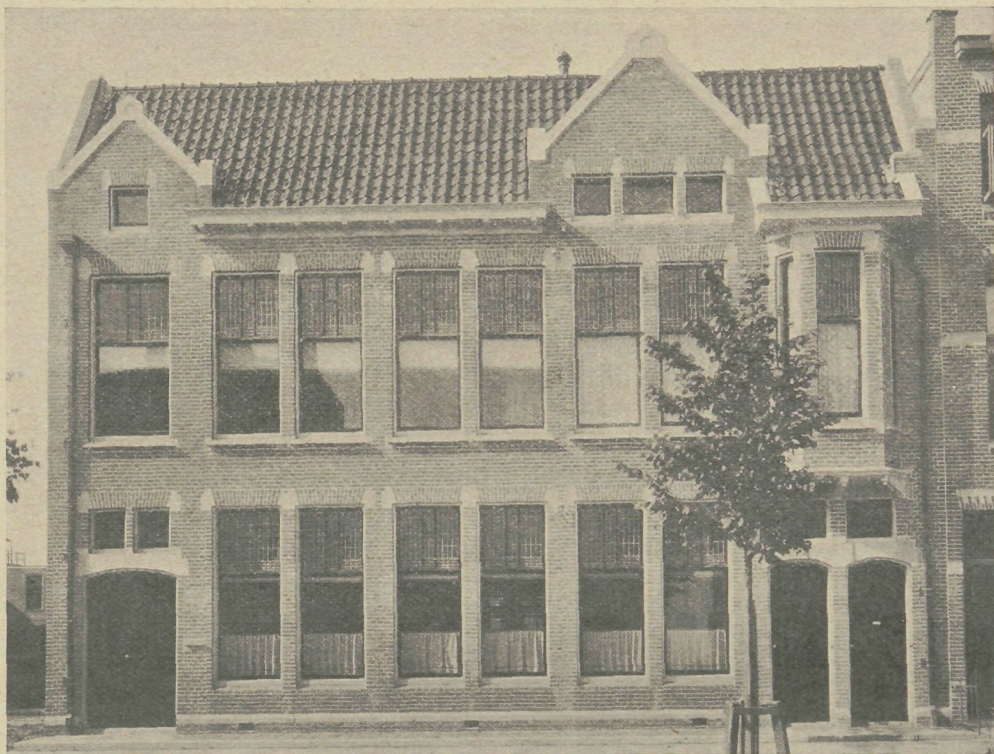
Examen Bouwkundig-Opzichter en Teekenaar 1910.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie belast met het afnemen van de in Februari en April a.s. te houden examens voor Bouwkundig-Opzichter en voor Bouwkundig-Teekenaar, de heeren:

B. J. Ouëndag, Voorzitter, H. van Dam, Joseph Herman, J. Molenschot, Mr. E. H. P. Rosenboom, J. A. van der Sluys Veer, P. A. Timmers, L. Zwijs, (allen te Amsterdam), G. Versteeg, (Arnhem), J. D. Gantvoort, (Deventer), W. de Vrind Jr., (s-Gravenhage), J. J. van Noppen, (Haarlem), P. A. Weeldenburg, Herm. van der Kloot Meyburg, W. F. OVEREYNDER, J. van Wijngaarden, (allen te Rotterdam), W. de Jong, (Utrecht), H. Bletz, (Weesp) en J. Gratama, (Amsterdam), Secretaris.

Prijsvraag voor een hoofd van „De Middenstander”.

De jury bestaande uit A. LE COMTE, JAC. VAN GILS, J. H. HENKES, CORNS. IMMIG en K. DE BAZEL, kende toe den eersten prijs ad f 100 aan den Heer MATTHIEU WIEGRAN, teekenaar (Amsterdam) ontwerp motto „Dood”; den tweeden prijs ad f 50 aan den Heer A. C. A. ROTGANS, Bouwkundig Opzichter-teekenaar (Zandvoort) ontwerp motto „Eenvoud” en den derden prijs ad f 30 aan den Heer H. VAN DEN OEVER, (Amsterdam) ontwerp motto „Mercurius”.

GRONINGEN. KANTOORGEBOUW EN MAGAZIJNEN
ARCH. K. & G. HOEKZEMA KZ. (GRONINGEN)

IXE JAARGANG No. 8

23 FEBRUARI 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

DE VOLKSHUISVESTING IN DE NIEUWE STAD TE AMSTERDAM

Rapport over de Volkshuisvesting in de Nieuwe stad te Amsterdam, uitgebracht door eene Commissie uit den Amsterdamschen Woningraad, bestaande uit Mej. JOH. TER MEULEN en de Heeren D. HUDIG JR., A. KEPPLER, J. E. VANDER PEK, H. H. WOLLRING. (Prijs f0.60.)

Het bovenstaande uiterst belangwekkende rapport dat dezer dagen het licht zag, hangt een zeer ongelukkig beeld op van de huizen en woningtoestanden in de nieuwe stad van Amsterdam. Voor ingewijden was dit geene verrassing. Met onweerspreekbare duidelijkheid worden echter de feiten nu aangetoond.

Het brandgevaar dier huizen had reeds lang de aandacht getrokken. Telkens vonden branden plaats met noodlottige persoonlijke gevolgen. De aandacht van den Woningraad werd er echter op gevestigd

dat de woningen ook in ander opzicht vaak alles te wenschen overlieten. Daarin vond de Raad aanleiding tot het doen instellen van het onderzoek, welks resultaten in dit geschrift zijn neergelegd.

De commissie stelde zich allereerst voor een onderzoek in te stellen naar de woningen, zooals die, sedert de stad zich in het midden der XIXde eeuw is gaan uitbreiden, zijn bijgebouwd. Vervolgens zou zij zich de vraag stellen of de toestanden, die zich daar hebben ontwikkeld, bevredigend kunnen worden genoemd en, zoo neen, of een ingrijpen der overheid ten einde verbetering te brengen, gewenscht was te achten.

Het rapport konstateert allereerst hoeveel de stadsuitbreiding reeds in aanleg heeft te wenschen overgelaten. Ook thans nog wacht menig weinig aanlokkelijk bebouwingsplan, zoo in de Indische buurt als in het van Lennepkwartier, op uitvoering. Gelukkig is de bebouwing van het Museumterrein na aankoop van de Waskaarsenfabriek eene groote verbetering.

Niet alleen de aanleg vertoont echter weinig goeds. Ook

wat gebouwd werd ter huisvesting van de arbeidende klassen wettigt, op weinige uitzonderingen na, een zeer ongunstig oordeel. De commissie onderscheidt zes hoofdtypen van woningen (verg. de afb. op blz. 63).

TYPE 1. Voor- en achterwoningen met blinde alcoof.

Fig. 1 geeft van deze een voorbeeld. Op elke étage, de huisverdieping meestal uitgezonderd, bevat het perceel twee achter elkaar gelegen z.g. „kamerwoningen”. Elke woning bevat een vertrek, een keuken en een blinde alcoof. De privaten zijn nu eens binnen de woning geplaatst, dan weer buiten de woning op het gemeenschappelijk portaal.

De breedte van de perceelen waarin deze woningen voorkomen, varieert van 5 M. tot 5.50 M.

De huren van zulke voor- en achterwoningen bewegen zich tusschen f1.80 en f3 per week.

TYPE 2. Voor- en achterwoningen met twee blinde alcoven naast elkaar.

Dit type (zie fig. 2) is een gewijzigd type 1; door meerdere breedte van het perceel is het mogelijk de alcoof door een tusschenschot te verdeelen in twee naast elkaar gelegen blinde alcoven. De huur van deze woningen verschilt niet noemenswaard van die, welke voor de woningen van type 1 gevraagd wordt.

TYPE 3. Etagewoningen met uitgebouwd keukentje en een alcoof.

Fig. 3 geeft dit type weer. Elke woning beslaat de geheele verdieping en heeft een voorkamer, een alcoof, een achterkamer en een uitgebouwd keukentje. De privaten zijn nu eens in de woningen, dan weer op het gemeenschappelijk portaal geplaatst.

De breedte van deze soort perceelen wisselt tusschen 4 (een enkele maal zelfs minder) en 4.50 M. De huur van deze woningen schommelt om de f3.

TYPE 4. Etagewoningen met uitgebouwd keukentje en twee alcoven achter elkaar.

Elke woning bevat een voorkamer, twee alcoven, een achterkamer en een uitgebouwd keukentje.

De privaten zijn nu eens op het portaal, dan weer in de woning geplaatst.

De breedte van deze perceelen wisselt tusschen 4 en 4.50 M. De huur van elke woning schommelt om de f3. Dit type verschilt weinig van type 3, onderscheidt zich echter daarvan door de twee achter elkaar gelegen alcoven.

TYPE 5. Etagewoningen met één alcoof, keuken en klein kamertje.

Deze woningen beslaan weder een geheele etage. Door meerdere gevelbreedte is het mogelijk geworden naast de voorkamer een klein kamertje te maken en naast de achterkamer de keuken. Het privaat komt meestal in de woning voor, terwijl een bedstede in

het portaal, hoewel geen regel, veelal aanwezig is.

De breedte van de perceelen beweegt zich tusschen 5 M. en 6 M.

De huur per woning per week belooft f3.50 en hooger.

TYPE 6. Etagewoningen met twee alcoven, zijkamertje en keuken.

Dit type verschilt weder weinig van type 5; echter zijn in plaats van een enkele alcoof, twee alcoven achter elkaar geplaatst. De huur is ongeveer gelijk aan die van de woningen van type 5. Dit soort huizen komt vrijwel overeen met de huizen die woningen van type 1 herbergen; in het schot van type 1 tusschen de voor- en achterwoningen een deur gedacht en een der keukens ingericht tot kamertje, geeft een woning van type 6.

Daarnaast komen nog vele afwijkingen en combinaties voor. Zoo heeft een bijzonder type zich op het Funen ontwikkeld. Fig. 7. In zeer ondiepe blokken zijn huizen gebouwd 4 M. breed en 9 M. diep. De perceelen bevatten een sousterrain, een huisverdieping en drie bovenverdiepingen. Het sousterrain en de huisverdieping zijn nu eens samengetrokken, dan weer geheel gescheiden gehouden. De bovenverdiepingen bevatten étage-woningen, bestaande uit een voorvertrek, een achtervertrek en een spoelhok of keukentje met open privaat. De trappen zijn zeer slecht en bekrompen, terwijl alle afscheidingen, evenals bij de andere typen, van hout zijn samengesteld. De toetreding van licht in het achtervertrek is wegens de nauwe bouwblokken geheel onvoldoende. De huur dezer bovenwoningen wisselt van f2 tot f3.50 per week.

In de aldus beschreven woningen is een groot deel van de bevolking der hoofdstad ondergebracht. Hare gebreken zijn vele.

Het brandgevaar is aan allen gemeen. De houten afscheidingen en het ontbreken van gestucadoorde plafonds bevorderen eene snelle verspreiding van brand. Men durft niet vluchten langs de smalle en donkere trappen, die bij wijze van schoorsteen werken. Vluchten naar boven brengt blijkens de ervaring geene redding.

Het ongunstigst is de toestand natuurlijk in de dicht bevolkte huizen met voor- en achterwoningen, die bovendien een dubbel aantal brand- en verlichtingsplaatsen bezitten. Alleen een bouw met veel ruimer trappen, die behoorlijk licht van buiten ontvangen en zoo zijn geconstrueerd dat ze zelf niet dadelijk een prooi van den vuurgloed worden, geeft eenigen waarborg dat de inwoners dezer perceelen zich bij brand redden op de wijze die het meeste kans op ongedeerde ontkoming biedt: door zich naar beneden te begeven.

En toch was het brandgevaar nog wel een van de minste nadeelen. Andere nadeelen van socialen, moreelen en hygiënischen aard doen zich voor. De gehoorigheid der woningen doet ze alle intimiteit missen. Zelfs de

PLATTEGRONDEN VAN ZEVEN AMSTERDAMSCH E WONINGTYPEN

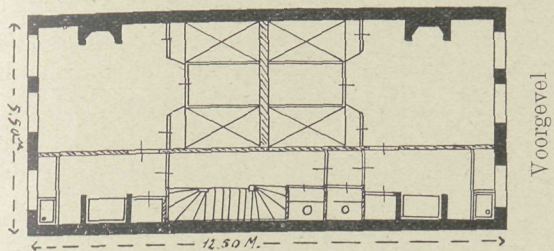

Fig. 1.

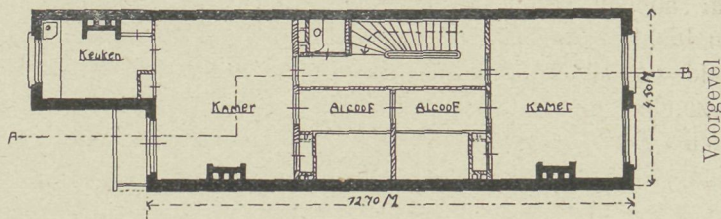

Fig. 4.

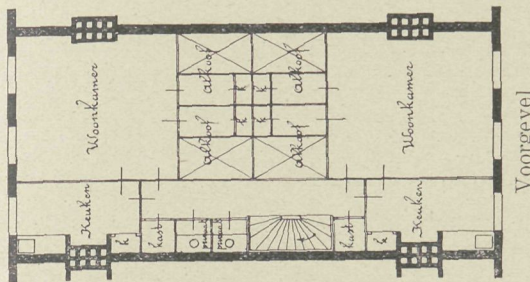

Fig. 2.

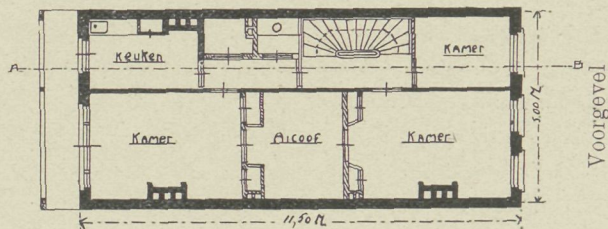

Fig. 5.

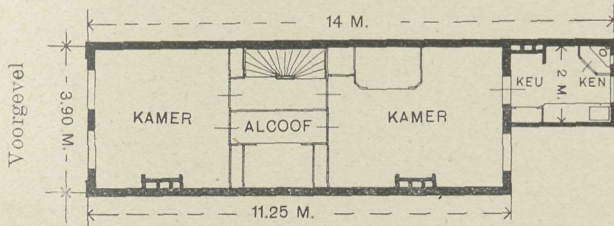

Fig. 3.

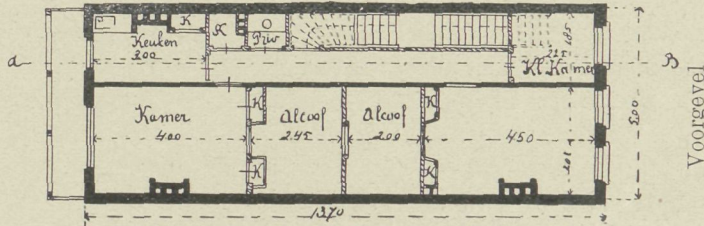

Fig. 6.

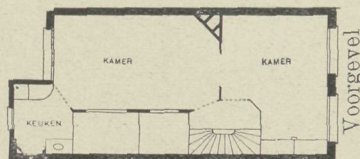

Fig 7.

afscheiding tusschen vóór- en achterwoning bestaat dikwijls slechts uit een houten schot. Dat deze toestand een hooge mate van onvrijheid in de bewoning veroorzaakt, zoowel voor hen die vernemen wat zij niet zouden wenschen te hooren, als voor hen wier huiselijk leven bij de burenen onvrijwillige getuigen vindt, behoeft geen betoog. Beschouwt men de beide tegen elkaar grenzende alcoven van fig. 1, waar 's nachts twee gezinnen vertoeven gescheiden door een houten wandje of door een schijnbaar steenen wand, samengesteld uit riet en kalk, dan heeft men een voorbeeld van het allerergste.

Het gevaar is bovendien niet denkbeeldig dat aan de eischen der zedelijkheid te kort wordt gedaan. Soms hebben de woningen van dit type nog een slaappleats in de keuken of op het portaal, maar regel is dat het gezin voor het slapen is aangewezen op de woonkamer en de alcove, zoodat van een behoorlijke afscheiding naar leeftijd en geslacht geen sprake kan zijn.

De woningen die een geheele étage beslaan, schieten eveneens te kort. De voorkamer wordt veelal niet ter

bewoning of als slaappleats gebruikt. Dan reduceert zich de slaappleats tot de alcove, mogelijk nog tot een bedstede op het portaal. Alleen wanneer de woning aan de voorzijde een kabinet bevat, wordt de toestand beter. Is dan tevens een bedstede op het portaal aanwezig (wat lang niet altijd het geval is), dan is voldaan aan de minimum-eisch voor een grooter gezin: drie gescheiden slaappleats. Zijn er twee alcoven, dan is aan de eischen der zedelijkheid iets beter voldaan. De alcoven hebben echter weer andere groote nadeelen.

De lijst der gebreken dezer woningen is hiermede niet compleet. De donkere trappen werken slecht onderhoud in de hand. Voor de voor- en achterwoningen komt daar nog bij dat in het wonen van zes gezinnen op één trap een oorzaak van burenruzie schuilt die den afkeer tegen „het met zijn zessen op een trap wonen” verklaart.

Doorgaans zijn ook de privaten slecht verlicht en geventileerd. Veelal liggen zij bovendien op de gemeenschappelijke trapportalen en buiten de woning.

Erger zijn evenwel de bemerkingen die de hygiënist zal hebben tegen de gebrekkige toetreding van licht en lucht. Deze beide zijn voor het behoud der gezondheid onvoorwaardelijk noodig. Een eerste eisch eener gezonde woning is de ruime toetreding van licht en lucht. Een voortdurend verblijf, met name tijdens den slaap, in onvoldoend geventileerde lokalen ondermijnt de gezondheid en verzwakt het weerstandsvermogen. Hetzelfde geldt ook voor ieder die niet dagelijks aan de inwerking van krachtig zonlicht is blootgesteld.

Overvloed van licht en lucht zijn krachtige wapens tegen ziekte, in het bijzonder de gevreesde volksziekte, de tuberculose. Wil men deze bestrijden dan is het noodig woningen te bouwen waarin licht en lucht onbelemmerd toegang hebben. Direct zonlicht is na korten tijd doodlijk voor de bacillen; deze zijn ook niet tegen diffuus licht bestand.

PAUL JACOB en GOTTHOLD PANNWITZ verklaren in hun boek „Entstehung und Bekämpfung der Lungen-tuberculose” ¹⁾:

„Goede, frissche lucht die, de grootte der vertrekken en het aantal der bewoners in aanmerking genomen, zoo vaak mogelijk wordt ververscht, is het beste middel om het lichaam tot gezonde ontwikkeling te brengen en gezond te behouden en tot wering van ziektekiemen. Daarom moet bij den bouw van woningen ervoor gezorgd worden dat geen vertrekken worden gebouwd, die niet in alle deelen voor licht en lucht gemakkelijk toegankelijk zijn. Alcoven en droogzolders worden steeds, hoe men er ook tegen waarschuwt, als slaappleaats gebruikt en verleiden bovendien tot berging van allerhande onzindelijken rommel. Daarom moeten zij bij den bouw van woningen worden vermeden en spreekt het vanzelf dat ze niet aan dienstboden en andere huisgenooten als slaappleaats mogen worden aangewezen”.

Het is noodig, dat alle vertrekken in onmiddelijk verband staan met de buitenlucht, dat de ligging der straten zoo is gekozen, dat de voor- en achtergevels der woningen zonlicht ontvangen, dat de afstand der perceelen zoo is, dat het zonlicht ook in de benedenverdiepingen der huizen kan binnendringen en dit zoowel in den winter als des zomers, en dat er nergens aan de buitenzijde der woningen hoeken ontstaan, welke de lucht-circulatie tegenhouden.

De commissie, deze eischen aan de bebouwing toetsende, is niet bijzonder tevreden. Een lichtpunt is, dat hier de buitenlands gebruikelijke huurkazernen met nauwe binnenplaatsen ontbreken. Nadeelig werkt echter het uitbouwen der keukens, dat de lichtcirculatie in het blok belemmert en donkere hoeken doet ontstaan.

Het traceeren der straten was echter b i j z o n d e r ongelukkig. In nagenoeg de geheele uitbreiding gaat de hoofdrichting der straten van west naar oost (west-zuid-west naar oost-noord-oost in het van Lennepkwartier; in buurt IJ IJ en de Oosterparkbuurt

¹⁾ Auf Grund ihrer in den deutschen Lungenheilstätten angestellten Sammenforschung. Leipzig, G. THIEME, 1901—1902.

iets ongunstiger; in de Indische buurt volkomen oost-west), terwijl een richting ongeveer zuid-noord de meest gewenschte moet worden geacht, en dan liefst zoo, dat de zuid- en noordzijde zooals dit in Engeland wel gebeurt, niet wordt volgebouwd. Dit is van groote beteekenis voor de luchtverversching. Bij deze ligging ontvangen zoowel voor- als achtergevels der woningen zonlicht.

De heerschende toestand is dat in verreweg de meeste woningen een der beide woonkamers op een korten tijd van het jaar na, nooit zonlicht geniet. In dien korten tijd vallen alleen de stralen van de vroege ochtend- of late avondzon zeer schuin in het vertrek. Een werkelijke zonbestraling mag dit niet worden genoemd. Voor de voor- en achterwoningen is de beteekenis van dezen toestand nog erger; de helft dezer woningen aan deze straten gelegen, heeft nooit zon.

Hierbij komt dat ook de woningen die op de goede windstreken liggen, toch volstrekt niet zooveel zon krijgen als men wenschen mocht. Dat zou, schrijft het rapport, een zóó ruime bebouwing eischen als in eene stad niet teverwezenlijken is.

In de praktijk is de toestand voor een normaal geval als volgt. Eerst voor huizen die naar het O. en W. gericht zijn. 1½ uur per dag dringt de zon door tot den voet der gevels. De stralen strijken den grootsten tijd slechts langs den gevel en de werkelijke zonneshijn in de benedenkamers zal zeker niet langer dan een half uur kunnen duren. Zelfs op de dagen der dag- en nachtevening, 22 Maart of 22 September kan deze werkelijke bestraling nog slechts 1½ uur duren! Alzoo slechts 1/8 gedeelte van den tijd, dat de zon boven den horizon is!

Voor de huizen die naar het zuiden uitzien, bij een ligging der straten ongeveer oost-west, — zooals gezegd, ongelukkigerwijs in de nieuwe stad de meest voorkomende — is de toestand véél ongunstiger, wat slechts op het eerste oog bevreemdend lijkt. Doordat de zonnestrallen hier niet schuin-longs in de blokrumte vallen, maar in de kortste richting schijnen, reiken zij, niettegenstaande den iets hoogerem zonnestand op den bestralingstijd, lang niet zoo diep. Gedurende rond een half jaar kan de zonneshijn in een dergelijk blok niet tot den voet der n.b. op het zuiden gelegen gevels doordringen!

Dit klemt te meer wijl de slaapgelegenheden in de alcoven er het slechtst aan toe zijn. De praktijk is wel dat in de alcoof, het vertrek dat het meest zon noodig heeft, deze nooit toetreedt. In het theoretisch denkbare geval dat binnenstraling van de zon wel plaats heeft, blijft dan nog in de blinde alcoof het feit dat, door gebrek aan ventilatie, de circulatie van de door de zon beschenen lucht door de geheele alcoof is buitengesloten. Maar ook in de niet blinde alcoven is de toestand weinig of niet beter, omdat de „mooie kamer” zorgvuldig pleegt te worden dichtgehouden en in de praktijk dus de alcoven dier woningen feitelijk blind zijn.

Om die reden is de alcoof onvoorwaardelijk af te

keuren; niet minder echter met het oog op het gemis aan luchtversching. Er treedt toe in hoofdzaak verbruikte lucht uit de huiskamer of doorgaans slechte lucht uit het huis zelf. En dat in het slaapvertrek! Over de werking van ventilatiekokers is het laatste woord niet gezegd. Rekening moet bovendien worden gehouden met de algemeene en in kleine woningen niet geheel onverklaarbare vrees onzer bevolking voor versche lucht.

Hoe kleiner de woning en door hoe meer personen zij bewoond is, hoe grooter juist de behoefte aan versche lucht. Ruim is de alcoof nooit. Bij hooge uitzondering voldoet zij aan de minimum-eisch voor een gezond slaapvertrek: 15 M³. per persoon.

Eenstemmig was de commissie in hare veroordeeling der alcoof en dit niet alleen voor de alcoven der éenkamerwoningen die ware moordholten zijn doordien zij de uitbroeiing van ziektekiemen bevorderen en de overdracht van ziekten vergemakkelijken; maar ook van de betere alcoof der etage-woningen.

Zij heeft steeds onvoldoenden lichttoevoer, steeds onvoldoenden luchttoevoer, de gemakkelijke afsluitbaarheid werkt steeds onvoldoend onderhoud in de hand en verleidt ertoe allen rommel in de alcoof uit het gezicht te brengen. Onder alle omstandigheden is de alcoof te veroordeelen: er zijn geen alcoven te bouwen die behoorlijken lucht- en lichttoevoer zouden bezitten; een alcoof die dit had zou ophouden een alcoof te zijn. Met behulp van luchtkokers kan men pogingen aanwenden om den luchttoevoer te verbeteren, door aan de alcoven aan beide zijden een uitgang te geven kan men zelfs theoretisch de mogelijkheid scheppen van werkelijke doorspuiging, de praktijk zal, van enkele gevallen misschien afgezien, toch zijn dat de luchttoevoer onvoldoende is. Wat aangaande licht- en luchttoevoer van alcoven is gezegd, geldt natuurlijk ook, en ten deele in nog hooger mate, voor de bedsteden op portalen.

In den breede is nu de zeer moeilijke en gekomplieerde vraag overwogen hoe tot verbetering der geschetste toestanden zou te geraken zijn. Daarbij wordt ook stil gestaan bij den invloed ten goede die de nieuwe bouwverordening kan oefenen, wier bepalingen geenszins te ver strekkend worden geacht. Ter illustratie van 't geen tegen nagenoeg denzelfden prijs als die der alcoofwoningen zou te bouwen zijn, zonder alcoven, zijn een aantal afbeeldingen aan het verslag toegevoegd die hierbij, dank zij de welwillendheid waarmede de Woningraad de clichés ter beschikking stelde, worden overgenomen.

Hare konklusie legt de commissie in de volgende regels neer:

„Vatten wij het vorige samen, dan blijkt, dat de commissie (zooals overigens niet valt te verwonderen) geen middel aan de hand heeft kunnen doen om in de bestaande, helaas al te slechte toestanden in de nieuwe stad inderdaad afdoende verbetering te brengen.

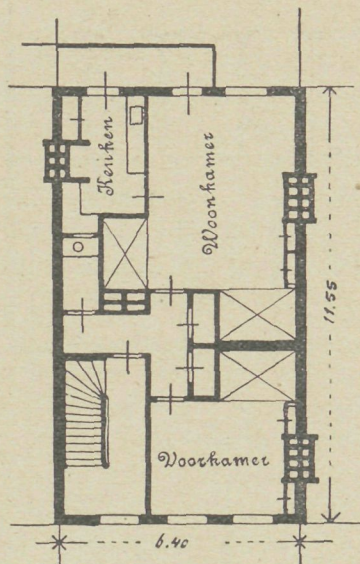

Fig. 1.

PLAN van huizen aan de Agatha Dekenstraat te Amsterdam.

Architect: J. E. VAN DER PEK.

Gebouwd voor rekening van het Amsterdamsch Bouwfonds.

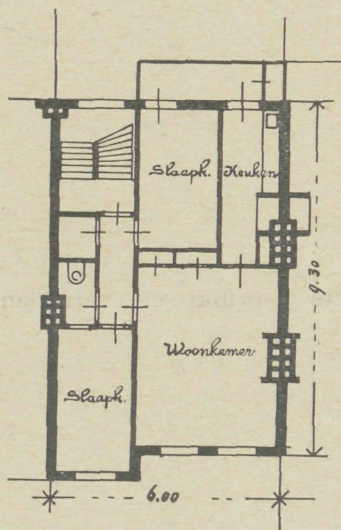

Fig. 2.

PLAN van huizen aan de van Beuningestraat te Amsterdam.

Architect: J. E. VAN DER PEK.

Gebouwd voor rekening van de Coöperatieve
Bouwvereniging Rochdale.

Ook wanneer men er ten volle van overtuigd is, dat een zoo groot volksbelang als de volkshuisvesting het doen van groote, ja van zeer groote uitgaven rechtvaardigt, behoort het vinden van zulke afdoende middelen van verbetering, onder de tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen, tot de onmogelijkheden. Een radicale verbetering zou afbraak van een goed — of liever slecht — deel van de nieuwe stad beteekenen. Alle andere verbeteringen, waaronder de besproken verbouwingen, blijven min of meer lapwerk. Bepaald gunstig wordt de toestand er toch niet door. Dit mag natuurlijk geenszins ervan weerhouden om op de tot op heden gevolgde wijze verbeteringen te verlangen, waar de gebruikelijke gebreken aan den dag komen. Daarmede mag geen oogenblik worden opgehouden. Integendeel. Er kan nog ruimer uitbreiding

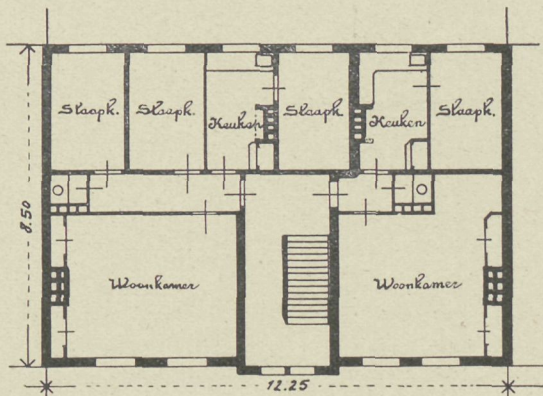

Fig. 3.

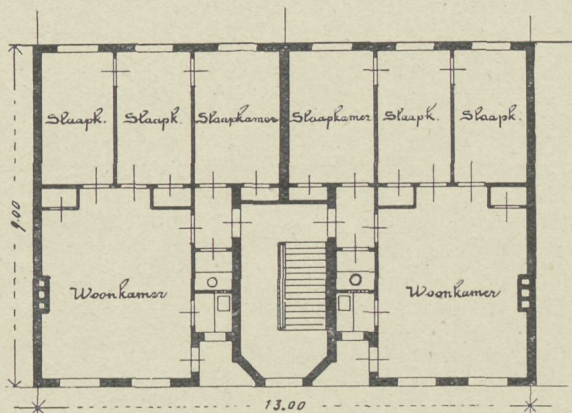

Fig. 4.

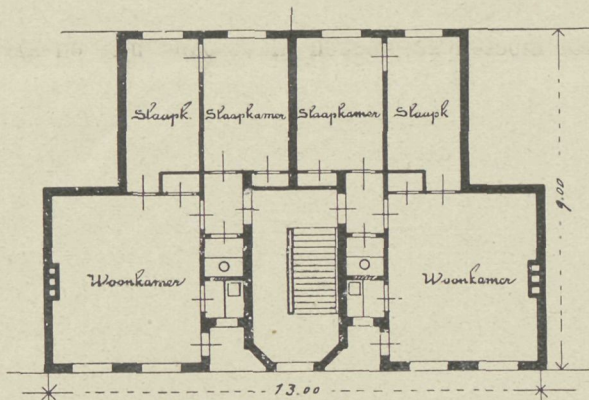

Fig. 5.

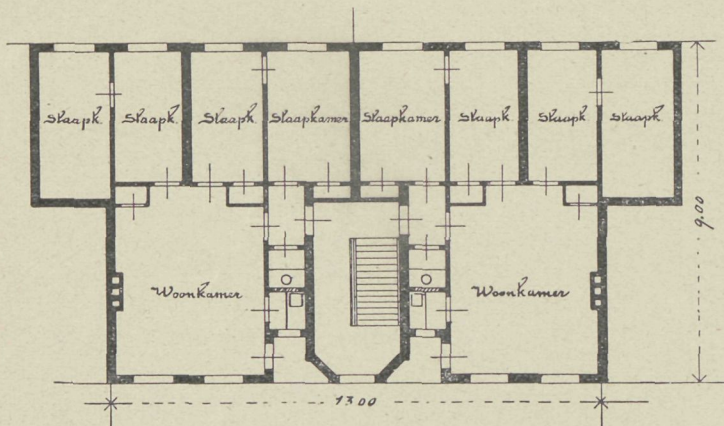

Fig. 6.

PLANNEN voor huizen te zetten door de Vereeniging De Arbeiderswoning te Amsterdam.

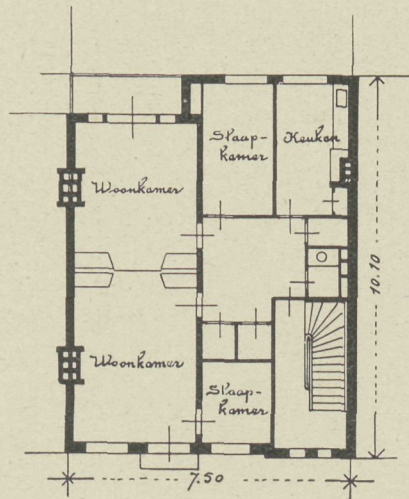

Fig. 7.

PLAN van perceelen 2e Atjehstraat 37-39, te Amsterdam.
Architect: VAN DER TAS.
Gebouwd voor rekening van den Heer P. H. RIEDER.

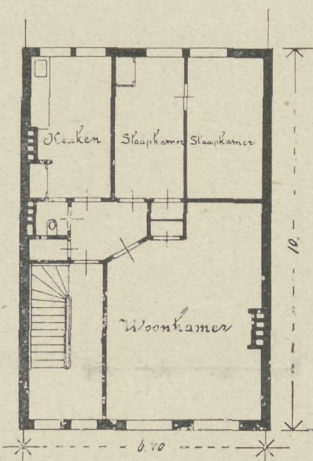

Fig. 8.

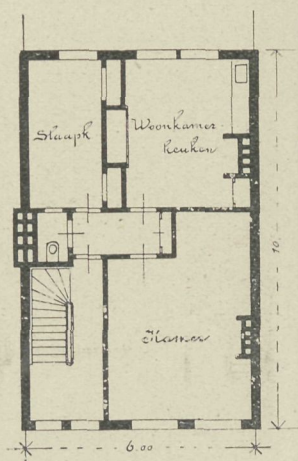

Fig. 8a.

PLAN voor huizen te bouwen aan de Eerste Hugo de Grootstraat te Amsterdam.
Te bouwen voor rekening van de Bouwmaatschappij tot verkrijging van Eigen Woningen.

aan worden gegeven. Over de gevolgen van deze verbeteringen make men zich echter geen illusies. Zij zijn noodig en onvermijdelijk om tegen het allerergste te voorzien, maar maken van de slechte woningen geen goede.

„Over de vraag of de voordeelen van sterk ingrijpende maatregelen als b.v. de verbouwing der voor- en achterwoningen zoo groot zijn dat zij het aanwenden van een kapitaal van vele millioenen rechtvaardigen, dacht de commissie verschillend. In ruimen aanbouw van een goed type-woning voor die klasse van bewoners, welke thans de gediskwalificeerde woningen bewonen, ziet de commissie althans een stap in de goede richting. Deze aanbouw zal een stijging van den woningstandaard ten gevolge kunnen hebben, die de bestaande woningen in waarde doet achteruitgaan. Als onderkomen voor hen die thans de krotten der oude stad bevolken, mogen ze dan desnoods worden aanvaard. Een dergelijke aanbouw mag echter als

nie
bes
zou
der
wo

gu
zek
vor
tre
dat
nog
(W
dez
één
ver
ges

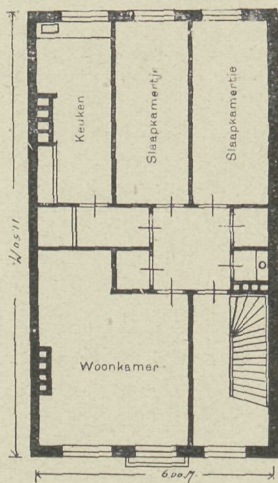

Fig. 9.

PLAN van huizen aan de Lepelstraat te Amsterdam.

Architect: J. v. D. Woud.

Gebouwd voor rekening van den Heer S. J. CHRISTIAANS.

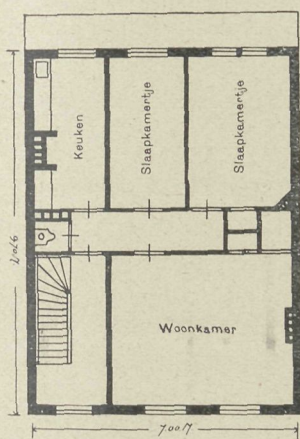

Fig. 10.

PLAN van huizen aan de Lepelstraat te Amsterdam. Gebouwd voor rekening en volgens ontwerp van den Heer A. J. TIJMENSEN.

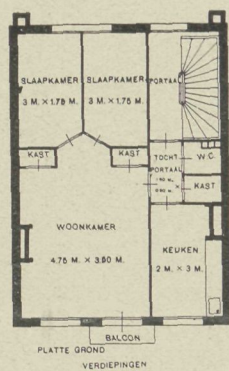

Fig. 11.

PLAN van huizen aan de Groen van Prinstererstraat te Amsterdam.

Gebouwd voor rekening en volgens ontwerp van de Gebr. DE HEER KLOOTS.

niet meer dan een stap in de goede richting worden beschouwd. Dat de aanbouw op zulke groote schaal zou kunnen geschieden, dat inderdaad een leegpompung der slechte woningen het gevolg zou zijn, kan niet worden verwacht.

„Voor den toekomstigen aanbouw is het vooruitzicht gunstiger. De nieuwe bouwverordening geeft inderdaad zekerheid dat woningen, als de commissie als regel vond, niet meer zullen worden bijgebouwd. Te betreuren echter is het, en ernstig te betreuren, dat een aanmerkelijk deel der nieuwe stadsuitbreiding nog zal plaats hebben langs in verkeerde richting (West-Oost) geprojecteerde straten. Herziening van deze plannen verdient aanbeveling. Wijders schiet op één punt, een punt van groote beteekenis echter, de verordening nog tekort: zij laat nog op een vrij uitgestrekt terrein den bouw van woningen met door-

spuibare alcoven toe. Het is zaak de bouwverordening zoo spoedig mogelijk te herzien op zulke wijze dat de nieuwbouw van zulke woningen niet meer geoorloofd zij.

„Ook de bepalingen aangaande binnenplaatsen, alcoven in grotere woningen en vertrekken met onbeweegbare bovenramen behoeven dringend herziening.

„Dat met inachtneming van de bepalingen der bestaande bouwverordening hygiënische woningen voor matigen huurprijs zijn te bouwen, volgt, meent de commissie, uit de als bijlage aan dit rapport toegevoegde schetsen van woningen. (Zie fig. 1—11.) Het is waar dat dit type van woningen in zooverre duurder is als er meer straat- en waterleidinggeld voor moet betaald worden en het, bij gegeven diepte der bouwterreinen, meer grond behoeft omdat het type breder is dan het gebruikelijke. Deze bezwaren kunnen echter worden ondervangen. De gemeente heeft door vaststelling der bouwverordening blijk gegeven het tot stand komen van een beter woningtype te willen bevorderen. Het ligt op haar weg dit thans ook mogelijk te maken en wel door een zoodanige herziening van de verordening op het straatgeld en de waterleiding, dat voor de bredere woningen geen meerdere belasting behoeft te worden betaald dan voor de slechtere smalle woningtypen en niet meer voor waterleiding in de woningen zonder dan in die met alcoof en door een verlaging van den erfpachtscanon, zoodat over de bredere terreinen niet meer canon behoeft te worden betaald dan over de smallere. Dit laatste zal moeten geschieden in verband met en als onderdeel van de vaststelling van een algemeene grondpolitiek, als waarop de Woningraad in zijn adres aan het gemeentebestuur van April 1909 reeds aandrong.

„Geenszins mag de oplossing van de laatste moeilijkheid worden gezocht in de minder diep maken der terreinen; de minimum-bepaling der nieuwe bouwverordening mag niet de normale worden. Ja, het verdient ernstige overweging de minimum-maat aldus te herzien dat zij meer in overeenstemming komt met wat boven gebleken is als eisch van hygiëne te moeten worden gesteld.

„Brenge men ten slotte dit vraagstuk in verband met dat der parken en plantsoenen, dan is er veel voor te zeggen nog een stap verder te gaan en voortaan de achtergevelrooilijnen op veel grooteren afstand van elkaar te brengen en de tusschenliggende ruimten van gemeentewege als plantsoenen aan te leggen.”

Een inderdaad treurig tafereel onzer volkshuisvesting wordt in dit rapport opgehangen. De Woningraad legt de vinger op een diepe wonde. Het besef dat afdoende maatregelen niet kunnen uitblijven zal door de lezing zeker in wijden kring worden gevestigd. Moge daardoor ook de architect worden aangespoord zijne beste krachten in dienst van het moeilijke probleem der Volkshuisvesting te stellen.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. De Dam—Paleis—Stadhuis-kwestie is in de raadszitting van 16 Febr. niet tot een einde gebracht. Het aantal adressen en moties is weer met eenige vermeerderd. Waar echter geene nieuwe gezichtspunten werden geopend, zien wij er van af thans een overzicht te geven van de besprekingen. Wij zullen daarmede wachten tot de beslissing is gevallen, en dan de discussies samenvatten.

Eenerzijds wordt bepleit de herinrichting van het tegenwoordig Koninklijk Paleis tot Stadhuis en wordt een onderzoek in die richting gewenscht, anderzijds wordt de bouw van een nieuw stadhuis tegenover het Paleis aanbevolen. Het ontbreekt voorts niet aan andere plannen, culmineerend in het voorstel om aan den Amstel een Koninklijk Paleis op de wijze der Brühlsche Terrasse te Dresden te stichten! Een ander wijst het Vondelpark aan etc. etc.

Het herstel van de oude kerk van het voormalig klooster Mariënburg te Nijmegen, naar het door den directeur van gemeentewerken ontworpen plan, is aangevangen. Voor dit werk werd f15.000 uitgetrokken; de helft der kosten, tot f7500, draagt het Rijk.

Een belangrijk deel van het herstellingswerk wordt dezer dagen aanbesteed: het maken eener nieuwe, rijziger, met lei bedekte bekapping met daktoentje of ruiter, het bekappen (spits) van den traptoren en verschillend metselwerk, welk een en ander 1 Juni moet zijn voltooid en opgeleverd.

„N. R. C.”

Bouwkunst en Vriendschap. In de 14 Februari gehouden vergadering der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap zijn in de plaats van het in zijn geheel aftredende bestuur gekozen de heeren ALB. OTTEN, voorzitter, J. H. DE ROOS, 1e secretaris, W. KROMHOUT Cz., A. J. TH. KOK, J. P. STOK Wz., P. G. BUSKENS en W. F. OVEREIJNDER.

PARIJS. Het paleis Biron. In de buurt van het Luxembour is bewaard gebleven een prachtig specimen van 18e eeuwse bouw- en tuinkunst te weten het Hotel-Biron, dat in 1728 volgens de ontwerpen van den beroemden architect GABRIEL is gebouwd. De uitgestrekte bezitting behoorde laatstelijk aan de opgeheven orde van de Dames du Sacré Coeur. Gevreesd werd dat bij verkoop van het terrein de tuinen in handen zouden vallen van de bouwspeculatie. De Staat heeft den verkoop verboden en nu een voorstel tot ontgensing tegen 6.500.000 franks ingediend. Het sierlijke paleisje zou dan bestemd worden voor de ontvangst van buitenlandsche souvereinen en verder doorlopend ter tentoonstelling van kostbaar oud meubilair waarvan de fransche staat zoo rijk is.

Roest ijzer in beton? Deze kwestie is meermalen behandeld. De tegenstanders van beton- en monierwerken zeggen ja en dit zijn hoofdzakelijk de baksteenfabrikanten van Engeland en Amerika. Er zijn veel raadgevers die voorbehoedmiddelen op het ijzer willen aanbrengen en die daardoor juist de gewenschte samenhang tusschen het cement of de beton en het ijzer verbreken. Het beste middel is het ijzer alvorens het in het cement of het beton aan te brengen, goed af te borstelen.

In den laatsten tijd heeft Dr. ROHLAND getracht om gronden te vinden voor het feit dat ijzer in beton niet roest en dat geroest ijzer daarin blank wordt.

Dr. ROHLAND kwam tot de navolgende conclusies:

1°. Van alle onedele metalen vertoont alleen het ijzer bij de aanraking van cement geen oxydatie.

2°. De tot nu toe aangenomen veronderstelling dat de lucht-afluiting het ijzer in beton verhindert te roesten, berust op een dwaling. Deze luchtafluiting is bij het verdampende water niet voorhanden.

3°. Oxydatie-bevorderaars zijn (onder zuurstof- en waterstof-toetreding) alle zuren en chloriden. Komt ijzer daarmede in aanraking, dan roest het ook.

4°. Verhinderend tegen oxydatie zijn alle loogen en basische zouten, verder chroomzure zouten en een mengsel van zuurstof en ammoniak.

5°. Bij bouwwerken voorkomen dus de loogen het roesten van ijzer. Het vrijworden der loogen bij het aanmaken van het beton, in verbinding met de sterk alkalische reactie van het aangemaakte beton, gedurende het verharden, bewerkt alleen de roestvrije verbinding van ijzer met beton.

6°. Een innig omkleeden van het ijzer met het versch aangemaakte beton is hoofdzak. Geschiedt dit met zorgvuldigheid, dan is zelfs, in een voor de oxydatie gunstige omgeving (zee-water dat rijk aan chloriden is) een roestvrije verbinding tusschen ijzer en beton mogelijk.

7°. Na het afbinden van het cement is de beschuttende werking geëindigd.

8°. De loogen moeten een bepaalde konstantie bevatten b.v. een oplossing van 17.2 gr. kristalsoda in 1 liter water.

9°. Eene ontroesting van ijzer wordt door koolzure en zwavelzure zouten bewerkt. Beide stoffen zijn steeds in cement aanwezig. Het ontroesten van het ijzer vindt alleen plaats gedurende het afbinden van het cement.

Voor het tegengaan van het roesten en voor het ontroesten van het ijzer is gewenscht een snelle en zorgvuldige verwerking der betonmassa door arbeiders die met de uitvoering vertrouwd zijn.

Ofschoon eenigszins geroest ijzer door cement ontroest kan worden, is dit niet het geval met sterk geroest ijzer, daar dat uit zichzelf verder roest.

„Der Betonbau”.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Examenopgaven van Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar, Opzichter van den Rijkswaterstaat, Polder-Opzichter, Opzichter en Opzichter-Teekenaar bij de Mij. t. Expl. van Staatsspoorwegen, bijeen verzameld door J. W. HERMANIE. Met 160 fig. in den tekst. Tweede, veel vermeerderde druk. Deventer A. E. KLUWER f1.50.

Dit voor allen die aan een examen wenschen deel te nemen, voor oefening en controle hunner kennis onmisbare boekje, vraagt geene nadere bespreking. Het verschijnen eener tweede uitgave trouwens, is reeds voldoende aanbeveling.

Sint Lucas. Afl. 6. 1909. Met eene beschrijving van PIETER BREUGHEL's leven en werken begint deze aflevering. F. F. schrijft over „oud smeewerk voor bouwen, meubels en gereedschap”. Hij geeft daarbij eenige teekeningen, naar voorwerpen uit het museum van Soissons. Onder den titel „Monumentaal Beeldhouwwerk” worden door JAN STUYT houten sluitstukken behandeld, die onder tegen de sluitstenen der gewelven aangebracht zijn in de Lieve Vrouwekerk van Dordrecht. Hij wijst er op dat het werk niet van een zeer groot meester is, maar dat de man die deze stukken sneed, een zoo juist begrip had van de schaal en de breedheid die aan zijn werk paste, dat het gerechtvaardigd schijnt, daar in onzen tijd eens de aandacht op te vestigen te meer omdat dit beeldhouwwerk monumentaal gegroepeerd, krachtig van uitdrukking en godsdiensdig gevoeld is. AMMA voegt er een vervolg aan toe omdat hetgeen JAN STUYT over monumentaal beeldhouwwerk zegt, ook slaat op de voorbeelden in de kerk te Damme.

Architectura Nr. 7. Verslag openbare vergadering van 15 Feb. 11. waarin „De Damkwestie in haar geheel” werd behandeld, ingeleid door de heeren Prof. JOSEPHUS JITTA en A. W. WEISSMAN.

Dito van de 1273e gewone vergadering.

De Dam en de Bijenkorf. Schrijver betoogt dat nog wel eene afsluiting van het plein evenwijdig aan den gevel van het voormalig raadhuis mogelijk is. Ook het plan-van DER MEY is nog in zijn geheel uitvoerbaar. Zoo is dus nog wel eene deugdelijke oplossing van het Damvraagstuk uit de vele uiteenloopende ideeën te distilleeren.

Internationaal Woningkongres, Weenen 1910. (Zie blz. 32.)

Proefnemingen met hydraulische mortels. (Vervolg.)

Bouwkundig Weekblad Nr. 8. Kroniek, bevattende in hoofdzaak verslag van de vergadering van A. et A. waarop de Damkwestie ter sprake kwam.

Brief uit Rotterdam, met beschrijving en afbeelding van den nieuwen vleugel van het lidmatenhuis der Ned. Herv. gempente, Arch. J. VAN WIJNGAARDEN.

Het streven naar een gezonde landelijke bouwkunst. Vertaald uit het Duitsch.

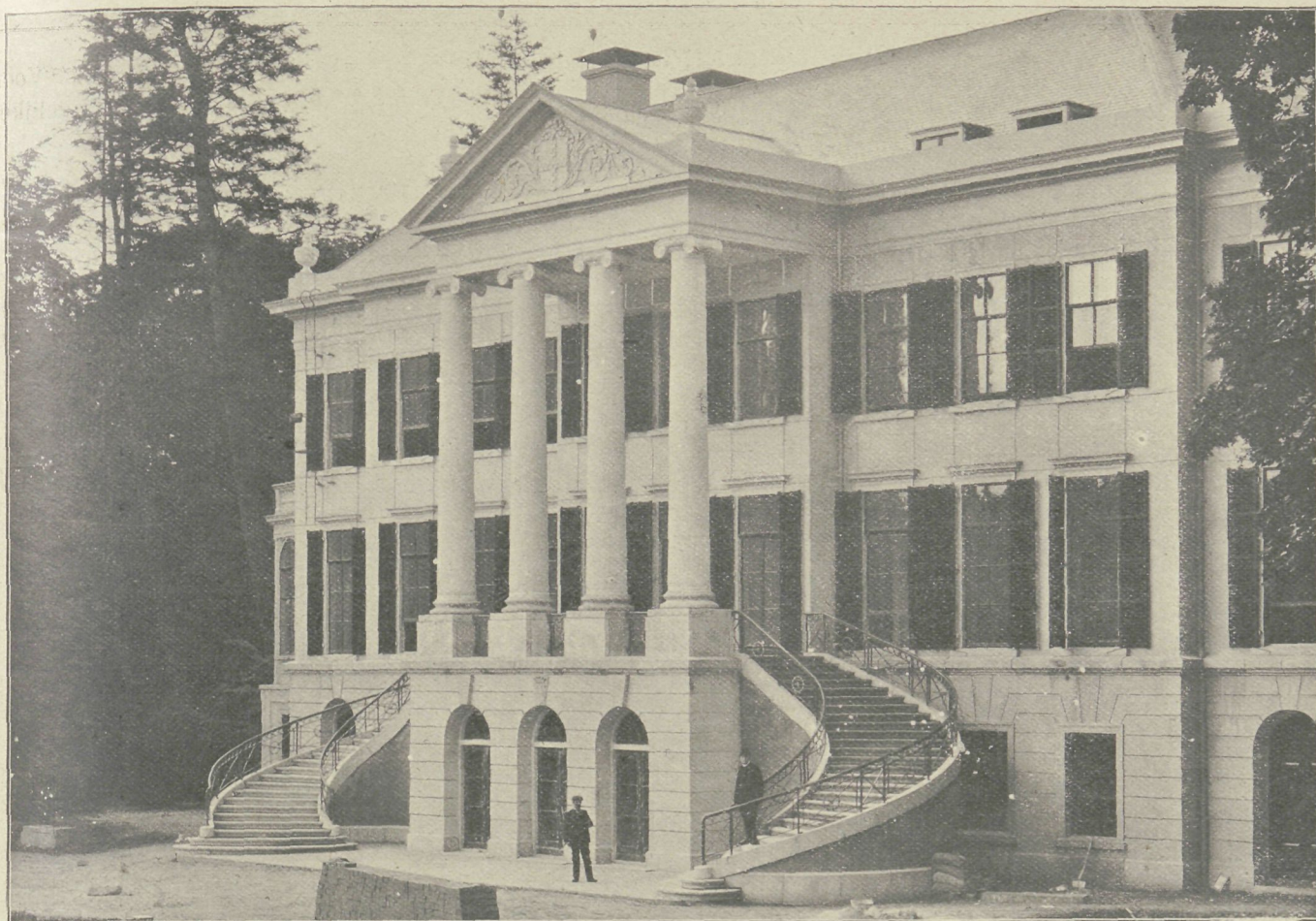
Schets Damplan met behoud van het commandantshuis, door J. WOLBERS (Bloemendaal).

F. G. UNGER ontwikkelt eenige becijferingen betreffende verwarming van kamers.

De Opmerker Nr. 8. Tunis. Vervolg der beschrijving met afb. van een poortje.

Uit Groningen. Naar aanleiding van het voorstel van B. en W. om, in afwachting van een modern rioolstelsel, het maken van beerputten toe te staan, is in Groningen een twistgeschiedje ontstaan. Hier worden nu medegedeeld waarom Dr. PIJNAPPEL en de heer OOSTERBAAN geen bezwaren zien in het maken van beerputten dat de voorkeur verdient boven het in zwang zijnde, zeer primitieve tonnenstelsel.

Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte. (Zie blz. 37 en 45).

HET GERESTAUREERDE KASTEEL BROEKHUIZEN BIJ LEERSUM. ARCHITEKT J. C. WENTINK (UTRECHT)

IXE JAARGANG No. 9

2 MAART 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

LUCHTZUIVERING DOOR OZONISATIE

Loen SCHÖNBEIN in 1840 het ozon had ontdekt, maakte eene groote emotie zich van de scheikundigen meester. Men was van meening dat in de moderne chemie geene belangrijker ontdekking was gedaan. De groote geleerde BUNSEN zeide op zijn drogen trant: Wanneer wij in staat zullen zijn ozon in het groot voort te brengen, zullen honderde van nieuwe toepassingen ontstaan. Sedert hebben wetenschap en techniek reuzenschreden vooruit gedaan. Wij zullen hier niet verder ingaan op de toepassingen waarvoor ozon zich leent. Slechts eene enkele zal ons meer in het bijzonder belang inboezemen. Daarbij denken wij aan de toepassing van ozon ter zuivering en reiniging van de lucht.

De eigenschappen van ozon zijn reeds geruimen tijd bekend en er werd reeds lang partij van getrokken.

Maar eerst sinds de toestellen zijn volmaakt en vereenvoudigd is het mogelijk geworden het ozon overal toe te passen. Niemand minder dan RAMSAY verklaarde dat het technische vraagstuk der ozon-voortbrenging opgelost is op eene voor de eischen van het praktische leven afdoende wijze.

De Directeur van het Hamburger Hygiënische Instituut, de gepensioneerde Oberstabsarzt Dr. A. LÜBBERT, heeft in de „Gesundheits-Ingenieur” verslag uitgebracht over de merkwaardige resultaten die met een ozon-apparaat werden verkregen in de slaapruidten van een groot landverhuizersschip. Slechter atmosfeer dan daar heerschte, was niet denkbaar. De beste ventilatie-toestellen stonden machteloos tegenover de stank en de slechte uitwasemingen welke in die ruindten ontwikkeld werden. Wanneer echter de ozonisator in

bedrijf werd gesteld, was hoegenaamd geen luchtbederf waar te nemen. Het bleek dat wanneer het toestel een nacht niet had gewerkt, de atmosfeer in den vroegen morgen onhoudbaar was geworden. Werd vervolgens de ozonisorator aangezet, dan was in een uur de in hooge mate bedorven lucht volkomen gereinigd. Naar aanleiding zijner ervaringen schreef Dr. LÜBBERT:

„Uit deze proeven blijkt duidelijk dat wij in den ozonisorator een toestel bezitten, dat ook onder de denkbaar ongunstigste omstandigheden een luchtbederf verhindert en in den kortsten tijd een met stank gevuld vertrek reinigt. Tot nog toe was men machteloos, wanneer, ondanks de beste ventilatie, toch slechte gassen bleven hangen. Men mag de lucht in een vertrek hoogstens vijf maal per uur ververschen, omdat eene snellere luchttoevoer een hinderlijke en schadelijke tocht zou veroorzaken. Met het effect van deze grootst mogelijke ventilatie moest men tevreden zijn, men moest de dan nog blijvende stinkende stoffen op den koop toe nemen, en kon ze hoogstens door andere geuren onmerkbaar maken.” In zulke omstandigheden is de ozonisorator volgens Dr. LÜBBERT de redder in den nood en maakt zij weder voor ademhaling geschikte lucht.

Men zou kunnen zeggen dat ozon zuurstof is, zelfs gecondenseerde zuurstof als men wil, en toch ook weer geen zuurstof. Ter verklaring dezer schijnbare tegenstrijdigheid diene eene kleine uitweiding over de scheikundige samenstelling der elementen.

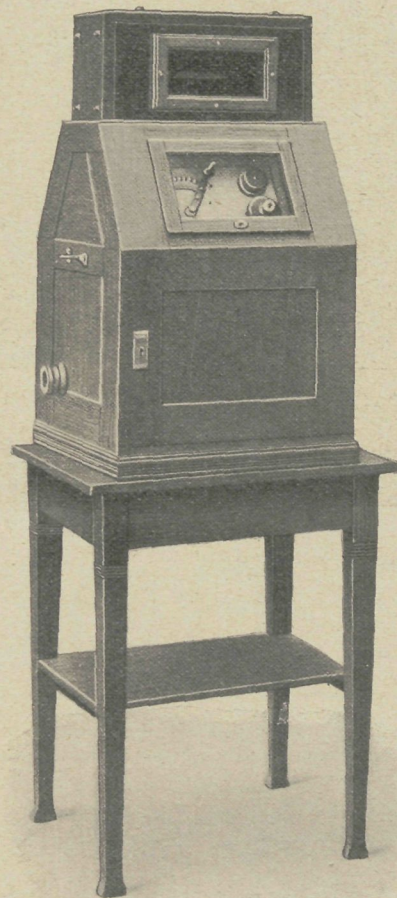
Elke grondstof bestaat uit atomen als kleinste deeltjes. Bij de zuurstof zijn twee atomen tot eene molecule vereenigd. Wanneer men nu het zuurstof-atoom met O aanduidt, is de zuurstof-molecule door het teeken O_2 aangegeven. Ozon is zuurstof, wier moleculen uit drie atomen O bestaan, dus O_3 . Dit schijnbaar kleine verschil is de oorzaak van alle wonderbaarlijke eigenschappen van het ozon. De afwijkingen van de gewone zuurstof zijn zeer talrijk.

Terwijl zuurstof een kleurloos, reukeloos en smakeloos gas is, heeft ozon een zeer sterke lucht en smaakt het naar kreeft. Zuurstof blijft bij alle temperaturen ongewijzigd. Ozon begint bij 100° zich te ontleden. Zuurstof tast andere stoffen langzaam aan, ozon daarentegen zeer heftig. Op deze laatste eigenschap nu berust grootendeels de invloed van het ozon.

Organische stoffen van allen aard worden geoxydeerd door ozon, dat daarbij echter zelf ontleed wordt. Waar ozon in de lucht aanwezig is, kan men er zeker van zijn, dat die lucht vrij is van organisch stof, van slecht riekende substanties enz., en wel omreden deze en het ozon direkt op elkander zouden inwerken. Zij zouden niet naast elkander kunnen bestaan. De aanwezigheid van ozon is dus een waarborg voor absolute zuiverheid der lucht. Deze op hare beurt is van gunstigen invloed op de ademhaling van den mensch en hierdoor op de geheele stofwisseling van het menschelijk organisme.

Ozon is een heftige vijand van alle bacteriën. In

verband daarmede heeft het groote beteekenis. Voor zuivering van water en lucht zoekt het zijns gelijke. Ozon is de krachtigste lichtdesinfector, doordien het een zoodanige chemische verandering der bedorven lucht in het leven roept, dat deze absoluut gereinigd wordt. De vernietiging van stinkende gassen en dampen in bedorven lucht wordt praktisch alleen door ozon bereikt. Deze gedachte was reeds betrekkelijk oud, maar de praktische toepassing was niet mogelijk omdat bruikbare toestellen ter voortbrenging van ozon ontbraken. Hierbij was ook te letten op een vroeger waargenomen verschijnsel dat soms geen zuiver ozon werd geproduceerd, maar dat eene vermenging met giftige stikstofoxyden ontstond, die, wel verre van luchtzuiverend te werken, integendeel zeer schadelijk was.

OZON-TOESTEL SYSTEEM ELWORTHY-KÖLLE

Het systeem „Elworthy-Kölle” dat door de firma KÖLLE & HELD te Stuttgart in den handel wordt gebracht is er nu in geslaagd om op eenvoudige en goedkope wijze groote hoeveelheden zuiver ozon te produceeren langs elektrischen weg.

De toestellen systeem Elworthy-Kölle worden zoowel voor gelijkstroom als voor wissel- en draaistroom van alle gebruikelijke spanningen vervaardigd, zoodat aan hunne toepassing geene bezwaren in den weg staan. Zij kunnen gewoon worden aangesloten bij een stopkontakt der elektrische verlichting.

Zij worden in verschillende grootte geleverd, vast

'S GRAVENHAGE. WOONHUIZEN AAN DE JULIANA VAN STOLBERGLAAN. ARCH. JOH. MUTTERS JR. ('S GRAVENHAGE)
AFBEELDING UIT HET ALBUM VAN UITGEVOERDE WERKEN DER HOLL. MIJ. T. H. MAKEN VAN WERKEN IN GEW. BETON. 'S GRAVENHAGE

en transportabel. Het hierbij afgebeelde toestel, z.g.n. type K, is meer in het bijzonder bestemd voor kleinere installaties, voor villa's, woonhuizen, kleine zalen en dergelijke. Het kan desgewenscht ook gemonteerd worden op muurkonsolen. Door een buisleiding is dan de gezoniseerde lucht naar elke gewenschte plaats te leiden. Een dergelijk toestel is niet grooter dan 50 cM. lang, 50 cM. breed en 90 cM. hoog. Het netto gewicht bedraagt slechts 86 K.G. Het energie gebruik bedraagt 120 Watt. Bij een eenheidsprijs van f 0.12 per kilowattuur belopen de bedrijfskosten dan ongeveer anderhalve cent per uur. De hoeveelheid gezoniseerde lucht die daarbij per uur wordt geleverd bedraagt 70 M³.

Het ozonapparaat bestaat uit een houten kast met op- of ingebouwde batterij, al naar gelang van het type. In de kast bevindt zich een gelijkstroom-wisselstroom-transformator welke de toegevoerde gelijkstroom omzet in wisselstroom en tevens dient voor de beweegkracht van een ventilator. De wisselstroom wordt op hoge spanning gebracht en met de elektroden eener batterij verbonden. Van de genoemde ventilator gaat een buis naar de batterij. De ozonelementen bestaan uit twee of meer concentrisch in elkander geschoven glazen buizen met elektroden en buitenelectroden. De

ozonbereiding geschiedt op de volgende manier. Tusschen de door glazen buizen gescheiden electroden vindt, door middel van den electrischen stroom voortdurend een electrische ontlading plaats. In het veld dezer ontlading wordt de lucht van den ventilator geperst. Zij moet eerst de buitenelectrode, dan de ruimte tusschen het eerste en tweede glas en de middelste electrode passeeren, vervolgens de ruimte tusschen het tweede glas en de binnenste electrode enz. Op dien weg wordt de zuurstof der atmosferische lucht in O₃ omgezet. Een weerstand regelt het aantal omwentelingen van den ventilator en daarmede de ozonproductie der batterij.

Deze toestellen hebben in het gebruik ten zeerste voldaan. De waarnemingen van Dr. LÜBBERT aan boord van het landverhuizersschip berustten op dit stelsel. De directies van de Kon. Opera te Berlijn en van het Hoftheater te Stuttgart, roemen om het zeerst de heilzame werking van de ozon op de atmosfeer der zalen en daarbij ook de toestellen zelf. Ook de schouwburg te Karlsruhe is nu met dit ozon-toestel voorzien. De vergaderzalen van de Wurtembergische 2e kamer en van den Kantonalen Raad van Zurich zijn er mede voorzien. Kantoorgebouwen, hotels

en postkantoren maken er gebruik van en zij geven de gunstigste attesten betreffende de in korten tijd bereikte zuivering van slechte en verontreinigde lucht in zalen, keukens en kelders. Restauratie-, concert- en balzalen blijven frisch. De tabaksdampen van bierhuizen ziet men als 't ware verdwijnen. In een

lokaal als „zum Franziskaner” te München kan men volgens het getuigenis van den eigenaar, diep en vrij ademen. En wie de atmosfeer van een Münchensch bierhuis uit eigen waarneming kent, zal de laatste ervaring wel als een glorieus succes der ozon-luchtzuivering en van het stelsel Elworthy-Kölle beschouwen!

BESCHOUWINGEN OMTRENT DE VIERDE AFDEELING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE LEVERING EN KEURING VAN BOUWSTOFFEN EN VOOR DE UITVOERING EN HET ONDERHOUD VAN WERKEN DOOR PROF. VAN DER KLOES ¹⁾

INLEIDING.

et bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, heeft ingevolge toezegging op eene der vorige vergaderingen gedaan, het genoegen u bijgaand, bij wijze van een prae-advies, een beknopte critiek aan te bieden op een aantal artikelen van de 4e afdeeling der onlangs door Prof. VAN DER KLOES gepubliceerde algemeene voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van bouwwerken.

Deze critiek bedoelt geenszins volledig te zijn; de aandacht is slechts gevestigd op de meer op den voorgrond tredende en ingrijpende bepalingen, die in genoemde voorschriften voorkomen, terwijl gewenschte aanvullingen en redactie-wijzigingen, die hier en daar noodig blijken te zijn buiten beschouwing zijn gelaten.

Het bestuur meent dat deze critiek een grondslag kan zijn voor gedachtenwisseling over het onderwerp tusschen de leden van den Bond en eventueel na die gedachtenwisseling aanleiding zou kunnen geven tot het concepieeren van door den B. N. A. zelfstandig vast te stellen voorschriften, indien daartoe termen zullen blijken te bestaan.

Het komt het bestuur voor dat de tijd rijp is om het in de bestekken van particuliere architecten regelmatig van kracht verklaren der Rijks A. V. te vervangen door het aanhalen van A. V. die, in onderscheid met die voor Rijkswerken, meer zijn ontworpen met het oog op door particuliere architecten uit te voeren werken.

Immers waar voor openbare werken, publieke besteding, imperatief is voorgeschreven, doen zich bij werken, die door particuliere architecten worden geleid, andere wijzen van uitvoering voor, waarvoor andere voorschriften gewenscht zijn, dan die in de Rijks A. V. zijn belichaamd.

De uitvoerige studie voor dit onderwerp, kan echter naar de meening van het bestuur beter worden ter hand genomen door een speciaal daarvoor door den B. N. A. en eventueel andere lichamen te benoemen Commissie, dan door het bestuur alleen.

Voor dat tot de opmerkingen omtrent de verschillende paragrafen wordt overgegaan meent het bestuur als zijn algemeen indruk van de door Prof. VAN DER KLOES ontworpen A. V. te moeten weergeven, dat

zij te eenzijdig in het belang van den aannemer zijn ontworpen en zoodoende aan éézelfde euvel doch in tegenovergestelden zin lijden als de tot nu gebruikelijke Rijks A. V. Was in laatstgenoemde wellicht te weinig rekening gehouden met de rechten als contractant van den aannemer, in die van Prof. VAN DER KLOES zijn de rechten van den aanbesteder en vooral van de Directie, die slechts als de automatische uitvoerder van den wil des aanbesteders wordt beschouwd, te veel in het gedrang gekomen.

Dit neemt niet weg dat, hoewel het bestuur toepassing ontraadt, toch de poging door Prof. v. d. Kloes in 't werk gesteld, om een verbeterde A. V. te verkrijgen toejuiching verdient, ware het slechts daarom, dat zij aanleiding kan worden om tot zoodanige A. V. te komen. Het bestuur zal in de navolgende beschouwingen slechts verwijzen naar de verschillende paragrafen zonder deze in hun geheel over te nemen in de overtuiging dat alle leden van den Bond voldoende belangstelling in het onderwerp zullen stellen om, wanneer zij niet over een exemplaar der A. V. VAN DER KLOES (uitgave E. J. BRILL 1908 2e druk) beschikken, er zich een aan te schaffen.

§ 275. De in deze paragraaf facultatief ter keuze van den aannemer gestelde persoonlijke of zakelijke borgtocht is een geheel nieuw element in de A. V.

Wordt het goed recht van een zakelijken borgtocht wegens de voordeelen in sommige gevallen daaraan verbonden erkend, dan valt ook niet te ontkennen, dat het hebben van vak kundige borgen, voor het geval een aannemer, door welke omstandigheden ook, zijn werk niet af kan maken, een niet te miskennen voordeel boven de zakelijke borgtocht heeft.

Afgescheiden hiervan is het verkieselijk, dat de wijze van borgstelling wordt bepaald door den aanbesteder en dit niet aan den aannemer wordt overgelaten. Bij § 282 komen wij op dit onderwerp terug. De voorschriften in de paragraaf gegeven hebben slechts het oog op publieke aanbesteding. Het spreekt vanzelf dat bij A. V. voor particuliere werken ook voorschriften omtrent andere wijzen van besteding of uitvoering van werk dienen gegeven te worden.

§ 277 al. 1. In verband met de opmerking bij § 278 zullen de inschrijvingsbiljetten minstens 30 dagen na de aanbesteding geldig moeten zijn.

¹⁾ Ontleend aan „Mededeelingen van den B. N. A.” Nr. 7.

al. 2. Bij openbare aanbesteding zal de aanbesteder geheel vrij moeten blijven om het werk te gunnen aan den inschrijver zijner keuze, de kwalificatiën: bekwaamheid en geschiktheid zijn in hooge mate van appreciatie afhankelijk en in de § staat niet wie die bekwaamheid en geschiktheid beoordeelt.

Is dit ter beoordeeling van den aanbesteder dan heeft de geheele bepaling geen zin, want dan komt dit op vrije keuze van den aanbesteder neer.

Al. 3. Schijnt geschreven te zijn om den gepasseerden aannemer gelegenheid te geven om niettemin over de gunning met den aanbesteder in overleg te treden. Het is echter duidelijk dat het nooit in het belang van partijen of van het werk kan zijn, indien op deze wijze een gunning tot stand zou komen. Het woord Directie in deze alinea is niet juist, niet de Directie doch de aanbesteder gunt het werk.

§ 278. De 3 eerste alinea's geven slechts aanleiding tot opmerkingen die de redactie betreffen. De 4de al. is echter niet te aanvaarden. Hoe zal b.v. bewezen worden, dat de niet-tijdige terugzending van stukken het gevolg is van nalatigheid van den aannemer?

Wat zal er terecht komen van de 10 % schadeloosstelling door den aannemer te betalen als geen zakelijke borgtocht is gesteld?

De geheele procedure moet bovendien binnen 14 dagen afgelopen zijn. Immers alle inschrijvingsbiljetten zouden volgens § 277 slechts twee weken na den dag der aanbesteding geldig zijn.

§ 281. Aan alinea 1 zou de kleinigheid toegevoegd moeten worden, dat het werk ook volgens de teekeningen en verdere aanbestedingsstukken moet worden uitgevoerd.

Aan alinea 3 zou toegevoegd moeten worden mits onder protest zijnerzijds uitgevoerd.

Alinea 5 moet vervallen. Er is geen enkele reden om de verantwoordelijkheid, die de wet den aannemer oplegt, op anderer schouders te leggen. Is de wetsbepaling verkeerd dan moet geageerd worden, om die te doen wijzigen, maar zoo lang zij bestaat, dient ze te drukken op hem voor wien ze bestemd is.

§ 282. Bij deze § hangt er alles van af, of wel nauwkeurig het verschil tusschen het betaalde en het geleverde werk grooter is dan het bedrag van de borgtocht. Wel is waar schrijft de § voor dat de betalingstermijnen zoodanig geregeld moeten worden, dat dat verschil, altijd aanwezig is, doch het zal niet altijd gemakkelijk vallen, dit zoo nauwkeurig na te gaan en wanneer, door welke omstandigheid ook, dat verschil niet meer aanwezig is, vervalt de borgtocht, zonder dat iets bepaald is over eene herstelling daarvan, wanneer door den voortgang van het werk de toestand zich weder gewijzigd heeft.

Bij een persoonlijke borg zal het even moeilijk gaan opnieuw borgstelling te krijgen, wanneer toevalligerwijze de borgtochtelijke verantwoordelijkheid tijdens het werk mocht vervallen zijn.

Alinea 7. Ook hier liggen voetangels en klemmen. Bij de meest solide papieren, kunnen plotselinge groote koersdalingen plaats hebben (denk b.v.b. aan faillissementen van hypotheekbanken), dat de 10% meerwaarde niets beteekent en dat verkoop zelfs niet mogelijk is.

Ook de verplichtingen van den persoonlijke borg zijn in die § onvoldoende geregeld. Wat zal er b.v.b. gebeuren als de borg overlijdt? De laatste alinea van deze § herhaalt nog eens dat de besteder slechts een zakelijke borg kan eischen en nooit een persoonlijke. Dit is een uitgesproken voorkeur van het stelsel van zakelijke borgtocht, waarmede het bestuur geenszins kan instemmen.

De geheele borgen kwestie is in deze regeling tot eene zuivere geldkwestie geworden. De vakman als borg die eventueel de verplichtingen van den aannemer heeft over te nemen, wanneer deze ze niet nakomt, is uitgeschakeld. Zie ook § 284.

Alles bijeengenomen schijnt ons de regeling van de borgstelling in deze A. V. zooveel gebreken te hebben, dat die in de rijks A. V. daarbij vergeleken verre de voorkeur verdient, al is deze lang niet vlekkeloos te noemen.

(Slot volgt.)

A. KEPPLER. HET „PRINCE-ALBERT MODELHUIS”

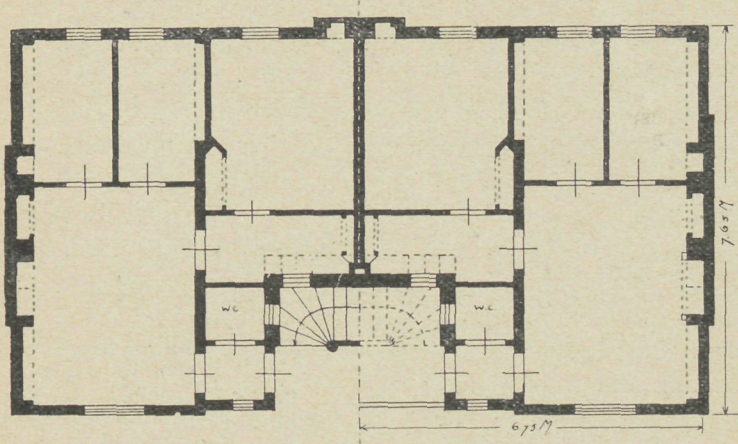

Op de Hydepark tentoonstelling in 1851 werd door den Engelschen Prins-Gemaal een modelhuis voor arbeiders tentoongesteld. De platte grond, hoewel natuurlijk voor hen, die het Woningvraagstuk aan alle zijden kennen, niet nieuw, zal menigeen onbekend zijn.

De Prins Gemaal verkreeg natuurlijk voor dit arbeidersmodelhuis de gouden medaille. Dit model heeft in Engeland den bouw van arbeiderswoningen met „open trappen” doen ontstaan. Eene wijze van bouwen, die tot heden, dank zij het klimaat in Engeland, aldaar is nagevolgd.

Behalve deze open trap, geeft de plattegrond nog

andere bijzonderheden. Zoo is het voorzien zijn van elke woning van een afzonderlijk toegangsportaal en van een „eigen” privaat, aan de buitenlucht uitkomend, wel zeer opvallend. Immers deze twee zaken worden thans een zestig jaar later in vele plaatsen nog als enormiteiten beschouwd, en bouwverordeningen, die zulks voorschrijven, heeten in vele monden „erg kras”. Wat wel het meeste opvalt, is dat elke woning bestaat uit een groot woonvertrek en drie slaapvertrekken benevens een spoelhok. De woning biedt dus voor de ouders, voor de jongens en voor de meisjes afzonderlijke slaapvertrekken; dat het „salon” hierbij de plaats heeft moeten ruimen, kan van sommige zijden betreurd

GELIJKSTRAATS

VERDIEPING

worden, doch het feit dat de verzorging der slaap-vertrekken — vertrekken waar een groot deel van

het leven wordt doorgebracht — bij het ontwerpen van het plan voortreffelijk is geweest, is het vermelden waard.

In de huidige arbeiderswoningen in vele hollandsche steden moet geslapen worden in bedsteden in portalen, bedsteden in alcoven, in bedsteden met één, twee en drie verdiepingen of in het nieuwste bedsteden surrogaat: de slaapnis (eertijds sprak men van bedsteden en kelders, meer welluidend betoogt men thans van slaapnissen en souterrains).

Al deze bedsteden, liefst verborgen achter deuren, zijn veelal heel ver gelegen van buitenramen of -deuren, dus ver van die plaatsen, waar licht en lucht kunnen toetreden. 't Modelhuis geeft een voorbeeld hoe de slaapkamers moeten gelegen zijn. Moge dit voorbeeld na een zestig jarig bestaan nog eens door ontwerpers van arbeiderswoningen het bezien waard geacht worden.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. Dam—Paleis—Stadhuis. De amsterdamsche gemeenteraad heeft eindelijk in eene derde zitting een voorloopig einde aan de Dam—Paleis—Stadhuis-kwestie gemaakt. Het vraagstuk werd hoe langer hoe ingewikkelder en de oplossing is nu verder dan ooit.

Behalve de oorspronkelijke voordracht van B. en W. betreffende de indeeling van het Damplein en omgeving kwamen in behandeling de volgende 5 nadere voorstellen en moties:

1. Voorstel van het raadslid **BOISSEvain**, om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid, om het terrein aan de oostzijde van het nieuwe Damplein te bestemmen voor een nieuw Raadhuis.

2. Voordracht van B. en W. om door eene Commissie te doen onderzoeken, op welke wijze een voor den zetel van het Stadhuis waardig en geschikt gebouw kan worden verkregen, en of op het aan den Dam vrijkomende terrein een nieuw Stadhuis kan worden gesticht.

3. Motie van het raadslid **WIBAUT c.s.**, om B. en W. uit te noodigen, een voordracht tot onteigening van het blok Vijgendam—Vischsteeg in te dienen; door architecten een nader plan van indeeling en bebouwing te doen ontwerpen, en intusschen niet te onderhandelen over verkoop van een bij de Damplannen betrokken terrein.

4. Motie van het raadslid **VLEGEN**, om B. en W. uit te noodigen, de medewerking van de Regeering te vragen, om het Paleis weder ter beschikking van Amsterdam te doen komen.

5. Motie van het raadslid **TER HAAR**, om geen beslissing over de indeeling van het Damplan te nemen, vóór de mogelijkheid onderzocht is, om aan het Koninklijk Paleis zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven.

Dan waren er nog de noodige deels officieele, deels officieuze adressen benevens ingezonden stukken, moties en adviezen van vereenigingen of belangstellenden. Ten slotte werden echter alle ingediende moties ingetrokken nadat door B. en W. de meest ruime verklaring was gegeven van de bedoeling van hun eigen sub 3 bedoeld voorstel. De taak der te benoemen commissie was: of de ontworpen verbouwing van het Prinsenhof de Stadhuis-quaestie oplost; voorts, of op den Dam een Raadhuis kon gebouwd worden, groot genoeg voor Amsterdam, waarbij een kostenraming behoort; en natuurlijk zal de hulp van deze commissie worden ingeroepen bij de beantwoording van de technische vragen, die zich bij het onderzoek naar het Paleis-Raadhuis zullen voordoen.

Iets verder is men dus nog niet gekomen. Er zal opnieuw overwogen en onderzocht worden.

De meeningen staan nog krachtig en onverzwakt tegenover elkander. De een verklaart dat het officieele Damplan alle wezenlijke trekken van het plan van **DER MEY** vertoont en het ware is; de ander dat van bedoeld plan in tegendeel niets is overgebleven. A. betoogt dat van **DER MEY** gehoord moet worden. Neen, zegt B, elk spoor van zijn plan moet verdwijnen.

Over niets is eenige beslissing genomen. Alles is uitgesteld, het plan en de bebouwing, en de onteigenings-quaestie, en de

rooilijnen en het verkeer etc. De commissie heeft niet de minste leiddraad meegekregen. Als straks het resultaat van het onderzoek wordt gepubliceerd, kunnen de gedachtenwisselingen weer van voren af aan beginnen. Of er na de ervaring die de Damprijsvraag-jury met haar arbeid opdeed, nog veel vertrouwen gewettigd is in het praktisch effect van den arbeid der commissie?

De architecten **Dr. P. J. H. CUYPERS**, **C. MUYSKEN** en **H. P. BERLAGE** benevens de archaeoloog-historicus **Prof. Dr. BRUGMANS** (5e lid is de heer **A. W. Bos**, directeur **P. W.**) zijn blijkbaar nog optimistisch en hebben de benoeming in deze commissie aanvaard, waarvoor f 5000 is uitgetrokken.

De Bond van Nederlandsche Architecten, 't zij ten slotte vermeld, heeft in beginsel besloten om intusschen het initiatief te nemen tot eene adresbeweging van het volk aan de koningin om te verzoeken het Paleis op den Dam weder de bestemming van raadhuis te geven.

Nederland en de int. prijsvraag voor het moderne huis. Rome 1911. In aansluiting bij het bericht op blz. 57 diene dat blijkens mededeeling in de vergadering van den **B. N. A.** van deelname is afgezien, omdat de commissie ad-hoc uit de besturen der bouwkundige vereenigingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken vernam dat niet meer dan f 5000 subsidie op de begrooting kon worden gebracht.

Een nieuw procédé tot materiaalveredeling (genaamd „Looi-procédé”) is volgens mededeeling in de „Mod. Bauf.” door de „Deutsche Werkstätten für Handwerkskunst” (Dresden) in toepassing gebracht na jarenlange scheikundige onderzoekingen van **Prof. WISLICENUS**. Zonder gebruik van kleur, beits of politoer wordt het hout in zijne geheele structuur met de fraaiste tinten doortrokken.

Het denkbeeld schijnt ontleend te zijn aan de kleurverandering die hout op natuurlijke wijze ondergaat, als het aan de buitenlucht is blootgesteld. Dat proces wordt nu kunstmatig nagevolgd en men kan aan het hout de fraaiste kleuren geven zonder toevoeging van eenige vreemde stof. Deze kleuren zijn voorts absoluut bestendig.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Album van eenige werken uitgevoerd door de Hollandische Maatschappij tot het maken van werken in gewapend beton. 1909.

In een fraai uitgevoerd album heeft de Holl. Mij. tot het maken van werken in gewapend beton een groot aantal harer uitgevoerde projecten vereenigd. Het toont ons toepassingen van velerlei aard: pakhuizen en machinekamers, zolders en vloeren, bruggen en kappen, trappenhuisen en zalen, villa's en koffiehuizen, ziekenhuizen en watertorens.

Dat het gewapend-beton zijn plaats als hoofdconstructiemateriaal heeft veroverd, behoeft in 1910 niet meer in het licht te worden gesteld. Maar als men dit album doorbladert, treft des te meer dat men nog niet er in geslaagd is eene, voor het materiaal karakteristieke vormspraak te ontwikkelen. Deze zou de mogelijkheid tot toepassing in vele gevallen zeker uitbreiden en vergemakkelijken. Slechts nu en dan is een aanloop in die richting genomen. Zou het niet op den weg liggen van de groote constructiefirma's hunne aandacht meer op de aesthetische zijde van den betonijzerbouw te vestigen?

Agenda du Bâtiment par A. Nachtergal. Bruxelles. A. BIELEVELD. Editeur. 3 francs.

Wij ontvangen ter bespreking de bovenstaande agenda, een handig boekje dat in beknopte vorm tal van o. i. zeer gelukkig gekozen gegevens bevat betreffende bouw- en constructie, berekening en uitvoering, in zeer gekondenseerde vorm.

Dekoratieve Kunst. Afl. 2 1910. Met een artikel van de hand van W. C. BEHRENDT over de toekomst van het huurhuis begint deze Februari-aflevering. Hij beweert dat hoe gezond ook de ideeën zijn, volgens welke de woonplaatsen verlegd moeten worden naar buiten of naar de voorsteden, waarbij ieder moet wonen in een eigen huis, dat de gelukkige bezitter naar zijn eigen plannen en behoeften laat bouwen, het niettemin verscheiden personen onmogelijk is deze richting te volgen. Het zal daarom noodzakelijk zijn verbeteringen te brengen in de huurwoningen van de groote stad, een vraagstuk, waarover het laatste woord zeker nog niet gesproken is.

De moeilijkheden voor goede oplossing zijn zeer groot. Het dure bouwterrein productief te maken, de verschillende smaken der bewoners te bevredigen, niet alleen iets artistieks, maar ook iets zeer praktisch te scheppen waarbij de hygiëne niet verwaarloosd wordt, dit alles vereischt veel kennis en onderzanding. Bij dit artikel zijn reproducties gevoegd uit GESSNER'S boek „das Deutsche Miethaus”. (Zie „Bouw.” 1909.)

Verder zijn er afbeeldingen van huizen van de architecten H. en A. STARZ van ANTON HUBER, interieurs van WITZMANN, JONASCH, PRUTSCHER, OERLY, HERRGESELL, v. KRAUSZ, ZEYMER, porseleinen figuurtjes, meubelstoffen, kussenstapjten, halskettingen, brochés enz.

Moderne Bauformen. Afl. 2. 1910. Dit Februari-nummer geeft de nieuwere werken der arch. PFEIFER & GROSSMANN, bestaande uit het herstellingsoord Langsteinbach, de restaurant van het „Künstlerhaus” te Karlsruhe, de hogere burgerschool te Triberg, een stalgebouw en een banketbakkerswinkel te Karlsruhe. Van den architect C. P. WADE te Londen zijn afbeeldingen gegeven van het klooster „the Haven”, een markthuis in een kleine provinciestad, werken, die de vrucht zijn van het streven om in deze tijden van haastigen speed, het huis tot een toevlucht te stempelen voor rustig denken na de zorgen en den arbeid van den dag.

Verder zijn er nog vele gekleurde en ongekleurde reproducties o. a. van een eetzaal van AUGUST DIETTERLE, decoratief schilderwerk voor een deur van Prof. RICH. GLUHR, vele gebouwen en interieurs van LEOPOLD BAUER te Weenen, waarbij de museum-directeur Dr. BRAUN eenige aantekeningen schreef, een woonkamer van TOM MERRY en nog een van HEINRICH KALETSCH.

Architectura. Nr. 8. Dam-Raadhuis. Mededeeling van het resultaat der discussie in den Raad.

Damvraagstuk door K. DE BAZEL, overgenomen uit het „H. blad”. Oude woonhuizen. Afb., met bijchrift, van eenige burgerwoningen te Middelburg en Veere.

Ventilatie van schoollokalen.
Beschouwingen over de 4e afl. der A. V. van Prof. VAN DER KLOES 2e druk. (Zie blz. 72.)

Bouwkundig Weekblad. Nr. 9. Eene optimistische beschouwing over het Dam-vraagstuk. Schrijver, H. T. KARSTEN, is van oordeel dat de zuiver stedenbouwkundige vragen op den achtergrond zijn geraakt. Hij komt o. a. tot de konklusie dat het plan-P. W. een goeden grondslag is, wanneer men tegenover het paleis een monument wil stichten en de overblijfselen van het plan-VAN-DE MEY er uit moeten worden geëlimineerd. Gerestaureerde gevel te Dordrecht (met afb.)

Het streven van een gezonde landelijke bouwkunst (vertaald uit het Duitsch).

Gebouw voor de Leidsche lustrumfeesten door JESSE & FONTEIN (met afb.)

De Opmerker. Nr. 9. Amsterdam's Raadhuis. Overzicht van 't geen omtrent deze kwestie is besproken in de Raadszittingen van 16 en 23 Febr. 11. De schrijver van het artikel „Uitsluitend in het belang van de verbetering der volkshuisvesting”, oefent kritiek op een plan tot woningverbetering te Groningen.

Beerputten te Groningen. Ter aanvulling van een artikel in het vorig nummer waarin het pro werd aangevoerd, wordt nu het contra betoogd door overname van een repliek van Prof. KLEIN.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Bouwkunst en Vriendschap.

Dr. J. BERLAGE hield in de vergadering van 16 Febr. 11. zijne belangrijke met lichtbeelden toegelichte voordracht over Pompeji. Wij verwijzen naar het uitvoerige verslag dezer voordracht in „De Bw.” 1909, blz. 7.

Bond van Nederlandsche Architecten. 's Gravenhage. 26 Februari 1910.

De voorzitter, de heer DE BAZEL, de vergadering openende, deed voorlezing van het adres, gericht aan den Gemeenteraad

van Amsterdam, houdende verzoek van den Bond om het ontworpen Damplan niet goed te keuren.

Voorts gaf de voorzitter een overzicht van den stand van de besprekingen gevoerd met den Bond van Ned. Opzichters en Teekenaars; den Bond van Technici en de architectenafdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in zake het sluiten van een collectief arbeidscontract voor technici.

Die besprekingen hebben tot resultaat gehad dat dit Bestuur zich kan vereenigen met een ontwerp collectief Arbeidscontract, geformuleerd en ingezonden door den Bond van Technici.

Op het ontwerp-contract werd eenige critiek geoeffend. O. a. werd het bezwaar gemaakt, dat de mogelijkheid van een proeftijd is uitgesloten. Zijnerzijds meende de voorzitter dat als inleiding tot het contract eene omschrijving zou kunnen worden opgenomen omtrent de verplichtingen van teekenaars, opzichters en opzichter-teekenaars tegenover de patroons. Toen nog een verdere detail-bespreking volgde, maakte de voorzitter er opmerkzaam op dat 't hier een contract geldt gesloten tusschen twee Bonden, dat algemeene beginselen en minimumloon inhoudt. De bedoeling is dat de leden, overeenkomsten aangaande, daarin geen bepalingen opnemen, die in strijd zijn met de algemeene beginselen, bepalingen en minima van het ontwerp-collectief contract.

Intusschen werd twijfel geopperd aan de mogelijkheid om de voorgestelde minimum-salarissen voor het geheele land te doen gelden. Anderzijds werd gevreesd dat, sluiten andere corporaties dit ontwerp-collectiefcontract niet, dit verwarring zal stichten.

Maar de voorzitter merkte op dat de Bond van Technici geen bindend contract met andere lichamen kan sluiten. De Bond van Nederlandsche architecten is de eenige vakvereeniging waarmede de Bond van Technici in relatie kon treden.

Eene opmerking dat de grens tusschen leerlingen en volleerde krachten niet voldoende in de overeenkomst werd omschreven, werd weerlegd met de bewering dat deze zaak zich in de practijk wel zou regelen. Men wilde niettemin uitdrukkelijk gestipuleerd zien dat de bepalingen van de overeenkomst niet zouden gelden voor de leerlingen.

Werd daartegen het bezwaar geopperd dat daardoor de zaak op losse schroeven zou worden gezet, anderzijds achtte men dit beter dan gebonden te zijn aan vaste bepalingen, welke aanleiding zouden geven tot verwickelingen en verdrietelijkheden.

Deze laatste stelling werd in hoofdzaak verdedigd door den heer VAN NIEUKERKEN, die voorstander van een collectief contract, bezwaar maakte tegen de aanvaarding van een contract dat bepalingen inhoudt, waarvan de practici reeds nu de moeilijkheden inzien. Een contract moest z. i. zóó zijn, dat moeilijkheden waren uitgesloten.

De voorzitter herhaalde, en andere sloten zich daarbij aan, dat met dit contract niet anders wordt bedoeld dan het vaststellen van algemeene onschuldige bepalingen, om te komen tot gelijke arbeidsvoorwaarden. De architecten kunnen zeer wel bijzondere contracten aangaan, mits de bepalingen daarvan maar niet strijden met de vastgestelde algemeene bepalingen van de collectieve overeenkomst.

In beginsel werd besloten dat in het eventueele collectieve contract zal worden opgenomen eene algemeene instructie omtrent de verplichtingen van het personeel.

De definitieve beslissing over de geheele collectieve overeenkomst zal eerst in een volgende vergadering worden genomen.

De voorzitter deelde nog mede, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken aan de commissie uit verschillende bouwkundige vereenigingen heeft bericht, dat hij voor een deelneming van Nederland aan een in 1911 te Rome te houden concours voor bouwkunst (moderne woning) niet meer dan f 5000 op de begrooting zou kunnen uittrekken. Waar een veel grooter bedrag werd noodig geacht, werd van de deelneming afgezien.

In bespreking kwam vervolgens eene motie van de navolgende strekking: De architecten, leden van den Bond, verbinden zich, om ongevaagd geen schetsontwerpen in te dienen aan patroons die daartoe geen opdracht hebben gedaan en dus geen verplichtingen tot salariering erkennen.

Tegelijkertijd kwam in behandeling een motie van den heer JAC. VAN GILS: „De leden van den Bond verbinden zich gezamenlijk geen teekeningen of ontwerpen op verzoek in te leveren, zonder daarbij vooraf te bepalen dat men slechts aan een dergelijk verzoek kan voldoen, als: 1°. geen andere collega's zullen worden uitgenoodigd, of 2°. indien men dat laatste wenscht, alsdan niet anders mede te dingen dan met toepassing van de regeling van nationale prijsvragen.”

Beide moties werden verdedigd in het belang van de verheffing van het architectenvak. Men wenschte er intusschen algemeene strekking aan te zien toegekend, dat geoorloofd zal blijven het ongevaagd inleveren van schetsontwerpen enz., wanneer het geldt bouwkundige werken van publiek belang. Als doel van deze moties werd aangegeven: bestrijding van deloyale concurrentie.

Ten slotte werd de volgende motie — ter vervanging van

de eerste motie — aangenomen: „De Bond spreekt als zijn meening uit, dat het den architect niet geoorloofd is ongevraagd schetsen of ontwerpen in te dienen, tenzij het in het openbaar geschiedt en een algemeen belang betreft.”

De tweede motie werd, aldus gewijzigd, aangenomen:

De Bond spreekt als zijn meening uit, dat het den architect niet veroorloofd is teekeningen of ontwerpen in te leveren, tenzij geen andere collega's worden uitgenoodigd, of indien men dat laatste wenscht, alsdan niet anders mede te dingen dan met toepassing van de honoreering van elk plan volgens den geldenden honorariumtabel.

En eindelijk werd aangenomen een motie strekkende om het deelnemen aan prijsvragen, waarbij geen technische beoordeelaars worden toegezegd, of de deelnemers gehonoreerd worden volgens den honorariumtabel, als niet toelaatbaar te verklaren.

Vervolgens gaf de heer J. F. L. Frowein, architect te 's Gravenhage, een toelichting bij zijn ontworpen plannen voor den ver- en aanbouw van het Raadhuis in Den Haag.

INGEZONDEN

Ongevraagde ontwerpen voor openbare gebouwen.

„De Bond spreekt als zijn meening uit, dat het den architect niet veroorloofd is ongevraagd schetsen of ontwerpen in te dienen, tenzij het in het openbaar geschiedt en een algemeen belang betreft.”

(Motie aangenomen in de vergadering van den Bond van Nederl. Architecten. 26 Febr. 1910.)

Volgens het in de dagbladen gepubliceerde verslag der vergadering van den „Bond van Nederlandsche Architecten” werd de bovenstaande motie aangenomen. Het komt schrijver dezes voor dat daarin eene inconsequentie en eene onbillijkheid schuilen.

De bedoeling der motie was een maatregel te treffen in het belang van de verheffing van het architectenvak. Dit zou er niet door gebaat wezen indien de architecten zich met hunne projekten op de, helaas!, meer en meer gebruikelijke wijze gingen aanbieden onder toepassing van de bekende formule: de beste en goedkoopste. Alles wat er iets toe zou kunnen bijdragen dat het publiek doordrongen wordt van het ware karakter van het architectenvak, moet dankbaar aanvaard worden.

De motie van den B. N. A. wil ook in die richting sturen. Zij wil deloyale konkurrentie helpen uitsluiten. Zij wil het beginsel helpen handhaven dat de architect is de uitverkoren vertrouwenspersoon van den bouwheer. Dat is alles juist. Het is nu maar de vraag of de motie in allen deele gelukkig is door nog eene uitzondering toe te staan.

Ten eerste is de uitdrukking „een algemeen belang” zeer weinig zeggend. Waar is de grens van „een algemeen belang”. Het is m. i. wel degelijk een algemeen belang dat niet eenig belangrijk stadsgezicht worde bedorven door leelijken bouw. Het is eveneens een algemeen belang dat in onze groote en monumentale gebouwen op waardige wijze het kunstkarakter des tijds voor het nageslacht wordt vastgelegd.

Maar is het nu op grond der motie den partikulieren architect veroorloofd om, mits in het openbaar, zijne projekten te lanceeren bijv. voor den bouw der nieuwe

magazijnen van de firma HIRSCH, of voor die op het terrein der Nieuwe-Zijds-Kapel? Dat zijn volgens bovengeschetsten gedachtengang, beide toch aangelegenheden van algemeen belang.

Was dat officieel gesanctioneerd dan bleven de misbruiken niet uit. Natuurlijk is dat echter niet de bedoeling der motie. De bedoeling zal waarschijnlijk wel geweest zijn uitsluitend voor openbare gebouwen aldus de ongevraagde mededinging open te stellen. Maar eilieve, worden dan de bouwkundige ambtenaren als 't ware vogelvrij verklaard? Moeten zij zich laten welgevallen dat de eerste de beste mag venten met plannen voor de gebouwen, wier ontwerpen speciaal tot hun taak behooren? Moet het voortaan wel geacht worden in den haak te zijn, wanneer ongevraagd plannen worden „ingediend” bij hunne lastgevers? Hier mag de vrije architect zich dus wel trachten op- of in te dringen.

Wij weten zeer wel dat over het algemeen de bouwkundige ambtenaren zich niet in veel waardeering mogen verheugen. Of dit aan hun ligt, dan wel aan de omstandigheden waaronder zij werken, bedrild door allerlei autoriteiten en vaak moetende rekenen met invloeden waaryan de partikuliere bouwmeester geen last heeft of waaraan hij zich kan onttrekken, dat blijve hier in het midden.

Geene categorie van vakgenooten ondervindt meer de waarheid van het gezegde dat wie aan den weg timmert, aan hetzij rijpe, hetzij onrijpe, kritiek blootstaat. Het is echter voor hen in hooge mate onaangenaam, en bovendien onredelijk, wanneer het ten aanzien van openbare gebouwen als 't ware „reçu” wordt verklaard, dat ongevraagde mededinging open staat. Het kan niet anders of dat zou leiden tot allerlei fantasie-projekten, die geen rekening houden met de omstandigheden, en juist daardoor een onbillijk oordeel uitlokken voor het werk der ambtenaren. Aldus worden deze als 't ware het voetstuk waarop ambitieuze „vrije” vakgenooten, zich kunnen verheffen en eene reputatie veroveren.

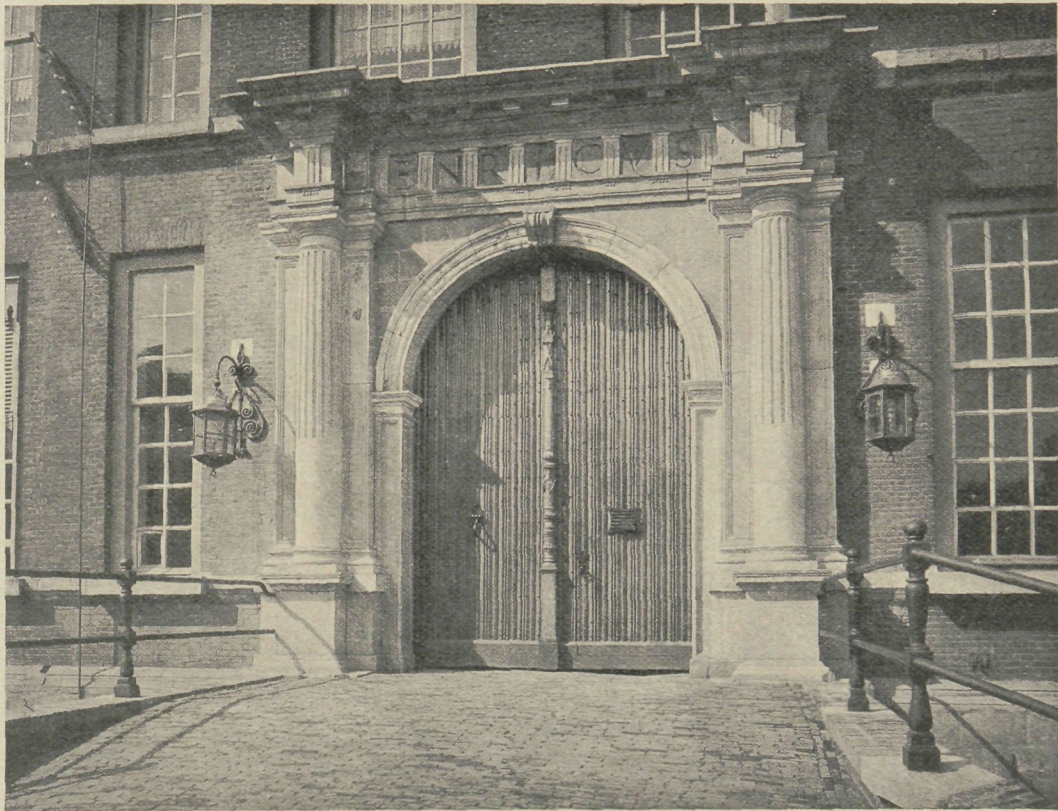
Dit komt schrijver dezes voor minstens even onkollegiaal te zijn als de in de motie wel verboden ongevraagde plan-indiening van partikuliere bouwmeesters onderling. De motie van den B. N. A. is een slag voor het prestige van de bouwkundige ambtenaren. Het wil ons toeschijnen dat de motie 'tzij herziening, 'tzij aanvulling vraagt opdat, althans niet dan bij hooge uitzondering, ook voor vraagstukken van openbaar belang als 't ware een doorlopende officieuze prijsvraag is opengesteld.

EEN BOUWKUNDIG AMBTENAAR.

PERSONALIA

Benoemd tot leeraar aan de Rijksnormaalschool voor Teeken- en onderwijzers te Amsterdam de heer W. A. E. VAN DER PLUYM, architect te Utrecht.

Tot gemeente-architect van Zaandam werd in de plaats van den heer J. VAN DER KOOGH, die wegens hoogen leeftijd bedankt had, benoemd de heer J. H. DOODHAGEN, opzichter bij de gemeentewerken aldaar.

DE BINNENPOORT VAN HET KASTEEL VAN BREDA. (KONINKLIJKE MILIT. ACADEMIE)
GERESTAUREERD ONDER LEIDING VAN H. W. VENKER. ARCHITECT. LEERAAR K. M. A.

IXE JAARGANG No. 10

9 MAART 1910

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

HET KASTEEL VAN BREDA. DE GERESTAUREERDE BINNENPOORT

De tegenwoordige Gouverneur v. d. Koninklijke Militaire Academie te Breda, de Kolonel Jhr. L. C. v. D. BRANDELER en zijnen voorganger, de Oud-Minister Generaal SABRON hebben bewerkstelligd, dat verschillende bouwfragmenten van 't Kasteel van Breda (de Koninklijke Militaire Academie) met omgeving zijn gerestaureerd geworden.

De hierbijgaande photographie is een der gerestaureerde werken.

Deze 16e eeuwse poort is geheel van zijn verlaag ontdaan en voorzien van een nieuw stel, in 16e eeuwse stijl gehouden, eikenhouten deuren met fraai gesneden naald. Aan weerszijde is een roodkoperen lantaarn aangebracht. De poort is deels in hardsteen deels in zandsteen uitgevoerd.

Ook werd gebouwd een nieuwe oprit met boogbrug en kloeke leuning als de foto aangeeft. Deze boogbrug echter is niet in overeenstemming kunnen gebracht worden met den oorspronkelijken toestand. Daar het Kasteel door een gracht was omgeven had men deze nu weer opnieuw moeten graven om de 16e eeuwse architectonische brug weer te kunnen aanbrenge.

Gedelijke redenen en onuitvoerbaarheid in verband met den tegenwoordigen toestand van het terrein waren oorzaak dat deze verdere restauratie onmogelijk was.

H. W. VENKER.

Architect. Leeraar K. M. A.

DE BESCHERMING VAN HOUT BIJ BRAND

an een voordracht door den hoofdinspekteur der stedelijke brandweer te Weenen, A. LEISCHNER, welke de resultaten behandelt van de brandproeven die 28 Sept. 1909 werden gehouden, geeft de „Wiener Bauindustrie-Zeitung” verslag, bij gelegenheid van de „Zimmermeistertag” te Weenen.

Deze brandproeven hielden verband met de moderne bouwwijze, waardoor de timmerlieden zich verdrongen achten. Toen in de tweede helft der vorige eeuw de toepassing van ijzer, steen en dergelijke materialen een groote uitbreiding had gevonden, werd het hout hoe langer zoo meer teruggedrongen. Er was een algemeen streven te konstateren om schijnbaar vuurbestendige materialen als ijzer en steen, meer toe te passen dan hout. Deze brandproef nu had ten doel aan te toonen dat ook schijnbaar brandgevaarlijke bouwmaterialen even vuurbestendig en draagkrachtig kunnen worden gemaakt als ijzer en steen. Het doel was, en het werd bereikt, om te bewijzen dat door doelmatige bekleeding houten trappen en dakconstructies tegen vuur afdoende konden worden beschermd.

De „Vereinigung der Zimmermeister Nieder-Oesterreichs” had bedoelde proeven ondernomen bij gelegenheid van de eerste vergadering.

Zij had twee gebouwtjes laten maken. Het eene bestond uit vijf vertrekken, wier wanden en zolderingen uit verschillende bouwmaterialen waren gebouwd en waarin trappen van hout, steen, ijzer en cement waren opgesteld.

Beproefd werden:

1. eene aan de onderzijde met hout, zonder berieting, beschoten trap uit eikenhout.
2. eene aan de onderzijde onbepleisterde, vrijdragende steenen trap met treden uit Keizer-steen en Karst-marmer.
3. eene aan de onderzijde en de boomen beriette en bepleisterde trap uit wit hout met kurkbekleding.
4. eene vrijdragende trap uit kunststeen (beton).
5. eene lichte trap uit ijzer.

De trappen begonnen op 1.60 M. boven den vloer. De eerste trede rustte bij elke trap op eene zuil. Deze bestond bij de eikenhouten trap uit onbeschermd eiken hout, en bij de andere trappen uit gietijzer, profielijzer en wit hout, dat tegen de vlammen beschermd was door omkleeding met verschillende materialen.

Ieder der vijf vertrekken stond door een groote opening in verbinding met een lange gang, waarin gestookt werd. Deze gang was gemetseld en gedekt met houten kap, die aan de onderzijde beschermd was door gipsplaten, asbest, cementhoutplaten, kurksteenplaten en kosmosplaten.

In de stookruimte waren evenals in elk vertrek Segerkegels opgesteld voor de controle der temperatuur.

De vertrekken hadden verder elk eene buitendeur. Enkele waren brandvrij, andere onbeschermd en in elke deur waren kijkgaten die op verschillende wijzen

met elektroglas en dergelijke materialen gesloten werden.

Boven een deel van het gebouwtje was een mansarde-dak opgetrokken waarin een kamer in hout was gebouwd, welks wanden met gips-, kosmos- en cementhoutplaten waren bekleed, terwijl het plafond op de gewone wijze was gestukadoord.

De vliering boven de mansarde-kamer was onbeschermd, de vloer daarentegen voorzien met een dunne zandlaag en tegels.

Men ziet dus dat de geheele bouw er op berekend was eenerzijds na te gaan hoe de verschillende bekleedingsmaterialen en stukadoorwerk zich hielden en voorts om aan te toonen dat woonkamers op de zolderverdieping aan het vuur voldoende konden weerstand bieden, ook al waren zij van hout gebouwd, mits met geschikte materialen bekleed.

Het tweede der proefgebouwtjes was een gewone dakstoel, die echter niet boven eene verdieping, maar eenvoudigheidshalve direkt op den grond gebouwd was. Door brandmuren van verschillend materiaal was dit gebouwtje in verschillende afdelingen verdeeld, welke met allerlei materialen waren gedekt.

De brandmuren bestonden uit kurksteenplaten, cementhoutplaten en metselwerk. Als dekkingsmateriaal werden gebruikt: geïmpregneerd stroo, eternitlei, natuurlijke lei, gewone dakpannen, dakpapier, geïmpregneerde en gewone houten dakplankjes (Schindeln) deels op latten, deels op beplanking.

Een deel van het stroodak was inwendig beschermd met een nog weinig bekend, als vuurbestendig uitgegeven materiaal, dat op dakpapier geleek en dat daksparren en latten bedekte.

De proef begon nu door den brand te steken in de zolder en de mansarde-kamer. Reeds na drie minuten was het dakpapier van het mansarde-dak op eene plaats doorgebrand; twee minuten later stond de topgevel in vlammen. Zes minuten na het aansteken kon men bemerken dat de plafondbepleistering in de mansarde-kamer afviel. Na tien minuten was de deur van de mansarde-kamer nog geheel intact, het glas in het observatiegat der deur was er echter reeds uitgevallen. Twaalf minuten na het begin van den brand sloegen de vlammen door de met kosmosplaten bekleede muren. Na 55 minuten begon de blussching. Bij onderzoek bleek dat de wand, die met cementhoutplaten bekleed was en die aan een hevig vuur was blootgesteld zich zeer goed had gehouden en dat alleen op ééne plaats de bepleistering was afgevallen. De platen en hoofdzakelijk de zich daarachter bevindende houten wand waren volkomen intact. De met kosmosplaten bekleede wand was afgebrand.

Hierop werden de proeven begonnen met het tweede gebouwtje. Opgemerkt wordt dat de resultaten hiervan niet zuiver zijn omdat hevige regens vóór en tijdens de brandproef vielen en het materiaal doornat was. Vooral het stroodak heeft hiervan geprofitteerd.

Na drie minuten stond het niet-geïmpregneerde stroodak in vlammen. Na vijf minuten sprongen de op latten gelegde eternitplaten en de natuurlijke leien met knallen in stukken. Uit het met pannen gedekte deel sloegen vlammen. Na twaalf minuten was het stroodak weggebrand. Na zeventien minuten stortte een deel van het dak in; het papier brandde door. Eenige velden van het met „Schindels” en met eternit gedekte dak bleven intact omdat er zich stukadoorwerk onder bevond. Na 20 minuten werd het vuur gebluscht. Het volgende werd gekonstateerd.

De beide gebruikte leisoorten sprongen niet bij het bespuiten met water. Het dak met natuurlijke lei is eerst ingestort na het doorbranden van de latten, evenals het geval was met gewone pannendak. Intusschen kan gezegd worden dat zoowel de natuurlijke als de eternitlei als vuurbestendige dekkingsmaterialen kunnen beschouwd worden.

De scheidingswanden en de bescherming van de dakstoel leidden tot de volgende waarnemingen: Eene uit cementhoutplaten van 4 cM. dik bestaande gevelwand was tot hoogstens 0.8 cM. verkoold, overigens nog volkomen intact en stevig. Eveneens was eene met thermolietsteen (een soort kurksteen met Kieselguhr) bekleedde wandbeschieting intact gebleven. Beriette en gepleisterde plafonds waren deels sterk aangebrand, deels doorgebrand. De op gelijke wijze beschermde bindbalken van het dak hadden echter niet van het vuur geleden. Alleen het riet van de bepleistering was verkoold. Bepleistering met kalkmortel was beter tegen het vuur bestand gebleken dan eene van cementmortel.

Een deel van het stroodak en een deel van het Schindel-dak waren volgens het systeem-SCHERER geïmpregneerd. Terwijl de geïmpregneerde houten plankjes evenals het stroodak volkomen bestand waren tegen de vlammen, waren de daksparran en latten diep verkoold en deels ook weggebrand.

Vervolgens werden de brandstoffen in het hoofdgebouw aangestoken. Het vuur werd door bijvullen van brandstoffen gehouden op circa 1000° Celsius in de stookruimte en 800 à 1000° in de afzonderlijke vertrekken.

Reeds twaalf minuten na het begin van den brand is de steenentrap ingestort, hoewel daar slechts eene temperatuur van 800° heerschte. Van de treden bleven slechts ingemetselde restanten van 10 à 30 cM. over. Na 14 minuten was de ijzeren trap schijnbaar iets vervormd. Na 62 minuten werd de blussching begonnen. Bij onderzoek werd nu het volgende waargenomen:

In de eerste afdeeling (hoogste temperatuur 990°). Deze bevatte eene eikenhouten trap op eene zuil van eikenhout. De boomen waren circa 0.8 cM. diep, de treden 2 cM. diep verkoold. De 3 cM. dikke beschieting onder de trap was weggebrand. De boomen waren van onderen en aan de binnenzijde evenals de dragers van het bordes circa 2 cM. diep verkoold, de eiken-

houten zuil was 0.8 cM. diep verkoold. Een met kurk bekleede zijwand was aan de bovenzijde sterk aangebrand. De kurksteenen waren afgevallen. Eene met gipsplanken bekleede regelwand was intact gebleven. Aan enkele plaatsen was de bepleistering afgevallen. Op die plekken was het hout 2 cM. diep verkoold. De eikenhouten deur was circa 1.5 cM. diep verkoold.

Het volgende vertrek, waarin eene hoogste temperatuur van 900° werd bereikt, bevatte een trap wier treden deels uit Keizersteen en deels uit Karstmarmer bestonden. De onderzijde was gedeeltelijk bepleisterd. Na twaalf minuten waren alle treden afgebroken. De ter dikte van 6 cM. met thermoliet bepleisterde kolom van wit hout, die als steun diende onder de onderste traprede, was volkomen onbeschadigd. De thermolietlaag zelf was verkoold en vertoonde zich als eene sponsachtige massa, die echter nergens was afgevallen. Eene eikenhouten kolom van 24 cM. doorsnede die zonder eenige bescherming in dit vertrek was opgesteld, was ter diepte van 0.8 cM. verkoold, maar overigens geheel intact.

Eene met hout beschoten en gestukadoorde regelwand bleef eveneens intact. Alleen het riet der bepleistering was inwendig verkoold.

Eene met ijzer bekleede houten deur heeft niet standgehouden. Het hout onder de bekleding was sterk verkoold en gedeeltelijk verbrand.

In het derde vertrek (hoogste temperatuur boven de 900°) waren opgesteld eene bepleisterde betontrap, eene gietijzeren, holle en onbeschermde zuil en eene met houtwolplaten ommantelde kolom van wit hout. De bepleistering van de trap was afgevallen. Aan de trap treden waren scheuren waar te nemen, de trap zelf bleef echter intact.

De onbelaste gietijzeren kolom van 14 cM. doorsnede en 2 cM. wanddikte bleef intact, evenals de met houtwolplaten omkleede houten zuil. Van de omkleeding, die uit een dubbele bepleistering bestond, is de buitenlaag geheel intact gebleven, de binnenlaag was nog nat. De regels en de beschieting der houten buitenwand van dit vertrek waren geïmpregneerd, maar sterk aangebrand. De met houtwolplaten beschermde houten deur was niet aangetast. Zelfs de bepleistering dezer deur was geheel intact.

In het vierde vertrek was de temperatuur beneden 900° gebleven. Dit vertrek had een bepleisterde houten wand en bevatte een gewone ijzeren trap, eene met cement bepleisterde zuil en een eveneens beschermde onderslagbalk uit wit hout.

De wand was onbeschadigd; het riet vertoonde een begin van verkooling. De houten kolom was aan de bovenzijde, de balk aan de onderzijde licht verkoold. Aan de ijzeren trap was geene bijzondere verandering merkbaar.

In het laatste vertrek (warmte boven de 990°) was de uit wit hout saamgestelde trap, die aan de onderzijde met kurksteen bekleed en daarna bepleisterd was,

aan den onderkant geheel intact, de treden waren echter van bovenaf doorgebrand. De bepleistering was gesprongen en grootendeels afgevallen, het daaronder liggende hout was echter nog gezond. Van een vakwerk wand was de bepleistering afgevallen en het hout aangebrand. Eene met kosmosplaten bekleede wand was licht aangebrand, en het houten plafond was geheel verwoest. De wit houten deur, aan de binnenzijde met asbest bekleed, was sterk verkoold.

In de stookruimte zelf was ondanks de hooge temperatuur het houtwerk van de zoldering alleen aangebrand onder de 3 mM. dikke asbestbekleding en onder de kosmosplaten, die deels zelf verkoold waren. De bescherming met gipsplaten en met cementhoutplaten van slechts 2 cM. dikte is volkomen intact gebleven. Cementhout lezat een grooter weerstand tegen de inwerking van water dan gipsplanken of kurksteenplaten. Dit materiaal moet op het oogenblik

geacht worden te zijn het beste materiaal ter bekleeding van houtkonstrukties tegen vuur in verband ook met de gemakkelijke bewerking.

Aan deze mededeelingen knoopte de spreker nog eenige bemerkings vast. Elektrogas is alleen dan eene bescherming tegen vuur wanneer het langs elektrolytischen weg in het metalen raamwerk is vastgezet. Dat ook geïmpregneerde gedeelten bij hitten van 800° à 900° begonnen te branden behoeft niet te verwonderen. De ijzeren deuren hebben bij deze proeven niet ten volle voldaan, eene waarneming die de spreker trouwens reeds dikwijls had gedaan. Er zijn wel brandvrije ijzeren deuren, met asbest-cementvulling (systeem-BERNER).

Luxfer-prisma's zijn alleen dan brandvrij wanneer zij als elektrogas in metalen ramen zijn gezet en elektrolytisch zijn vastgezet.

X.

BESCHOUWINGEN OMTRENT DE VIERDE AFDEELING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE LEVERING EN KEURING VAN BOUWSTOFFEN EN VOOR DE UITVOERING EN HET ONDERHOUD VAN WERKEN DOOR PROF. VAN DER KLOES

(Vervolg en Slot.)

§ 284. Uit deze § blijkt ook dat het veel doelmatiger en eenvoudiger is het oude systeem van deskundige borgen te behouden. De enorme omslag, die het werken met niet deskundigen in zijn gevolg heeft, de hooge kosten en het tijdverlies dat hiervan het gevolg moeten zijn, zijn even zoovele redenen om de voorgestelde regeling te veroordeelen.

Alinea 8 is niet volledig.

„Kost het werk meer dan bij eerste aanneming enz.

De laatste zin, „Wanneer dit verschuldigde hiertoe „niet toereikend is en de borgtocht nog niet is afge- „loopen, wordt het tekortkomende daarop verhaald”.

En wat gebeurt wanneer de borgtocht wel is afge- loopen?

Dit schijnt niet geregeld te zijn.

§ 285 alinea 1. De vraag rijst hier wie het dringende van een geval bepaalt; daarover zal zeker altijd verschil van gevoelen bestaan tusschen partijen met verschillende belangen.

Alinea 2. Wat zal gebeuren indien de gestelde borgtocht niet meer bestaat?

Alinea 3. Hoe zal bepaald worden of de aannemer aanspraak op schadevergoeding heeft?

Door den Raad van Arbitrage?

De §§ 288-289 en 290 zijn overbodig daar de arbeidswet hierin voorziet.

§ 293 alinea 6. Het zal meestal niet mogelijk en in ieder geval altijd zeer moeielijk zijn, tenzij bij groote uitbreiding van bijwerk, om te bepalen of de uitvoering van dat bijwerk, vertraging op den algemeenen gang van het werk heeft gehad; weliswaar rust de bewijslast op den aannemer, doch ook hier is weer een rijke bron voor geschillen aanwezig.

De laatste alinea is in beginsel billijk doch hierbij wordt in het midden gelaten wie moet aantoonen, dat overmacht in 't spel is, wat op zich zelf zeer moeielijk zal zijn.

§ 294 is onaannemelijk. Dat algemeene werkstaking als overmacht wordt beschouwd is begrijpelijk, doch indien met gedeeltelijke werkstaking bedoeld wordt. staking bij enkele patroons, zonder dat een geheel vak in staking of uitsluiting is, dan kan dit niet als overmacht beschouwd worden, die den aannemer niet beletten zou, zijn werk voort te zetten. Zelfs het provooceren van dergelijke, gedeeltelijke stakingen, ter wille van private belangen, is volstrekt niet denkbeeldig.

Ook is niet in te zien dat eene algemeene werkstaking indien zij niet van „behoorlijk georganiseerde vak- vereenigingen” uit zou gaan, geene overmacht zou zijn.

§ 295, alinea 1 en 2. De termijn van 3 dagen binnen welke opnemings van het werk geschieden moet, lijkt wel wat kort. Bovendien moet niet de aannemer het recht hebben, doch dient hij verplicht te zijn, de opnemings bij te wonen.

Alinea 4, zal niet altijd gemakkelijk zijn na te komen. Er kan zoo licht verschil van gevoelen bestaan over de kwaliteit van b.v.b. schilder- en stucadoorwerk. Wie zal bovendien bepalen of de nog te verrichten arbeid meer kosten zal dan $\frac{1}{4}$ van de aannemingsom?

Niettemin is het billijk te achten dat een aannemer niet de dupe wordt van mogelijke chicane's van directie of besteder en is dus in 't algemeen de paragraaf te verdedigen.

§ 297. Bij alinea 2 rijst de vraag of 10% van elk onderdeel niet te veel beperking geeft in de vrijheid

van wijziging bij de uitvoering van het werk. Dat niet naar willekeur gewijzigd kan worden is goed, maar de beperking moet minder groot zijn dan hier is bepaald. De bepaling van $\frac{1}{10}$ der aannemings-som zooals de Rijks A. V. die bevat, is verkieselijker te achten.

Alinea 12. De hier bedoelde opdracht zal in ieder geval geconstateerd dienen te worden.

§ 298. Alinea 1. Om reden als boven genoemd is alinea 1, 1° niet aannemelijk, 2° zal zij tot zeer veel moeilijkheden aanleiding geven. Een bestek en tekening, hoe zorgzaam en duidelijk uitgevoerd, zullen nimmer alles wat verlangd wordt in alle kleinigheden omschrijven en zoo zal er altijd strijd ontstaan of bij wijziging, deze als bijwerk of als verwisseling zal te beschouwen zijn.

§ 301. Alinea 3. Hoe zal de schadevergoeding worden bepaald, wanneer het een aesthetische afwijking geldt?

§ 303. Deze paragraaf zou aangevuld kunnen worden met eene bepaling dat aanwijzingen aan onderaannemers of hun vertegenwoordigers tijdens de uitvoering van het werk gedaan, geacht zullen worden tot den aannemer zelf te zijn gericht.

§ 308. Het komt ons voor dat de schade in de Rijks A. V. beter is geregeld dan in deze § al zou in de genoemde R. A. V. eenige uitbreiding gegeven kunnen worden of die kennelijk als onafhankelijk van den wil van den aannemer aan te merken zijn, zoodat het aantal gevallen, waarin den aannemer zal hebben aan te toonen, dat de schade onafhankelijk van zijn wil is ontstaan beperkt wordt.

§ 309. Deze § zou aangevuld moeten worden met eene bepaling -- dat het bij elke termijn van betaling opgenomen en goedgekeurde werk, onderworpen blijft, aan de nadere goedkeuring van de Directie bij de eindoplevering van het geheele werk.

§ 315. De woorden: „na het ontstaan der oorzaak” konden beter luiden: na het constateeren van het feit of na vaststelling van het verzuim.

Aan het eind van alinea 5 zou kunnen toegevoegd worden: tenzij de opleveringen werken betreffen die niet met met elkander in verband staan.

§ 316. Vergelijking van deze § met de Rijks A. V. doet zien, dat hier is weggelaten, alles wat op de orde bij de werkzaamheden betrekking heeft.

Toch kan het noodig zijn, dat de Directie recht heeft, daaromtrent aanwijzingen te doen, niet alleen wanneer werken door derden op het bouwterrein uitgevoerd moeten worden, wat bij § 306 is geregeld, doch in 't algemeen om een behoorlijk overzicht over het werk mogelijk te maken.

Uitbreiding van § 306 in dezen geest of eene nieuwe paragraaf regelende dit punt zou noodig zijn.

In de 2e alinea is voorts alleen sprake van verordeningen die vóór de besteding aan den aannemer bekend zijn gemaakt. Dit is niet aannemelijk. Elk burger dus ook de aannemer moet geacht worden

bekend te zijn met de wetten en verordeningen onder welke vigueur hij leeft en in 't bijzonder met die welke op het door hem uitgeoefende beroep kunnen toepasselijk zijn.

De redactie van § 479 Rijks A. V. is dus verkieselijker te achten.

§ 320. Alinea 2 van deze § schijnt ons onbillijk. Wanneer eenmaal eene vergissing in bestek of teekeningen is geconstateerd, begaan door den aanbesteder of de(n) van zijnentwege met de uitvoering belaste(n) is het billijk dat ook deze de schade daarvan draagt. Onder vergissing is echter niet te verstaan onvolledigheid van bestek en teekeningen, die het gevolg is van het vergeten van meer of minder ondergeschikte zaken, die naar normale opvatting kennelijk tot eene volledige oplevering van het werk behooren. Het is toch ook wel duidelijk dat belangrijke onvolledigheden in dit opzicht vóór de besteding door de inschrijvers opgemerkt zullen worden en daarover inlichtingen zullen worden gevraagd.

§ 332. De laatste alinea geeft tot bedenking aanleiding, zij gaat blijkbaar van de veronderstelling uit dat de Besteder eigenlijk de bevelen geeft voor de uitvoering van het werk en dat de Directie slechts de automaat is, die ze voor hem overbrengt aan den aannemer. Deze opvatting komt ons niet aannemelijk voor.

De positie van de Directie wordt daardoor te veel op het tweede plan gedrongen zoowel in zijn verhouding tot den aannemer als tot den aanbesteder.

Wij zouden eerder meenen dat aanbesteder en aannemer zijn contractanten met betrekking tot het „wat” en het „hoe” in bestek en teekeningen vastgelegd en dat beide zich bij de onderteekening van het aanbestedingscontract in beginsel hebben onderworpen aan het volkomen zelfstandig inzicht der Directie omtrent de uitvoering van het „wat” en het „hoe” van bestek en teekeningen. De aanbesteder heeft dus persoonlijk niets aan den aannemer te bevelen.

Het spreekt van zelf dat beide contractanten met de Directie van meening kunnen verschillen omtrent den juisten uitleg van bestek en tekening en recht moeten hebben, daarover de uitspraak van derden in te roepen, maar dit doet niets af aan de volkomen zelfstandigheid der Directie bij haar optreden. De redactie van deze alinea zou dus gewijzigd moeten worden en bij voorkeur zoo dat geen twijfel omtrent den juisten aard der positie van de Directie overbleef.

§ 333 en 334. Omtrent deze paragrafen zou de B. N. A. zich slechts uit kunnen spreken als vooraf is uitgemaakt of de Raad van Arbitrage door den Bond wordt erkend.

Het Bestuur:

K. P. C. DE BAZEL,
Voorzitter.

Jos. Th. J. CUYPERS,
1e Secretaris.

FABRIEKSBOW

Der Industriebau. Monatsschrift für die künstlerische und technische Förderung aller Gebiete industrieller Bauten (einschlieszlich aller Ingenieurbauten) sowie der gesamten Fortschritte der Technik. Herausgegeben von EMIL BEUTINGER, Arch. B. D. A. — Verlag CARL SCHOLTZE. Leipzig. (Abonnementsprijs 12 M. per half jaar.)

Erst in de laatste jaren is de fabrieksbouw — weinige gunstige uitzonderingen daargelaten — eigenlijk wederom gerekend tot den werkring van den architect te behooren. Dit is volkomen juist, maar het is nog verre van algemeen doorgedrongen. Ten einde nu echter dit juiste denkbeeld te helpen verspreiden, heeft de „Deutsche Werkbund“ eene verzameling afbeeldingen naar fabrieksgebouwen bijeengebracht, die, als propaganda-materiaal, door Duitschland de ronde zal doen.

De industrie kende over het algemeen niet de mogelijkheid om aan hare gebouwen zonder meerdere kosten van eenige beteekenis, een artistiek uiterlijk te geven. In het gunstigst geval betwijfelde zij die mogelijkheid. Doorgaans wilde zij echter er zelfs niets van hooren. Het werd sentimentaliteit geacht, waarmede een goed zaken-man geene rekening had te houden. Er is echter een ommekeer te konstateeren.

Eensdeels viel de zooveen genoemde opvatting te verklaren in een tijd die de neiging had om de kunstwaarde af te meten naar de hoeveelheid sieraad en ornament. En deze, men besepte het, zijn onverenigbaar met het wezen van zuiveren utiliteitsbouw. Dat behoeft niet in het licht gesteld. De begrippen kunst en opschik worden echter niet meer, althans minder vaak, verwisseld. Het inzicht is levendig dat juist met de denkbaar eenvoudigste middelen doorgaans het karaktervolste resultaat zal worden bereikt.

Dat het type van den utiliteitsbouw daarbij ten volle gehandhaafd blijft, spreekt van zelf. Geen onwezenlijk element behoeft te worden binnengesmokkeld. Integendeel, men late de bestemming spreken in het uiterlijk. Nergens is nauwer aansluiting van techniek en kunst op hare plaats. Eenige aandacht bij de onderlinge groepeerings der verschillende gebouwen, op goede verhoudingen, op eene rythmische verdeling van licht-openingen, zijn de vaak beslissende factoren, die een monumentalen indruk kunnen teweeg brengen. Zij maken den bouw niet duurder.

Alleen echter een kunstenaar zal met die eenvoudige middelen het gewenschte resultaat weten uit te lokken. De kunstenaar echter werd slechts betrekkelijk zelden

voor die taak geroepen. En wanneer daarin nu verandering schijnt te komen — een verschijnsel dat dankbaar stemt — is het deels ook onder den invloed van het „Heimatschutz“-streven, dat vooral werd geprikkeld door de brutale leelijkheid welke doorgaans aan industriële-gebouwen eigen was en die met schrik voor hare uitbreiding vervulde. De oogen zijn nu geopend door het noodeloos wanstaltige.

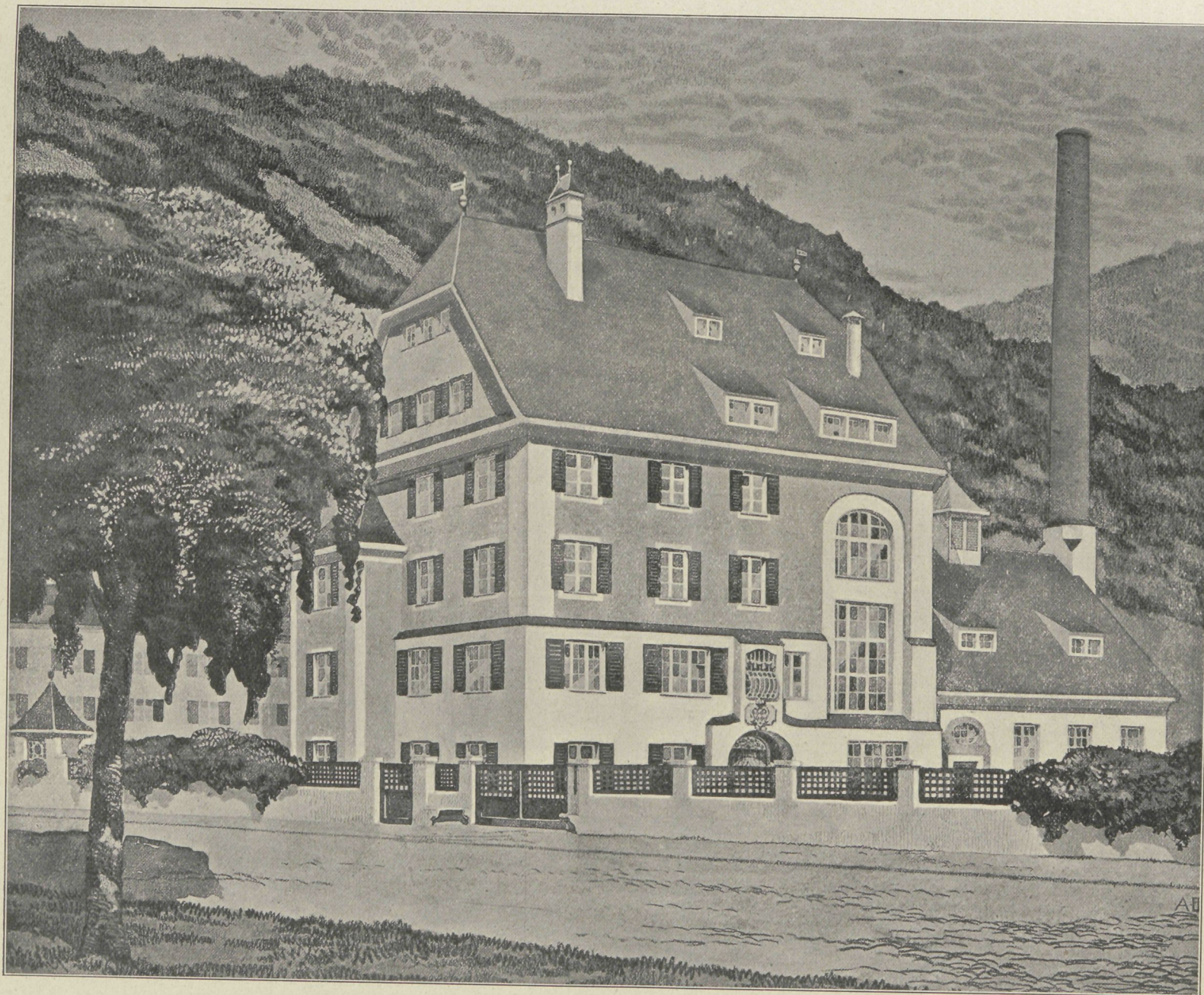
Men begrijpt dat een industrieel-bouwwerk niet behoeft te zijn een loods met asfaltpapier gedekt of wel een kubus met gaten voor vensters en reeksen sheddaken.

Het aantal aanwijzingen van beterschap vermeerderd onophoudelijk onder den van verschillende zijden krachtigen aandrang. Dat is geenszins het resultaat alleen van eene verhooging van het artistieke peil. Daarbij komt ook de meer prozaïsche praktische overweging dat de omgeving waarin gearbeid wordt, die den geesten de stemming bepalen, van invloed is op de hoeveelheid arbeid en hare hoedanigheid die in het spel is. Hoe grooter het bedrijf, hoe belangrijker het wordt om op de juiste wijze gebruik te maken van de physische voorwaarden om goed werk. De reclame is eveneens een faktor. Hygiënische verbeteringen in de werkplaatsen gingen voor. De artistieke volgden. Niet in de laatste plaats op deze, wil nu de tentoonstelling van den „Werkbund“ de aandacht vestigen.

De uitgever CARL SCHOLTZE (Leipzig) heeft nu het oogenblik gunstig geacht om aan den fabrieksbouw, in den ruimsten zin genomen, een afzonderlijk maandblad, „Der Industriebau“, te wijden.

De eerste aflevering, naar aanleiding waarvan deze aankondiging en waaruit de afbeelding van het „Hofbräuhaus“ te Berchtesgaden ontleend is, zag onlangs het licht. De indruk die zij maakt wettigt de onderstelling dat de „Industriebau“ een toekomst heeft. FRANZ ZELL (München), Prof. P. BEHRENS (Berlijn), Prof. H. POELZIG (Breslau), Prof. H. METZENDORF (Bensheim), Stadsarchitect BUXBAUM, (Darmstadt), zijn hier met werken vertegenwoordigt. Ieder hunner zocht het succes in de hem eigenaardige richting, waarin, al stemt de een sympathieker dan de ander, toch objectief het goede en juiste kan worden gewaardeerd.

Daarbij bevat de aflevering nog eenige tekstbijdragen en eenige afbeeldingen van goede oude fabrieksgebouwen, voorbeelden ter navolging wat hun geest betreft. Bovendien is de uitvoering van het maandschrift goed en is het royaal geïllustreerd. In dezen tijd van steeds toenemende specializeering zal het tijdschrift ongetwijfeld een kring vinden en een vraagbaak worden, vooral wanneer het, op de wijze dezer eerste aflevering, ook de praktische zijde op den voorgrond blijft stellen.

 HOFBRÄUHAUS TE
BERCHTESGADEN
ARCH. FRANZ ZELL
(MÜNCHEN)

UIT: DER INDUSTRIEBAU. AFL. 1
(UITG. CARL SCHOLTZE, LEIPZIG)

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. De bouw van de 3e, Zuider-Gasfabriek aan den Amstel zal, volgens dagbladbericht, met kracht worden aangevat en voortgezet en men begroet die mededeeling met zekere verklaarbare, voldoende. Dat daarbij een der fraaiste riviergezichten in de buurt der stad hopeloos verknood zal worden, heeft nog altijd niet de algemeene aandacht getrokken. Helaas is het kwaad niet meer te stuiten. Maar het is achteraf beschouwd toch onbegrijpelijk dat de Gemeenteraad zich ooit met deze plaats heeft kunnen vereenigen, inplaats van alles in het werk te stellen om het natuurschoon aan deze zijde der stad te behouden en te beschermen. Had eene buitengemeente daar ter plaatse fabrieken willen stichten dan had Amsterdam zich daartegen met hand en tand moeten verzetten, teneinde zijne weinige omstreken te redden. Wanneer men het afschuwelijke effect van den grooten gashouder als maatstaf neemt, kan men nu echter reeds eenigszins nagaan, hoe het geheel na voltooiing er uit zal zien. Kampen aan den Amstel! Als men nu ten minste maar de meest onpretentieuze en eenvoudige architectuur gaat toepassen.

Er is evenwel reeds tot overmaat van ramp, een streven naar mooie gebouwtjes waar te nemen, dat, naar wij hopen, niet zal worden doorgezet. Het ontwerpen der gebouwen worde vooral in handen van een bevoegd architect gelegd, of althans hoore men de „schoonheids-commissie”. In Den Haag, aan de Trekvljet, kan men zien, hoe anders een moderne gasfabriek dreigt te worden!

Het Loodwitvraagstuk. In het gebouw Concordia in Den Haag is, naar de „N. R. C.” bericht, op uitnodiging van de Haagsche afdeling van den Ned. Schildersgezellenbond een zeer talijke vergadering bijeengekomen ter bespreking van het loodwitvraagstuk naar aanleiding van het Eind-rapport der Loodwitcommissie.

Vertegenwoordigd waren in deze bijeenkomst de afdelingen Haarlem, Amsterdam, Leiden, Schiedam, Delft en Rotterdam, terwijl een dozijn andere afdelingen sympathiebetuiging hadden gezonden.

Als sprekers traden op de heeren BAKKER SCHUT, ingenieur, BLECHER, apotheker, HELSDINGEN en SPEK, hoofdbestuurder van den Schildersgezellenbond.

Een motie, die van de regeering een wetsontwerp vraagt, dat het loodwit verbiedt zoowel voor binnen- als buitenwerk en gezondheidsbepalingen voor geval van het toelaten van uitzonderingen, werd bij acclamatie aangenomen.

Heimatschutz in Saksen. Wij hebben reeds medegedeeld hoe in verschillende Deutsche Staten van overheidswege voordrachten werden gehouden voor de ambtenaren der bouwpolitie en ook voor administratieve ambtenaren die invloed kunnen uitoefenen op het artistiek karakter van bebouwings- en uitbreidingsplannen.

In het begin van dit jaar is volgens de „D. B.” te Dresden voor de eerste maal, een reeks van zes voordrachten met lichtbeelden gehouden, die door 500 personen werden gevolgd. De onderwerpen, die behandeld werden door autoriteiten op het gebied, luiden: 1°. „Heimatschutz” in hare beteekenis van kultuuropgave; 2°. Over de nieuwe Saksische wet tegen de ontsiering van stad en land en de maatregelen van hare toepassing; 3°. Techniek, kunst en economie der architectuur; 4°. Stadsuitbreidingen en bouwplannen; 5°. Landelijke bouwkunst; 6°. Volkskunst.

De Internationale prijsvraag voor een modern Olympia. Dezer dagen is een allerzonderlingst prijsvraagprogramma op groote schaal rondgezonden waarin de „Voorzitter en de leden van het Internationaal Olympisch Comité” (vertegenwoordiger voor Holland F. W. Baron van TUYL) de architecten uitnodigen tot deelname aan de prijsvraag voor een modern Olympia. Het programma is kort. Artikel 1 zegt:

„De prijsvraag heeft ten doel het verkrijgen van ontwerpen voor een modern Olympia, bevattende:

- „1°. De gebouwen, zuilengangen, arena's, renbanen, etc., noodzakelijk voor de takken van sport en kunst die voorkomen op het programma der moderne Olympische spelen
- „2°. De inrichtingen ten dienste der toeschouwers.
- „3°. De gebouwen of vrije ruimten die noodzakelijk zijn.
- „4°. De noodige installaties voor den dienst, de atleten, etc.”

Waarlijk, niet gering! De deelnemers hebben echter de vrijheid om het zich zoo gemakkelijk mogelijk te maken, doordien zij de topografische bijzonderheden van het terrein naar eigen goeddunken mogen fantaseeren. Wie een berg nodig heeft, stampt dien vrijelijk uit den bodem, meren en stroomen van de gewenschte grootte en op de meest aangewezen plaats staan ten dienste.

Van de eischen waaraan die gebouwen en terreinen moeten beantwoorden wordt niet verder gerept. Misschien zijn zij af te leiden uit het programma der moderne Olympische spelen, waartrent verwezen wordt naar de „Revue Olympique” Dec. 1909.

Tegenover zooveel vrijheid staat eene kleine verplichting. De deelnemers moeten minstens vier (en hoogstens zes) teekeningen inzenden, tot een oppervlak van 2.50 M. lengte bij 4 M. hoogte. Wie lust heeft kan er bijvoegen eene toelichtende beschrijving die niet langer is dan 4000 welgetelde woorden.

Groot is het loon dat den kampioenen wacht. Hunne inzendingen zullen worden publiek tentoongesteld en er zal bovendien over worden gerapporteerd op het kongres. Eindelijk, als ware dit alles niet reeds voldoende belooning, ontvangen zij alle zonder onderscheid noch uitzondering een... herinneringsdiploma. En wie ook door dit diploma nog niet voldoende geprikkeld wordt, bedenke dat de „Olympische medaille”, niet meer en niet minder dan de „Olympische medaille”, die sedert 1894 slechts 17 maal is uitgereikt, den bekroonde van het concours wacht. Bekroond door wie? Het „programma” noemt geen namen, belooft alleen vijf internationaal erkende grootheden, vertegenwoordigend: kunst, techniek en sport. Jammer dat er niet bijstaat van welk metaal die Olympische erepenning is geslagen. Als dat soms van een zelfde gehalte mocht zijn als dit programma, dan is de stoffelijke waarde gering. En de moreele? De lezer beantwoordt deze vraag naar eigen inzicht. Wij konstateeren slechts dat de voorwaarden waaronder deze internationale prijsvraag is uitgeschreven niet aan de meest elementaire eischen beantwoordt.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

St. Lucas. Afl. 7. 1910. JOSEPH TH. J. CUYPERS heeft in de Algemeene Vergadering van de Vereeniging tot bevordering der wetenschappen onder de Katholieken in Nederland eene lezing gehouden. Het onderwerp was genoemd „eenige beelden uit onze Middel Nederlandsche Bouwkunst. In deze aflevering wordt het toen gesproken woord afgedrukt.

„Schoone kunst en toegepaste kunst” van de hand van WOUTERS DE BOUCHOT, bevat eene beschouwing over het droevig verschijnsel waarom de samenwerking der schoone kunsten en der toegepaste kunsten zoo dikwijls verwaarloosd is. Door vele zijwegen in te slaan is deze beschouwing eenigszins verward en vermoeiend om te lezen.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. 6. 1910. Deze afl. is rijk aan reproducties van werken van den Weener kunstenaarskring die zich gevormd heeft om GUSTAV KLIMT en JOSEF HOFFMANN. Zilveren theeserviezen, vruchtenmandjes, sieradiën van gedreven zilver met edelsteenen, glaswerk, tapijten, gordijnen en meubelstoffen, tafels, stoelen, kasten, ledekanten, porseleinen figuurtjes, geborduurde waaiers, ontwerpen voor domino's, overslagdoekjes, tuinbanken, daarbij een villa en ontwerpen voor monumenten worden in bonte mengeling vertoond. De meeste afbeeldingen geven werken van JOSEF HOFFMANN weer. Verder zijn er o. a. ook van Prof. CZERSCHKA, Prof. POWOLNY, R. TESCHNER, E. WIMMERS, Prof. KOLO MOSER, Arch. WITZMANN, DELAVILLA, DIVEKY, en hoewel hieronder goed klinkende namen zijn vertegenwoordigd kan hunne kunst van vaak pretentieuze eenvoud ons weinig aantrekken.

Tekstartikels zijn: „Zum Verstehen des Technischen”, „Deutsch-Böhmischer Kunst-Frühling”, „Karikatur und Kunst”.

Architectura Nr. 9. Rapport over de Genootschapsprijsvragen 1909.

Verslag der 1274e vergadering. Dito van de voordracht WALENKAMP in de serie populaire voordrachten over de Woning.

Een doordrivende beschrijving van het uiterlijk der villa Bunge in den Aerdenhout door den heer THEO RUETER, waarop een lid der Redactie eenigszins den domper zet.

Bouwkundig Weekblad Nr 10. Meer lucht. Beschouwingen gebaseerd op eene voordracht van den heer W. VAN BOVEN, en van gelijke strekking als diens artikel in het „Tijdschr. voor Soc Hyg.” (zie „Bouww.” 1909, blz 285).

Het streven naar een gezonde landelijke bouwkunst, naar het Duitsch (slot).

De Opmerker Nr. 10. De 11e brief van PIET VAN DIEVER neemt de manier in het ootje waarop sommigen naar originaliteit streven in kleeren en waarop zij met curieus afgekorte voornamen trachten de aandacht te trekken.

De toren te Sprang (met afb.). Sedert drie eeuwen is van dezen toren een hoek ingestort. Het is als stond hij op vallen. Met het oog op den toestand en het behoud van het bouwwerk is nu tot herstel besloten.

Voorts o. a. vergaderingsverslag B. N. A. (zie blz. 75) en Beschouwingen etc. (zie blz. 72 en 80).

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

OVER BRANDGEVAARLIJKE VLUCHTIGE VLOEISTOFFEN EN DE MIDDELEN OM ZICH ER TEGEN TE BEVEILIGEN

(VOORDRACHT VAN DR. ALPH. STEGER. GEHOUDEN TE 'S GRAVENHAGE 8 JANUARI L.L.)

Koninklijke Hoogheid,
Dames en Heeren,

et onderwerp, dat ik de hooge eer zal hebben U in dit uur voor te dragen, wensch ik te splitsen in vier deelen.

In de eerste plaats stel ik mij voor U te spreken over de gevaren, verbonden aan het gebruik van vluchtige, brandbare vloeistoffen.

In de tweede plaats zal ik U mededeelen, welke middelen men tot heden heeft aangewend om deze gevaren te voorkomen, en met welk gevolg.

In de derde plaats zal ik U uiteenzetten, op welke beginselen het systeem-MARTINI en HÜNEKE berust, en in de vierde plaats, hoe en waarbij die beginselen in de praktijk zijn toegepast.

Ten eerste dus de gevaren verbonden aan het gebruik van vluchtige, brandbare vloeistoffen.

Het is U allen overbekend, dat elke ontbranding en elke ontploffing in den grond der zaak niets anders is, dan een zich verbinden van de stof, die verbrandt of ontploft met zuurstof; en, daar zuurstof een der bestanddeelen is van de ons omringende atmosferische lucht, is het dus noodig overal, waar men een ontbranding of ontploffing wil vermijden, de lucht verwijderd te houden.

Wat verstaat men nu onder vluchtige vloeistoffen?

Daaronder verstaat men vloeistoffen, die bij de temperatuur, waarbij wij gewoonlijk leven, reeds een merkbare hoeveelheid damp afstaan. Brengt men water aan de kook, dan ziet men duidelijk den damp als stoom uit het keteltje komen, ten bewijze dat hij er werkelijk is. Doch ook lang vóór dat het water kookt, bevindt zich er een zekere hoeveelheid damp boven; die heeft men, zij het dan ook in geringere mate en minder gemakkelijk waar te nemen, bij elke temperatuur boven elke vloeistof. En naarmate een vloeistof bij lager temperatuur kookt, naar diezelfde mate zal de hoeveelheid damp, die zich naast de vloeistof bevindt, bij dezelfde temperatuur grooter zijn.

Het is nu met dezen damp, dat wij bij een verbranding of een ontploffing te maken hebben. Een vloeistof zal dus des te gevaarlijker zijn, naarmate haar kookpunt lager is. Voorbeelden zijn, spiritus, benzine, aether.

En daar niet alle laag kokende vloeistoffen brandbaar zijn, spreken wij in ons geval over vluchtige, brandbare vloeistoffen.

Wanneer nu de damp van een dusdanige stof met de lucht in aanraking komt, en dit bij een temperatuur hoog genoeg om een verbinding met de zuurstof in te leiden, dan zal er, al naar gelang de omstandigheden, een verbranding of een explosie volgen. Houden wij dus verre van den damp, de lucht en het ontstekingsmiddel.

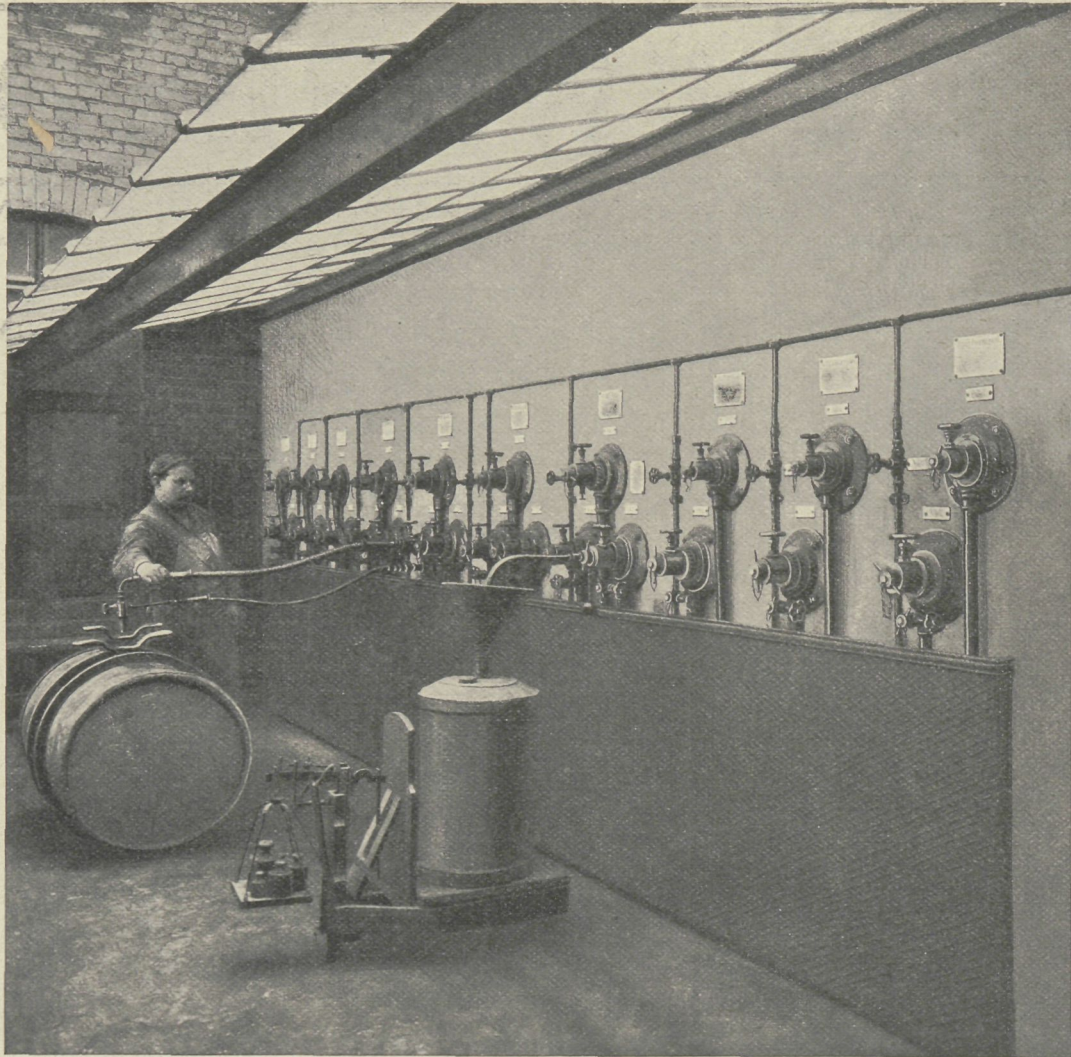
Daarom is, om een voorbeeld uit het praktisch dagelijksch leven te nemen, het wasschen van handschoenen met benzine, wanneer niet zorgvuldig elke vlam in de omgeving is uitgedoofd, volkomen onverantwoordelijk. Het is volstrekt geen overdreven voorstelling, dat de afstand van de plaats, waar de benzine wordt gemorst, tot die, waar de vlam zich bevindt, onopgemerkt en langs den grond kruipende door den damp wordt afgelegd en dat, deze eenmaal ontstoken, de vlam terug zal slaan tot aan den persoon in kwestie, resp. de bron vanwaar de damp is gekomen. (Demonstratie daarvan.)

Dit gevaar is praktisch dikwijls aanleiding geweest tot groote benzinebranden.

Mag ik U daarvoor slechts in herinnering brengen den grooten brand te Antwerpen in het jaar 1907 die is aangekomen, doordat een van de tanks lekte en de damp der daaruit druppelende vloeistof, over een afstand van verscheidene meters aan den haard van een lokomobiel werd aangestoken.

Het tot nu toe medegedeelde geldt voor zoover wij te maken hebben met vluchtige brandbare vloeistoffen in de open lucht, maar het gevaar wordt grooter, wanneer wij te maken hebben met een mengsel van damp en lucht in een gesloten ruimten. Immers wat zal er dan plaats hebben?

In het gesloten vat zal de damp der vluchtige, brandbare vloeistof zich, bij voldoende temperatuur, plotseling met de zuurstof der lucht verbinden en de produkten, die daarbij ontstaan, zullen altijd een veel grootere ruimte willen innemen, dan het oorspronkelijke gasmengsel innam. Immers door de warmte zetten gassen sterk uit en daarbij, ook indien de temperatuur hier geen rol speelde, zou in verreweg de meeste gevallen het volumen van de verbrandingsprodukten

EEN DROGISTERIJ,
GEÏNSTALLEERD
MET HET SYSTEEM
MARTINI & HÜNEKE

grooter zijn, dan dat van de stoffen, die aan de verbranding hebben deelgenomen. De druk, die door het zich willen uitzetten van de verbrandingsprodukten ontstaat, zal, bij niet voldoende sterkte van de wanden, het vat of reservoir, waarin de ontploffing plaats vindt, uit elkaar doen springen. (Demonstratie met een gummi-ballon gevuld met een explosief damp-luchtmengsel.)

Komt nu zulk een explosief damp-luchtmengsel in de praktijk gemakkelijk voor?

Denken wij ons een vat, waar de vluchtige vloeistof geheel of gedeeltelijk uit is getapt. Het gevolg zal zijn, dat de buitenlucht de plaats, die oorspronkelijk door de vloeistof werd ingenomen, zal vullen.

Wij krijgen dus boven de vloeistof een mengsel van brandbare damp en lucht, dat, zooal niet onmiddellijk na zijn ontstaan, dan toch door diffusie na eenigen tijd, ontplofbaar zal zijn en een ware bom in huis geeft, die slechts een aanleiding behoeft om te ontploffen.

Behalve dus het gevaar van brand in de open lucht, hebben wij het gevaar van ontploffing in een gesloten vat te duchten.

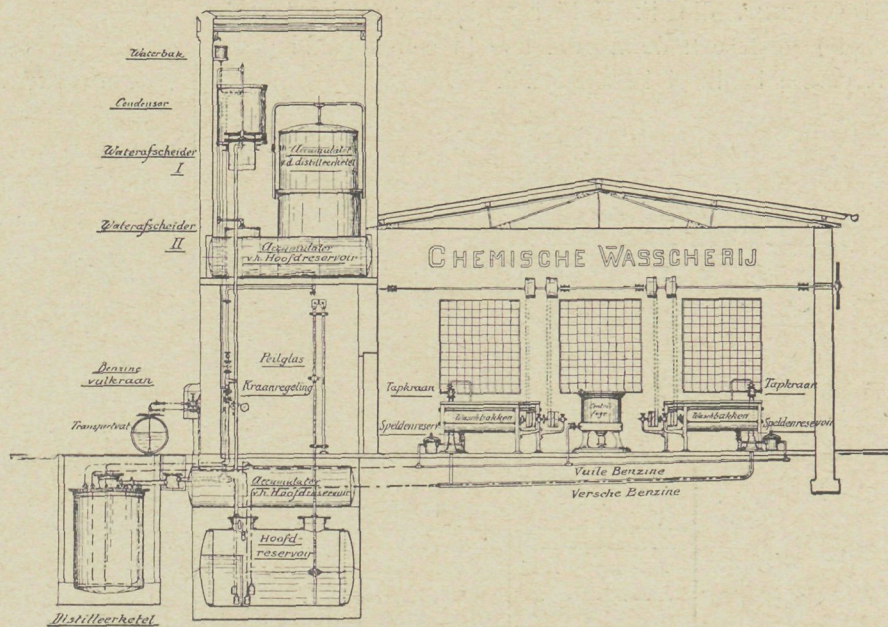
Er bestaat nu nog een derde gevaar, waarbij de lucht geen rol speelt.

Wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen, dat, naarmate de vluchtige vloeistof hooger wordt verhit, de

druk van haar damp op de wanden van het vat grooter zal worden. Immers, als de veiligheidsklep van een stoomketel niet functioneert, zal de overdruk niet kunnen afblazen en de ketel ten slotte uit elkaar springen. Hier is dus geen explosief gasmengsel in het spel, want in den ketel bevindt zich niets als stoom, de ontploffing is er een niet van chemischen, maar van physischen aard en wordt in de praktijk, zooals U bekend is, ketel-explosie genoemd. (Projectie.)

Na aldus kort te hebben uiteengezet, welke in hoofdzaak de gevaren zijn, verbonden aan het gebruik van vluchtige, brandbare vloeistoffen, kom ik aan punt twee: welke middelen zijn tot nog toe aangewend om die gevaren te voorkomen?

In de eerste plaats heeft men in het spongat van de vaten of reservoirs, die met de vluchtige vloeistoffen zijn gevuld, een koker van metaalgaas aangebracht. Het beveiligend beginsel van dit beschermend middel is, zooals velen uwer bekend zal zijn, de afkoeling, die het metaal, dat een goede warmtegeleider is, teweeg brengt en waardoor het ontplofbare mengsel binnen in het vat door de buiten zich bevindende vlam niet tot de ontstekings temperatuur kan worden verhit. (Demonstratie van de mijnlamp van Davy.)

EEN CHEMISCHE WASSCHERIJ,
GEÏNSTALLEERD MET HET
SYSTEEM MARTINI & HÜNEKE

Intusschen volgt uit het beginsel zelf, dat het niet effectueeren zal, wanneer het metaalgaas ten opzichte van de vlam klein is, en dit is bij een brand toch al heel spoedig het geval.

Noch ook zal het metaalgaas beveiligen, wanneer de mazen hier en daar gebroken zijn; de vlam lekt er dan doorheen. (Demonstratie.)

Ook niet, wanneer een sterke luchtstroming de heete vlam door de mazen heenblaast, waarvoor bij een brand, die uit zijn aard sterke luchtverplaatsing in het leven roept, veel kans bestaat.

Zoo zal een mijnwerker zich wel wachten zijn Davy'sche veiligheidslamp uit te blazen, wanneer hij aan de vlam gewaar wordt, dat er mijngas aanwezig is. Hij zou misschien zijn vlam uit-, doch beslist de ontploffing aanblazen.

Geen voldoende beveiligingsmiddel is in de tweede plaats de metalen prop, die in het vat is aangebracht en moet smelten wanneer het vat sterk verhit wordt. Immers, wel zal hierdoor een ketelexplosie kunnen worden vermeden, maar, in geval de prop onder ligt, zal de vluchtige en brandbare vloeistof uit de ontstane opening stroomen en valt men dus op deze wijze van de Scylla in de Charybdis.

Toch, ook al ligt de prop boven, kan door de bij branden zoo veelvuldig voorkomende steekvlammen, het explosief mengsel, dat in een half geleegd vat aanwezig kan zijn, door plaatselijke verhitting tot explosie worden gebracht. Op het terrein buiten, zal U zoo aanstonds een bewijs worden gegeven, dat hierdoor zelfs met gaas en veiligheidsprop beschermde vaten, heftig explodeeren kunnen.

In de derde plaats wil ik nog een enkel woord wijden aan een middel, dat in de praktijk bij groote petroleumtanks is toegepast om ketelexplosie te vermijden en waarbij men door lichte kapconstructies er voor zorgt, dat bij groote verhitting van de petroleum het dak wordt weggeslingerd, voordat de tank uit

elkaar is geslagen. Dat met dit middel nog juist niet alle gevaar wordt bezworen, moge U de ruïne van eenige bij den brand te Blexen in elkaar gestrompelde tanks bewijzen, waar een dergelijke kapconstructie toch goed gefunctioneerd heeft. (Projectie.)

Ik ga nu over tot het derde punt; de beginselen van het systeem-MARTINI en HÜNEKE.

Deze zijn drieërlei.

Ten eerste wordt belet, dat in de reservoirs, tanks of vaten, waarin vluchtige vloeistoffen worden bewaard, haar damp met lucht in aanraking kan komen.

Het hoofdmoment voor explosiegevaar, voortspruitend uit de aanwezigheid van zuurstof, wordt hiermede volkomen vermeden. (Demonstratie daarvan.)

Ten tweede wordt er voor gezorgd, dat, indien in de distributie- of aftapleidingen een lek ontstaat, de brandgevaarlijke vloeistof niet uit de leidingen weg-, maar naar het reservoir terugstroomt. Brand buiten het reservoir is daarmede volkomen uitgesloten, omdat de gevaarlijke vloeistof niet naar buiten kan treden.

Ten derde worden de reservoirs of tanks tegen warmte geïsoleerd, zoodat, ook bij den hevigsten brand, de vloeistof niet zóó warm kan worden, dat ketel-explosie is te duchten.

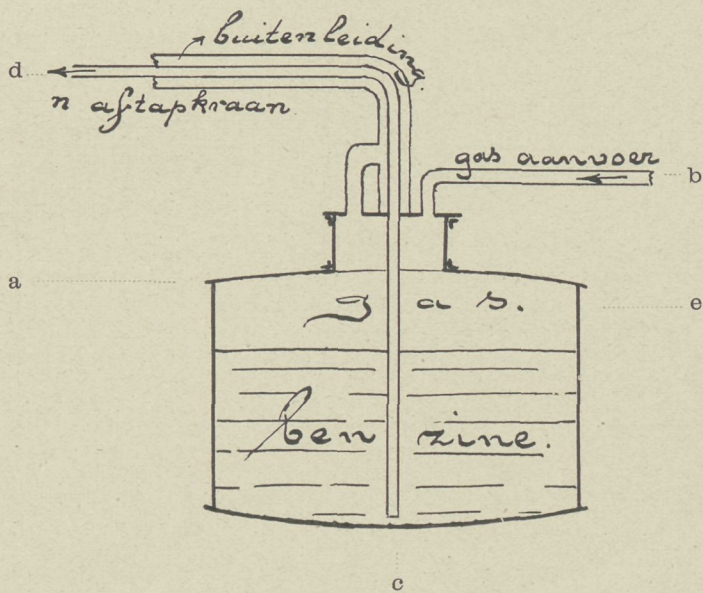
Hoe en waarbij worden nu ten slotte deze beginselen in de praktijk toegepast?

Hoe?

Het eerste beginsel wordt toegepast, doordat, bij het aftappen van de vluchtige vloeistof uit de voorraad-tanks of uit vulvaten, de vrijkomende ruimte niet wordt aangevuld met lucht, maar met een gas, dat de verbranding niet onderhoudt, een z.g. indifferent gas, bijv. koolzuur, stikstof of een mengsel van beiden.

Bij fabrieken, waar de vluchtige vloeistof niet wordt afgetapt, maar in een gesloten systeem circuleert, zooals dat bijv. bij chemische wasscherijen het geval is, is het de damp der vluchtige vloeistof zelf, (hier van de benzine), die de niet met vloeistof gevulde ruimte vult.

De figuur, die ik U hier projecteer (onderstaande schets) geeft een denkbeeld hoe in een bepaald geval dit eerste beginsel is toegepast.

De tank a heeft een driemaal doorboorden kop.

Door de eerste opening gaat een buis b tot aan de onderkant van het deksel. Door deze buis wordt het indifferente gas onder druk aangevoerd. Door de middelste, tweede, opening gaat buis c, die tot onder op den bodem van de tank reikt en waardoorheen de brandgevaarlijke vloeistof, door den druk van het indifferente gas, naar de plaats van verbruik kan worden geperst.

Dezelfde teekening staat toe de toepassing van het tweede beginsel te laten zien.

Om de afvoerbuis c heen is een wijdere, z.g. mantelbuis, d aangebracht, die even boven den kop van de tank een vertakking heeft, die in onmiddellijke verbinding staat met de ruimte boven de vloeistof, e.

Het gevolg van deze dispositie is, dat in den mantel die door binnen- en buitenbuis wordt gevormd, altijd dezelfde overdruk van het indifferente gas heerscht, waardoor de vloeistof naar de plaats van verbruik wordt geperst.

Nu kunnen zich drie gevallen voordoen.

1e. De buitenbuis breekt.

Dan blaast het indifferente gas eenvoudig af en zoodra men, door het openen van de kraan, uit de tank vloeistof tracht te krijgen, valt deze terug in de tank, die altijd het laagste punt van de installatie uitmaakt.

2e. De binnenbuis breekt.

Dan dringt het indifferente gas in de binnenbuis en, wil men vloeistof aftappen, dan is dat niet mogelijk, omdat, bij gebrek aan drukverschil in tank en aftapbuis, geen vloeistof wordt opgeperst.

3e. Binnen- en buitenbuis breken beiden.

Ook dan kan geen vloeistof worden verkregen, omdat de onder 1 en 2 genoemde redenen daartoe samenwerken.

Zoodra dus aan de leidingen iets mankeert, is het niet mogelijk vloeistof uit de tank te krijgen en, heeft er een breuk plaats terwijl men tapt, dan houdt het uitstroemen der vloeistof automatisch op. (Demonstratie daarvan aan een proefinstallatie.)

Het derde beginsel wordt toegepast door de tank in den grond te graven en te bedekken met de een of andere tegen warmte isoleerende stof.

De schematische voorstelling van een installatie, systeem M. & H., waarvoor eenvoudigheidshalve de toepassing bij een automobielsingarage is gekozen, geeft de figuur op blz. 89 te zien.

Uit de tank 1 voeren twee dubbele leidingen 2 en 3, naar tapkraan 4 en proefkraan 5.

Uit gashouder 9 wordt het indifferente gas, via een reduceerafsluiter 10, die den op een kwikmanometer afleesbaren druk constant houdt, door leiding 11 in de tank geblazen.

De aftapleidingen 2 en 3 eindigen op ongelijke hoogte in de tank. opdat, wanneer men uit de met 3 corresponderende kraan 5 aftapt en de vloeistof in de tank tot aan den onderkant van 3 zou zijn gedaald, men nog door 2 uit kraan 4 zou kunnen tappen en inmiddels de tank opnieuw laten vullen.

Dat vullen geschiedt dan uit het transportvat 8 door leiding 6, en wel zoo, dat het indifferente gas, door het instroomen van de versche benzine, uit de tank in het transportvat zelf wordt gedreven, zoodat dit laatste weer volkomen veilig kan worden vervoerd en niet, zooals thans het geval is, een damp-luchtmengsel bevat, dat explosief is of het gemakkelijk worden kan.

Deze leidingen, die in de tank uitkomen, zijn voorzien van z.g. diffusieafsluiters (a, b, c, d, e) waardoor verhinderd wordt, dat bij vernieling van de bovengrondsche installatie, — bij brand bijv., — een explosief damp-luchtmengsel in de tank ontstaat, dat door het inzuigen van een vlammetje zou kunnen worden ontstoken. (Demonstratie van de laatste mogelijkheid.)

Evenals de leidingen zijn ook de aftapkranen dubbelwandig en beveiligen daardoor tegen de reeds besproken gevaren.

Waarbij wordt nu het systeem M. & H. toegepast?

1°. Bij het in voorraad houden,

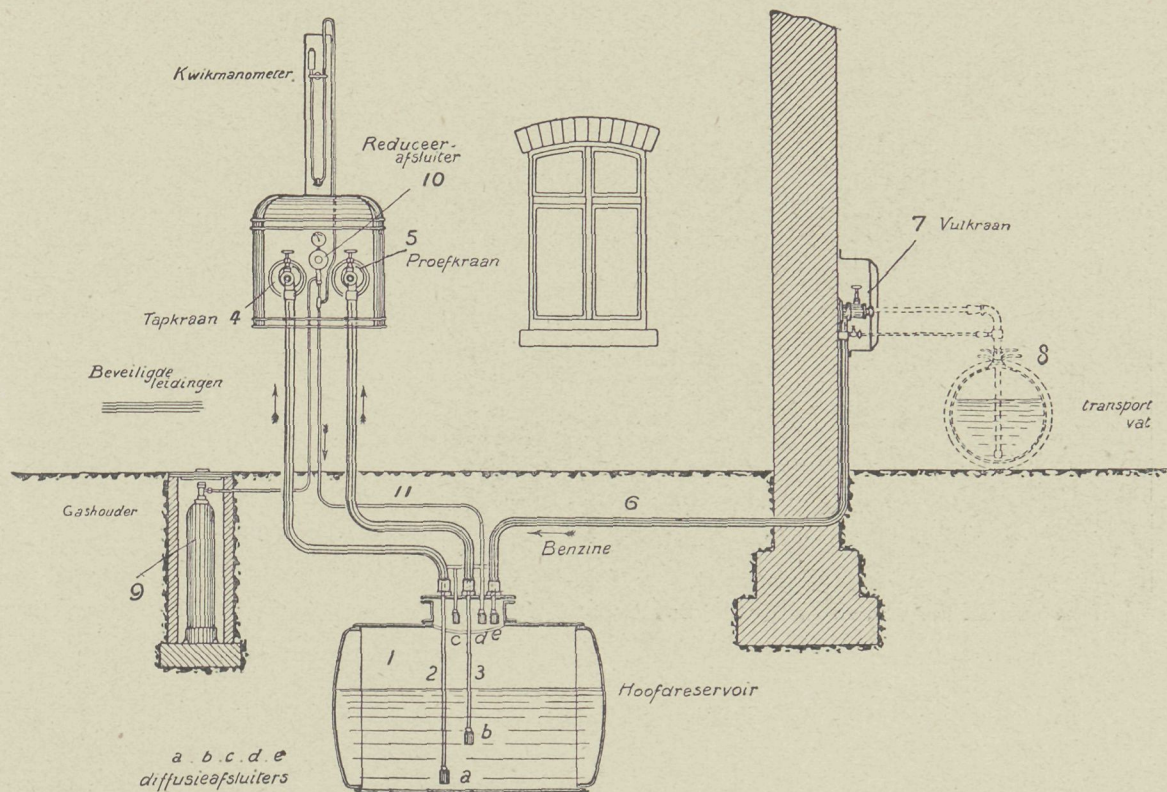
2°. bij het transport,

3°. bij het verwerken van brandgevaarlijke vloeistoffen.

Met verschillende projecties werd dit geïllustreerd.

Bij de installaties tot het in voorraad houden van brandgevaarlijke vloeistoffen, werd o. a. nog gewezen op een zeer eenvoudige inrichting, waarmede de hoeveelheid in voorraad gehouden vloeistof kan worden gemeten.

Bij de verschillende transportmiddelen, die met het

systeem M. & H. kunnen worden voorzien en gedeeltelijk ook reeds voorzien zijn, o. a. tankwagens, cisternen, tankschepen en motorbooten, werd medegedeeld, dat de Deutsche politieverordening betreffende het transport van petroleum en zijn distillatieprodukten op den Rijn, onlangs zoo gewijzigd is, dat dit alleen mag geschieden, wanneer het systeem M. & H., of een dat daarmee in veiligheid gelijk staat, wordt toegepast en dat deze bepaling door alle Rijn-oeverstaten, dus ook door Nederland, met ingang van 1 April zal worden overgenomen.

Ten slotte werden van de bedrijven, waarin met brandgevaarlijke vloeistoffen wordt gewerkt en die het systeem M. & H. kunnen toepassen, genoemd drogisterijen en benzinewasscherijen.

De photo op blz. 86 geeft zulk een drogisterij te zien, waar verschillende brandgevaarlijke vloeistoffen allen veilig worden afgetapt. Ook de inrichting van een benzinewasscherij werd door middel van de teekening, voorkomende op blz. 87, toegelicht en hiermede een geval gedemonstreerd, waarin de brandgevaarlijke vloeistof niet wordt afgetapt, maar door de verschillende apparaten en toestellen veilig circuleert.

Na de voordracht werden de volgende proeven genomen op een terrein bij de duinen gelegen.

Van proef 1 werd een foto genomen, die hieronder is afgedrukt.

Proef 1. Twee in den handel gebruikelijke blikken kannen zijn met $\frac{1}{4}$ L. benzine gevuld. De kannen worden aan een vuur blootgesteld; de vlammen stijgen bij de ontploffing tot 7 M. hoogte en geven een denkbeeld van de grootte van het gevaar, verbonden aan het in voorraad hebben van kleine hoeveel-

heden benzine, zooals in vele huishoudens het geval is.

Proef 2. Twee glazen flesschen, elk met 2 L. benzine, worden aan een vuur blootgesteld.

De proef geeft een denkbeeld van het gevaar, verbonden aan het in voorraad hebben van benzine in glazen flesschen.

Proef 3. Een blikken kan van tien liter inhoud, waarin 4 L. zwavelkoolstof, en een blikken kan van twintig liter, waarin 10 L. benzine, worden aan een vuur blootgesteld.

Proef 4. Glazen flesschen, inhoudende 4 en 8 liter benzine, worden aan een vuur blootgesteld.

De proeven 3 en 4 geven een denkbeeld van de grootte der gevaren, verbonden aan het in voorraad houden van dergelijke hoeveelheden vluchtige, brandbare vloeistoffen, zooals in apotheken, drogisterijen, werkplaatsen enz. veel het geval is.

Proef 5. In 2 leege glazen flesschen van 50 L., waarin benzine geweest is, laat men een elektrische vonk overspringen. Dit heeft ten gevolge, dat de flesschen met een geweldigen knal ontploffen. In eenzelfde flesch, waarin 20 L. benzine met koolzuur aangevuld, heeft een elektrische vonk niet het minste effect.

Proef 6. Twee leege, door metaalgaas en prop z.g. onontploffbaar gemaakte kannen van 50 L. inhoud, waarin benzine geweest is, worden door een steekvlam op één plaats verhit. Dit heeft tengevolge, dat de kannen ontploffen.

Proef 7. Een installatie, systeem MARTINI & HÜNEKE, van 500 L., waarin zich 200 L. benzine bevindt, wordt aan een vuur blootgesteld.

Bij vernieling van de beveiligde pijpleidingen en kranen, stroomt toch geene benzine uit, ook al zijn de leidingen op het oogenblik der vernieling gevuld

PROEF 1. ONTPLOFFING VAN EEN BLIKKEN KAN, GEDEELTELIJK MET BENZINE GEVULD

met vloeistof. De overdruk blaast ter plaatse van de beschadiging af en de vloeistof stroomt in het ondergrondse reservoir terug.

Proef 8. Twee in den handel gebruikelijke ijzeren transportvaten van 300 L. inhoud, elk bevattende 100 L. benzine, worden aan een vuur blootgesteld. Bij de ontploffing (ketelontploffing), die volgt, stijgt

een geweldige vuurzuil omhoog, die een goed denkbeeld geeft van de ontzöttende gevaren, die het in voorraad houden van zulke hoeveelheden benzine in transportvaten met zich meebrengt.

De spanning in het vat, op het oogenblik van de ontploffing, wordt op 300 meter afstand van de plaats, waar de vaten ontploffen, door een manometer aangewezen.

GEMENGDE BERICHTEN

Het Ontwerp Academie van Beeldende Kunsten door J. Herman architect te Amsterdam, onlangs in „Architectura et Amicitia” en in de Afd. Amsterdam der Mij. t. B. d. B. tentoongesteld en bestemd als inzending ter Brusselsche tentoonstelling, zal door „Architectura”, het „Bouwk. Weekbl.” en „De Bouwwereld” gezamenlijk worden gepubliceerd. Het ontwerp zal bij een volgend nummer van „De Bouwwereld” (waarschijnlijk No. 13) op losse plaat worden gevoegd.

De subsidie-aanvragen voor de opzichter-, teekenaar- en onderbaas-examens der Mij. tot Bev. der Bouwkunst waren niet fortuinlijk. Het Rijk verleende de helft der aangevraagde som, de provincie N.-H. en de gemeente Amsterdam beschikten afwijzend. De pil werd, door het examen te prijzen, verguld en als beheerschend motief aangevoerd dat het hier een Rijks belang betrof. Waar echter het beginsel nu wil dat het Rijk niet alleen subsidiëert, zou dus de Rijksbijdrage in den vervolge questieus zijn geworden. Het zal dan moeten blijken of de Mij. t. B. d. B. zonder of met geringe subsidie de examens in stand wil houden. Het beste ware zeker, indien deze examens, welke door hun omvang en uitbreiding aan een partikulier lichaam inderdaad te machtig gaan worden, in een officieel instituut werden omgezet en bijv. gekombineerd met eene inrichting van Middelb. Techn. Onderwijs.

Het grootste gebouw in gewapend beton in Nederland is door den architect J. P. Stok Wzn. te Rotterdam namens de „Graansilo Maatschappij” aldaar, onderhands opgedragen aan de N. V. Industriële Maatschappij van F. J. Stulemeyer & Co., constructeurs van werken in gewapend beton te Breda. Het betreft graansilo's en pakhuizen aan de Maaskade, geheel in gewapend beton, voor een bedrag van f 460.000.

Eene Studie-commissie voor „Weerbestedigheid van metselwerk” (voorstel Prof. J. A. van der Kloes) zal door het „Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik” in het leven worden geroepen, volgens besluit der Bestuursvergadering, gehouden te Frankfort 5 Februari l. l.

De Place des Vosges te Parijs. Toen in 1605 de bebouwing

van dit plein, aangelegd op de plek van het voormalige Hôtel de Tournelles, werd geregeld, werd een gelijkvormig geveltype verplichtend gesteld. Hieraan dankt dit plein zijne bijzondere bekoring. In de laatste jaren dreigde echter de eenheid verloren te gaan, omdat, zich beroepend op het verbranden der origineele teekeningen in 1871 tijdens de Commune, een der eigenaars zeide dat hij zich niet meer aan het voorgeschreven type kon houden. Dat was in 1905. De rechtbank heeft hem nu in het ongelijk gesteld en hem aangewezen om binnen een maand alle onregelmatigheden en afwijkingen der façade te doen verdwijnen. Als type zal nu voortaan dienen de aan het plein gelegen synagoge die als „historisch monument” is ingeschreven en aldus ongewijzigd bleef.

Hoeveel licht absorbeeren onze behangsels? De ontwikkeling van den smaak der modernen voert er toe de woningen zooveel mogelijk licht te geven. Dit is daarom des te meer gewenscht, omdat de hoeveelheid licht die door de vensters in de vertrekken valt, overal door verschillende omstandigheden verminderd wordt. Een groote rol speelt daarbij het behang. Hoe sterk het licht daardoor verzwakt wordt, is nu onlangs aangetoond door nauwkeurige proefnemingen der professoren MICHELSON en STRATTON van de Universiteit te Chicago. Deze hebben namelijk proeven gedaan betreffende die de hoeveelheid licht behang van verschillende kleur absorbeert.

Wanneer de muur wit behangen is, dan verliest men „slechts” de helft der lichtsterkte. In verhouding zijn ook nog gunstig te noemen de licht-gele en licht-groene behangsels. Deze kaatsen nog 40 % van het invallende licht terug.

Slechter is het al met de verhouding gesteld van een flesschengroen behang, dat nog slechts 15 % licht reflecteert. Hetzelfde geldt voor de roode behangsels, waaruit dus volgt dat het Pompejaansche rood, dat in den laatsten tijd zoo zeer in trek is gekomen, voor behang ongeschikt is. De grootste vijanden van het licht zijn de bruine soorten die slechts 12,5 % teruggeven. Om de beteekenis dezer resultaten te beoordeelen moet men nog in aanmerking nemen, dat natuurlijk meubelstoffen, tapijten, gordijnen enz. het licht in groote hoeveelheden opslorpen. Hieruit is dus te begrijpen, dat men bij de keuze der kleuren van behang en meubelstoffen zeer voorzichtig te werk moet gaan, want een verkeerde keuze heeft dikwijls tot gevolg dat vrij lichte vertrekken donker en onvriendelijk schijnen.

(„Mod. Bauformen” Afl. 2 1910.)

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Beroeps hygiëne en eerste hulp bij ongelukken voor de bouwvakken door L. Heyermans, arts en Dr. C. J. Mijnlieff. (Met vele illustraties.) — Rotterdam. W. L. & J. Brusse. (Prijs f1.10, geb. f1.50.)

Op algemeen bevattelijke en beknopte wijze wordt in dit boekje, waarvan elk der beide samenstellers een deel behandelde, een inzicht gegeven van de bedrijfshygiëne met de beroepsziekten, en van de maatregelen tot eerste hulp bij ongelukken.

Hoezeer de schrijvers zich echter ook beperkten tot de grondbeginselen, hun werk is niettemin in hooge mate belangwekkend en wetenswaardig. Het zal bovendien veel, uit onverstand voortspruitend verzet tegen hygiënische maatregelen helpen bestrijden. Wij wenschen dit leerzame werkje in veler bezit. Immers: „Raadgevingen worden gaarne opgevolgd, wanneer men de redenen begrijpt, welke tot het geven van dien raad hebben geleid”, zeggen wij de schrijvers na.

Architectura Nr. 10. Verslag voordracht C. W. NIJHOFF over „Het Meubel” in de serie populaire lezingen van A. et A. Pompeji. Verslag voordracht Dr. J. BERLAGE in „B. en V.” (Verg. blz. 75.)

Ventilatie in schoollokalen (slot). Medegedeeld wordt de konklusie waartoe Dr. SWAAB is gekomen in zijne brochure „Ventilatie in schoollokalen” en waarin hij afwijkt van het hier te lande veel gevolgde systeem „Levoir-van Bemmelen”. Men make in een schoollokaal voor den aanvoer van versche lucht de valramen met zijbescherming, één echter zonder zijbescherming. Voor den afvoer van de bedorven lucht richte men een kanaal in met de opening boven in het lokaal, aan de zijde tegenovergesteld aan de vensters. De afvoerkanalen voor de bedorven lucht moeten zoo worden aangebracht, dat telkens één daarvan loopt tusschen twee rookkanalen. Zij moeten voorzien zijn van eene goedwerkende zuigkap. Het aanbrengen van een lokvlam in het afvoerkanal is, vooral 's zomers, zeer gewenscht.”

Beschouwingen etc. (Zie blz. 72 en 80.)

Bouwkundig Weekblad Nr. 11. Keramiek. Verslag met afbeeldingen eener voordracht van den heer W. C. BROUWER. Rapport over de volkshuisvesting in de nieuwe stad van Amsterdam. (Zie blz. 61)

Verder vergaderingsverslag en — uit „De Steengroeve” overgenomen — een stukje van den heer PELT ter weerlegging van het rapport i. z. steenhouwersziekte.

De Opmerker Nr. 11. Bouwkunst en Internationalisme (vervolg uit Nr. 6). Schrijver betoogt dat voor eene gezonde en natuurlijke ontwikkeling der bouwkunst hare beoefenaars in de eerste plaats met kritisch oog notitie moeten nemen van alles wat elders hunne aandacht trekt, zonder zich echter tot gedachtenlooze navolging te laten medeslepen. Navolging in goeden zin zal echter nu evenmin gemist kunnen worden als vroeger.

Uit Leeuwarden. Raadsbemoeiing in bouwzaken, betreft een debat in den Leeuwardenschen Gemeenteraad, waarbij door een tweetal leden geklaagd werd dat de Directeur der gemeentewerken zoo duur zou bouwen. Deze rapporteerde het voor niet minder te kunnen en de Raad zal hem nu in de gelegenheid stellen in geheime zitting zijne begroting te verdedigen.

Waterleidingsplannen, eene uit „De Ingenieur” overgenomen beschouwing van den Civ.-Ing. P. BAKKER SCHUT betreffende bevordering van Rijkswegen van aanleg van waterleidingen ten platten lande.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Prijsvraag door de Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bwk. uitgeschreven in 1909.

Ontwerp voor eene bewaarplaats voor zuigelingen en kinderen onder drie jaar (crèche) benevens eetkamer ten behoeve van schoolgaande kleine kinderen.

RAPPORT DER JURY.

In handen der Jury werden gesteld 35 ontwerpen onder de navolgende motto's:

1 Rust Roest. 2 Melk is de bron des levens. 3 Prille jeugd. 4 S. M. Eenvoud. 5 Avond arbeid. 6 Philantrophie. 7 Verzorging. 8 Kind. 9 Kinderzorg. 10 Studie. 11 Winscor. 12 Beter later dan nooit. 13 Jong Holland. 14 Immer strevend. 15 Voor het kind van het volk. 16 Nil sine labore. 17 Time is up. 18 Argere dich nicht. 19 Geteekende uil. 20 Kringloop. 21 Quo hominis

tot scutentiae. 22 Kinderhuis. 23 B—B. 24 Forter fortuna adjuvat. 25 Rust roest. 26 Loon naar werken. 27 Nooit voor niets. 28 Tweeling. 29 Eenvoud. 30 Rust en verzorging. 31 Kinderland. 32 Baby. 33 Remi. 34 Jeugd. 35 Geen motto.

De Jury wenscht, voor over het resultaat harer besprekingen te rapporteeren te konstateeren, dat deze prijsvraag aanleiding heeft gegeven tot eene zeer serieuze mededinging, blijkend niet alleen uit de hoeveelheid, maar niet minder uit de hoedanigheid der ingeleverde ontwerpen. Deze getuigen ervan, dat de deelnemers zich met ijver en toewijding, hebben toegelegd op de beantwoording der prijsvraag. Hun komt daarvoor zonder uitzondering een woord van hulde toe, ook aan hen, die naar het oordeel der Jury, in de oplossing te kort schoten.

Onbegrijpelijk is het den Jury, dat bij verschillende inzendingen een veel te groote opzet is gehuldigd, zoowel in de architectuur, als in de plan-oplossing van inrichting en woningen. De vervaardigers dier ontwerpen hebben zich niet voldoende rekenschap gegeven van den aard van het vraagstuk.

De eenvoudigste, rationeelste plannen, met onprentieuzer architectuur verdienen de voorkeur. Praktische verdeeling is hoofdzaak, ook opdat het bedrijf op de meest economische wijze kan worden uitgeoefend met weinig personeel. Dat, zoo ergens, dan in eene inrichting van dezen aard de ruime toetreding van licht en lucht eerste vereischten zijn, schijnt meerderen mededingers ontgaan te zijn. Zij verspilden vaak op onnoodige wijze ruimte, zoodat te weinig oppervlak beschikbaar bleef, of wel zij versnipperden dit in kleine binnenplaatsjes.

Bij de aandachtige bestudeering van het programma zal den mededinger blijken dat er twee groepen van lokalen te onderscheiden zijn. De eerste omvat het gedeelte waarmede ook het publiek, de moeders te doen hebben, het tweede is de inrichting in engeren zin. Dit laatste moet, zoowel in het belang der zindelijkheid, als voor den dienst en ter voorkoming van besmettingsgevaaren zooveel mogelijk geïsoleerd zijn van het eerste.

Dit eerstbedoelde gedeelte omvat de bergplaats voor de kindwagens, de wachtkamer, het kantoor, de dokterskamers e. a. Ook de eetkamer voor den schoolgaande kinderen moet, het ligt voor de hand, bereikbaar zijn, zonder dat de crèche gepasseerd wordt. Dezelfde opmerking geldt het vertrek voor de uitgifte der melk.

Voor in detail de ontwerpen te toetsen aan de eischen neergelegd in het prijsvraagprogramma, zooals het aangevuld werd door de, in de bouwkundige vakbladen gepubliceerde antwoorden op dertig ingekomen vragen, wenscht de Jury aan te geven eenige punten, waarop zij bij de beoordeeling meer in het bijzonder heeft gelet.

I. Wenschelijk met het oog op het gebruik is, dat dicht bij den hoofdingang zich bevinden: bergplaats voor kindwagens, wachtkamer, kantoor, kleerkamer, voedingkamer. Immers dan wordt eene scheiding bereikt tusschen de eigenlijke inrichting en het meer algemeen toegankelijke gedeelte.

II. Evenzeer is het wenschelijk, dat het lokaal voor de uitgifte van melk en de eetkamer voor schoolgaande kinderen dicht bij een ingang zijn gelegen, opdat de personen, die melk afhalen en de van de straat komende kinderen zoo min mogelijk in aanraking komen met de inrichting. Wenschelijk is dan ook, dat bij de eetkamer zich een afzonderlijke waschplaats met privaten bevindt.

III. Voorts is gewenscht, dat kort bij de ingang zich

bevindt de dokterskamer, de onderzoekkamer en mede de isoleerkamer, opdat het besmettingsgevaar door zieke kinderen zoo gering mogelijk zij.

IV. Althans de groote zalen dienen zooveel mogelijk lucht en direct zonlicht te hebben. De ligging in verband met de hemelstreken moet dus wel met zorg zijn nagegaan.

V. Het is als een eisch te beschouwen, dat de gebouwen zoo laag mogelijk worden gehouden, opdat aan de sub IV genoemde eischen kan worden voldaan. Wanneer gebouwen met verdiepingen zijn ontworpen dienen deze in verband met de ligging ten opzichte der hemelstreken zóó te zijn gesitueerd, dat zij den licht-inval niet schaden.

VI. De woningen van het personeel, zoowel directrice als helpsters moeten geheel gescheiden zijn, 't geen duidelijk volgt uit de antwoorden op vraag 4 en 24.

(Volgt in het rapport de bespreking van elk der ontwerpen, die in een volgend Nr. wordt overgenomen.)

De Jury heeft bij hare beoordeeling mitsdien niet één ontwerp mogen ontmoeten, dat in allen deele geacht kon worden aan de te stellen eischen en wenschen te beantwoorden. Wanneer zij niettemin in waardeering voor den geleverden arbeid voorstelt de uitgeloopte bedragen ten volle uit te keeren en bovendien ook prijzen en geen premies te geven, dan knoopt zij daaraan toch uitdrukkelijk vast de opmerking, dat een ideaal plan geenszins is bereikt.

Na ernstige overweging van den aard der in de plannen aangetoonde tekortkomingen, is de Jury tot de konklusie gekomen de eerste prijs f 75.— toe te kennen aan het ontwerp Nr. 26, motto „Loon naar Werken”, dat nog de meeste praktische bruikbaarheid vertoont.

Bij de overige ontwerpen vond der Jury niet één, dat zóó boven de andere uitstak, dat het voor den 2den prijs in aanmerking kwam. Er waren echter eenige ontwerpen van gelijke waarde. De Jury besloot derhalve aan de ontwerpen Nr. 3, motto „Prille Jeugd”; Nr. 4, motto „S. M. Eenvoud” en Nr. 27, motto „Nooit voor niets” elk een 2de prijs met f 25 toe te kennen.

Bij opening der naambrieven bleken ontwerpers:

van motto „Loon naar Werken” (1e prijs) gebroeders WILKER (Amsterdam);

van motto „Prille jeugd” (2e prijs) J. G. VAN ESSEN (Amsterdam);

van motto „S. M. Eenvoud” (2e prijs) A. BAART ('s Hage);

van motto „Nooit voor niets” (2e prijs) G. P. WILKER (Amsterdam).

Een woord van oprechten dank wordt hierbij gebracht aan den heer Dr. SIMONS, die op verzoek welwillend zijne medewerking heeft verleend.

Amsterdam 24 Februari 1910.

DE JURY:

J. H. W. LELIMAN.

E. M. ROOD.

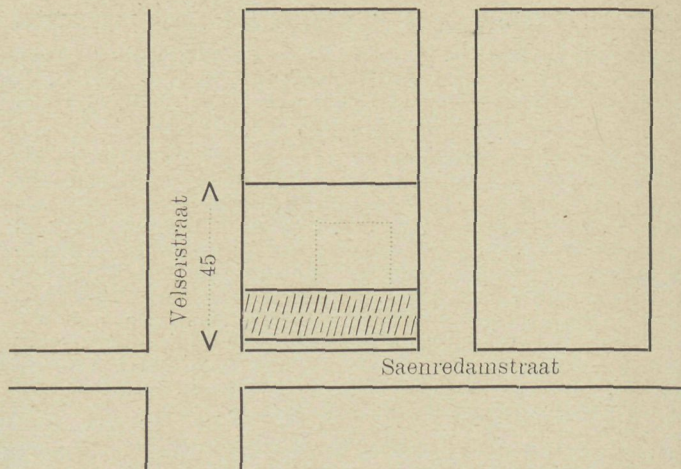
JAN STUIJT.

Prijsvraag Binnenlandsche Exploitatie Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem.

In aansluiting bij de reeds vermelde vragen en antwoorden, wordt alsnog het volgende namens de Jury medegedeeld:

Vraag XIII. Het is steller der vraag bekend, dat een schoolgebouw staat op den hoek Saenredamstraat en Velsersstraat, dat niet op teekening is aangegeven, kunnen daarvan ook maten worden medegedeeld?

Antwoord: Op de teekening van de gronden in Haarlem, behorende bij het programma der prijsvraag, is de bestaande school, gelegen op den hoek van de Velsersstraat en Saenredamstraat, niet aangegeven.

Die school beslaat aan de Saenredamstraat de geheele breedte van het bouwblok, terwijl vorm en diepte af te leiden zijn uit het hierbij gevoegde situatietekeningetje. Het terrein voor de school aangekocht is aan de Velsersstraat 45 M. diep. Tot nu toe is slechts een klein gedeelte bebouwd, terwijl het niet gearceerde deel voor uitbreiding is bestemd.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

G. Knuttel B.-I. over: Driehoekssystemen bij het ontwerpen van bouwwerken. Afd. Groningen der Mij. t. Bev. d. Bouwk. 12 Maart.

Door den heer G. KNUTTTEL, Bouwk.-Ing. en leeraar aan de Academie „Minerva” te Groningen, is een zeer belangrijke voordracht gehouden over de toepassing van driehoekssystemen bij het ontwerpen van bouwwerken.

De spreker liet de hoorders een ruimen blik slaan over de verschillende systemen van dien aard, die in vroeger eeuwen bij de belangrijkste kunstwerken werden toegepast. Met verwijzing naar een aantal flink opgezette teekeningen werden de driehoekssystemen getoetst aan voornamelijk onderdeelen dier bouwwerken en werd tenslotte hulde gebracht aan de Nederlandsche bouwmeesters die zich beijerden om de bouwkunst langs dezen weg in een ander en beter spoor te leiden dan tot dusver door vele bouwmeesters gevolgd wordt.

Een hartelijk applaus en een dankbaar woord van den voorzitter beloofde den spreker voor de goede zorgen aan deze voordracht besteedt.

Naar wij vernamen heeft de heer KNUTTTEL het voornemen zijne voordracht ook elders te houden.

PERSONALIA

FRANS VAN ERKEL. †

Geb. 8 Dec. 1852 te Arnhem

Overl. 12 Maart 1910 te Amsterdam.

Te Amsterdam is overleden den heer F. VAN ERKEL, Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht. De overledene was ook in ruimeren kring bekend door zijne publicatie inzonderheid „De riolering van het bebouwde erf” en studies over het vraagstuk der bouwverordening, destijds in het „Bouwkundig Weekbl.” opgenomen.

Na als leerling gewerkt te hebben op verschillende fabrieken in binnen- en buitenland en op teekenbureaux werd de heer VAN ERKEL opzichter bij de Staatsspoorwegen, voor den bouw der brug over de Nieuwe Maas te Rotterdam en voor bruggen te Amsterdam. Van 1879—82 was hij Districts-opzichter in den Haarlemmermeer-polder, afdeling „Lijnden” voor alle voorkomende bouwwerken, vernieuwingen en reparaties aan de machines. Daarna vervulde hij gedurende tien jaren het ambt van hoofdopzichter-konstruuteur bij de gemeente werken te Amsterdam, aan het bureau van den stadsarchitekt, afdeling bruggen en ijzer-constructies voor gebouwen. Tevens oefende hij de controle op de uitvoering aan de fabrieken en de keur der materialen aan de buitenlandsche walswerken.

In 1892 verliet VAN ERKEL den stadsdienst als Directeur der Ambachtsschool te Haarlem. In 1895 keerde hij weer naar Amsterdam terug als Opzichter 1e klasse bij de P. W. om het volgende jaar over te gaan als hoofdopzichter bij den gemeentelijken gezondheidsdienst, belast met het toezicht op de bebouwde erven. In 1901 werd hij in gelijken rang aangesteld bij het Bouw- en Woningtoezicht, terwijl hij in 1904 bij dezen dienst tot inspecteur werd bevorderd en belast met het Woningtoezicht.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I. AMSTERDAM. UITGEVER: F. VAN ROSSEN

■ DE PHOTO-CHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTING—DIRK SCHNABEL (SLOTEN) ■
ARCHITEKT A. J. JOLING

In de aannemelijke veronderstelling, dat den lezers der „Bouwwereld” belang zal inboezemen een kennismaking met de inrichting, waaraan de klichés van het blad zullen worden vervaardigd, geven wij hierbij eenige afbeeldingen van de in bouw zijnde photo-chemigraphische kunst-inrichting van den heer DIRK SCHNABEL, Admiraal de Ruyterweg, gemeente Sloten, even buiten Amsterdam.

Welwillend voorgelicht door den heer SCHNABEL voegen wij daarbij een overzicht op de kliché-fabrikatie. Dit immers doet uitkomen aan welke vele en velerlei eischen de architect, de heer A. J. JOLING, had te beantwoorden.

Het was eene noodzakelijkheid de verschillende ruimten zoodanig op elkander te doen volgen, en met elkander in verbinding te brengen, dat vanaf het oogenblik dat het origineel op het kantoor ter reproductie wordt aangeboden totdat het voor de pers voltooide kliché de fabriek verlaat, als 't ware een cirkelgang wordt gevolgd. Het kliché moest in de verschillende fazen van bewerking zeer vlug van de eene hand in de andere kunnen overgaan. De lokalen moesten dus onderling communiceeren in verband met de volgorde der talrijke bewerkingen die het kliché heeft te ondergaan.

Voorts werd eene bijzondere studie vereischt om de lokalen in de gewenschte ligging ten opzichte der windstreken te ontwerpen. Het zonlicht en vooral ook de warmte zouden voor het bedrijf in verschillende zalen zeer hinderlijk zijn. Dit maakte het ook niet gemakkelijk een geschikt terrein te vinden.

Terloops zij nog vermeld hoe, ter voorkoming van dreuning die vooral bij het fotografeeren en etsen hinderlijk zou zijn, het geheele gebouw van steen en beton is gekonstrueerd.

Wij zullen nu den weg volgen dien een kliché door de inrichting heeft te doorloopen.

Aan het kantoor wordt het voor reproductie bestemde model in ontvangst genomen. Dit gaat dan allereerst naar de, ter 1e verdieping gelegen retoucheerkamer, om zoo noodig, voor reproductie te worden geschikt gemaakt of bijgewerkt. Aan de fabriek is ook verbonden een teekenkamer voor het geheel overteekenen van ongeschikte modellen of het maken van origineele modellen. Retoucheer- en teekenkamers hebben beide noorderlicht. Aan de retoucheerkamer grenst de fotografische afdeeling.

Er zijn verschillende onderling gescheiden afdeelingen. Al naar gelang van de wijze van bewerking gaat 't kliché naar een dezer afdeelingen. De grootste is die der zwart-klichés. Zij bestaat uit een groot fotografisch atelier direkt naast de retoucheerkamer. Hierin wordt geheel met behulp van elektrische verlichting gewerkt. Slechts in enkele gevallen wordt met daglicht opgenomen, waartoe van noorder bovenlicht gebruik kan worden gemaakt.

Ter zijde van dit fotografisch atelier liggen twee kleinere donkere kamers voor het gevoelig maken der glasplaten, met eene grootere waarin de platen worden ontwikkeld. Ten einde verspreiding van chemisch schadelijk werkende dampen, die het succes der bewerking in gevaar konden brengen, uit de eene kamer in de andere te beletten, zijn de kamers onderling verbonden door draaiende vakken op de wijze van tourniquetdeuren. De ronde venstervorm heeft in deze kamers eene bepaalde bedoeling, n.l. om, bij een klein venster-oppervlak, het tegen het licht zien van de platen gemakkelijker te maken. Het versterken en verder gereedmaken der negatieven geschiedt in de naastliggende versterkingskamer.

Dit voor zoover betreft de zwart-klichés.

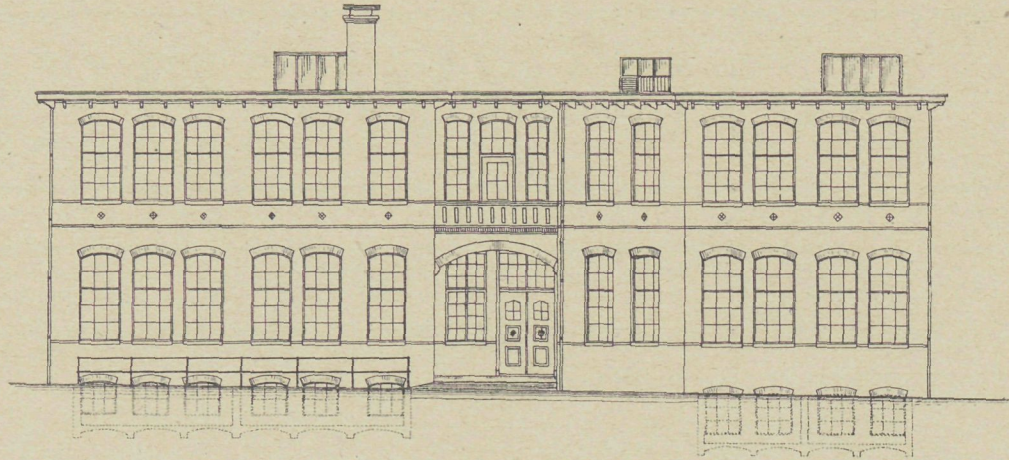
Voor het fotografeeren van kleurenmodellen is eene afzonderlijke afdeeling bestemd. Deze bestaat uit een atelier voor de opname en heeft voorts eigen ontwikkel- en praepareerkamers.

Een derde afdeeling, op de plattegrond als „drooge fotografie” aangeduid in verband met de hier gebruikte platen, dient in het bijzonder voor het fotografeeren van voorwerpen naar de natuur. Dit vertrek heeft zij- en bovenlicht. Hier kan ook met zonlicht gewerkt worden. Ook deze afdeeling vormt met hare spoel- en ontwikkelkamers een zelfstandig geheel.

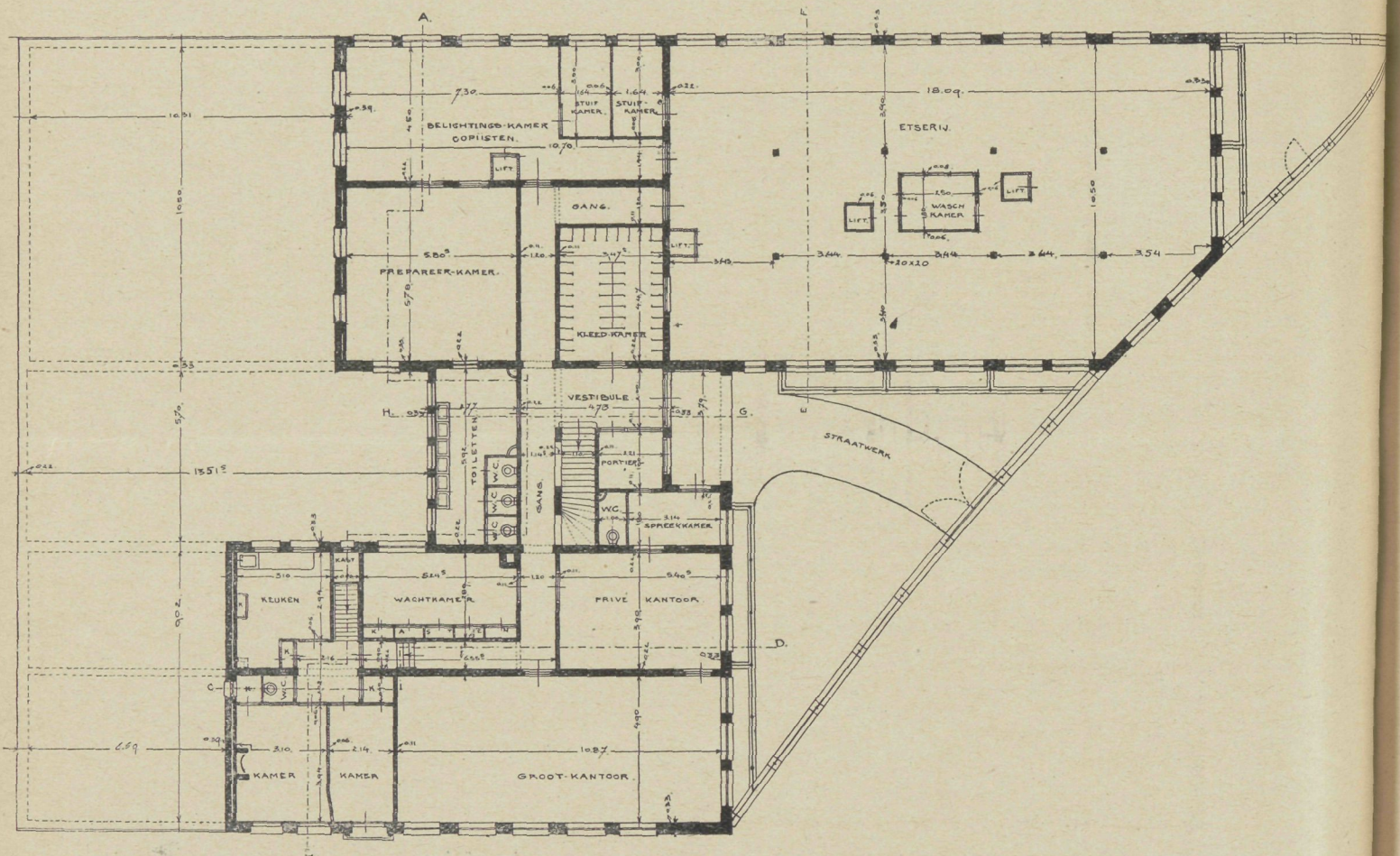
Het bij de droge fotografie aansluitende atelier e. a. is in reserve gehouden.

Keeren wij op onze schreden terug, dan passeeren wij het vertrek bestemd voor het fotografeeren van modellen voor het overbrengen op steen (foto-lithografie). Hier worden een soort fotografieën vervaardigd die door de steendrukkers op de lithografische stenen worden overgebracht en dan afgedrukt.

Wij gaan nu terug naar de versterkingskamer en volgen het kliché verder. Is het fotografische negatief gereed, dan wordt het uit de versterkingskamer door de lift gebracht naar de onderliggende copiëerkamers.

VOORGEVEL

PLAN BEGANEGROND

Hier wordt het beeld overgebracht van het glazen negatief op de metalen plaat, welke voor het drukken dienst moet doen. De copiërafdeeling bestaat eerstens uit een donkere lokaliteit voor het lichtgevoelig maken der metalen platen (de praepareerkamer). Aangrenzend is de ruimte voor het belichten der platen onder het glazen negatief, 'tzij met elektrisch licht, 'tzij met zonlicht.

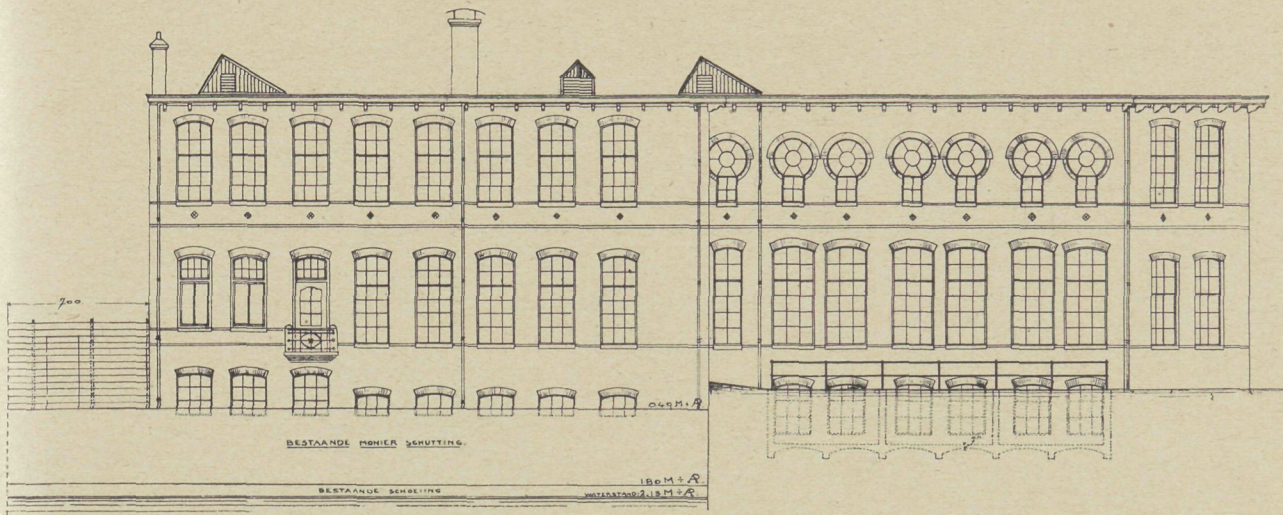
Is de copy op de metalen plaat voltooid, dan wordt deze naar de etserij gebracht, waar de bewerking wordt voortgezet. Het etsen der platen heeft ten doel een reliefbeeld te doen ontstaan. De grond van de metalen plaat wordt daarbij met scherpe middelen weggebeten; het beeld zelf blijft dan verheven staan. De druk-inkt hecht zich aan die verhevenheden en,

wordt het kliché in de pers gebracht, dan zal aldus het beeld op het papier overkomen.

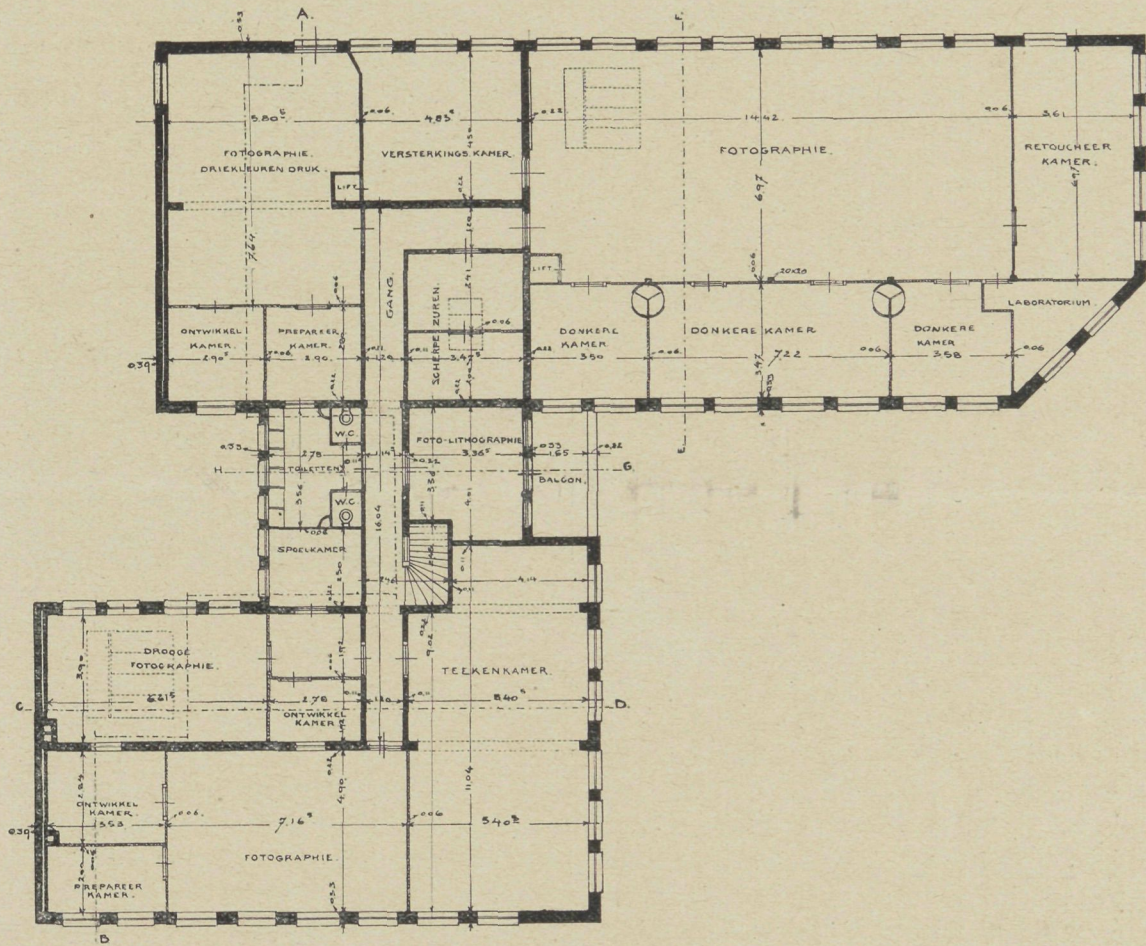
Wij moeten nu nog wijzen op de bestemming der stuifkamers.

De copy op de metalen plaat bestaat in een vettige, kleverige massa. Deze wordt nu in de stuifkamers bestoven met een harsachtig poeder, waardoor een hard laagje ontstaat dat weerstand-biedt aan de bijtende zuren, die het onbedekte metaal eromheen wegvreten. Dit instuiven moet in verband met het meer of minder diep weg-etsen herhaald worden. Vandaar dat ook met de etserij eene stuifkamer verbonden is.

Er zijn twee wijzen van etsing. De eene is machinaal,

ZIJGEVEL

PLAN 1E VERDIEPING

Dat is de diepte-etsing, welke dus bij lijntekeningen op den voorgrond staat, waarbij slechts lijnen overblijven op een rondom egaal diep weggebeten grond. De tweede is de artistieke etsing, die bij autotypiën (d.z. de reproducties naar foto's, aquarellen en dergelijke) het effect teweegbrengt en waarbij door gedeelten van het beeld af te dekken, de andere niet afgedekte dieper worden weggeëtst. Aldus ontstaan tinten. Dat is een werk dat gevoel en smaak vereischt.

De lijn-etserij is in het sousterrain gelegen. De groote etserij ter beganegrond is in het bijzonder bestemd voor de autotypieën. Hier wordt dus het artistieke werk verricht. In dit lokaal heeft ieder werkman volop licht bij zijn werk noodig. Vandaar de vele en

groote ramen, voor een deel met Noorder- en N.-O.-licht.

Om den arbeid te kunnen beoordeelen worden proefdrukken getrokken. In de etserij zijn daartoe eenige persen opgesteld, terwijl de middenin gelegen waschkamer bestemd is voor het afwassen van de druk-inkt der beproefde klichés.

Is het kliché nu zoover gereed, dan gaat het uit een der etslokalen naar de blokkenmakerij. Hier worden de metalen platen, zoowel als de houtblokken waarop zij worden bevestigd, machinaal haaksch gefraisd en van dikte geschaafd, opdat zij in de drukvormen kunnen worden geplaatst.

Hiermede is het kliché voltooid. Het gaat dan naar de pakkamer, die door een lift in verbinding wordt

gebracht met het kantoor, waar het kliché wordt gemeten, met het origineel vergeleken en gecontroleerd alvorens te worden verzonden.

Ten slotte nog eene enkele toelichting.
De beganegrond bevat behalve de genoemde ruimten

voor het bedrijf nog een portiersloge, de noodige kleed- en toiletkamers, spreek- en wachtkamer, privé-kantoor en eene portierswoning.

In het sousterrain bevinden zich verder de lokaliteiten voor de centrale verwarmingsinrichting, voor de elektromotor, een schaftlokaal, bergplaatsen voor fietsen en materialen, het archief.

OUW-AMSTERDAM

Catalogus van den Atlas van Amsterdam, verzameld door wijlen D. C. MEYER JR. Amsterdam. R. W. P. DE VRIES. 1910.

ie belangstelt in de wordingsgeschiedenis van Amsterdam zal zeker niet de kijkdagen verzuimd hebben waarop de beroemde Atlas, door wijlen den heer D. C. MEYER JR. bijeengebracht, voor het laatst in zijn geheel te zien was in de veilingzaal van den heer R. W. P. DE VRIES. Terecht werd daarvan in het voorwoord der uitvoerige catalogus getuigd dat het moeilijk zou vallen eên zóó volkomen beeld der oude Amstelstad en hare omstreken, hare geschiedenis en hare monumenten, te geven.

Deze beschrijvende catalogus is door de zorg waarmede zij werd samengesteld en door de volledigheid der verzameling die zij behandelde, reeds op zichzelf een belangrijk werk en ter raadpleging van blijvende beteekenis.

Uiteenlopende gedachten werden opgewekt bij het doorzien van den Atlas. Stond eenerzijds het kunstgenot dat door het zien van zooveel schoons werd uitgelokt, anderzijds toch ook de spijtige en weemoedige gewaarwording hoe in den loop der jaren veel schoons noodeloos verdween, dat voor den eigenaard der stad zoo teekenend was en dat had bijgedragen haar universeelen roem te vestigen.

Wij weten het: andere tijden, andere eischen. Daarbij hebben wij ons neer te leggen. Maar hoe menig stadsgezicht zagen wij in glorie op de prenten van den heer MEYER dat nu hopeloos bedorven en verknoeid is en waar toch zoo veel van was te maken geweest dat minstens gelijkwaardig had kunnen blijven aan het oude, dat verdwijnen moest. Hoe menig monument — klein of groot — van den gezonden kunstzin onzer vaders, is vervangen door een bouwsel zonder ziel noch karakter.

Zelden is ons duidelijker gemaakt dan door dezen Atlas wat Amsterdam aan artistieke beteekenis heeft ingeboet en door artistieke onverschilligheid bij voortdurend blijft inboeten.

Het kan niet de bedoeling wezen om behoud van het bestaande tot elken prijs te bepleiten. Hoe fraai het is, hoe belangrijk mogelijk ook uit historisch oogpunt, er zullen zich omstandigheden voordoen die het verdwijnen wettigen. Dat is een algemeen verschijnsel geweest.

De nooden en behoeften van het levende geslacht hebben den voorrang op alle andere overwegingen. Dat was een beginsel van alle tijden. Ook de Atlas-

HET WIJNKOOPERSGILDEHUIS IN DE KOESTRAAT DOOR G. LAMBERTS

MEYER leert het ons. Zij bevat immers van verschillende gebouwen en stadsgezichten aanzichten uit verschillende perioden. Maar waar vroeger de verandering leidde tot het opnieuw ontstaan van een fraai en harmonisch beeld, waar zij nieuwe schoonheid uitlokte, wordt dat omstreeks het midden der vorige eeuw plotseling anders. Dan breekt de periode aan waarin het slechts al te vaak verklaarbaar is dat men verandering gaat vreezen als bijna identiek met ontsiering. Gelukkig vallen verschijnselen waar te nemen die er op schijnen te wijzen dat in die periode van onverstand en onverschilligheid toch eene kentering ten goede in aantocht is. Is dit ongerechtvaardigd optimisme? Wij meenen van niet.

Is eerst de waardeering voor het oude als zoodanig toegenomen, ook het peil der publieke smaak — al deraillieert deze niet zelden — is stijgende. Eene verzameling als de Atlas-MEYER kan haar eene prikkel en aansporing zijn. Zij zal bij hen die haar zagen een verlangen doen ontstaan om Amsterdam opnieuw als van ouds te maken tot een mooie stad. Zulk een les te geven kan de praktische beteekenis wezen eener dergelijke met overwegend andere, historische of wetenschappelijke bedoeling, bijeengebrachte verzameling.

DE BINNENPLAATS VAN
HET VOORMALIG SPIN-
HUIS AMSTERDAM DOOR
J. DE BEYER
ATLAS D. C. MEYER

L. HEYERMANS. HYGIËNISCHE RUBRIEK

HET LOODWIT.

oor mij ligt het lijvig rapport der loodwit-commissie, en de eindconclusiën van dit rapport stemmen den hygiënist dankbaar. Immers deze commissie, welke in 1903 benoemd werd, bracht einde 1909 haar rapport uit na eene groote reeks van proefnemingen en het is gebleken, dat in het overgroot aantal der gevallen loodwit door zinkwit vervangen kan worden.

De strijd tegen het loodwit is weer een typisch voorbeeld hoe moeilijk de menschen te brengen zijn uit de sleur, hoe tal van bezwaren uit den grond opgediept worden zoodra met oude gewoonten moet worden gebroken. De beperking van den kinderarbeid, de afschaffing van den nachtarbeid voor vrouwen en kinderen, het verbod van den witten phosphor — al deze maatregelen werden ontvangen met ach en wee, met sombere voorspellingen, dat de industrie in den grond werd geboord en niettegenstaande de invoering dezer wetten, draait de aarde nog, neemt de industriele productie toe en bemerkte men van de grondboringen niet veel anders dan, dat zij dienden voor de stutten van een uitgebreide onderneming.

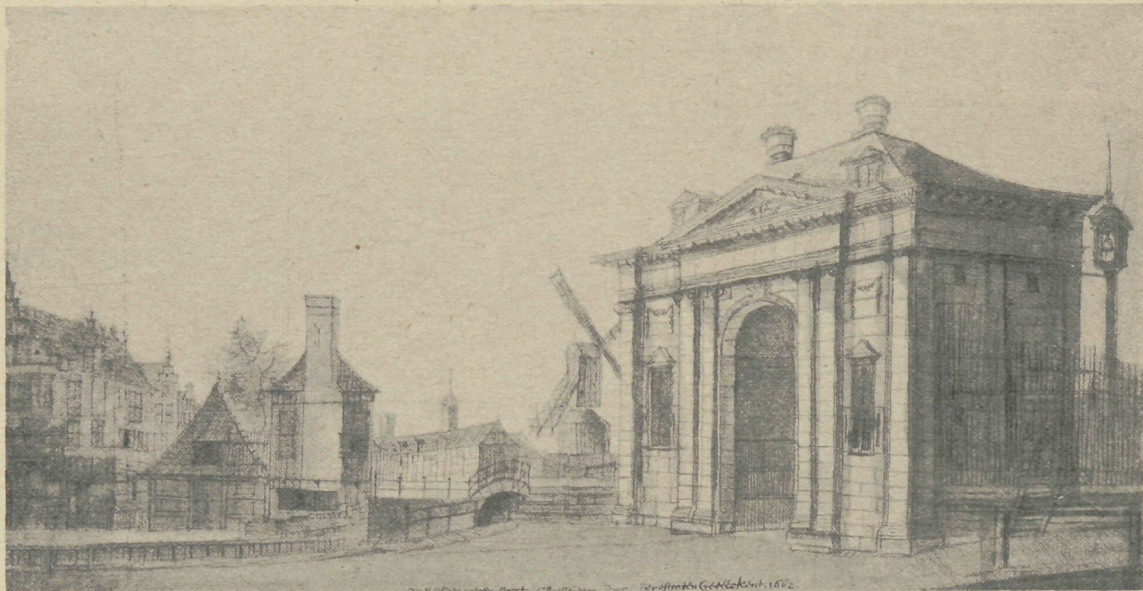
Zoo beleven wij thans het „ach- en wee“-tijdperk, welke het verbod van het loodwit vooraf gaat en de toekomst zal leeren hoe lang deze periode zal duren.

Nu is het merkwaardig, dat het niet zoo gemakkelijk is na te gaan, waarop de tegenstand van het loodwit-verbod berust. De tegenstanders voeren in hoofdzaak aan, dat het loodwit veel duurzamer en beter is dan

het zinkwit, maar slechts weinigen hebben de zaak ernstig onderzocht. De loodwitindustrie zelf heeft weinig te beteekenen en omvat slechts enkele fabrieken met een gering aantal werklieden.

Het spreekt van zelf, dat deze belanghebbenden zich niet onbetuigd laten, doch hunne invloed reikt niet zoo ver om het groot aantal schilderpatroons te bereiken, dat bij het loodwit zweert. Veeleer speelt bij hen, de angst voor het nieuwe, de voornaamste rol; zij zijn huiverig een gevel met zinkwit te behandelen, denkend aan de mogelijkheid, dat de levensduur van de zinkwitverflaag niet zoo lang zal zijn dan de loodwitverf, waardoor het misnoegen van den werkgever mogelijk gewekt wordt, wat gelijk staat met klantenverlies. Als men jaren lang, er aan gewend is de verf op bepaalde wijze te mengen en te bereiden, dan geeft het soeza en onzekerheid andere producten te gebruiken, andere producten te leeren verwerken. Bovendien gelooven velen niet aan de vergiftigheid van het loodwit, omdat de nadeelige eigenschappen van dit vergif niet dadelijk en demonstratief aan het daglicht komen. Arsenicum, phosphor, etc. werken reeds bij kleine doses heftig giftig; loodwit daarentegen is een sluipend vergif waarvan de verschijnselen zich meestal na jaren openbaren, dikwijls wanneer de patroon den arbeider reeds lang uit het oog verloren heeft.

Wat wonder dat vele patroons ja vele arbeiders in gemoede overtuigd zijn, dat de gansche strijd tegen het loodwit een overdreven en sentimenteele beweging

DE HEYLIGE WECHS' POORT TE 'AMSTERDAM DOOR J. BEERSTRATEN. ATLAS D. C. MEYER

is, dat al „de drukte” geen reëlen ondergrond heeft.

Het mag daarom geen overbodige weelde genoemd worden in dit tijdschrift nog eens de beweegredenen en de argumenten te omschrijven, waarom de tegenstanders van het loodwit nooit zullen rusten alvorens het loodwitgebruik tot het aller noodzakelijkste beperkt is en waarom zij alleen van ingrijpende wetgevende maatregelen heil verwachten. Wij merkten reeds op dat het loodwit meestal zijne vergiftige eigenschappen openbaart nadat het gedurende langen tijd in kleine hoeveelheden in het lichaam wordt opgenomen en dergelijke chronisch werkende vergiften worden door den hygienist meer gevreesd, dan de stoffen, welke een heftig en acuut ziektebeeld in het leven roepen.

Tegen de laatstgenoemde vergiften neemt ieder zich ter dege in acht. De langzaam inwerkende, toxische stoffen krijgen — door den langen tijd waarin zij schijnbaar ongestoord en zonder ziekte verschijnselen te veroorzaken, verwerkt worden — op hun zondenregister de verwaarloozing van de heilzame voorschriften. Daarbij komt, dat het bijkans tot de onmogelijke eischen behoort zich dag in dag uit, jaar in jaar uit voortdurend in acht te nemen, zonder ooit te verslappen, dat het menschelijkerwijze van den arbeider niet gevergd kan worden altijd op zijn hoede te zijn, zich allerlei genoegens te onzeggen.

Een schilder die met zekerheid wil voorkomen, dat geen loodwit in zijn organisme opgenomen wordt, moet ten eerste arbeiden in rein gehouden arbeidskleederen, moet na afloop van de werkuren, dus voor het schaften en aan het einde van den werkdag, de handen duchtig borstelen met zeep (Akremninzeep, zandzeep) de nagels nithalen om alle verfen plamuur te verwijderen, het gelaat wasschen en wanneer hij droog afgepuimd of verf gemengd heeft, de tanden borstelen en den mond spoelen met natriumsulfiet. Hij mag niet pruimen, niet rooken tijdens de werkzaamheden, geen alcoholica gebruiken, zorgen voor

een vetrijk dieet, zuren vermijden, er goed voor op passende met verf bezoedelde handen aan den mond te brengen. Men beseft dat hiervan in de praktijk niets terecht komt, temeer waar in nieuw gebouwde huizen en in de werkplaatsen geen waschgelegenheid of schaftlokaal aanwezig zijn. Van individueel te nemen maatregelen is dus niets te verwachten en de meeste hygienisten hebben wettelijke maatregelen of afschaffing van het loodwit geëischt.

Wij zullen kort schetsen de gevaren van het loodwit om daarna een overzicht te geven van de wettelijke maatregelen die in verschillende landen zijn getroffen.

Het opgenomen lood wordt voor langen tijd in het lichaam vastgelegd, gebonden aan sommige eiwitstoffen. Op den langen duur wordt steeds meer lood vastgehouden en men spreekt dan ook van de cumulatieve werking van het lood. Vooral in de hersenen, de lever, het beenmerg wordt het lood in groote hoeveelheden opgestapeld; het lood is in de eerste plaats een zenuwvergif, in de tweede plaats een bloedvergif.

De eerste verschijnselen van de chronische loodvergiftiging komen van de zijde van het maagdarmkanaal: verminderde eetlust, maagklachten, neiging tot verstopping, hoofdpijn en deze symptomen worden gevolgd door een beginnende bloedarmoede, door een gevoel van vermoeidheid. Spoedig openbaart zich nu eene lichte mondontsteking, eene zwelling van het tandvleesch. In het tandvleesch van rottende tanden of kiezen treedt eene blauwe lijnvormige verkleuring op vlak boven den tand: dit is de zoogenaamde loodzoom. Onder toenemende bleekheid en beginnende vermagering breken de gevreesde loodkolieken uit: Heftige buikpijnen, zoo heftig dat de patiënten zich vaak krommen van pijn, de buik is ingetrokken en plank-hard, hardnekkige verstopping en pijnlijke, spaarzame urineloozing.

Wij zouden de beschikbare plaatsruimte overschrijden, wanneer wij onze beschrijving thans zouden afmaken en hopen in het volgend nummer te vervolgen.

GEMENGDE BERICHTEN

De A. V.—van der Kloes. Wij lezen in „Architectura”, naar aanleiding van de „Beschouwingen” etc. (blz. 72 en 80) het volgende ingezonden stuk van Prof. VAN DER KLOES:

Met genoegen heb ik bemerkt, dat het Bestuur van den Bond van Ned. Architecten mijn A. V. een beknopte critiek waardig keurt. Het komt mij voor dat een weerklank op deze critiek er toe zal kunnen bijdragen om de belangstelling der lezers gaande te houden. Indien de Redactie dit met mij eens is, ben ik daarom voornemens na elk stuk, dat in dit blad over dit onderwerp verschijnt, even de pen op te vatten.

Mijn administratieve bepalingen hebben ten doel den Aannemer als contractant met den Besteder gelijk te stellen en de willekeur der Directie te keeren, niet de rechten der laatstgenoemden in het gedrang te brengen. Dat de Bouwmeesters zich in die gelijkstelling niet zoo dadelijk kunnen indenken is geen wonder. Bij de meesten hunner staat de gedachte op den voorgrond: „Laat de A. V. maar streng en onredelijk zijn, dan houd ik in elk geval het heft in handen; ik zal ze immers zoo min mogelijk toepassen”.

Op dezen gedachtengang van den afgevaardigde van A. en A. stuitte mijne samenwerking met dit genootschap af.

Zoo ergens, dan zeker bij het samenstellen van A. V. is het onmogelijk elkeen tevreden te stellen, doch een bezwaar is dit niet. Immers kan elke daarin voorkomende bepaling, waarmede de Besteder of de Bouwmeester zich niet kan vereenigen, door het bestek buiten werking gesteld worden.

Voor zoover mijn § 275 betreft, ben ik het volkomen met den criticus eens, dat zoowel voor een zakelijken borgtocht als voor een of twee vakkundige borgen iets te zeggen is, doch de lichtvaardige wijze, waarop het laatste stelsel in de practijk menigmaal wordt toegepast, heeft mij genoopt er iets anders voor in de plaats te stellen. Dikwijls heb ik het bijgewoond, dat op inschrijvingsbiljetten de namen der borgen door den inschrijver waren bijgeschreven, doch nimmer werden deze valsche handteekeningen gemaakt. Men blijft op de meest lichtzinnige wijze wederkeerig borg voor elkaar, zonder aan de mogelijke gevolgen te denken. Treden deze in werkelijkheid op, dan wordt de Besteder het kind van de rekening.

Wanneer de in § 282 genoemde 10 pCts. borgtocht niet groot genoeg geacht wordt, dat bepaalt het bestek een grooteren. Als de Bouwmeester een goede, stelselmatig ingerichte begroting gemaakt heeft, kan het nimmer moeilijk vallen nauwkeurig na te gaan welk verschil aanwezig is, tusschen het betaalde en het geleverde werk. Doch, vooral bij onderhandsche aanbesteding wordt er met het maken der begroting wel eens de hand gelicht. Overigens is er geen enkele reden waarom de §§ mijner A. V. niet evengoed op alle wijzen van aanbesteding van toepassing zouden zijn.

Borgen kunnen overlijden of op andere wijzen onklaar raken, ook daar, waar de Rijks A. V. geldig zijn, doch in die gevallen voorziet het Burgerlijk Wetboek.

Het geldswaardig papier, dat den zakelijken borgtocht vormt, moet „ten genoegen van den Besteder” zijn; hetzelfde is het geval met den persoonlijken borg. De Besteder heeft dus vooraf alle gelegenheid om voor zijn eigen belang te zorgen.

De opmerkingen bij § 277 zijn in zoover juist, dat niet de Directie, maar de Besteder het werk heeft te gunnen, doch voor zoover mijn ervaring reikt, komen bezwaren tegen de gunning zelden anders dan van de Directie. Nu kan er toch geen bezwaar zijn tegen eenig overleg tusschen haar en den inschrijver, aan wiens bekwaamheid of geschiktheid om het werk uit te voeren getwijfeld wordt. Wellicht kan deze zekerheid geven en de bezwaren opheffen.

In § 278 is de bedoeling duidelijk van eene spoedige regeling van zaken in het belang van beide partijen. De redactie dezer § is wellicht voor verbetering vatbaar, doch het bezwaar, dat „de geheele procedure binnen 14 dagen moet afgelopen zijn” kan niet groot zijn. Indien in het geval van een persoonlijken borg de Aannemer nalatig is, omdat hij berouw heeft van zijne inschrijving, staat den Besteder desverkiezende den weg van rechten open om de hem toekomende 10 pCt. der inschrijving machtig te worden. Inoien de Besteder de stukken niet tijdig ontvangt, is de Aannemer nalatig. Deze zal, als hij het werk wel hebben wil, voorzichtighandelend, met de stukken persoonlijk aan den Besteder ter hand te stellen of ze hem aangeteekend toe te zenden.

Tegen de toevoeging van „mits onder protest uitgevoerd” aan zinsnede 3 heb ik geen bezwaar, al acht ik haar niet bepaald noodig.

In „uitvoering naar de bepalingen van het bestek” zijn de „teekeningen en verdere aanbestedingsstukken” begrepen. Het komt mij daarom niet noodig en ook niet wenschelijk voor deze er nog eens uitdrukkelijk bij te noemen, vooral in verband

met de daaruit voortvloeiende noodzakelijkheid om al die stukken met het bestek te doen zegelen, waaraan groote kosten verbonden zijn.

Het krachteloos verklaren van § 1645 v. h. B. W. is noodig, omdat daarin Bouwmeesters en Aannemers in één adem zijn genoemd. Hoe zou men anders moeten „ageeren”?

Met belangstelling zie ik het vervolg der critiek tegemoet. **Vakopleiding.** Onder de Vereenigingen, die in de laatste jaren hare aandacht wijdden aan de verbetering van het vakonderwijs en meer in het bijzonder van het Middelbaar Technisch Onderwijs, neemt de Nederlandsche Aannemersbond ontegenzeggelijk niet de laatste plaats in.

Aan de krachtige actie van dien Bond, gesterkt door den belangstellenden en ruimen daadwerkelijken steun van het Rijk, de Gemeente en de Provincie Utrecht, dankt de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde, welke, te Utrecht gevestigd, in het najaar van 1910 zal worden geopend, haar ontstaan.

Bij dit op zich zelf wel zeer belangrijke resultaat is de Bond echter niet blijven staan. Het Hoofdbestuur toch, overtuigd, dat eene groote categorie van jongelieden en financieele en andere redenen van het onderwijs aan de Middelbare Technische School niet zal kunnen profiteeren, heeft gemeend naar middelen te moeten omzien om ook voor deze groep van jonge mannen de gelegenheid te scheppen om een deugdelijker vakopleiding deelachtig te worden dan in vele plaatsen en deelen des lands thans nog mogelijk is.

In de Jaarlijksche Algemeene Vergadering van den Bond, op 14 en 15 Juli l.l. te Middelburg en Vlissingen gehouden, werd daarom door het Hoofdbestuur een voorstel ter tafel gebracht — en door de vergadering aangenomen — om eene Commissie te benoemen, aan welke is opgedragen een onderzoek in te stellen naar:

„de wenschelijkheden en mogelijkheid om van Bondswege — bij voorkeur in meerdere plaatsen en op bescheiden voet — de oprichting te bevorderen van inrichtingen van technisch vakonderwijs ten behoeve van die jongelieden, die om eenigerlei reden niet in staat zijn om de lessen aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht te volgen.”

Deze Commissie werd onlangs geïnstalleerd en hield enkele dagen geleden te Amsterdam ten kantore van den Bond hare eerste vergadering, waarin na ampele bespreking van dit belangrijke vraagstuk besloten werd tot:

a. het instellen van een onderzoek bij de verschillende afdelingen van den Bond naar de ter plaatse harer vestiging of in hare omgeving bestaande inrichtingen van Vak- of Teekenonderwijs;

b. het instellen eener enquête bij de hoofden dier inrichtingen omtrent het programma van onderwijs, de resultaten van het onderwijs, de financieele uitkomsten (Schoolgelden, subsidiën, exploitatie-rekening), het aantal leerlingen, enz., enz.

Het doel der Commissie is deze verschillende gegevens te verwerken, ten einde op dien grondslag nadere maatregelen te overwegen en het verdere werkplan vast te stellen.

De Commissie bestaat uit de Heeren F. DE HERDER te Zwolle, G. FRANSSEN Jzn., te Leeuwarden, J. H. EGGINK te Enschede, J. A. JONKER JR. te Haarlem, A. J. DE HAAN te Amsterdam, W. DE VLUGT te Amsterdam en J. N. HENDRIX te Amsterdam.

KLUNDERT. De gemeenteraad te Klundert heeft besloten tot restauratie van het stadhuis. In de kosten wordt bijgedragen door eenige ingezetenen.

„N. R. C.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Elementaire berekeningen van bouwkundige constructies door P. W. Scharroo, le Luitenant der Genie.

Wij vernemen dat van dit werk binnenkort eene fransche vertaling, van de hand van den heer A. BERTHOLET, Ing. te Luik, zal verschijnen. Een succes voor den schrijver van dit ook hier goed ontvangen werk.

Architectura Nr. 11. Verslag der 1275e genootschapsvergadering, waarin werd goedgekeurd de stichting eener Club van leden van A. et A. te Utrecht. Verder werd de heer JAN DE MEYER aangenomen als lid en daarna gekozen tot bestuurder van eene het genootschap.

De heer A. W. WEISSMAN herdenkt den 80sten verjaardag van den heer H. MOLEMANS, Eerlid van het Genootschap. Verder bevat de aflevering het ontwerp van den heer JOS. HERMAN voor Academie van B. K.

Kritiek op kritiek (?) De schrijver, met wien de meerderheid der Red. zich eens verklaart, is niet ingenomen met het gunstig oordeel over het door den architect J. J. VAN NIEUKERKEN ontworpen „Duin- en Kruidberg”, uitgesproken door den schrijver der rubriek Boekaankondiging in „Arch”

Voorts een ingezonden stuk van Prof. VAN DER KLOES. (Zie dit nummer).

Bouwkundig Weekblad Nr. 12. Officieele berichten. Nieuw Concept voor prijsvraagregelen.

Keramik, (wordt vervolgd).
 Ontwerp Rijks Akademie.
 Rapport over de volkshuisvesting in de nieuwe stad in Amsterdam, (blz. 61).
 De Opmerker Nr. 12. Bordeaux. Begin eener beschrijving met afbeelding eener middeleeuwsche poort.
 Waterleidingplannen. Slot van een uit „De Ing.” overgebleven stuk van den Ing. P. BAKKER SCHUT.
 Beschouwingen etc. (Zie blz. 72 en 80).

■ PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- ■ STELLINGEN ■

Prijsvraag door de Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bwk. uitgeschreven in 1909.

Ontwerp voor eene bewaarplaats voor zuigelingen en kinderen onder drie jaar (crèche) benevens eetkamer ten behoeve van schoolgaande kleine kinderen.

(Vergelijk blz. 92.)

RAPPORT DER JURY.

De beoordeeling der ontwerpen leidt tot de volgende opmerkingen.

- Ontwerp 1 komt te kort in I II IV VI.
 Teekenwerk is matig, architectuur slap.
- Ontwerp 2 komt te kort in I II IV VI.
 De compositie heeft verdienste, maar de architectuur is niet evenwichtig en het teekenwerk niet verzorgd.
- Ontwerp 3 komt te kort in I II en V.
 Goede architectuur, vaardig teekenwerk, doch het landelijke karakter past niet in een dicht bevolkt stads-gedeelte, als in het programma genoemd.
- Ontwerp 4 komt te kort in I, II, VI.
 De plattegrond is versnipperd. Het karakter der architectuur is goed begrepen.
- Ontwerp 5 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
 Het streven naar regelmaat van den plattegrond is te loven. Het architectonisch type is — hoewel op zich zelf beschouwd niet zonder verdienste — toch niet gepast.
- Ontwerp 6 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
 De plattegrond is onpraktisch van indeeling. De architectuur vertoont een slecht begrepen „oud-Hollandsch”.
- Ontwerp 7 komt te kort in I, II, IV, VI.
 Het plan is versnipperd. De gevels toonen geen samenhang. Het teekenwerk is netjes.
- Ontwerp 8 komt te kort in I, II, IV, VI.
 Het plan is te nauw en verward. Het geheel is droog; maar correct.
- Ontwerp 9 komt te kort in I, II, III, IV VI.
 De plattegrond-indeeling is onpraktisch. De architectuur is pittig, het teekenwerk goed.
- Ontwerp 10 komt te kort in I, II, VI.
 Verschillende lokalen zijn te klein. Het plan is slecht van groepeerings. Het teekenwerk en de architectuur zijn zeer zwak.
- Ontwerp 11 komt te kort in I, II, IV, VI.
 Is het plan evenwichtig, de gevels zijn te zwaar-wichtig en is te groot van opzet.
- Ontwerp 12 komt te kort in I, II, IV.
 De plattegrond vertoont groote fouten, de architectuur is zeer middelmatig.
- Ontwerp 13 komt te kort in I, II, III, IV, V, VI.
 Het geheel verraadt onmiskenbaar, dat den ontwerper deze taak te machtig was.
- Ontwerp 14 komt te kort in II, IV, V, VI.
 Dit ontwerp onderscheidt zich door een karakteristieke architectuur. Meerdere kardinale fouten in het plan maken het voor de praktijk onbruikbaar.
- Ontwerp 15 komt te kort in I, VI.
 De verbinding der zalen is af te keuren. Het teekenwerk is niet mooi. De gevels hebben weinig pretentie; maar ook weinig karakter.

Ontwerp 16 komt te kort in I, III, VI.
 De gevels hebben verdienste; maar zijn ongepast van karakter en het plan is aardig opgebouwd, maar te veel verbrokkeld.

Ontwerp 17 komt te kort in VI.
 Het plan is zeer verbrokkeld en verward, zoodat te weinig aaneengesloten open ruimte overblijft en het architectonisch karakter is niet gepast.

Ontwerp 18 komt te kort in I, II, IV, VI.
 De geïsoleerde ligging der overdekte speelplaats is verkeerd. De verdeeling is onpraktisch. De gevel-architectuur is in zijn eenvoud niet onaardig. Het teekenwerk is kloek.

Ontwerp 19 komt te kort in I, II, IV, V.
 Het plan is versnipperd. De architectuur niet geëgend voor de bestemming en plaats.

Ontwerp 20 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
 Het plan is zeer ingewikkeld en onoverzichtelijk. De gevels vertoonen een slecht begrepen „Oud-Hollandsch”. Het teekenwerk is netjes.

Ontwerp 21 komt te kort in I, II, IV.
 Het plan is versnipperd, de gevels zijn niet kwaad; maar zonder verband.

Ontwerp 22 komt te kort in II, IV, VI.
 Het plan is niet kompakt, de gevels zijn goed van karakter.

Ontwerp 23 komt te kort in I, II, VI.
 Het plan is niet zonder verdienste, de gevels zijn middelmatig.

Ontwerp 24 komt te kort in I, II.
 Het geheel is te grootsch opgevat.

Ontwerp 25 komt te kort in I, II, IV, VI.
 De gevels vertoonen geen gepast karakter.

Ontwerp 26 komt te kort in VI.
 Het plan is met zorg bestudeerd en vertoont eene groepeerings, die in vele opzichten alleszins praktisch is. De architectuur is van gepaste soberheid, maar staat niet op gelijke hoogte als het plan.

Ontwerp 27 komt te kort in VI, V (gedeeltelijk).
 Een overigens goed doordacht plan. De gevels zeer eenvoudig, een weinig dor.

Ontwerp 28 komt te kort in II, IV, VI.
 Het plan is veel te ingebouwd. De gevels niet slecht, maar niet geheel in karakter.

Ontwerp 29 komt te kort in I, II, IV, VI.
 Het plan is slecht verdeeld en de architectuur geheel niet in 't karakter en matig.

Ontwerp 30 komt te kort in I, II, IV, VI.
 Het plan is slecht van verdeeling. De monumentaliteit der architectuur is absoluut misplaatst. Het teekenwerk verdient allen lof.

Ontwerp 31 komt te kort in I, III, IV, V, VI.
 Het beschikbare terrein is te volbouwd. De gevels zijn niet geslaagd en te pretentief.

Ontwerp 32 komt te kort in I, III, IV, V, VI.
 Het teekenwerk is vlot. De gevels zijn te weids. De te grootsche opzet van het plan doet het gemis eener vestibule te meer uitkomen.

Ontwerp 33 komt te kort in I, II, IV.
 De architectuur is zeer matig.

Ontwerp 34 komt te kort in I, II, V, VI.
 Ook de overdekte speelplaats is niet gelukkig gesitueerd. Zeer slecht is de keuken. De gevels zijn niet kwaad. Het teekenwerk is keurig.

Ontwerp 35.
 Doordien de bestemming der vertrekken niet is ingeschreven is beoordeeling niet mogelijk.

■ PERSONALIA ■

Benoemd tot Inspekteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Zwolle de heer J. H. SCHAAD, thans in gelijk ambt te Delft.